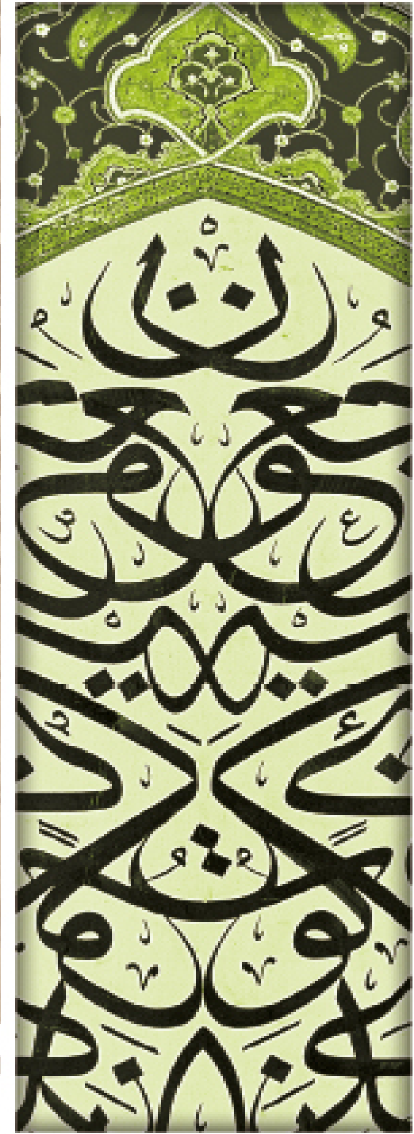

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK

Prof. Dr.
Suat Cebeci

DİB
YAYINLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 881
İlmi Eserler: 140

Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Koordinasyon
Yunus AKKAYA

Tashih
M. Ali SOY

Grafik&Tasarım
Emre YILDIZ
Mücella TEKİN

2. Baskı Haziran 2016, İstanbul
Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı 15.11.2011/74

Baskı
Çınar M. ve Y. San. Tic. Ltd. Şti.
Tel.: (0212) 628 96 00

2016-34-Y-0003-881
ISBN: 978-975-19-5345-2
Sertifika No: 12930

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0.312) 295 72 93-94
Faks: (0.312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0.312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK

PROF. DR.
SUAT CEBECİ

ÖNSÖZ

Toplumda dinin kabullenilmesi, benimsenip özümsenmesi yönünde ciddi zihinsel sorunlara işaret eden tezahürler ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla bu tezahürler, dinin teorik öğretilerinin insan üzerindeki anlaşılabilir yansımalarından çok insanın psikolojik gerekçelerle dine tutunma arzusunun getirdiği duygusal tepkimeler şeklinde kendini göstermektedir. Akıl ve mantık sınırını aşan ifrat ve tefrit davranışları, uyumsuzluklar, soyutlanmalar ve nihayet şiddet eğilimleri şeklindeki din ile bağlantılı olumsuz tezahürler, ciddi bir dini danışma ve rehberlik sorununa işaret etmektedir.

Din üzerindeki ileri düzeyde ve biraz da bilgi temeli eksik duygusal yoğunlaşmaların ortaya çıkardığı haller kadar kayıtsızlık, aldırmazlık, ciddiye almama şeklinde kendini gösteren dinden kaçma halleri de diğer bir sorundur. Bunlara çözümler üretememek İslam toplumlarının bir zaafı olarak görünmekte, İslam'ın evrensel değerlerini temsil edememe ve taşıyamama karakteri olarak yansımaktadır. Batı dünyasında gerek kilise papazlarının gerekse misyoner rahiplerin uzun zamandan beri giderek artan ciddiyetle yürüttükleri dini danışma ve rehberlik çalışmaları her nedense İslam dünyasında yeterli ilgiyi görmemiştir. Müslümanlar, dinin hassasiyetle üzerinde durduğu bu görevi bireysel sorumluluk çerçevesinde yerine getirmekle yetinmişlerdir. Artık günümüzde dini danışma ve rehberlik hizmetlerinin bir geliştirme ve olgunlaştırma süreci olarak sistemleştirilmesine ve kurumsal yapıya kavuşturulmasına ihtiyaç olduğu apaçık ortadadır.

Bu çalışmada psikolojik danışma ve rehberlik alanının temel dinamikleri üzerinden yürüyerek insanların din konulu sorunlarının çözümüne doğru bir yol tutulmuş, dini danışma ve rehberlik alanının sistemleştirilmesinde bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Aslında konunun alanını belirlemek, çerçevesini belirgin hatlarla çizebilmek son derece sıkıntılıdır. Ciddi ruhsal bozukluklara işaret eden patolojik hallerle dini duygu ve düşüncenin yüksek düzeyde hassasiyet kazanmış durumlarını ayırmak o kadar kolay bir iş değildir. Şeytan ve cinlerin varlığını, bunların insana musallat olabileceğini

kabul eden bir dinin bakış açısı ile vakalara yaklaşıldığında kendisini cinlerin yahut şeytanın etki altına aldığını sanan bir ruh hastasına dini yönden yardımcı olmaya kalkışmak şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde normal bir cezbe halini patolojik vaka olarak değerlendirip ruh hekimine havale etmek de mümkündür. Dolayısı ile dini danışmanın görevinin nerede başlayıp nerede biteceğinin tayin edilmesi kolay olmamaktadır.

Hangi dinden olursa olsun insanların din konulu sorunları benzerlik göstermektedir. Bununla beraber dinlerin kendilerine özgü amaç ve muhtevaları da dini danışma ve rehberlik konusundaki çalışma alanının ana hatlarını tayin etme etkisine ve rolüne sahiptir. Bu bakımdan böyle bir çalışmada, psikolojik danışma ve rehberliğin dini açıdan yapılandırılması kadar İslam dininin konuya getirdiği farklı bakış açılarına, Kur’an ve sünnette öne sürülen ilke ve tekniklere dair tespitler de önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel iddiası, dini danışma ve rehberlik konusunun önemli bir hizmet ve bilimsel çalışma alanı olmayı hak ettiği ve bunun kaçınılmaz bir gereklilik olduğudur. Öncelikle psikolojik danışma ve rehberlik tecrübelerinden hareketle dini danışma ve rehberlik konusunda bir temel oluşturmaya çalışılmıştır. İkinci adım olarak da Din Eğitimi ve Din Hizmetleri alanlarında yürütülen çalışmalarda dini danışma ve rehberlik yaklaşımı oluşturma üzerinde durulmuştur. Ayrıca günümüzde önemli bir hizmet alanı olarak kendisini hissettiren aile konusu da yine dini danışma ve rehberlik yaklaşımı ile ele alınıp incelenmiştir. Toplumda yürütülen din eğitimi, din hizmetleri ve aile konularındaki çalışmalara dini danışma ve rehberlik yaklaşımının kazandırılması bu çalışmaların verimini ve kalitesini artıracaktır. Şüphe yok ki, dini danışma ve rehberlik konusu, hem uygulama sahasında hem de akademik alanda çalışma yapan herkesin ilgisini hak edecek öneme sahiptir.

Suat Cebeci
Sakarya-2012

GİRİŞ

I. REHBERLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

İnsanın eğitim yoluyla hayata olumlu ve etkili bir uyum sağlaması sorunu tarih boyunca düşünürlerin zihinlerini ve toplumların gündemlerini hep meşgul ede gelmiştir. 19. yüzyıldaki teknolojik gelişmeler ve gerçekleşen sanayi devrimi, bu konudaki düşünceleri hareketlendirmiştir. Teknoloji ve sanayi ürünlerinin hem üretimde hem de tüketimde kullanılmasının hızla yaygınlaşması karşısında yeni yetişen bireylerin yeteneklerini geliştirmeleri, yeni şartlara etkili ve başarılı uyum sağlamaları, bilinçli üreticiler ve bilinçli tüketiciler olarak yetiştirilmeleri üzerinde duruluyordu.

Öte yandan yeni gelişmeleri takip edip onlara hızla intibak edecek elemanların yetiştirilmesi bir gelişim politikası olarak görülüyordu. Bunun için de herkesin yeteneğine göre bir eğitime yönlendirilmesi, toplumdaki belli işlere uygun yetenekli bireylerin belirlenip özel olarak yetiştirilmesi gerekiyordu. Çünkü istisnai başarılar ancak özel yeteneklerle elde edilebilirdi. Bu bakımdan okul; kabiliyetlerin ortaya çıkmasına, çocuğun yeteneklerini fark edip onları geliştirmesine yardım edecek imkanları hazırlamalıydı.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde Amerikan toplumunda birçok eğitimci ve düşünür, benzer gerekçelerle gençlerin topluma katkıda bulunmak üzere daha iyi yetişmeleri konusuyla yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Diğer yandan teknolojik gelişmelere paralel olarak meslekler çeşitlenip çoğalırken her mesleği hakkıyla icra edecek elemanların yetiştirilmesi ihtiyacı hissediliyordu. Bu durum, öğrencilerin farklı şekilde yönlendirilmelerini öngören rehberlik hareketinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Rehberlik hareketi başlangıçta bir meslek seçme rehberliği olarak anlaşılmış ve uygulanmıştır. Zaman ilerledikçe yeni boyutlar kazanmağa başlayan bu anlayışın uygulama alanı okullardaki bütün öğrencilerin kendi imkan ve kabiliyetlerini kavramalarına, kişiliklerini geliştirmelerine yardım faaliyeti olarak genişlemiştir.

Yukarıda değinilen gerekçelerle ortaya çıkan rehberlik anlayışına dair gelişmelere baktığımızda rehberlik anlamında kayda değer ilk olay, 1898 yılında Amerika’da görülmüştür. Jesse B. Davis adında bir öğretmenin,

Detroit şehrinde bir lisede danışman olarak çalışmaya başlaması bir başlangıç olarak kabul edilse de [Tan, 2000] henüz psikolojik danışma ve rehberlik konusunda fazla bir anlam ifade etmiyordu. Bu tür girişimlerin ilerleyen yıllarda artarak devam etmesiyle birlikte eğitimde rehberlik anlayışı daha çok kabul görmeye başlamıştır.

Kurumsal anlamda ilk rehberlik girişimi ise Frank Parsons adında bir eğitimcinin 1908 yılında Boston Meslek Bürosunu açması ile başlar. Buradaki çalışmaları ile rehberlik hareketinin öncüsü kabul edilen Parsons açtığı meslek bürosunda daha önce geliştirmiş olduğu fikirlerini uygulama ve test etme imkanı bulmuştur. Bu deneyimle birlikte sistemleştirdiği görüşlerini “Bir Meslek Seçme” adlı kitabında toplamış ve 1909 yılında yayımlamıştır. “Meslek rehberliği” kavramı ilk olarak Parsons’un bu kitabında kullanılmıştır. Bundan sonra rehberlikle ilgili çalışmalar daha da hız kazanmıştır. Rehberliğin ilk defa bir ders olarak üniversite programlarına girmesi ise 1911 yılında Harvard Üniversitesinde olmuştur.

Yine bu gelişmelerin yaşandığı yıllarda Amerika’nın Chicago kentinde suça itilmiş çocukların düzenli bir şekilde psikiyatrik muayeneden geçirilerek iyileştirilmelerini sağlamak üzere **Psikopatik Gençlik Enstitüsü** adıyla bir enstitü kurulmuştur. Bu enstitü aynı zamanda açılan ilk Çocuk Rehberlik Kliniği olarak kayıtlara geçmiştir. Yine bu yıllarda ünlü psikolog Freud’un Amerika Birleşik Devletleri’nde Psikanaliz üzerine verdiği seri konferanslar psikolojik danışmaya ve psikoterapiye karşı ilgiyi arttırmıştır. Bunun sonucu olarak 1910 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde ülke çapında çok katılımlı bir Ulusal Rehberlik Toplantısı düzenlenmiştir.

Bu gelişmeler üzerine 1913 yılında Amerika’da **Ulusal Meslek Rehberliği Derneği** kurulmuş ve takip eden yıllarda bu dernek rehberlik ve danışma hareketlerinin bir bilimsel disiplin olarak gelişip büyümesinde önemli rol oynamıştır. Artık eğitim camiasında rehberlik konusu iyiden iyiye benimsenmiş ve okullardaki rehberlikle ilgili çalışmalar yaygın bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Bu durumu dikkate alan Federal Devlet, rehberlik çalışmalarına yardım etmek üzere Eğitim Dairesinde müstakil bir büro kurmuştur.

Rehberlik ve özellikle de psikolojik danışma faaliyetlerinin sistematik bir yardım mesleği olarak gelişmesinde, 2. Dünya Savaşı da önemli rol oynamıştır. Harp sırasında artan ruh hastaları, harp nevrozları, savaş sonrası askeri hayattan sivil hayata intibak zorluklarının getirdiği davranış

bozuklukları, kapsamlı bir tedavi ve terapi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Psikologlar, bu çalışmaları ile tecrübe kazanarak yeni metot ve teknikler geliştirmeye yönelmişler, insan davranımına ait bulguları ve geliştirilen yeni yöntemleri psikolojik yardım alanında uygulayarak bu alanın gelişip güçlenmesini sağlamışlardır. O zamana kadar çoğunlukla mesleki danışmanlık yapan psikologlar, klinik psikologlardan ayrı bir grup olduklarını ileri sürerek kendilerini psikolojik danışman ve rehber olarak tanımlamışlardır [Akkoyun, 1990].

Savaşın feci yıkıntılarını ve moral çöküntülerini yaşamış dünya toplumları bu gelişmelerle sınırlı kalmamış, savaş sonrası, açlık ve sefaletten uzak, barış ve kardeşlik içinde, daha mutlu ve müreffeh bir dünya kurabilmek için yeni buluş ve gelişmelerden insan hayatının her alanında yararlanma gayretlerine girmişlerdir. İnsanlarda, kendisine, toplumuna ve insanlık âlemine en yararlı olabilecek şekilde, kabiliyetlerini üst düzeyde geliştirme inanç ve arzusu yaygınlaşmaya başladı. Artık herkesin daha mutlu ve müreffeh bir hayat sürme hakkının bulunduğu fikri toplumlarda benimsenmiş, bu konudaki talep ve beklentiler yükselmiştir.

Bu temel fikirden hareketle batı toplumlarında çocukların daha kaliteli ve daha uzun süreli eğitimlerle yetiştirilerek hayattaki rollerinin yükseltilmesi herkes için önemli bir hedef haline gelmişti. “Muasır milletler seviyesi” üstüne çıkabilme çabaları içinde olan Türk toplumu da, medeniyet âleminin eğitim-öğretim sistemlerindeki gelişme ve uygulamalarıyla yakından ilgilenmiştir. Yurt dışından davet edilen uzmanlara çalışmalar yaptırılarak Türk eğitim sisteminde yeni ve güçlü gelişmeler yapma çabasına girişilmiştir. Bu kapsamda Amerikalı filozof ve eğitim sosyologu John Dewey 1924 yılında Türkiye’ye davet edilmiş, burada sürdürdüğü inceleme çalışmaları sonunda Türk Eğitim Sisteminin gelişmesi ile ilgili bir rapor hazırlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ile geliştirilen yoğun ilişkiler çerçevesinde Amerikalı uzmanların ülkeye davet edilmelerinin yanı sıra Türk eğitimcilerin de Amerika Birleşik Devletlerindeki üniversitelerde yetiştirilmeleri sağlanmıştır. Ülkemizde rehberlik konusunun uzmanları olarak temayüz etmiş olan Hasan Tan ile Feriha Baymur bunlardandır. Bu uzmanların çalışmaları ile ülkede rehberlik konusundaki bilgi ve fikirlerde önemli gelişmeler olmuştur.

1950’lerden sonra üzerinde sıkça konuşulup yazılmaya başlanmış olan rehberlik konusu üniversitelerin de gündemine girmiş, rehberlik dersi ilk

olarak 1953 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Enstitüsü'nün Pedagoji ve Özel Eğitim bölümlerinin ders programlarında yer almıştır. 1960 yılından itibaren uygulanmaya konulan beş yıllık kalkınma planlarında rehberlik konuları sürekli yer almış, 28 Eylül-3Ekim 1970 tarihlerinde toplanan VIII. Milli Eğitim Şurası'nın ana konusu da rehberlik olmuştur. Aynı yıl Talim ve Terbiye Dairesince hazırlanan orta dereceli okullarda rehberlik servislerinin kuruluşu ve görevleri ile ilgili yönetmelik uygulamaya konulmuştur. Zaman içinde Eğitim Fakültelerinde yaygınlaşan rehberlik ve psikolojik danışma eğitimi ile ilgili çalışmalar artık akademik temele dayandırılmış bulunmaktadır.

Bugün rehberlik konusu, çocukların kişiliklerini kazanmış, yeteneklerini ve bilgilerini günlük hayatta kullanabilen, akılcı, üretken, yapıcı, uyumlu, duygu ve düşünceleri dengeli, bireyler olarak yetişmelerini sağlamak üzere eğitim sisteminin bir parçası haline gelmiş durumdadır. İlk ve orta öğretim kurumlarında çocuğa belli temel bilgileri vermeyi amaçlayan derslerin yanında rehberlik çalışmaları da onun her yönden gelişmesini amaçlayan faaliyetler olarak yer almaktadır. Okullardaki öğretim faaliyetlerinden ayrı olarak fakat onları destekleyici yönü de bulunan bu çok yönlü rehberlik çalışmaları aynı zamanda öğrenci kişilik hizmetleri olarak görülmektedir.

II. ÖĞRENCİ KİŞİLİK HİZMETLERİ VE REHBERLİK

Okullarda yürütülen sistematik eğitim öğretim faaliyetleri ile bir yandan çocuklara ihtiyaçları olan bilgi, beceri, tutum ve davranışlar kazandırılırken bir yandan da onların sağlam ve dengeli bir gelişim gerçekleştirmeleri, belli temel değerler etrafında özgün kişilik geliştirmeleri sağlanmış olmaktadır. Ancak kişiliğin kazanılması, bilgilerin öğrenilmesi kadar basit ve belirgin değildir. Yaşanılan çevre şartları, çevrede cereyan eden bütün olay ve olgular kişiliğin şekillenmesinde önemli etkiler yapmaktadır. Hem çevresel faktörlerin çocuk üzerindeki etkileri hem de çocuklar arasında var olan bireysel farklılıklar eğitimde ayrı bir ilgi alanı oluşturmaktadır. Artık okullardaki salt öğretim faaliyetlerinin, psikolojik varlık olan öğrenciyi bir bütün olarak eğitip yetiştirme işinde yeterli olamadığı bilinmektedir. Bu sebeple okullarda öğretim ve yönetim faaliyetlerinin dışında bir diğer faaliyet alanı olarak yer alan çalışmaların bütününe öğrenci kişilik hizmetleri denilmektedir.

Öğrenci kişilik hizmetleri, öğrencilerin ruh ve beden sağlıklarına dair hususları, uyum ve intibak sorunlarını, eğitsel ve kişisel problemlerinin çözümüne yönelik yardım çalışmalarını kapsamaktadır. Öğrencilerin imkan ve kabiliyetlerini görmesi, özgüven kazanması, kendini geliştirmesi ve bir mesleğe yönlendirilmesi konularındaki rehberlik çalışmaları da yine öğrenci kişilik hizmetleri kapsamında sayılmaktadır. Bu hizmetlere yönelik uzmanlık eğitimi, öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarında Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) adıyla ayrı bir alanda yürütülmektedir. Bu alandan yetişen Psikolojik Danışma ve Rehberlik uzmanları ilk ve orta öğretim kurumlarında eğitim öğretim faaliyetlerini tamamlayan öğrenci kişilik hizmetleri konusunda görev yapmaktadırlar.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinde zorunlu temel eğitimin süresi uzun tutularak yeni yetişen nesillerin topluma uyum sağlayacak bir kimlik ve kişilik kazanmaları güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Temel eğitim süresince bütün çocuklar birebir takip

edilmekte, karşılaşılan hiçbir sorun göz ardı edilmeksizin çözümü yönünde çaba sarf edilmektedir. Bunun için okullarda rehberlik servisleri kurulup Psikolojik Danışma ve Rehberlik uzmanları buralarda istihdam edilirken aynı zamanda her öğretmenin belli ölçüde psikolojik danışma ve rehberlik bilgilerine sahip olmaları sağlanmaktadır. Bu amaçla, öğretmenlik formasyonu kazandırma eğitimi programlarında Psikolojik Danışma ve Rehberlik konusuna da yer verilmiştir.

Öte yandan okul aile birlikleri, okul dernekleri, veli toplantıları, aile eğitim merkezleri vb. organizasyonlarla ana-babaların rehberlik konusuna duyarlıkları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Okulların suça yönelten, kötü alışkanlıklara ve madde bağımlılığına sevk eden faktörler için uygun zemin oluşturması da rehberlik çalışmalarının geniş bir çerçevede ve dikkatli bir şekilde yürütülmesi ihtiyacını beslemektedir. Üstelik bu ihtiyacın karşılanmasında tek başına okulun yeterli olmadığı, velilerin, ilgili kurumların ve bütün vatandaşların bu konuda sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşüncesi yaygın bir kabul görmektedir.

Yoğun olarak ilköğretim düzeyinde eğitim aşamasında sürdürülen öğrenci kişilik hizmetleri, orta öğretim ve yüksek öğretim aşamalarında önemini kaybetmemekte aksine farklılaşarak ve birçok konuda ağırlaşarak devam etmektedir. Ergenlik çağının sıkıntıları ile karşılaşan öğrenciler, orta öğretim aşamasında sorumsuzluk, boş vermişlik, umutsuzluk, hayal kırıklığı, isyankârlık vb. sorunlar yaşamakta, bunları aşma konusunda ciddi bir şekilde yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Aynı şekilde yüksek öğretim aşamasının da kendine özgü sorunlarla öğrencileri karşı karşıya getirdiği bir gerçektir. Üniversiteye ve onunla beraber ortaya çıkan yeni çevreye uyum sağlama, barınma, beslenme ve ulaşım sorunları, maddi zorluklar, ders çalışma, zaman ve imkanları değerlendirme güçlükleri, hocalar ve öğrencilerle siyasal, ideolojik ve sosyal aidiyet temelindeki ilişki sorunları, moral ve gönül sorunları öğrencileri çepeçevre kuşatmaktadır. Bu zorluklarla mücadele etmek üzere yüksek öğretim kurumlarında öğrenci danışmalıkları kurulmakta, öğrencilere danışmanlar tayin edilmektedir. Ayrıca her üniversitenin idari şemasında yer alan Sağlık Kültür Spor (SKS) Dairesi başkanlıkları öğrenci hizmetleri ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

Bazı eğitimbilimciler öğrenci kişilik hizmetleri ile rehberlik hizmetlerini birbirinden ayrı tutsalar da bu iki ifadenin öğrenciye götürülen benzer hizmetleri farklı şekilde ifade ettiği söylenebilir. Okulda öğretim faaliyetlerinin dışında öğrenciye verilen hizmetlerin niteliğine ve kapsamına

göre zaman içinde değişik ifadeler kullanılabilir olması hizmetin özünü ve esasını değiştirmemektedir. Kimi zaman kişilik hizmeti, kimi zaman rehberlik, kimi zaman da danışmanlık ifadelerinin kullanılıyor olması o anda yapılan işin mahiyetini betimleme bakımından daha anlaşılabilir olmaktadır.

Rehberlik daha çok öğrencinin seçme, karar verme ve çözüm bulma çabalarına yardım eden hizmetler için kullanılmaktadır. Uyum-intibak sorunları yaşayan, zihinsel çözümsüzlükleri bulunan öğrenciler için iyileştirici çalışmalar da psikolojik danışma olarak adlandırılmaktadır. Öğrenci kişilik hizmetleri ifadesi, hem bu iki grup çalışmayı hem de bunların dışında sağlık, devam, ders çalışma, sosyal servisler, eğitsel kol çalışmaları gibi hizmetleri içine almaktadır. Bazen rehberlik kavramının öğrenci kişilik hizmetlerinin tamamını içine alacak şekilde kullanıldığı da olmaktadır. Hatta rehberlik kavramı günümüzde sadece öğrenci hizmetlerine yönelik bir alanla sınırlı kalmayıp aile rehberliği, turist rehberliği, dini rehberlik gibi değişik alanlarda kullanılmaktadır.

Bu kavram başlangıçta mesleğe yöneltme olarak dar bir anlamı ifade ederken süratle genişlik kazanmış, bireyin eğitim hayatı, toplum içindeki yaşayışı, evlilik ve aile hayatı, kişisel uyum ve intibak olayları, doğru karar oluşturma süreçleri gibi bütün hayat alanlarını içine almıştır. Dolayısı ile kelimenin sözlük anlamındaki yol gösterme, kılavuzluk etme, anlamlarına bakarak kavramın bu sınırlar içinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi doğru değildir. Rehberlik; *"Kişinin imkan ve kabiliyetlerini tanıması, kendini gerçekleştirmesi ve problemlerini çözümlemesi konularında sistematik uzmanlık yardımı"* [Bakırcıoğlu, 1994/21] şeklinde kapsamlı bir hizmet alanı olarak tanımlanmaktadır.

Rehberliğin oldukça geniş bir hizmet alanını kapsaması, çeşitli mesleklerde değişik amaçlarla yürütülüyor olması gibi nedenlerle kavram konusunda bir netlik oluşmamıştır. Örneğin bir doktorun, bir avukatın, bir teknik danışmanın, bir sosyal çalışmacının da yerine göre rehberlik hizmeti yapmakta olduğunu söyleyenler yanlış bir şey söylemiş olmamaktadırlar. Hayatın değişik alanlarında insanların özgüvenlerini geliştirmelerini, başarma kapasitelerini artırmalarını, sorunlarını çözme iradelerini güçlendirmelerini sağlamaya yönelik sistemli yardım çalışmaları rehberlik olarak ifade edilir. Bu da günümüzde rehberliğin sadece gelişim sürecindeki bireylerle sınırlı kalmadığını, kapsamının oldukça genişlediğini göstermektedir.

III. REHBERLİK, PSİKOLOJİK DANIŞMA VE PSİKOTERAPİ

Genel anlamda rehberlik denebilecek hizmetleri anlatmada birbirinden farklı kavramlar kullanılmaktadır. Eğitimde kullanılan psikolojik danışma ifadesi ilk bakışta rehberlik içinde bir işlemi anlatıyormuş gibi algılanmasına rağmen aslında rehberlikten farklı bir şey değildir. Kişiye yönelik sürdürülen bütün rehberlik çalışmaları temelde yüz yüze gerçekleştirilen danışma ve etkileşim ilişkilerine dayanmaktadır. Rehberlik amacıyla yürütülen bütün çalışmaların nihai amacı kişinin problemlerini çözüp dengeli, uyumlu, yetkin bir kişilik geliştirmesini sağlamak olduğuna göre birebir ilişki ve etkileşim olmadan bunun gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan eğitim alanında “Psikolojik Danışma ve Rehberlik” denildiğinde iki ayrı hizmet kast edilmeyip iki yönlü bir hizmetin kapsamına işaret edilmektedir.

Belki tek başına “rehberlik” kavramı kast edilen anlamın bütününü ifade etmeye yetebilir fakat sadece “psikolojik danışma” ifadesi rehberlik hizmetlerinin bütününü anlatmada yeterli olmaz. Zira her psikolojik danışma faaliyeti bir rehberliği içerir ama her rehberlik eylemi aynı zamanda bir psikolojik danışma ilişkisi değildir. Zira her psikolojik danışma eylemi yüz yüze bir ilişkiyi gerektirdiği halde rehberlik için aynı durum söz konusu değildir. Bir kısım rehberlik çalışmaları kişiyle yüz yüze danışma ilişkisi kurmayı gerektirmez. Örneğin okulda uyulması gereken kurallara, öğrenci ve öğretmenlerle sürdürülecek ideal ilişkilere dair bir bilgi notu hazırlayıp öğrencilere dağıtmak bir rehberlik hizmetidir ama yüz yüze bir danışma ilişkisi kurulmadan yapılabilmektedir.

Rehberlik amaçlı yürütülen “danışma” ilişkileri, rehberlik kavramı ile anlatılan hizmetlerle sınırlı kalarak rehberlik dışı bir amaca örneğin ruhsal sorunları iyileştirme amacına yönelmez. İnsanın ruhsal yönüyle ve duygu dünyası ile ilgili sorunların çözümüne yönelik hizmetlere “psikolojik danışma” ifadesi kullanılır. Ancak bu ifadenin “psikolojik” kelimesini de içine almış olması kimi zaman yapılan işin terapi amaçlı “danışma

psikolojisi” ve “klinik psikoloji” dallarında yapılan işle karıştırılmasına yol açmaktadır. Klinik psikoloji ve bir ölçüde de danışma psikolojisi ile ruhsal sağaltım hizmeti verilirken eğitimde kullanılan “psikolojik danışma” kavramı ile anlatılan bir ruhsal sağaltım yani psikoterapi hizmeti değildir. Psikoterapi, hastalık boyutunda ruhsal problemi bulunan kişilerin iyileştirilmesine yönelik psikolog-hasta ilişkisini anlatmaktadır. Eğitimde kullanılan “psikolojik danışma” kavramındaki danışma ilişkisi ise rehber-öğrenci ilişkisidir. Burada öğrencinin probleminin çözümüne dönük olarak danışan öğrenci ile danışılan rehberlik uzmanı arasında yüz yüze bir yardım ilişkisi söz konusudur.

Tamamen farklı faaliyetleri anlatmasına rağmen “psikolojik danışma” ile “psikoterapi” hizmetlerini net çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Bir kişinin ruhsal probleminin rehberlik uzmanının yardımı ile çözümlenecek türden mi yoksa sağaltımı gerektiren boyutta mı olduğunu anlamak her zaman kolay olmamaktadır. Denilir ki psikolojik danışma, ruhsal sağaltımın başladığı noktada sona erer. Fakat işte o noktanın neresi olduğunu tayin etmek oldukça zordur. Bu iki hizmet alanını birbirinden ayırt etme güçlüğünün sebebi her iki alanın bazı ortak yanlarının bulunması olarak gösterilir.

“Psikolojik Danışma” ile “Psikoterapi”nin ortak yönleri:

1- Her ikisi de, esasen problemli kişiye, probleminden kurtulması yönünde yapılan bir psikolojik yardımdır.

2- Her ikisi de yardıma ihtiyaç duyan kişi ile yardım etme yetkinliğindeki kişi arasında bir problemin çözümü için yüz-yüze cereyan eden görüşmelere dayanır.

3- Her ikisi de, kişiye sunulan psikolojik yardım hizmetinde genellikle aynı psikolojik metot ve teknikleri kullanırlar. [Tan, 2000]

Bu benzerlikler iki alanın birbirine karıştırılmasına sebep olurken aradaki önemli farklar da her ikisini birbirinden ayırmamıza yardımcı olmaktadır. Bu sebeple psikolojik danışma alanı ile psikoterapi alanı arasındaki belirgin farklara dikkat etmek gerekmektedir.

“Psikolojik Danışma” ile “Psikoterapi” arasındaki temel farklar:

1- Kökü derinde olan ve iç alemle ilgili ruhsal sorunlar psikoterapi alanına dışsal sebeplerle ilgili uyum sorunları psikolojik danışma alanına girer.

2- Psikolojik danışma, akıl ve ruh sağlığını koruyucu hizmetlerdir; psikoterapi ise sağaltıcı hizmetlerdir.

3- Psikolojik danışma kişinin rehberlik ihtiyacı ile sınırlıdır, psikoterapi sağaltımla beraber rehberlik hizmetini de kapsar.

4- Psikolojik danışma hizmeti rehberlik uzmanlarınca, psikoterapi ise psikologlar tarafından yerine getirilir.

BÖLÜM 1:

PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK

I. REHBERLİĞİN MAHİYETİ

Herhangi bir konuda bilen bir kişinin bilmeyen birisine yardımcı olması, ona bilgi verip yol göstermesi şeklindeki faaliyetler, insan toplumlarının tarihi kadar eskidir. Herkes ihtiyacı olan bir konuda diğerinin yardımına başvurmakta, yardım alabileceğine inandığı ve güvendiği kimselere derdini açmaktadır. İnsan bazen sadece içini döküp rahatlamak, böylece ruhsal ve duygusal sıkıntılarından kurtulmak için bile birisinin kendisini dinlemesine ihtiyaç duyar. İhtiyacımız olduğunda iyi bir doktor, iyi bir avukat, iyi bir inşaat ustası vb. kişileri bulma konusunda bir bilene müracaat etme gereği duyarız. Bazen aradığımız bir adresi bile birisinin yardımı olmadan bulamayız. Bütün bunlar rehberlik olgusunun bütün hayatımızı kuşattığını göstermektedir.

Rehberlik tanımlarında sıklıkla vurgulanan *"yardım süreci"* ifadesi rehberlik eyleminin can damarını oluşturmaktadır. Bireyin uyum sağlama, rahatlama, karar oluşturma, sıkıntısını giderme, tercihte bulunma konularında ihtiyaç duyduğu anda ona verilecek sistematik destek bu yardım sürecini oluşturmaktadır. Yardımın rastgele değil, duyulan ihtiyaca tatminkâr bir cevap oluşturmayı sağlayacak şekilde anlamlı, düzenli ve bilinçli eylemlerle yapılması gerekir. Bu da rehberlik hizmetlerinin kişiler tarafından sistemli bir şekilde yürütüleceği anlamına gelmektedir. Rehberliğin çok yönlü ve karmaşık ruhsal yapıya sahip olan insana yönelik olduğu düşünülürse bunun herkesin rahatlıkla yürütebilecek sıradan bir iş olmadığı kolayca anlaşılır.

Diğer yandan rehberlik hizmeti bir karar dikte etme, dayatma, kişiyi yönetme ve sınırlandırma işi değildir. Kişinin vereceği kararı, gideceği yolu, yapacağı işleri başkasının tespit ve tayin etmesi rehberlik anlayışına uygun değildir. Zira rehberlikte yardım alan kişinin özgürlüğü, özgünlüğü ve tercihte bulunma imkanına sahip olması esastır. Kişinin arzuları ve beklentileri, ilgi ve ihtiyaçları, imkan ve kabiliyetleri vereceği kararlarda ve alacağı tavırlarda etkin olmadıkça ona yapılan yardıma rehberlik denemez.

Eğitim rehberliğinde, çocuğun kendi yeteneklerini, ilgilerini, ihtiyaçlarını ve mevcut imkânlarını anlamasına, onları geliştirmesine ve bu suretle bir

“kişi” olarak kendini geliştirmesine yardım edilir ama onun özgünlüğü ve özgürlüğü zedelenmez.

Sonuç olarak rehberlik bireye kuru bir öğüt ya da katı bir talimat verme işi değildir, problemli bireye, problemini çözebilmesinde gerekli olan bilgileri ve aydınlatmaları insancıl bir anlayış ve tutum içinde, objektif bir berraklıkla sunabilme işidir.

II. REHBERLİĞİN ÇEŞİTLERİ

Rehberlik çalışmaları, gerek bu çalışmaların yöneldiği konu, problem gerekse elde edilmek istenen sonuçlar bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Her farklılığa göre bir ayırım yapma yoluna gidildiğinde ortaya çıkacak rehberlik çeşitlerine dair liste uzayıp gideceği gibi bunları nitelik itibariyle birbirinden kesin hatlarla ayırmak da mümkün olmayacaktır. Çünkü her rehberlik faaliyeti yol gösterici bir yardım etkinliği olarak mutlak surette bir iyileştirmeyi ve iyi bir sonuç elde etmeyi hedef alır. Bu bakımdan bütün rehberlik çalışmaları aynı temel noktalar etrafında iç içe girmektedir. Bu yüzden net ayırımlarla rehberliği sınıflandırmak kolay olmamaktadır. Genel olarak rehberlik hizmetinin fonksiyonuna, alanına ve bu hizmetin verildiği kişilere göre bir sınıflandırma yapılır.

Kişilere göre rehberlik çeşitleri; *bireye rehberlik* ve *gruba rehberlik* diye ikiye ayrılır. İlk bakışta bu, şekilsel bir ayırım olarak görülse de muhatabın tek kişi veya grup olmasında, verilen rehberlik hizmetinin mahiyetini farklılaştıran bir durum mevcuttur. Bireye yönelik rehberlikte karmaşık kişisel sorunların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi söz konusu iken gruba yönelik rehberlikte kategorik sorunlar üzerinde müşterek çabalar, grup dinamiğinden ve paylaşımın gücünden yararlanma durumu ön plana çıkmaktadır.

Rehberlik hizmetinin verdiği sonuçlara diğer bir ifadeyle rehberliğin fonksiyonuna göre yapılan sınıflandırma daha net bir ayırım ortaya çıkarmaktadır. Buna göre rehberlik

1- Uyum sağlayıcı (adjustive) *rehberlik*

2- Yöneltici (distributive) *rehberlik* ve

3- Ayarlayıcı (adaptive) *rehberlik* diye üç kısma ayrılmaktadır.

Bu sınıflandırma ilgilenilen problemin niteliğinden hareketle yapılacak çalışmanın amacına ve şekline işaret eden bir ayırımı göstermektedir. Her sorunu ve olayı birbirinden ayırarak gerekli olan uygun çalışmayı tayin edebilmek, amacı ve yöntemi doğru tespit edebilmek bakımından bu tasnife ihtiyaç duyulmuştur.

Daha kaba bir ayırımla yapılacak çalışma alanlarını vurgulamak bakımından rehberlik hizmeti *(a) Eğitsel rehberlik, (b) mesleki rehberlik* ve *(c) kişisel problem rehberliği* olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Bu sınıflandırmaların her biri, rehberlik hizmetlerinde amaç, yöntem ve süreç belirlemede önemli yararlar sağlamaktadır. Şimdi bunlara biraz daha yakından bakmaya çalışalım.

a. Şekil Yönünden Rehberlik Çeşitleri

Rehberlik hizmeti yardım alanların tek kişi veya birden çok kişi olmasına bağlı olarak farklı şekillerde yürütülür. Yürütülüş şekli yönünden rehberlik çeşitleri *bireysel rehberlik* ve *grup rehberliği* diye iki kısma ayrılmaktadır.

1) Bireysel Rehberlik

Bireysel rehberlik, tek başına kişileri hedef alan, her bireyin kabiliyetine uygun mesleğe ve çalışma hayatına yönlendirilmesi, başarma güdülerinin geliştirilmesi, imkanlarını fark edip kendini gerçekleştirmesi ve kişisel sorunlarının çözümü yönünde yürütülen birebir yardım ilişkisi sürecidir. Bireye yönelik rehberlikte kişiyi tanımak, onun bilişsel, duyuşsal davranışsal özelliklerini bilmek, değer yargılarını ve bunların yoğunluk düzeylerini kavramak önem taşımaktadır. Çocuk, genç, yetişkin, bayan, erkek olmak gibi belirgin farklılıkların yanında herkesin kendine özgü karmaşık kişilik özellikleri vardır. Bu özellikler kişinin çevresine ve topluma uyum sağlaması yönündeki rehberlik çalışmalarında dikkate alınacak temel göstergelerdir. Aynı şekilde kişisel özellikler bireyin yaşadığı ruhsal ve duygusal sorunlarda da hem soruna kaynaklık etme hem de çözüme ışık tutma açısından dikkate alınır. Bu bakımdan bireye yönelik rehberlik ve psikolojik danışma çalışmaları, herkese göre farklılık gösteren özel ve kişinin o andaki ihtiyaçları ile sınırlıdır.

2) Grup Rehberliği

Grup rehberliği, ilgi, ihtiyaç ve beklenti yönünden benzer özelliklere sahip olan kişilerin toplu bir arada oldukları gruplara karşı yürütülen rehberlik hizmetidir. Bireysel rehberliği gerektiren sebepler grup rehberliği için de geçerli olmakla birlikte grup rehberliğinin amacı grup bireylerinin problemlerini çözmek değil, grup etkileşiminden yararlanarak kişilerin sosyal gelişimlerine, ruhsal olgunluk ve özgüven kazanmalarına, bireysel

rehberliğe hazırlanmalarına yardımcı olmaktır. Bireyi öne çıkarmadığı, kişinin kendi sorununa dışarıdan bakma fırsatı verdiği için grup rehberliği yerine göre bireysel rehberlikten daha yararlı sonuçlar verebilmektedir. Ayrıca eğitsel rehberlik çalışmalarında sorun çözme yerine bütün öğrencileri geliştirici, hayata ve topluma uyum göstermelerini sağlayıcı bir amaç güdülmesi de grup rehberliğini zorunlu kılmaktadır.

Grup rehberliğinin, bireysel sorun ve ihtiyaç odaklı olmayıp grubun tamamının gelişimine yönelik olması sebebiyle rehberliğin şekli kadar kullanılan yöntemler de bireysel rehberlikten farklılık gösterir. Grup rehberliğinde bilgi verme, çok katılımlı açık tartışma ve grup etkileşimi yöntemleri öne çıkmaktadır. Rehber, bildik rehberlik rolünü ve davranışını göstermek yerine grup üyeleri arasındaki etkileşimi üst düzeye çıkarmak üzere görüşmeleri yönetir. Rehberin grup çalışmasındaki bir diğer önemli görevi de dile getirilen farklı tecrübeleri görüşme amaçları yönünde yorumlamaktır.

b. Alanlarına Göre Rehberlik Çeşitleri

Rehberlik hizmetlerinin yürütüldüğü alanlar yahut konular esas alındığında üç ayrı rehberlik türünden söz edilmektedir. Bunlar; *eğitsel rehberlik, meslek rehberliği* ve *kişisel problem rehberliği* diye sıralanmaktadır.

1) Eğitsel Rehberlik

Öğrenim çağındaki bireyler, okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarında eğitim aşamalarından geçirilerek hayata hazırlanırlar. Bu öğretim kademelerinin her birinde öğrencilerin bilgi, beceri ve kabiliyetlerinin geliştirilmesine, kendi imkan ve sınırlarını tanıyarak kendilerini geliştirmelerine, olgun ve yetkin bir kişilik kazanmalarına çalışılır. Tabidir ki bu sadece öğretim etkinlikleri ile gerçekleştirilecek bir hedef değildir. Öğrencinin hangi okulda öğrenime başlayacağı, bir sonraki kademede hangi okula devam edeceği, bulunduğu okula, sınıfa, derslere ve öğretmenlere uyum sağlaması gibi hususlarda yardım ve destek hizmetlerine ihtiyaç vardır. Yeni ortamlara uyum sağlama sorunu herkes için bir ölçüde vardır. Yeni bir okula başlayan çocuğun kişilik özellikleri, karakter ve kabiliyetleri bu alanda bazen yoğun bazen daha hafif uyum sıkıntıları çekmesine sebep olmaktadır. Ayrıca okul disiplini, sınavlar,

ödevler, diğer öğretim etkinlikleri, ders çalışma alışkanlığı gibi hususlar öğrencilerin kolaylıkla intibak sağlayamadığı hususlardır.

Zeka düzeyleri, öğrenme yaklaşımları farklı olan öğrencilerin her biri sınıf ortamındaki toplu öğretimlerde aynı ölçüde öğrenmeler gerçekleştiremez, bunlardan bazıları öğrenme güçlüğü çektiği hususta yardım alma girişiminde bulunurken bazıları bundan çekinmektedir. Yine dal ve ders tercihinde bulunma, eğitsel kol faaliyetlerinde etkin rol alma, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma konularında nasıl bir yol izleyeceği de öğrencinin rehberlik yardımına ihtiyaç duyacağı hususlardır. İşte eşit imkanlarla ve gruplar halinde eğitim verilen okullarda her öğrencinin uyum sağlamasını, başarılı olmasını, kabiliyetlerini üst düzeyde geliştirmesini, kişiliğini oluşturmasını sağlamaya yönelik yardım faaliyetlerinin bütününe eğitsel rehberlik denilmektedir.

Eğitsel rehberlik çocuğun gelişim sürecindeki eğitimi ile özdeş bir hizmet alanı olarak görülüp bireyin topluma ve hayata uyumunu sağlayacak bir etkinlik olarak yürütülür. Esasen eğitim ile rehberlik arasında amaç, yöntem ve sonuçlar itibariyle bir fark yoktur [Kuzgun, 2009]. Eğitsel rehberlik hizmetleri, müfredat konularının öğretilmesi gibi sınıf içinde verilmesi gereken hizmetler olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple okul programlarında grup rehberliği için belli ders saatleri ayrılmakta, bu saatlerde öğrencileri hayata hazırlayacak rehberlik programları uygulanmaktadır.

2) Mesleki Rehberlik

Mesleki rehberlik, bireyin hayatı boyunca çalışacağı, geçimini temin edeceği, çevresine ve toplumuna katkı sağlayacağı uygun mesleği seçmesi ve yürütmesine dair sorunların çözümü ile uğraşan bir rehberlik alanıdır. Kişinin ruhsal ve fizyolojik yetileri bakımından hangi mesleğe daha yatkın olduğunu anlayabilmek için bazen uzun süren çalışmalara ihtiyaç duyulabilir. İşte bu durumda uzman kişiden rehberlik hizmeti alma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Mesleki rehberlik öncelikle kişinin kendi kabiliyet ve imkânlarını tanımasına, çeşitli mesleklerin özelliklerini öğrenmesine yardım ederek meslek seçimi konusunda tercih yapmasını sağlar. Ancak bir meslek seçimine karar vermekle iş bitmemektedir. Bundan sonra o mesleğe hazırlanmak, mesleğe giriş yapmak sonra da meslekte başarılı olmak gerekir. Mesleği icra etme ve meslekte ilerleme aşamalarında da her zaman

sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Bu sorunların aşılmasında, sorunla karşılaşılmasa bile bu aşamaların kolay ve başarılı bir şekilde yürünmesinde uzman kişilerden yardım alınacaktır. Bu hizmetlere işaret eden kapsamlı bir mesleki rehberlik tanımı şöyle yapılmaktadır: *"Meslek rehberliği bireyin kendi nitelik ve şartlarını kavrayarak onlara en uygun gelen mesleği seçmesi, bu meslek için hazırlanması ve bu mesleğe girerek orada başarıyla ilerlemesi oluşumuna yardım faaliyetleridir."* [Tan, 2000/125]

İnsanın sevdiği işi yaparak ileri düzeyde başarılı olması, özellikle topluma yeni katılan bir bireyin geleceğini planlaması, bir iş sahibi olması, böylece kendini hayata hazırlaması bakımından mesleki rehberlik çok önemli bir hizmet alanıdır. Genellikle insanlar babalarından gördükleri işin kendileri için uygun olduğunu yahut az çalışmayı gerektiren hafif işlerin daha uygun olduğunu, ya da beklenen geliri sağladıktan sonra işin mahiyetinin önemli olmadığını düşünürler. Bu tür düşünceler yanıltıcı olabilmekte, hem kişinin hem de toplumun geleceği açısından doğru olmayan sonuçlar verebilmektedir. Doğru olan; kişinin kapasitesi onu hangi hedefe götürecek yeterlikte ise o hedefe yönelmektir.

Mesleki rehberlik hizmetinin yürütülmesinde üç aşamalı bir sürecin takip edilmesi öngörülmektedir:

1- Bireyin kendi kabiliyet ve imkânlarını tanıması

2- Meslekleri tanıyarak kendisine en uygun mesleği seçmesi

3- Gireceği mesleğe uyum sağlamak ve başarılı olmanın gereklerini oluşturmak

Meslek seçimi ve mesleğe uyum sağlama konusunda çocuklardan gerçekçi davranışlar beklenmemelidir. Çünkü onlar genellikle kendi kabiliyet ve şartlarına uygun olup olmadığına aldırmaksızın hoşlarına giden, beğendikleri ve hayranlık duydukları kişilerin mesleklerini kendileri için ideal meslek olarak kabul ederler. Yetişkinler de genellikle hangi işe başlamış ve rastlantısal olarak hangi mesleğe girmişlerse o iş veya meslekten başkasını yapamayacakları, başaramayacakları düşüncesine kapılırlar. Bu durum, onların yeteneklerini uygun işlerde üst düzeyde kullanıp daha verimli olmalarına engel olmaktadır. Zaten meslek rehberliği de bu sebeplerle herkes için gerekli ve önemli görülür.

3) Kişisel Problem Rehberliği

Hemen her bireyin yukarıdaki iki maddede ele alınan eğitim ve meslek konuları ile ilgili problemleri dışında kendi duygu, düşünce ve sosyal

ilişkilerinden kaynaklanan problemlerine yönelik çalışmalara kişisel problemlerle ilgili rehberlik denilmektedir. Esasen rehberlik faaliyetlerine konu olan problemlerin birbirinden ayrılamayacağı, insanın bir bütün olarak ele alınması gerektiği hususunda uzmanlar hem fikirdirler. Yapılan ayırım ise konuyu inceleme kolaylığı sağlaması bakımından bir akademik ayırım olarak değerlendirilmektedir.

İnsanın zihinsel ve duygusal yapısı daima dış etkilere açıktır. Özellikle gelişim sürecindeki çocuklar, hayata uyum sağlama konusunda çözümleme ve sindirme güçlüğü çektikleri beklenmedik etkilere sıkça maruz kalırlar. Bu durum onlarda birtakım duygusal ve zihinsel sıkıntılara ve rahatsızlıklara yol açar. Korkularını, endişelerini, umutsuzluklarını yenmek, zihnini kemiren sorulara, anlamsızlıklara ve çelişkilere çözümler bulmak onu rahatlatacak, özgüvenini geliştirecektir. Gelişim çağındaki bireylerin özgüven duygusu geliştirmeye, çevre koşulları ile baş edecek bir mücadele gücü kazanmaya, sosyal ilişki kurallarını kavramaya ihtiyaçları vardır. Çünkü onların zihinsel fizyolojik ve duygusal kabiliyetleri henüz yeterince gelişmediğinden bazı olaylar karşısında güçsüz, çözümsüz ve çaresiz kalabilmektedirler. Çocuklar, insanlarla ve eşya ile ilişkilerini anlamlandırmada, kontrol etmede, bu ilişkileri doğru yönde geliştirmede zorluk çekmektedirler. Hayatın bu kaçınılmaz zorlukları her zaman zihinsel ve ruhsal problemler üretmeye hazırdır.

Çocuk büyüdükçe gelişimin her evresinde yeni ve değişik problemlerle karşılaşacaktır. Onun her defasında problemlerini çözmesi, onları aşarak ilerlemesi, özgüven duygusunu geliştirecek, kendini ve yeteneklerini daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Böylece kişiliği olgunlaşacak, giderek daha gerçekçi bir benlik kavramı geliştirmiş olacaktır. Yine gelişimin en sıkıntılı evresi kabul edilen ergenlik çağının problemlerinin uygun bir şekilde çözümü de çocuğun bu dönemi sorunsuz bir şekilde atlatmasını sağlayacaktır. Şüphesiz ki bireyin ailesi ve çevresi ile ilişkilerini düzene koyması, anlayış ve hoşgörü yeteneği kazanması, sorumluluk duygusu geliştirmesi, önemli konularda bağımsız karar verme kabiliyeti kazanması konularında kişisel problem odaklı rehberliğin çok önemli bir yeri vardır.

Kişisel problemlerle ilgili rehberlik çalışmaları daha çok danışma (danışmanlık) ilişkisi şeklinde yürütülür. Kişinin sosyal ilişkiler, beden sağlığı, zihinsel ve duygusal yoğunlaşmalar, umutsuzluk ve güvensizlik gibi problemleri hakkında önce sağlam bilgiler elde edilir, sonra bunların her biri tahlil edilerek yoğunluğu ve niteliği tespit edilip sebepleri bulunur.

Bundan sonra da sorunlu bireyin sorununu kavraması, sebeplerini bilmesi ve bu konudaki kendi yetenek ve imkânlarını tanıması, böylece sorunu aşabilme irade ve kararlığı geliştirmesi yönünde ona yardımcı olunur, yol gösterilir.

Bir problem etrafında kişiyle yüz yüze görüşmeye dayanan kişisel problem rehberliği faaliyetleri, esas itibariyle bir psikolojik etkileşim olayıdır. Psikolojik etkileme ve etkilenme gerçekleşmeden sorunun çözümü yönünde bir irade ve girişimin meydana gelmesi beklenemez. Belki işin uzmanlık kısmını da bu etkileşimin ortaya çıkarılması konusundaki maharet oluşturmaktadır.

Okullardaki rehberlik uzmanlarının, bütün öğrencilere verilecek genel rehberlik hizmetlerini öğrenci çokluğu sebebiyle birebir ilişkilerle yürütmeleri mümkün olmamaktadır. Bu yüzden grup rehberliği, yazı ve diğer materyaller kullanarak yönlendirme gibi yollara başvurulur. Durumun böyle olması, kişisel problem rehberliğinin yüz yüze yapılması gereken bir hizmet olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Dolayısı ile kişisel problem rehberliği olayında bir şekilde problem yaşamakta olan bir birey vardır. Problemin çözümü konusunda işbirliği yapmak üzere biri yardım eden diğeri yardım alan iki taraf bulunmakta ve bu iki taraf arasında tamamen insani ve psikolojik gereklere dayanan bir danışma ve yardım ilişkisi söz konusu olmaktadır.

c. Fonksiyonlarına Göre Rehberlik Çeşitleri

Rehberlik hizmetinin yöneldiği amaçların ve ortaya çıkardığı sonuçların farklı özelliklerinin bulunması bu yönde bir ayırımı gerekli kılmıştır. Bir rehberlik hizmetinde gözetilen amaca ve beklenilen sonuca göre çalışmanın şekli ve yöntemi farklı olmaktadır. Bu bakımdan her rehberlik çalışmasının mahiyetini onun işlevine ve ortaya çıkaracağı sonuçlara göre mütalaa etmek gerekiyor.

Rehberliğin çeşitleri konusunda görüş beyan eden yazarların hemen hepsi rehberliğin alanlarına, fonksiyonlarına, ve muhataplarına göre sınıflandırmaya işaret etmektedirler. Ancak bunlardan bazıları rehberliği bireye yönelik bir hizmet olarak gördüğünden muhataplara göre yapılan ayırımın açıklamasına girmeyip alanlarına ve fonksiyonlarına göre çeşitlerini açıklamakta ve grup rehberliğini ayrı bir konu olarak incelemektedirler. Rehberlik çeşitlerini sadece hizmet alanlarını esas alarak açıklamayanlar da vardır. Bu yazarlar rehberliğin fonksiyonlarını ayrı bir

başlık altında incelemekte, fonksiyonlara göre rehberliği çeşitlere ayırmayı uygun görmemektedirler. Ayırımı farklı şekillerde yapsalar da hemen bütün yazarlar rehberliğin fonksiyonlarının neler olduğu hususunda aynı noktalar üzerinde durmaktadırlar. Buna göre rehberliğin fonksiyonları hususunda üzerinde mutabakat sağlanmış olan maddeler şöyle sıralanmaktadır:

1. Uyum sağlatıcı rehberlik
2. Yöneltici rehberlik
3. Ayarlayıcı rehberlik
4. Geliştirici rehberlik
5. Önleyici rehberlik
6. Tamamlayıcı rehberlik

Tan ve Kepçeoğlu gibi bazı yazarlar da rehberliğin bu fonksiyonlarına itiraz etmemekle birlikte fonksiyonlarına göre rehberlik çeşitlerini uyum sağlayıcı, yöneltici ve ayarlayıcı olmak üzere ilk üç sıradaki fonksiyonlara göre belirlemektedirler. Bu durumda rehberliğin diğer üç fonksiyonu da bu türler içinde düşünülmektedir. Bu ayırıma göre Rehberliğin fonksiyonlarına göre çeşitleri ve kısa açıklamaları şöyledir [Tan, 2000]

Uyum Sağlayıcı (Adjustive) Rehberlik

İçinde bulunduğu çevreye uyum sağlamada sıkıntı çeken, sorunlar yaşayan ve sonuç itibariyle çevresine karşı uyumsuzluk gösteren bireylere yönelik yürütülen rehberliğe uyum sağlayıcı rehberlik denir. Bu tür rehberlikte rehberlik uzmanının veya danışmanın yapacağı iş, sorunu tanımlamak ve ortadan kaldırmak üzere terapötik teknikler kullanmaktır.

Yöneltici (Distributive) Rehberlik

Bireyin gelecekte kendisine en uygun ve en yeterli doyumu sağlayacak bir alana yönelmesine ve o alanda başarılı bir gelişme göstermesine yardım çalışmaları yöneltici rehberlik olarak ifade edilir. Bu tür rehberlikte öncelikle rehberliğe alınan kişinin bütün yeteneklerini, ilgi ve ihtiyaçlarını, kişilik yapısını ve sahip olduğu imkânları bilip anlamasına, sonra da bunlarla uyumlu tercihlerde bulunmasına yardım edilir.

Ayarlayıcı (Adaptive) Rehberlik

Bu rehberlik türü ise bireysel farklılıklara ve çevre şartlarına öncelik vermek suretiyle bireylerin problemlerini, umut ve özlemlerini belirleyerek, gelecekte bunlarla ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunları öngörmeye ve

insanların o sorunlara karşı hazırlanmasına dönük çalışmalar yapmayı gerektirir. Böylece insan hayatında gözlenen hızlı değişmeler karşısında toplumun temel değerleri ve yeni kuşaklardan beklentileri dikkate alınarak, bireysel kişiliği ve toplumsal kimliği de korumak suretiyle yeni gelişmelere adaptasyonun sağlanmasına çalışılır.

III. PSİKOLOJİK DANIŞMA VE MAHİYETİ

Psikolojik danışma kişinin psikolojik sorunlarının çözümünde ona yardım edilmesi ve onun da bu yardımı almak suretiyle sorununu çözme kararlılığı göstermesi şeklindeki müşterek çabayı anlatan bir kavramdır. Psikolojik danışma ve rehberlik kavramlarının ne anlama geldikleri, bunların birbirleri ile ve psikoterapi ile ilişkileri daha önce açıklanmıştır. Konumuz doğrudan psikolojik danışma veya danışma psikolojisi ile ilgili olmamakla birlikte ondan tamamen bağımsız da değildir. Dini danışma ve dini rehberlik konusunda bir temel oluşturması bakımından psikolojik danışma olgusunun genel çerçevesine dair hususlara burada temas yararlı olacaktır.

Danışma kelimesi sözlükte akıl sorma, istişare etme, müşavere ve müzakere anlamlarına gelmektedir. Kelimenin ilk akla getirdiği ve günlük yaşantımızda daha çok kullandığımız anlamı bakımından “danışma”, ihtiyacı olan kişi tarafından ortaya konulan bir eylemi ifade etmektedir. Danışma fiili birey açısından tek yanlı olarak ele alındığında, “kişinin bir ihtiyacını giderme bir sorununu çözme ve sağlıklı karar verme iradesini ortaya koyarak yardım talebinde bulunması” diye tarif edilebilir.

Terim olarak kullanıldığında bu anlamın dışına çıkılmakta ya bir hizmetin sunulduğu mekanı, büroyu yahut da hizmetin kendisini anlatmaktadır. Mekan olarak özel ve resmi kurumlarda ihtiyacı olanların bilgi almaları için hazırlanmış özel yerlere, masalara veya bürolara “danışma” denilmektedir. Hizmetin kendisi olarak ise, bilgi, duygu ve düşünce alanlarında ihtiyacı olanlara yardım eylemini anlatmaktadır. Bu anlamdaki danışma hadisesine danışmanlık da denilmektedir.

Eğitimde psikolojik danışma ise öğrencinin rehberlik hizmetlerine ihtiyacı ve yardım talebi varsayımı ile ona danışmanlık yapma (yardım süreci yürütme) anlamına gelmektedir. Psikolojik danışma faaliyeti, rehberlik bütünü içinde belli bir alanı yani bireyin duygusal ve zihinsel sorunlarının çözümü ile ilgili işleri kapsamaktadır. Bu yüzden de eğitimde “danışma” kavramı tek başına değil “psikolojik” nitelemesi ile birlikte

kullanılmaktadır. Rehberlik faaliyetlerinin tamamını ifade etmek üzere "Psikolojik Danışma" sözüne "Rehberlik" eklemesi yapılmak suretiyle "Psikolojik Danışma ve Rehberlik" şeklinde özgün bir çalışma alanını ifade eden bir terim oluşturulmuştur. Günümüzde PDR kısaltması ile de ifade edilen bu alan hem bir lisans derecesi hem de eğitim bilimleri içinde bir bilim dalı olarak yüksek öğretimde yerini almış bulunmaktadır. Psikolojik danışma ve rehberlik ilk ve orta öğretim düzeyinde ise eğitim öğretim faaliyetleri dışında bir hizmet alanı olarak önemli bir yer tutmaktadır.

Bütünüyle rehberlik faaliyetleri, doğrudan kişiyi hedef alan ve kişiye yardımı öngören faaliyetler olduğu gibi rehberlik faaliyetleri cümlesinden olan Psikolojik Danışma faaliyetleri de tabii olarak yine kişiyi hedef almaktadır. Ancak psikolojik danışma faaliyetleri her ne kadar birer rehberlik hizmeti olsa da bunlar kendine özgü biçimi ve nitelikleri olan işlerdir. Psikolojik danışma faaliyeti, bir sorun yaşayıp onu çözmek durumundaki kişi ile ona yardımcı olabilecek yetkin bir kişi arasında, sorunun giderilmesine yönelik olarak yüz yüze gerçekleştirilen bir yardım oluşumu olarak kabul edilmektedir [Tan, 1992]. Şüphesiz ki danışman ile danışan arasındaki bu yardım oluşumu, tek yanlı bir iş olmayıp taraflar arasında karşılıklı yüz yüze görüşmeler yolu ile cereyan ederek olumlu bir etkileşim sağlamayı amaçlayan müşterek bir eylemdir. Danışma ilişkisini diğer rehberlik çalışmalarından ayıran en önemli husus da budur.

Günümüzde psikolojik danışma denildiğinde, bu konuda eğitim almış danışma psikologları tarafından yürütülen bir uzmanlık mesleği akla gelmektedir. Klinik psikolojiden farklı olarak yürütülen psikolojik danışma hizmetlerini yürüten uzmanlara danışma psikologu denilmektedir. 1965 yılında yayınlanan Meslekler Rehberinde danışma psikologunun üç farklı rolüne dikkat çekilmiştir [Akkoyun, 1990]:

a) Çare bulma-Rehabilite etme rolü

b) Önleyici rol

c) Eğitsel-Gelişimsel rol

Psikolojik danışma alanındaki çalışmaları daha iyi ayırt edebilmek için konu ile ilgili temel kavramların kısaca açıklanması yararlı olacaktır. Bu konuda sıkça kullanılan ve kimi zaman birbirleriyle karıştırılabilen bazı temel kavramlar kısaca şöyle açıklanabilir:

Psikoloji kelime olarak ruh bilimi anlamına gelmekte olup insan ve hayvan davranışlarıyla zihinsel işleyiş diğer bir ifadeyle bilişsel süreçlerle ilgili çalışmaların yapıldığı bir bilim dalıdır. Bu dalın uzmanlarına da

psikolog denmektedir. Psikologlar, bilimsel çalışmalarını iki temel konu üzerinde yürütürler. Bunlardan biri, beyin ile davranış ilişkisi, diğeri de çevre ile davranış ilişkisidir. Deneylerle elde edilen bilimsel sonuçlar hem eğitim çalışmalarında hem de psikoterapide kullanılmaktadır. Psikologların uygulamaya dönük çalışma alanları ise psikolojik danışmanlık ve psikoterapi hizmetleridir.

Klinik psikoloji, ruhsal rahatsızlığı, yetersizliği ve uyumsuzluğu olan hastaların durumlarını anlamak, hastalığın mahiyetini kavramak ve hastayı rahatlatıp iyileştirmek amacıyla araştırma ve uygulama çalışmalarının yapıldığı bir psikoloji dalıdır. Bu alanın uzmanlarına klinik psikolog denir. Klinik psikologlar, hastane ve kliniklerde psikiyatristlerle beraber hastalara bakarken aynı zamanda toplumda bireyin ailenin ve çeşitli grupların ruh sağlığını koruyucu ve geliştirici yönde eğitim ve danışmanlık programları yürütürler.

Psikoterapi, sözlükte ruhsal yolla tedavi etmek anlamına gelmekte, terim olarak psişik hastalıkların ilaç ve cerrahi yöntemler kullanılmadan tedavi edilmesini ifade etmektedir. Çeşitli sıkıntı ve gerginlikler sonucu oluşan ruhsal problemler ve davranış bozukluklarının giderilmesi veya azaltılması maksadıyla yapılan iyileştirme çalışmalarını anlatmada yaygın olarak bu kavram bir eğitim ve danışma seansı anlamına gelmemektedir.

Psikiyatri, tıpta ruh hastalıklarının incelenmesi, teşhisi, tedavisi ve önlenmesi konuları ile uğraşan bir uzmanlık dalıdır. Hekimlik lisans eğitiminden sonra psikopatoloji, nöroloji, nörofizyoloji, psikoloji, psikanaliz konularını kapsayan bir uzmanlık eğitimini gerektirir. Klinik psikoloji ile benzer yanlarının bulunmasına rağmen psikiyatride daha ziyade ruhsal bozuklukların fizyolojik ve organik nedenleri üzerinde durularak tamamen ilaçlarla sınırlı kalınmasa da genelde tıbbi tedavi yöntemi takip edilir.

Psikopatoloji insan fizyolojisi, organ yapısı ve vücut kimyasındaki bozukluklardan hareketle ruhsal hastalıkları inceleyen, bu hastalıkların sebep ve sonuçları ile ilgili genel yasalar ortaya koymaya çalışan bir psikoloji dalıdır. Temelde klinik psikoloji ve psikiyatrinin çalıştığı alana giren hastalık boyutundaki ruhsal rahatsızlıklar psikopatoloji kapsamındadır.

Psikanaliz, Psikanaliz, ünlü psikolog Sigmund Freud’un çalışmaları sonucunda geliştirilmiş psikolojik kuramlar ve yöntemler bütünüdür. Aynı zamanda bir tür psikoterapi olarak da kabul edilen psikanaliz yöntemi,

ruhsal hastaların zihinsel süreçlerinin bilinçdışı unsurları arasındaki ilişki ve bağlantıları ortaya çıkarmada, hastaları bilinçdışı engellerin kalıplarından kurtarmada etkin bir yöntem olarak kullanılır.

Danışma Psikolojisi, insanların uyum intibak güçlükleri gibi hastalık düzeyinde olmayan psikolojik sorunları ile uğraşan, bu tür kimselerin sorunlarını aşmalarına yardım çalışmaları ile ilgili bir psikoloji dalıdır. Klinik psikoloji ile ortak yanları bulunan danışma psikolojisinde genellikle vaka incelemesi ve terapötik görüşme teknikleri kullanılmaktadır.

Transpersonel psikoloji (Benötesi Psikolojisi), insan zihninin kutsala yönelik aşkınlıkla ilgili ruhsal yönleri üzerinde çalışmalar yapan bir psikoloji dalıdır. Dini duygu yoğunlaşmaları ile yaşanan trans hallerini ve bununla ilgili değişik bilinç durumlarını ve ruhsal etkinlikleri inceleyen transpersonel psikoloji, modern psikoloji teorilerini mistisizmin farklı formları ile bütünleştirme girişimi olarak görülür.

Pastoral Psikoloji, insanların dinsel ve manevi sorunlardan kurtulup rahatlamalarına yardımı esas alan çalışmalarla ilgili psikoloji dalıdır. Konumuzla doğrudan ilgili olduğu için ileride ayrıntılı bilgi verilecektir.

IV. PSİKOLOJİK DANIŞMA’NIN AMAÇLARI

Psikolojik danışma ve rehberliğin amaçları “bir korkudan kurtulmak” şeklinde çok sınırlı olandan “mutlu bir hayat sağlamak” şeklindeki çok geneline kadar geniş bir yelpazeye yayılabilir. Her rehberlik ve danışma ilişkisi bu yelpazeden belli madde veya maddelerde gerçekleştirmeler yapmaya yönelmek durumundadır. Danışma ilişkisindeki gayretlerin tayin edilmiş belli bir hedefe yöneltilmemesi halinde yapılan çalışmalardan bir sonuç beklemek doğru olmaz. Zira çalışmanın şeklini, düzenini, yoğunluğunu ve hangi ilke ve tekniklere dayandırılacağını belirleyen baş faktör danışma amacıdır. Danışma amaçları hayattaki olaylar ve olgular kadar çeşitli olduğundan bunların ayrıntılı bir dökümünün yapılması yerine amaç veya amaçlar ne olursa olsun bunlara ulaşma yolundaki işlerin hiyerarşisine yönelik yakın amaçlar, orta amaçlar ve nihai amaçlar diye bir sınıflandırma yapılmıştır [Tan, 1992].

a. Yakın Amaçlar

Danışma ilişkisinde yakın amaçlar, ilişkinin ilk aşamasında başlamak suretiyle her aşamada göz önünde bulundurulması ve öncelikle gerçekleştirilmesi gereken işlerin başarılmasını ifade eder. Rehberlik sırasında iyi bir başlangıç yapabilmek ve olumlu bir yola girebilmek için öncelikle yakın amaçların gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu amaçlar sadece rehberlik ilişkisinin ilk aşamasında değil sürecin her anında ve her aşamasında gözetilecektir. Bu anlamda yapılması gereken her bir iş bir amaç olarak değer taşır, ve gerçekleştirme listesinde yer alır. Yakın amaçlar olarak yapılması gereken işler şöyle sıralanır:

Raport kurma ve sürdürme:
Rehberlik yapan kişi veya danışman muhatabına karşı açık kalpli, dürüst, samimi ve dostane bir şekilde davranmalıdır; onun dünyasına girmeli, onun sorununu hissetmelidir. Danışman bu davranışı iğreti ve yapmacık değil,

sahici ve inanarak göstermelidir. Böylece işin başında ona hem güvenini göstermiş hem de onun güvenini kazanmış olacaktır. Rehberlik hizmetinin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve sonuçlandırılması için karşılıklı güvenin zedelenmeden rehberlik sürecinin her aşamasında özenle korunması gerekir.

Deşarj (Boşalma) sağlama:

Deşarj, rehberlik hizmetine alınan kişinin sorunlarını dışa vurmasını sağlamaktır. İlk ve görünen tepkiler bir sorun yaşandığını gösterse bile sorunun ne olduğunu, karakterini ve boyutlarını göstermeye yetmez. İçten, samimi ve dostane yaklaşımlarla kurulan güven ilişkisi danışanın sorununu etraflıca anlatmasının yolunu açar. Bunun için gerektiğinde duygusal tepkimelerine (ağlama gibi) izin verilerek hatta gerektiğinde bu konuda teşvik edilerek içini döküp rahatlaması sağlanır.

Semptomların kaybolması:

Sorunun sürüklediği korku, umutsuzluk, çaresizlik vb şekillerde dışa vuran belirtiler kişiyi normal dışı konumda tutar ve onunla sağlıklı ilişki kurulmasını engeller. Deşarj ile birlikte kişinin ilgi ve dikkatini sorun oluşturan konunun dışında bir ilgi alanına yöneltmek, duygu ve düşüncelerini dikkat çekici bir konuya çevirmek suretiyle onu çevreleyip kuşatan semptomların (belirtiler) bertaraf edilmesine çalışılır.

İfadelendirme (verbalization):

İfadelendirme, bir nevi deşarj sayılsa da deşarjla birlikte görülen rahatlamadan bir adım daha ileri bir durumdur. Sorunu veya sorusu olan kişinin bunu tam olarak ifade etmesi, anlatması, tanımlaması aktif dinleme yöntemi ile özendirilir. Bu konuda rehberlik eden kişinin sabırlı olması, onu yönlendirmemeksizin anlatmasını özendirerek sonuna kadar dinlemesi gerekir.

İçgörü (İnsight) geliştirme:

Sorunla ilgili olayları, ilişkileri, sebep ve sonuçları irdeleyerek mantık düzleminde gerçekçi tespitlere doğru yürümek suretiyle rehberlik hizmeti götürülen kişinin gerçekçi tespitlere ulaşmasını sağlamak da diğerleri gibi rehberliğin yakın amaçlarından biridir. Bu, kişinin kendisine ve sorununa dıştan bakmasıdır. Güvenli bir danışma ilişkisi ile boşalım sağlayıp ifadelendirme yapabilen birisinin başarabileceği bir iştir. Böylece kişi sorunların normal olduğu, aşılabilirliği, kendisinin onları rahatlıkla

aşabileceği hususlarında bir kanaat geliştirerek onlara vukufiyet ve hakimiyet kazanmış olur.

İçgörü'nün üç temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar;

İlişkileri idrak etme,

Benliği kavrama ve kabulleneme

Seçim yapabilme (uygun pozisyon alabilme) idrakine ulaşma

Şeklinde sıralanmaktadır.

Anlayış, duygu ve saygı iletişimi:

Rehberlik hizmeti veren kişinin günlük hayatta normal insanlarla kurduğu alışılmış iletişim tarzının dışında duyarlı, saygılı, anlayışlı ve kabullenici yaklaşım göstermelidir; ayıplama, suçlama, günah sayma, reddetme tutumlarından kaçınmalıdır. Ancak bu, yanlışları onaylama tavrı değildir; "seni anlıyorum, sana inanıyorum, saygı duyuyorum" şeklinde iletilerle onun durumunu kavradığını, onun hissettiklerini anladığını gösterecek rahatlatıcı, güven veren bir dil kullanmaktır. Sorun yaşayan kişilerin en çok yakındıkları husus anlaşılamamaktır. "Beni anlamıyorsunuz, beni kimse anlamıyor" cümleleri duymaya alışık olduğumuz ifadelerdir.

b. Orta Amaçlar

Danışma ilişkisine konu olan sebeplerin her birinin açığa çıkarılıp ortadan kaldırılması orta amaçları oluşturmaktadır. Yakın amaçları gözetmeden orta amaçlara yönelmek mümkün olmayacağı gibi orta amaçlara ulaşmadan nihai amaçları gerçekleştirmek de mümkün olmayacaktır. İkinci derece amaçlar da denilebilecek orta amaçların şu şekilde iki aşamalı bir düzeni bulunmaktadır:

Yardımı gerektiren sebeplerin yok edilmesi

Rehberlik hizmetini gerektiren sebepler aynı zamanda bu hizmete konu olan problemi meydana getiren sebeplerdir. Sebepleri ortadan kaldırmadan veya onları etkisizleştirmeden problemi çözmek, sorunu ortadan kaldırmak mümkün olmayacaktır. Sebepler devam ediyorken sağlanan göreceli iyileşmeler sorunu küllendirmeden başka bir anlam ifade etmeyecektir. Sebeplerin yok edilmesi, sorun yaşayan kişi açısından ve onun tarafından başarılacak bir iştir. Bunun için de sorun yaşayan kişinin;

(a) kendi problemi ile yüzleşmesi,

(b) gücünün ve imkanlarının farkına varması ve

(c) baş edebilme iradesinin oluşması sağlanmalıdır.

Danışanın yeni davranımlar kazanması

Sebeplerin bertaraf edilmesi ile çözüm yoluna giren sorunların geri dönüşünün olmaması ve kalıcı bir normalleşmenin sağlanabilmesi için rehberliğe muhatap olan kişinin kendisini rahat hissedeceği yeni davranımlar kazanması gerekir. Böylece psikolojide yerine koyma (substitution) denilen bir savunma mekanizmasının harekete geçirilerek dürtülerin uygun bir şekilde karşılanarak gerilimin önlenmesi sağlanır. Bu amaç;

(a) uygun ve tatminkar hedefler koyma
(b) tercihte bulunma ve doğru kararlar verme
(c) uygun yeni davranış biçimleri belirleme
(d) danışma ilişkisini sürdürme kararlılığı
şeklindeki işlemlerle gerçekleştirilir.

c. Nihai (Sonal) Amaçlar

Nihai amaçlar, yakın ve orta amaçlara göre daha genel ve uzun vadeli amaçlardır. Kişinin hayatta kendisi olması, değerlerini ve hedeflerini oluşturması, güçlükler karşısında psikolojik yeterliğe ve güce kavuşması, gelişim ritmini yakalaması nihai amaçları oluşturmaktadır. Danışma ilişkisinin bu genel amacını, kişinin ruh sağlığını geliştirip şahsiyet bütünlüğüne kavuşmasında, varlığını, sınırlarını, potansiyellerini kavrayıp kendini gerçekleştirmesinde aramak gerekmektedir. Bu bağlamda birbirine girmiş gibi görünen fakat farklı boyutları gösteren şu üç kavramla danışmanın nihai amaçları ifade edilmektedir:

Kendini gerçekleştirme (Self actualizing):

Kişinin toplum içinde özellikleri, imkanları ve kabiliyetleri ile birlikte bir varlık olduğunu kavraması, buna inanması, kabiliyet ve yeterliklerini ortaya koyabilmesi ve insanın imkanları dahilinde olan işler hususunda “ben yapabilirim” noktasına gelmesidir. Kendini gerçekleştiremeyen insanlarda bir özgüven eksikliği, benlik algısında bir istikrarsızlık hali vardır, sahip olduğu gücün ve yeteneklerin farkında değildir, girişimde bulunmaktan çekinir, başaramamaktan korkar, sürekli bir tereddüt ve tedirginlik halindendir. Kendini gerçekleştiren kişi, bütün bu durumlardan kurtulup tam bir özgüvene ve istikrarlı bir benlik algısına kavuşmuş olur.

Kendini oluşturma (Becoming):

Bu kavram önceki ile aynı gibi görünse de ondan farklı bir durumu ifade etmektedir. Bununla daha açık ve uzun vadeli bir oluşum, ömür boyu sürecek bir hayat sitiline kavuşma anlatılmaktadır. Kişinin "işte bu benim" veya "işte ben buyum" dediği anda yakaladığı kişiliğidir. Bu aynı zamanda kişinin kendisini kabullenmesi, kendiyle barışık olması, sınırlarını aşan konularda ihtirasa kapılmayarak haddini bilmesi, böylece imkan ve sınırlıklarını kavrama noktasına gelmesidir. Bu kavrayış; kişinin ihtirastan doğan huzursuzluğunu gideren, içini rahatlatan, kişiliğini, ilişkilerini ve hayat tarzını geliştirmede kendisine güç ve yön veren bir kaynaktır.

Varolma (Existence):

Varolma da ilk bakışta önceki iki kavramla aynı gibi görünse de bu kavram da yine insanla ilgili farklı bir durumu ifade etmektedir. Kişinin bu hayatta niçin var olduğu, nereye gitmekte olduğu yönünde görev ve sorumluluk bilinci ile varlığını hissetmesi onun varlığına bir anlam kazandırmaktadır. Bir insanın varlığı onun inandığı değerlerle, aile ve çevresine karşı görev ve sorumluluk duyguları ile ilişkilerinden haz ve kıvanç duyması, kendisi ile ilişkisi olanların bundan haz ve kıvanç duyduklarını hissetmesi ile anlam ve değer kazanır. Bu duygular kişiye yaşama zevki ve hayatın güçlükleri ile mücadele etme şevki verir. İşte bu üç noktadaki kazanımların elde edilmesi danışma ilişkilerinde gözetilen nihai amaçlardır.

V. PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİĞİN İLKELERİ

Bireyin içinde bulunduğu sorunlardan kurtularak sağlam dengeli ve güçlü bir kişilik oluşturmasına yardımda bulunabilmek için psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin sistemli, düzenli ve yararlı bir şekilde yürütülmesi esastır. Bu da çalışmaların hangi temellere dayanması, hangi ilkeler doğrultusunda, hangi yöntemlerle yürütülmesi gerektiğinin açık bir şekilde bilinmesi ile mümkün olur. Şüphesiz ki günümüzde insanı tanıma, sorunları anlayıp tahlil etme, danışanlarla iletişim kurma ve empati sağlama becerilerine, danışanla birlikte çalışma yöntemlerine dair danışma psikolojisi alanında zengin bir bilgi birikimi mevcuttur. Rehberlik uzmanı veya danışman olarak görev yapanlar bu bilgi ve tecrübe birikimini çalışmalarında kullanacaklardır ama kullanırken de bazı temel yaklaşımları ortaya koymaları gerekmektedir.

Her şeyden önce rehberlik hizmetinin temelinde insan hak ve özgürlüklerini yakından ilgilendiren demokratik ve insancıl bir anlayış bulunmaktadır. Bu temel varsayımdan hareketle uzmanlar, rehberliğin *kavramsal*, *kişisel* ve *sosyal* olmak üzere üç boyutu bulunduğunu belirterek rehberlik anlayışının bu boyutlardaki belli ilke ve kavramlara dayanması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Bunun yanında araştırmacılar, psikolojik danışma ve rehberlik etkinliklerinde hangi temel yaklaşımların gösterileceği, hangi esaslara göre hareket edileceği hususunda belli çerçeveler oluşturmuşlardır.

Konuyu ele alan yazarların, “rehberliğin ilkeleri”, “psikolojik danışmanın ilkeleri” ve “Psikolojik Danışma ve Rehberliğin İlkeleri” şeklinde farklı başlıklar altında sıraladıkları maddelerde büyük benzerlikler vardır. Başlıklar farklı da olsa aynı şeyden bahsettikleri, birtakım kısmi farklılıklar da ileri sürdükleri anlaşılmaktadır. Tan, “Psikolojik Yardım İlişkilerinin Belirgin Nitelikleri” başlığını kullanarak rehberliğin ilkeleri anlamına gelecek 12 madde sıralamıştır. Rehberliğin ilkeleri konusunda ülkemizde ilk müstakil eseri kaleme alan Kepçeoğlu [1975], konuyu daha ayrıntılı ve

etraflı bir şekilde açıklamıştır. Rehberlik konusunun ileri gelen isimlerinden biri olan Kuzgun'un belirlediği Rehberlik ilkeleri de 13 maddede sıralanmaktadır. Yine konuyla ilgili çalışmaları ile tanınan Akkoyun da Shertzer ve Stone'un rehberliğin ilkelerine dair çeşitli görüşleri özetleyerek dört maddede topladıklarını aktarmaktadır.

Bu çalışmalarda ortaya çıkan rehberlik ilkelerine dair tespitler, konu hakkında önemli bir fikri zenginlik oluşturmaktadır. Ortaya çıkan fikirlerin ayrıntılarına boğulmadan bunların ortak noktalarını ve farklı yönlerini dikkate alan daha sade ve anlaşılır bir sıralama yapmanın bu aşamada yararlı olacağı muhakkaktır. Buna göre belirlediğimiz ve konumuz açısından da uygun olduğunu düşündüğümüz rehberlik ilkelerini şöyle sıralayabiliriz:

Rehberlik iki tarafı olan müşterek bir çalışma olarak yürütülür

Rehberlik ve psikolojik danışma etkinliklerinde biri *yardım eden* diğeri de *yardım alan olmak* üzere iki taraf bulunmaktadır.

Yardım alan (danışan); bilgisizlik, kararsızlık ve çaresizlik içinde güçlük çeken veya sorun yaşayan bu sebeple de yardıma ve rehberliğe ihtiyaç duyan kişidir.

Yardım eden (danışman); ihtiyaç duyan insanlara psikolojik yardım konusunda gerekli bilgiye, beceriye ve tecrübeye sahip olan uzman kişidir.

İki taraf, aynı amacı gerçekleştirecek olan iş ortakları gibi çalışacaklardır. Her ne kadar yardım edenin danışma ve rehberlik ilişkisini yönetme durumu varsa da sonucu yardım alan kişinin davranışları belirleyeceğinden yani rehberlik hizmetinin başarısı yardım alanın geliştireceği tutum ve davranışa bağlı olduğundan çalışmanın karşılıklı anlayış içinde birlikte yürütülmesi gerekir. Rehberlik yardımının muhatabı olan kişinin istekli bir şekilde katılmadığı ve danışmanın çabalarına olumlu karşılıklar vermediği sürece rehberlik hizmetinin başarıya ulaşması mümkün olmaz. Çünkü bu çalışmada çözüme ulaşacak olan kişi çözümsüzlüğü yaşayandır, karar oluşturacak olan kişi kararsızlığı çekendir, ruhsal dinginliğe ulaşacak olan kişi de ruhsal sıkıntı içinde olandır.

Rehberlik belli temel varsayımlara dayanır

Rehberlik hizmeti insana karşı yürütülen çok insani bir görevdir. Bu görevi yürüten kişinin imkânlarını bilmesi, onları kullanabilecek iradeyi göstermesi ve başarısızlık halinde denemeye devam edebilmesi için insanla

ilgili bazı temel kabullerinin bulunması gerekir. Rehberliğin dayandığı felsefeyi gösteren [Tan, 2000] bu temel varsayımları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

a) İnsan potansiyel olarak mükemmel bir varlıktır, güçlüklerle baş edebilir.

b) İnsan zaafları ve çaresizlikleri sebebiyle her zaman yardıma ihtiyaç duyabilir.

c) İnsan esas itibariyle iyidir, daha iyiye ulaşmak her insan için haklı bir amaçtır.

Rehberlik çalışmalarında manevi güç ve enerji kaynağı anlamına gelen bu varsayımlar insana saygıyı ve insanın başarma gücüne olan inancı gösterir. Sürdürülen her rehberlik hizmetinde böyle bir inanca ve güce ihtiyaç vardır. Bu varsayımlar dikkate alınmadığı taktirde bir kimse için asla başaramayacağı, bir diğeri için hiçbir zaman yardıma ihtiyaç duymayacağı, bir başkası için de daha fazlasına gerek olmadığı düşüncesi ile rehberlikten vazgeçilebilir yahut rehberlik hizmeti hiç başlatılmayabilir.

Rehberlik ilişkisi mutlaka bir ihtiyaca dayanmalıdır

Rehberliğin fonksiyonlarına göre çeşitleri konusunda dile getirildiği üzere her rehberlik faaliyeti *uyum sağlama, yöneltme* ve *ayarlama* diye sıralanan üç temel fonksiyondan birini yerine getirmelidir. Her biri bir ihtiyaca işaret eden bu fonksiyonlardan birini yerine getirmeyecek olan bir rehberlik hizmetinden söz edilemez. Zira kurulacak rehberlik ilişkisinin niteliği hissedilen ihtiyaca göre tayin edilecektir. Rehberlik sadece sorunu bulunan kimselere götürülen hizmet değildir, koruyucu ve ileriye doğru geliştirici yönleri de vardır. Bununla beraber yine de bir şekilde ihtiyacın ortaya çıkması, rehberlik edecek kişi tarafından hissedilmesi gerekir. Aksi takdirde rehberlik girişimi lüzumsuzluk, ukalalık ve haddini bilmezlik anlamlarına gelebilir.

Rehberlikte baskı ve zorlama yoktur.

Rehberlikte iki tarafın karşılıklı bir yardım etkileşimi söz konusudur. Yardım alan ihtiyacının farkında olarak bu yardım ilişkisine girmiş olduğundan sürece katılmayı kabul etmiş demektir. Bu varsayım yardım alan kişinin karar verme, tercihte bulunma ve istediği şekilde hareket etme iradesini zedelememelidir. Çünkü kişinin kendini geliştirmesinin, güçlüklerle baş edebilmesinin ön şartı özgüvene ve özgür iradeye sahip

olmasıdır. Danışmanın yardım etme istek ve arzusu eğer rehberlik ilişkisini danışanın üzerine bir baskı ve zorlama şeklinde yöneltecek duruma gelirse onun tercihte bulunma ve karar verme iradesine müdahale edilmiş olur. Bu bakımdan yardım alan kişinin rehberlik sürecinde son derece rahat olması, kendisini rahat hissetmesi çok önemlidir. Rehberlik çalışmalarında sıkça kullanılan "yöneltme" veya "yönlendirme" kavramı esas itibariyle bireyin kendisine uygun tercihte bulunmasını sağlama, bu hususta ona yardım etme anlamını ifade eder.

Rehberliğin kendine has kuralları vardır

İnsanlar arasında ve tamamen insani yönden olumlu gelişmeler sağlama amacı güden rehberlik hizmeti belli bir sistem ve düzen içinde yürütülecektir. İşin teknik yönü uzmanlıkla, rehberlik uzmanlarının nitelik ve yeterlikleri ile ilgili bir husustur. Asıl rehberliğin insani kısmına bakıldığında başarılı bir iletişim ve etkileşim sürecinin yürütülebilmesi için şu hususlara riayet edilmesi gerekir:

a) Muhatabın kişilik haklarını gözetmek, ona nazik, saygılı ve anlayışlı davranmak

b) Danışanı sorgulama, eleştirme ve suçlama anlamına gelecek tutumlardan kaçınmak

c) Muhataba; küçümsendiği, ciddiye alınmadığı, önemsenmediği hissini vermemek

d) Danışanı utandırmamak, mahcup etmemek

e) Moral verici, onurlandırıcı, güven verici tutumlar göstermek

Değer yargıları açısından rahat olmak esastır

İnsanlar, aldıkları eğitime ve yetiştikleri çevre şartlarına bağlı olarak özgün fikir, düşünce ve anlayışlara sahiptirler. Genellikle insanların reddetmeleri, ayıplamaları ve suçlamaları sebebiyle kişinin özgün düşünce ve anlayışlarını açığa vurması kolay olmamaktadır. Özellikle düşünce ve anlayışı konusunda problem yaşayan ve bu sebeple de yardıma ihtiyaç duyan kişiler yadırganma ve ayıplanma konusunda daha duyarlıdırlar. Herkesin düşüncelerinin, kanaatlerinin ve değer yargılarının kendisi için önemli olduğu gerçeği de göz önüne alındığında rehberlik ilişkisinde bu konuya özen gösterilmesinin önemi daha da artmaktadır. Dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilen kişinin bu konuda kendisini rahat hissetmesi sağlanmalıdır.

Son derece aykırı, uçuk ve genel kabullere ters olsa da dile getirilen görüş, kanaat, inanç ve yargılar asla yadırganmamalıdır. Bu konuda dini danışman veya rehberin son derece sakin, sabırlı ve sonuca odaklanan tavır içinde olması gerekir. Hatta itikadi açıdan yanlış ve küfrü gerektiren söz ve açıklamalar karşısında bile "tövbe de" refleksiyle hareket etmeyip muhatabın kendisini tam olarak ifade etmesine izin vermelidir. Danışanın anlayış ve düşüncelerinin yadırganması, eleştirilmesi veya ayıplanması durumunda sorunun tam olarak açığa çıkarılması, rehberlik ilişkisinin düzgün sürdürülmesi ve başarılı bir şekilde sonuçlandırılması mümkün olmaz.

Rehberlik ilişkisi kişisel kabul üzerine kurulur

Yardım eden ve yardım alan olarak danışma ve rehberlik ilişkisine giren kişiler her bakımdan birbirlerinden farklı insanlardır. Onların duygularının, düşüncelerinin, inançlarının, karakter yapılarının ve yaşam tarzlarının farklı olması rehberlik hizmetinin yürütülmesini zorlaştırsa da bu hizmetin yürütülmesine engel teşkil etmez. Dini konuda olsa da rehberlik hizmeti ön kabulleri saklı tutmayı ve tamamen insani yaklaşımlarla yürütülmeyi gerektiren bir görevdir. Bu hizmetin; kişinin dinini, ırkını, cinsiyetini, sosyal sınıfını, fiziksel ve psikolojik özelliklerini dikkate almaksızın farklılıklara saygı ekseninde yürütülmesi esastır. Taraflar birbirlerini bütün farklılıkları ile birlikte oldukları gibi kabul etmek, birbirlerine inanmak, güvenmek ve saygı duymak durumundadırlar. Hatta başarılı bir rehberlik ilişkisi bakımından karşılıklı kabul daha ileri boyuta taşınarak taraflar arasında duygusal bir yakınlık kurulmalıdır [Kepçeoğlu, 1975]. Herhangi bir kişisel farklılığı sorun olarak gören, onu bir gerçeklik olarak kabul etmeyen tavırlar, tarafların birbirlerini kabul etmelerine ve benimsemelerine mani olacağından aralarında doğru ve yararlı bir rehberlik ilişkisinin kurulması ve sürdürülmesi mümkün olmaz.

Psikolojik danışma ve rehberlik bir uzmanlık görevidir.

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmeti, oldukça karmaşık ruhsal ve duygusal yapıya sahip bulunan insana yönelik bir yardım görevdir. İnsanın bu çok yönlü ruhsal ve duygusal yapısı, ona götürülecek psikolojik yardım hizmetini herkesin kolaylıkla başarabileceği sıradan bir görev olmaktan çıkarıp maharet gerektiren bir uzmanlık görevi durumuna getirmektedir. Dolayısı ile psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmeti yürütenlerin bu iş

için özel yetiştirilmiş, bilgi ve beceri bakımından belli yeterlik ve yetkinliklere sahip uzman kişiler olmaları gerekir. Rehberlik uzmanlarının sahip olması gereken özelliklerin başında insanı tanıma, onunla iletişim kurma ve onu yönlendirme bilgi ve becerilerine dair yeterlikler gelmektedir. Sorunları tahlil etme, kavrama ve problem çözme yeterlikleri de bu kapsamda gerekli özelliklerdir. Rehberliğin ilkeleri, kuralları ve teknikleri, alanın imkân ve sınırlıkları şeklinde sıralanacak bir dizi uzmanlık bilgisi yanında psikolojik yatkınlık ve kişisel olgunluk da rehberlik uzmanlarında bulunması gereken niteliklerdir.

Rehberlik ancak doğru ilişki ve iletişimlerle mümkün olur

Psikolojik danışma ve rehberlik eylemi, esas itibariyle kişiler arasında bir alış-verişten ibarettir. Taraflardan birinin yardım almasını diğerinin de yardım etmesini sağlayacak bu alış-veriş, tamamen zihinsel ve duygusal paylaşımlara dayanmaktadır. Uygun paylaşımın gerçekleşebilmesi için taraflar arasında doğru ilişki ve iletişimlerin kurulması şarttır. Gereken ölçüde doğru ve düzgün ilişki ve iletişimler kurulmadan rehberlik hizmetinin yürütülmesi mümkün olmaz. İnsanlar arasında hayatın bir parçası olarak her zaman gerçekleşen karşılaşma, davranışta bulunma, tutum alma, konuşma şeklindeki ilişki ve iletişim figürleri, rehberlik hizmeti söz konusu olunca özel bir itinayı gerektirir.

Rehberlik hizmetinin sıradan ilişki ve iletişimlerle değil, dikkatli ve kontrollü bir şekilde kurulup sürdürülen etkin iletişim ve etkileşimlerle gerçekleştirilmesi gerekir. Rehberliğin temel metodu budur. Taraflar üzerine eğildikleri problem, ulaşmak istedikleri müşterek amaç etrafında aynı duygu ve düşüncelerde bütünleşebilmeli, açık yüreklilikle önyargısız bir paylaşım sürecine girebilmeli, olumlu olumsuz bütün bilgileri, duyguları, görüş ve düşünceleri içtenlikle birbirlerine aktarabilmelidirler. Bu konuda sadece sözlere dikkat etmek yeterli olmaz, bütün iletişim şekilleri, beden dili, ses tonu, bakışlar, jest ve mimikler, kılık kıyafetler, duruş ve davranışlar aynı hassasiyetle düzenlenmeli ve yönetilmelidir.

Özele saygı duymak, sır tutmak, durumu ifşa etmemek esastır

Rehberliğin en önemli ilkelerinden biri de danışana ait özel ve mahrem alanın korunmasına özen gösterilmesidir. İnsanlar kendilerine ait özel konuların başkaları tarafından bilinmesini istemezler, bundan ciddi rahatsızlık duyarlar. Özel durumlarının öğrenilmesi kaygısı insanları bir

psikologa ve danışmana başvurmaktan alıkoyan en önemli etkendir. Danışma ve rehberlik ilişkisi, taraflar arasında özel ve mahrem konuların konuşulmasını ve paylaşılmasını gerektiren özel bir ilişki olduğundan bu ilişkinin mahremlik konusunda tesis edilen güvene dayanması gerekir. Danışma ve rehberlik ilişkisine giren herkes kendisini diğerinin sırdaşı kabul edip kişisel bilgilerini titizlikle saklamalı onları asla ifşa etmemelidir. Bu konuda bir güven duygusunun sağlanması danışma ve rehberlik hizmetinin ön koşulu kabul edilir. Özellikle danışmanın mahremiyete riayet hususunda titizlik göstermesi hem insani bakımdan, hem meslek ahlakı yönünden hem de rehberlik sürecinin başarılı yürütülebilmesi için zorunludur.

Ayrıca rehberlik sürecinde konuşulanlar ve yaşananlar mahrem olup olmamasına bakılmaksızın hiçbir şekilde açıklanamaz. Açıklanmasında taraflar bir mahzur görmese dahi yapılmış yahut yapılmakta olan bir psikolojik danışma etkinliğine dair iş ve işlemlerin açıklanması veya yayınlanması uygun görülmemektedir [Bakırcıoğlu, 1994]. Eğer eğitim ve bilgi amacıyla örnek verilmek istenirse bu taktirde gerçek isimler kullanılmaksızın bir senaryo olarak sunulmalıdır.

VI. PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK TEKNİKLERİ

Psikolojik danışma hizmetlerinde danışma konusunun özelliklerine ve ulaşılacak amaçlara göre farklı teknikler kullanılmaktadır. Okullarda öğrencilere yönelik psikolojik danışma çalışmalarında testler, listeler, cetveller, vaka kayıtları, sosyometri, psikodrama, sosyodrama vb. öğrenciyi tanımaya yönelik teknikler rehberlik servislerince geliştirilip uygulanmaktadır. Şüphesiz bu teknikler okul dışı psikolojik danışma hizmetlerinde de bireyi tanımada ve danışmaya konu olan sorunu tam olarak belirlemede kullanılabilen tekniklerdir.

Psikolojik danışma ve rehberlik ilişkisinde yaşanan iletişim süreci ile ilgili tekniklere sözel teknikler denilmektedir. Rehber veya danışman kişinin uzmanlığına ve becerisine dayanan sözel teknikler şöyle sıralanmaktadır:

Empati (eşduyum) kurmak

Empati, kendini karşıdakinin yerine koyarak onun duygularını hissedebilmek ve onun nasıl bir duygusal durumda olduğunu anlayabilmektir. Danışanın sadece bilgi alma amacı ile danışma ilişkisine girişmesi dışında empati kurulmadan psikolojik danışma hizmeti yürütülemez. Empati girişimi, yakından ilgilenme, danışana bir insan olarak önem verme, ona saygı duyulduğunu hissettirme davranışları ile desteklenmelidir. Bunun için danışman oldukça doğal davranmalı, ilişkilerini, duruş ve oturuşlarını doğal bir şekilde sürdürmeli, muhatabı ile samimi ve sıcak göz teması kurmalı, onun konuşmalarından hareketle “hı hı, tabii ki, öyle ya” gibi ifadelerle tepkiler vermelidir. Empati tekniği ve empatinin gerçekleşmesini sağlayacak yakın ilgi davranışı, danışma sürecinin her aşamasında dikkatle uygulanmalıdır. Empati kurmanın başarılamadığı durumlarda karşılıklı anlaşma ve güven ortamının tesis edilmesi zorlaşır.

Etkin dinleme

Etkin dinleme; danışanın kendisini ve sorununu rahat bir şekilde anlatmasını sağlayan bir dinleme şeklidir. Danışman görüşme için uygun bir ortam hazırlayarak bütün ilgisini ve dikkatini danışana yönelterek onu sempatik bir yaklaşımla dinler. Bunu, sıcak bir göz teması, başını sallama, "hı", "evet", "anlıyorum" şeklindeki ifadelerle anlatıma destek vererek gösterebilir. Etkin dinleme tekniğinde danışanın söylediklerini yargılamamaya, düşüncelerini tasdik edici veya reddedici, doğrulayıcı veya yanlışlayıcı ifadeler kullanmamaya özen gösterilir.

Etkin dinleme, konuşulanları sessizce ve dikkatlice dinlemek değil, anlatılanları olduğu gibi paylaşarak anlatımı özendiren, konunun içinde olduğunu aktif bir şekilde gösteren katılımlı dinlemedir. Danışman, muhatabının iletilerini yargılamaksızın onların her birini olduğu gibi yansıtmak suretiyle geribildirimde bulunmalıdır. Anlattıklarının hemen ve doğru olarak anlaşıldığını bilmek her insan için memnuniyet verici rahatlatıcı olduğu için insan kendini dinleyip anlayana karşı içten, sıcak bir yakınlık duyar ve onunla iletişim kurma istek ve arzusu artar. Bu durum problemin tam olarak anlaşılmasını sağlamada önemli bir etkendir.

Ayıca etkin dinleme, konuşanın sözel olmayan iletilerini almayı, beden dilinin ortaya koyduğu göstergelerden paralinguistik (sözsüz dil) ipuçlarının farkına varmayı da sağlayacaktır. Bu fark ediş belki muhatabın söyleyemediklerini de açığa çıkarmanın yolunu açabilir. Böylece danışman etkin dinleme yoluyla kendisi için en önemli imkanı elde etmiş olur.

İnsanlar bazen kendilerini rahatsız eden duygularını, sıkıntılarını unutmaya çalışarak onlardan kurtulacaklarını düşünürler, bazen de birilerine anlatıp dile getirerek rahatlamak isterler. Çocuklar da sıkıntılarını ve rahatsız edici duygularını anlattıklarında suçluluk, eziklik ve mahcubiyet durumundan kurtulurlar. Etkin dinleme, danışanın olumsuz duygularının boşalmasına, onlardan korkmamayı öğrenmesine ve hayatın her zaman karşılaşılacak zorlukları ile baş edebilecek bir güç ve özgüven kazanmasına yardım eder. [Gordon, 2001]

Etkin dinlemede iki türlü beceriye dikkat çekilmektedir [Egan, 1997]. Bunlardan biri, "fiziksel olarak etkin dinleme", diğeri de "fizyolojik olarak etkin dinleme" diye adlandırılıyor.

Fiziksel olarak etkin dinlemede danışman ile danışan arasında hiçbir fiziksel engel (odada dikkat çeken bir tablo gibi) bulunmamalı, danışman karşısındaki kişi ile yakından ilgilendiğini gösteren bir beden vaziyeti

almalıdır. Danışmanın fiziksel olarak göstermesi gereken temel davranışlar şöyle sıralanmaktadır:

a) Karşısındaki kişinin doğrudan yüzüne bakmak (Yan durmak ilgiyi azaltır)

b) Beden duruşunu açık vaziyette tutmak (Kendini kapatacak bir pozisyon almamak)

c) Sıcak ve samimi bir göz teması sağlamak (Göz teması iletişime davet eder)

d) Karşıdaki kişiye doğru eğik pozisyon almak (Eğilme ilgi göstermenin bir işaretidir)

e) Dinleme pozisyonda rahat olmak (Rahatsız, huzursuz, katı ve ciddi görünmek iletişimden caydırır.

Etkin dinlemedeki fiziksel unsurlar üç bakımdan önemli kabul edilmektedir:

a) Danışmanın karşıdaki kişi ile bütünleştiğini göstermesi,

b) Sözel olmayan mesajların rahatlıkla açığa çıkmasını sağlaması

c) Etkin dinlemeyi kolaylaştırması

Fizyolojik olarak etkin dinleme ise; danışmanın el, kol ve yüz hareketlerinin samimi, içten, iletişime açık bir şekilde olması, muhatabın jest ve mimiklerine yansıyan hayret, sevinç, mahcubiyet vb. duygularına katılıp katılmadığını gösterir şekilde olmasıdır.

Yansıtma

Yansıtma, danışanın söylediklerinin arka planında bulunan açıklanmamış duygularını “Bu duruma kızıyorsun”, “Onu kıskanıyorsun” şeklindeki ifadelerle dile getirerek duygularının farkına varmasını, kabullenmesini sağlama tekniğidir. Bu teknik, etkin dinleme tekniği ile sağlanan güven ve rahatlık ortamında ve problemle ilgili genel bir kanaat oluştuktan sonra danışanın içgörü geliştirmesine yönelik olarak kullanılır. Danışman bunu, danışanın söylediklerini tekrarlama, yeniden ifadelendirme, açıklığa kavuşturma, özetleme şeklinde gerçekleştirir [Bakırcıoğlu, 1994].

Yansıtma, danışmanın problemi kavradığını, anlayamadığı hususları açıklığa kavuşturma isteğinde olduğunu ve böylece problemin çözümünde kararlı olduğu, bunun için danışanla tam bir işbirliği içine girmek istediğini göstermesi bakımlarından psikolojik danışmanın temeli sayılır.

Psikolojik danışma ilişkisinde biri danışanın duygularının yansıtılması, diğeri de danışanın söylediklerinin anlam ve içeriğinin yansıtılması olmak

üzere iki türlü yansıtma yapılır. Duyguların yansıtılması ile danışanın duygularının mahiyeti ve boyutları belirginleşmiş, danışanın problemle ilgili konumu hakkında ortak kanaat sağlanmış olur. İçeriğin yansıtılması ile de iletişim sorunlarının önüne geçilmiş, anlaşmazlıklara meydan vermemeksizin danışanın fikirlerinin berrak bir şekilde ortaya çıkarılması, dolayısı ile soruna yönelik kapalılıkların giderilerek danışanın içgörü geliştirmesi sağlanmış olur. Böylece iki tarafın da neyin ne olduğu hususunda net bir bilgi ve kanaate sahip oldukları husus taraflarca belirginleşmiş ve kabul edilmiş olur.

Yöneltme

Yöneltme, danışanın kendisine uygun amaca veya sonuca ulaşmasında ona rehberlik etmek, yardımcı olmaktır. Bunun bir teknik olarak değerlendirilmesi, danışmanın öngördüğü hedefe veya sonuca doğru danışanı sevk etme eylemi değil, danışana uygun olan sonuca onun istek ve iradesiyle yönelmesine yardım etme becerisi olmasındandır. Danışman danışana bir yol, yöntem veya çözüm dikte etmeksizin onun sorununu çözmede sahip olduğu imkanlarının ve güçlerinin farkına varmasını, onları kullanarak sorunun çözebileceğini anlamasını sağlar.

Bunun için de danışman onun farkına varamadığı imkanları ile ilgili olarak "İş arkadaşlarınla ilişkilerinizden söz eder misin?", "Yakın akrabalarını tanıtır mısın?", "Kendinden bahseder misin?" gibi sorular sorarak verilen cevaplar sırasında yerinde hatırlatmalarla imkanlarını fark etmesini ve onları nasıl değerlendireceğini anlamasını sağlar. Psikolojik danışmada yerinde ve doğru sorular sormak önemli olduğundan soru sormanın ayrı bir teknik olduğunu söyleyenler de vardır.

Bilgilendirme

Bilgilendirme, bilgisizliğe ve kararsızlığa dayanan sorunların aşılmasında öğretme ve bilgi verme esasına dayanan bir tekniktir. Danışman, danışanın anlayış ve davranışlarında olması gereken değişiklikleri sağlamak üzere tanımlayıcı, açıklayıcı ve aydınlatıcı bilgi verme çabaları yürütür, olması gereken tutum ve davranışları doğru ve sağlam bilgilerle temellendirir.

İnsandaki öğrenme ve bilme ihtiyacı, gerçeğe ulaşma arzusundan kaynaklanır. Bilgi değişik oranlarda hem anlama ve kavrama ihtiyacını karşılar hem de bu ihtiyacı karşılayamamanın verdiği kaygıyı gidererek kişiliği güçlendirir. Bazı kimseler için bilinemeyen, tam olarak

algılanamayan, gizemli ve beklenmedik her şey sakıncalıdır, ürkütücüdür. Bunları, tanıdık, öngörülebilir, başa çıkılabilir kılmanın, yani zararsız hale getirmenin yolu onları tanımak ve anlamaktır. Böylece bilgilendirmenin gelişimi sağlayan işlevinin yanında kaygıyı ve korkuyu gideren, dengeyi koruyan bir işlevinin olduğu da görülmektedir. Gece alt kattan garip sesler duyan birisinin yaşadığı korku ve kaygıdan kurtulmasını sağlayacak olan, alt katta eli silahlı bir soyguncu olmadığını öğrenmesi ve anlamasıdır.

Yapılandırma

Danışanın yapılacak olan psikolojik danışma ilişkisinin yapısı ve seyri konusunda danışanı bilgilendirmesine ve gerektiğinde danışanın katkısıyla bir süreç belirlenmesine yapılandırma denilmektedir. Bu, psikolojik danışma ilişkisinin başlangıcında uygulanan, danışanın nasıl bir sürece tabi olacağı hususunda bilgilenmesini sağlayan, danışma ilişkisinin seyri ile ilgili belirsizliği ortadan kaldırmaya yönelik, fazla uzun olmayan bir süreç başlatma becerisidir. Danışanın kendisini zihnen ve fiilen hazırlamasını ve bu süreçten en iyi bir şekilde yararlanmasını sağlamayı amaçlayan bu teknik onun olası kaygılarını gidermekte, danışma ilişkisine karşı olumlu tutum oluşturmasını sağlamaktadır.

Yüzleştirme

Danışanın bilinçdışı zihinsel çatışmalarının, savunma davranışlarının bulunması durumlarında onun çelişkilerine ve saplantılarına dikkatini çekmeyi amaçlayan bir tekniktir. Danışma sürecinin uygun aşamasında uygulanması gereken ve sürecin başarısını etkileyen bu sebeple de dikkatle uygulanması gereken bir tekniktir. Bu yolla danışan gerçek benliği ile zihninde oluşturduğu sanal yahut gerçekleştirmek istediği hayali benlik arasındaki farkı görmüş ve gerçekle yüzleşmiş olur.

Susma

Normalde danışma, danışanın sözel katılımı ile gerçekleşen bir ilişki sürecidir. Hatta danışmanın diğer teknikleri kullanabilmesi ancak konuşması ile mümkün olmaktadır. Bununla birlikte danışanın rahat anlatımı ve danışmanın olayı kesintiye uğramadan takip edebilmesi durumlarında susmak, sessiz kalmak başvurulması gereken bir yoldur. Bazen danışanın anlatmayı bırakıp sessiz kalması, böylece düşünerek

zihnini toplaması ihtiyacı da olabilir. Bu durumun fark edilmesi halinde yine danışmanın bir şey söylemeden sessizce beklemesi gerekir.

Mülakat

Mülakat, danışman ile danışan arasında gerçekleşen amaçlı, planlı yüz yüze konuşma ve görüşmelerdir. Kendine özgü usul ve teknikleri olan mülakat, danışana öğüt verme ve telkinde bulunma şeklinde veya rastgele bir sohbet tarzında yürütülemez. Mülakat, tarafların kendilerini rahat hissettikleri, dostça ve karşılıklı güven içinde oldukları bir ortamda yürütülür. Danışanın kendisini rahat hissetmediği, karşılıklı güvenin tesis edilmediği görüşmelerden beklenen sonucun alınması mümkün olmaz.

Mülakat psikolojik danışma ilişkisinin temel tekniğidir. Psikolojik danışmada genellikle iki türlü mülakat uygulanır:

Bilgi toplama amaçlı mülakat

Teşhis amaçlı klinik mülakat

Bunların her ikisi de psikolojik danışma hizmetlerinde kullanılmakla birlikte danışanın problemlerini tanımayı sağlayan klinik mülakat bilgi toplama amaçlı mülakata göre daha fazla dikkat gerektiren bir tekniktir.

BÖLÜM 2:

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİĞİN ESASLARI

I. DİNİ YÖNDEN PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK

Geleneksel psikoloji bilimi, insan ruhunun derinliklerinden gelen ve insani varoluşun ayrılmaz bir parçası olan maneviyat gerçeğini uzun süre görmezden geldi. Psikolojik araştırmalar ve ruhiyatla ilgili klinik deneyler dışında tutulması gerektiğine inanılan maneviyat meselesi, kişilere özgü bilim dışı bilinmez bir özel alan olarak görüldü. Maneviyat, Abraham Maslow'un "kendini gerçekleştiren kişiler" hakkındaki araştırmasına kadar ilgiye layık bir konu olarak görülmedi. Bu araştırma sonucunda maneviyatın karşılanması gereken nihai bir ihtiyaç ve önemli bir motivasyon alanı olduğu fark edildi. Maslow, "Toward a Psychology of Being" adlı eserinde maneviyatın sıhhat ve afiyetimizin devamı için gereken çok temel bir unsur olduğu kanaatine ulaşarak *"aşkınlık ve benötesi olmazsa hepimiz hasta, saldırgan, nihilist ve ümitsiz oluruz"* değerlendirmesini yapmıştır.

Halbuki binlerce yıldır insanları cezbeden mistik deneyimler, manevi doktrinler (tasavvuf), kutsala dayalı şifa yöntemleri, insan psikolojisinin güçlü bir yanına işaret ediyordu. Sigmund Freud'la başlayıp Carl Jung'la devam eden psikanaliz ve onunla bağlantılı psikoterapi akımı, o sıralar az çok fark edilmiş olan maneviyatı bir tamamlayıcı unsur olarak alıp psikoloji alanına önemli katkılar sağlayabilirdi. O günlerde yaygın olan pozitivist tutkular, din-bilim ayırımındaki keskin hatlar sebebiyle bu katkı gecikmiş oldu. dinsel ideallerin insan üzerinde derin etkileri olduğunu ilk fark edenlerden biri olan Jung 1937 yılında Yale Üniversitesinde verdiği konferanslarda bunu dile getirmiş olmasına rağmen aynı sebepler yüzünden daha fazla üzerine gidememiştir.

Biraz geri doğru gidilince 17-18. yüzyılları kapsayan aydınlanma dönemi ile başlayıp gelişen akıl ve deney merkezli yeni bilim anlayışı, 20. yüzyıla gelindiğinde maneviyata karşı pozitivist ön yargıları besleyen tamamen materyalist bir karakter kazanmıştır. Maneviyat olguları ve dini açıklamalar

bilimin dışında tutuluyor, insan muhayyilesinin fantastik tatmin alanı olarak görülüyordu. Bunun sonucu olarak pozitif bilimlerdeki hızlı gelişmelere rağmen maneviyat konusu bilimlerin ilgi alanı dışında kalmış oldu. Bu yüzden de ortaçağda iyice itibar kaybına uğramış olan Hıristiyan rahiplerin biraz humanistik daha çok da misyonerlik tutkularıyla yürüttükleri manevi rehberlik çalışmaları, yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar bilimsel bir zemin bulamamış oldu. Martin Luther, John Calwin, Tomas Aquinas gibi güçlü soluklar bile aydınlanmacı tutkular ve pozitivist saplantılar yüzünden yeterince derinden hissedilemedi.

Öte yandan İslam dünyasında sekizinci asırdan itibaren başlayıp gelişen tasavvuf kültürünün ruhları bezeyen ve gönülleri mamur eden büyüleyici etkisi, 20. yüzyıla yaklaşırken aynı sebeplere ilaveten İslam toplumlarının giderek derinleşen çöküşüyle perdelendi. Bayazid-i Bestami'den Ahmet Yesevi'ye, İbni Arabi'den Mevlana'ya kadar maneviyat dünyasının erişilmez simaları hem hayranlık uyandırıyor hem de garip bir şekilde göz ardı ediliyordu. Evet, maneviyat bütün tezahürleri ile vardı, hayatın içinde ve adeta insanın etinde kanında mevcuttu ama bilimin konusu olamazdı.

Bu çelişkiyi daha fazla taşıyamayan insan zihni, yirminci yüzyılın başından itibaren maneviyat konusuna eğilmeye başlamış, yukarıda kısmen değinilen çalışmalarla bu eğilim ciddi bir şekilde kendini göstermiş oldu. Son zamanlarda Amerikan Psikoloji Birliği (APA) ve batı dünyasındaki psikologlar tarafından yapılan çalışmalar psikoterapi'nin, insanın manevi ve dinsel arayışlarından kesin bir sınır ile ayrılamayacağını göstermektedir [Merter, 2008]. Günümüzde pek çok psikolog ruhsal sağaltımda dinin etkisi üzerinde ısrarla durmaktadır. American Journal of Psychiatry dergisinde yayınlanan bir araştırmada psikiyatri uzmanlarının din ve ruhsallığın sağlık üzerinde pozitif etkileri olduğunu onayladıkları tespitine yer verilmiştir. Araştırmaya katılan 2000 psikiyatristin %90'ı din ve ruhsallığın psikiyatri çalışmalarında açık yüreklilikle ele alınması gerektiğini teyit etmişlerdir [Tarhan, 2009]. Koenig ve arkadaşları [2001] yürüttükleri çalışmalarında benzer sonuçlara ulaştıklarını "Handbook of Religion and Health" adlı eserlerinde dile getirmişlerdir.

Maneviyat psikolojisi alanında çalışmalar yapan Psikiyatrist Nevzat Tarhan [2009], dua ve ibadetlerin hastalar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkilerine dikkat çekerek bir teklifte bulunmaktadır:

"Evrensel hasta hakları sözleşmesinde yer alan "dini destek alma hakkı" kapsamında, tedavi kliniklerinin sufi meditasyonu tamamlayıcı tedavi

referansına almaları çok yerinde olacaktır.”

İnsanların ölüm ve benzeri durumlarda yaşadıkları travmalarda din görevlilerinin önemli hizmetler yapabileceğine işaret eden psikiyatrist Göka [2009] da şöyle demektedir:

“İlahiyatçılar olmadan ölüm ve matemle ilgili konularda sağlık çalışanlarının tek başlarına başarılı olmaları mümkün olmadığı gibi buna ne güçleri ne bilgileri yeter. (…) Sadece ülkemizin koşulları gerekçe gösterilerek, ölüm bilincinin artması, safsata ve hurafelerden köken alan ölüm korkusunun yenilmesi ve sağlıklı bir matem yaşantısı için rehberlikleri inanılmaz faydalar sağlayacak insanların öcü gibi gösterilmesi akılların alacağı bir durum değildir.”

İdeolojik ve felsefi sebeplerle dine karşı mesafeli duranlar, dini danışma ve rehberlik konusuna sıcak bakmasalar da bilimsel gerçekler psikolojik sorunların oluşumunda ve çözümünde dinin etkisini ortaya koymaktadır. Armaner [1973], akıl hastaları üzerinde yaptığı bir araştırmada her üç hastadan ikisinde patolojik dini belirtiler görüldüğünü tespit etmiş ve “*dini bilgi ve telkini doğru ölçülerde alan bir kişinin, bundan yoksun bırakılmış diğer bir kişiden daha çok hayata ve çevresine karşı uyum sağladığı”* sonucuna varmıştır. Araştırma, insanın ruhsal dünyasında dinin önemli bir yeri bulunduğunu, ruhsal hastalıkların meydana gelmesinde olduğu kadar tedavisinde de dinin ve maneviyatın önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur.

a. Dini Danışma ve Rehberlik İhtiyacı

İnsanın yaratılışından gelen bilişsel ve duyuşsal kabiliyetler onun maneviyat dünyasının temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu kabiliyetler fark edilebilir ve keşfedilebilir oldukları kadar, ihmal edilebilir ve kontrol dışına çıkabilir olma özellikleri ile hem birey için sorun oluşturma potansiyeline hem de yardım ve desteğe açık olma imkanına sahiptirler. Dolayısıyla insan bu kabiliyetleri ile ruhunu dinginleştirip maneviyatını yükseltebildiği gibi bunun aksine olarak manevi sıkıntı ve çöküntü içerisine de düşebilmektedir. Çünkü insanın maddi ihtiyaç ve tatminleri yanında manevi ihtiyaç ve tatminleri de vardır. Bunlar insanın dünyasını aydınlatmada ve karartmada maddi olanlar kadar hatta bazı durumlarda daha da fazla etkin olmaktadır. İnanma, kutsal ve aşkın olana bağlanma, iç huzuru ve güven, sevgi ve kabul insanın manevi yönünü dolduran unsurlardır.

Maneviyat olgusu, bütün insanların sahip oldukları içten ve özgün bir kapasite olarak hayatın her alanında cesaret ve güven veren bir enerjidir. Kişinin maneviyatının yüksek olması, yapabilme ve başarabilme gücünün de yüksek olması demektir. Onun zaafa uğraması da aynı şekilde mutsuzluğa ve umutsuzluğa sebep olarak kişiyi hayata küstürecek ölçüde bedbinleştirir, yapabilme ve başarabilme gücünü yok eder.

Çeşitli hayat tecrübelerimizde karşılaştığımız güçlüklerle mücadele etmede maneviyatı yaşamsal bir güç olarak yanımızda buluruz. Maneviyatı yeterince hissedememenin onun gücünden yoksun kalmanın zafiyeti içine sürüklendiğimizde bize uzanacak bir yardım eli ararız. İşte bu herkesin her zaman bir şekilde hissedebileceği bir manevi yardım ihtiyacıdır ve ancak psikolojik destek, telkin ve rehberlik çabaları ile sağlanabilir.

Öte yandan insan, tabiatında var olan mükemmellik potansiyeli ile ortaya koyabildiği varlığını sürekli geliştirme mükemmele doğru taşıma eğilimindedir. Bu eğilim insanın içinde yaşattığı daha iyiye, daha güzele, daha mükemmele doğru kendini geliştirme arzusunun yansımasından başka bir şey değildir. İnsana umut veren, manevi güç ve enerji veren de bu tür arzular ve emellerdir. Bunların önemini ve kıymetini kavrayabilmek için onlardan bir an mahrum kalmayı hissedebilmek yahut mahrum kalanların haline bakmak yeterlidir. Manevi dinginlik ve zenginlik adına sahip olduklarımızdan mahrum olmadıkça ne yazık ki onların hayati derecedeki önemini kavrayamıyoruz.

İnsanın kendini gerçekleştirme, varlığını geliştirme yolculuğunda maneviyatı bir enerji kaynağı olarak kullanması her zaman kendi başına gerçekleştirebileceği bir hedef değildir. Bu sebeple tarihin çok eski devirlerinden beri insanlar, hem manevi sıkıntılarından kurtulmak hem de mükemmele yolculukta manevi bir enerji sağlamak amacıyla hep bir yardım ve destek arama peşinde olmuşlardır. Hocalar, papazlar, rahipler, büyücüler, medyumlar manevi güç kaynağı olarak görülüp onların yardımına koşulmuştur. Özellikle ruhsal bunalımlarda tabiplerden önce bu kişiler hep akla gelmiş ve onların yardımına müracaat edilmiştir. Günümüzde bile bu tür manevi nitelik taşıyan kişilere başvurup onlardan yardım bekleyenler yok değildir. Bu beklentinin en gerçekçi ve en makul gerekçesi olarak şu üç husus öne çıkmaktadır:

1- Dini yönden hata yapma, sorumlu duruma düşme endişesi
2- Suçluluk duygusundan kurtulup iç huzuruna kavuşma isteği
3- Sıkıntılardan kurtulmada aşkın manevi güce dayanma arzusu

Şüphesiz ki bu tamamen insani tavır ve beklentiler temelsiz değildir. Umutların, arzuların, endişelerin ve korkuların dengelenmesinde, maneviyatın güçlenmesi ve zayıflamasında en etkin unsur olan din konusu belli yönelişleri zorunlu kılmaktadır. Din ve inancın insan ruhundaki yeri ve insanı sevk ettiği tatmin alanı başka hiçbir şeyle doldurulamaz.

Dini inanç temel itibariyle tanrısal kaynağa dayansa da insanlar, inancı ve manevi enerjiyi hep birbirlerinden alırlar. Tarih bu alış-verişin şekillendirdiği ve dini şahsiyetlerin ön planda olduğu farklı tecrübelerle doludur. İslam toplumlarında da aynı tecrübeler yaşanmış ve yaşanmaktadır. Halen İslam toplumlarında çeşitli sorunların çözümü hususunda, bilgi ve görüş almak üzere din görevlilerine, din bilginlerine ve manevi önderlere başvurma önemsenen bir yol ve usul olarak devam etmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere maneviyat önceleri bilimin dışında tutulmuş olsa da insanların maneviyat konusundaki alt edilemez dirençleri, sonunda bilimin de ilgisini maneviyata çekmiştir. İnsanların hem kendilerini gerçekleştirmelerinde hem de sorunlarını çözebilmelerinde maneviyat unsurunun önemli payı olduğu anlayışı bilim çevrelerince de giderek kabul görmeye başlamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanın manevi yönden yeniden keşfedilmeye başlanması ile birlikte psikoterapi çalışmalarında giderek insanın maneviyata dönük tarafı dikkate alınır oldu. Artık pek çok psikolog, psikolojik sorunların oluşumunda ve çözümünde maneviyat etkisinin ihmal edilmemesi gerektiğine inanmaktadır.

Öte yandan din psikolojisi alnındaki analitik çalışmalar da giderek terapötik etkilerin öne çıktığı bir maneviyat psikolojisi (Pastoral Psikoloji) alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu gelişmeyi tetikleyen önemli bir husus da Hıristiyan dünyasında bir kilise görevi olan günah çıkarma işleminin kilise dışında dini yardım ve destek hizmeti olarak geliştirilmesi olmuştur. Kilise, kendi hizmet alanını genişleterek açlık, çaresizlik, kimsesizlik vb. sıkıntılar içinde olan toplum kesimlerine yaymaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler, psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarında sağlanan bilgi ve tecrübelerin dini alanda uygulanabileceği, böylece dini konuda da bu yönde bir gelişme sağlanabileceği düşüncelerini hareketlendirmiştir. Sonuçta insanların dini ve manevi yönden takviye edilmesi, sorunlarının çözümüne manevi destek verilmesi şeklindeki hizmetler, müstakil bir çalışma alanını ortaya çıkarmıştır. Bu da danışma ve rehberlik tecrübelerinin uygulandığı dini ve manevi yardım alanıdır. Artık

günümüzde dini danışma ve rehberlik diye yeni ve özgün bir alanın varlığından söz edilebilmektedir.

b. Dini Danışma ve Rehberliğin Ortaya Çıkışı

Ortaçağda Hıristiyan din adamlarının insanları Hıristiyanlaştırmak üzere misyonerlik faaliyetleri başlattıkları, Fransiskenler ve Dominikenler diye bilinen dini grupların farklı taktik ve yöntemlerle bu faaliyetleri yürüttükleri bilinmektedir. Papalığın ve kiliselerin öncülüğünde maddi ve siyasi desteklerle sürdürülen çalışmalar bir Hıristiyanlaştırma hareketi olarak Afrika, Asya, Uzakdoğu, Amerika ve Avustralya'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde eğitim alanında rehberlik konusundaki çalışmalar başlamış ve hızlı bir şekilde gelişme gösteriyordu. O zamana kadar Hıristiyanlaştırma amaçlı yürütülen misyonerlik çalışmaları ile meşgul olan ve bir yandan da günah çıkarma işlemi ile günaha sürüklenmiş üyelerini rahatlatmaya çalışan kilise, rehberlik alanındaki gelişmelerden etkilenmiş, çalışmalarını bu yönde geliştirme ihtiyacı duymuştur.

Sadece suçluluk duyan kilise üyelerinin itirafa gelmelerini beklemek yerine bunun dışında da dini sorunlar yaşayanların bulundukları yerlerde yardımına gidilebilirdi. Bunun için de hastaneler, ceza ve tutuk evleri, yetiştirme yurtları, bakımevleri ideal hizmet alanlarıydı. Böylece Hıristiyan teologlar da psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarından hareketle papazların kiliselerdeki günah çıkarma işlemini bir dini danışma hizmeti olarak ele alıp geliştirme yoluna gitmişlerdir. Artık papaz ve rahiplerin dini konulardaki yardım çalışmaları hem kilise içinde hem de kilise dışında daha profesyonelce yürütülen farklı bir boyut kazanmağa başlamış oldu.

Bugün dini danışmanlık ve rehberlik diye ifade edebileceğimiz faaliyetleri içine alan çalışmalar artık bilimsel bir duyarlılıkla ele alınmakta, incelenmekte ve geliştirilmektedir. Bu konunun bilimsel bir yaklaşımla ele alınması yönünde ilk çalışmayı yapan Amerikalı psikolog Anton Boisen olmuştur. Klinik Pastoral Eğitimi hareketinin[1] öncüsü kabul edilen Boisen 1926 yılında kaleme aldığı "Teolojinin Metotları ve Görevi" adlı eserinde manevi yönden insanları anlamanın yollarını göstermiş, insanlara karşı fedakarlıkta bulunma konusunda yarış içinde olunmasını, onlara bir şeyler verebilmek için de bireyin gelişimine, gerçek kişiliğine ve yaşamına bakılmasını önermiştir.

Bu yöndeki çalışmalar ilerledikçe papazların günah çıkarma faaliyetlerinin de bilimsel yöntemlerle yapılması düşüncesi hareketlenmiştir. Artık papazların itirafların muhatabı pasif dinleyiciler olmaktan çıkıp, insanları ruhen rahatlatma, huzura kavuşturma, kötülüklere karşı tavır geliştirmelerini sağlama gibi görevleri de yapan dini danışmalar olmaları beklentisi ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan papazların yetiştirilmesinde teoloji dışında insan bilimlerine özellikle psikolojiye ağırlık verilmeye başlanmış, bu donanımla yetişen papazların hizmet alanları oldukça genişlemiş, hayatın çeşitli alanlarına yayılmıştır. Rahiplerin kilise dışında ihtiyaç duyulan ve mümkün olan hemen her ortamda yürüttükleri bu dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine papaz ilgisi veya vaizsel ilgi anlamında "Pastoral Care" denilmektedir.

Pastor kelimesi papaz ve çoban anlamlarına gelmekte olup aynı kökten gelen pastoral kelimesi de *"sade kır yaşantısı*", *"çobana ait"*, *"papaza ait"* anlamlarını taşımaktadır. Pastoral Care ise papazsal ilgi demek olup papazın insanlara manevi destek ve yardım anlamında yaptığı öğüt ve tavsiyeleri ifade etmektedir. Bugün dini danışmanlık ve rehberlik anlamında terim olarak kullanılan bu kavram psikolojik donanıma sahip rahiplerin kilise dışı hizmetlerini ihtiva etmektedir. Pastoral Care, "*dinsel aktörler tarafından başkalarına yardımcı olmak, sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak, sorunlu insanları yönlendirmek, desteklemek"* şeklindeki faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır [Kaya, 2008].

c. Dini Danışma ve Rehberliğin Mahiyeti

Pastoral care faaliyetleri temelde dini benimsetme, kabullendirme veya dine karşı sempati uyandırma amaçlı olmakla birlikte bunların aslında bu çerçevenin dışına çıkıp tamamen insani amaçlara yönelen faaliyetler olduğu da iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre Pastoral Care, dini bir güdüyle olsa da sonuçta insani amaçlara yönelen, insanların dini ve ruhsal problemlerinin çözümüne yardım etmeyi hedef alan bir faaliyettir. Dolayısı ile bir dini aktör, kendisini dini görevden soyutlayamadığı gibi hayatın hangi alanından olursa olsun kendisine getirilen problemlerin çözümüne yardımcı olmaktan de geri duramaz [Liddell, 1983].

William Arnold, "Introduction to Pastoral Care" adlı eserinde Pastoral Care hizmetinin çerçevesini çizerken insan tabiatından yola çıkarak "Biz kimiz?" sorusunu sormakta ve bu hizmetin öncelikle insanın kendisini, yaratılışını, imkan ve sınırlıklarını tanıması yönünde profesyonel bir yardım

olduğuna işaret etmektedir. Ona göre Pastoral Care çalışmaları, ilahiyatla kilisenin birlikteliği ile kurumsal bir disiplin çerçevesinde yürütülecek hizmetler bütünüdür. Arnold [1982] şöyle diyor:

"Sistemin hem ilahiyat bilimi ile hem de resmi organizasyonla ilgili yönü vardır. Resmi yönden kilise bizim pastorlar olarak hizmetlerimizi tamınlar, ilahiyat bilimi ise hangi kural ve direktifler altında çalışacağımızı belirler. Bu iki faktör bize belli sınırlar tayin eder. Bize gelen bazı istekleri her ne kadar kişisel olarak yerine getirmek istesek de bu sınırlamalar onu yapmamıza izin vermez. Burada tayin edici olan bizim kendi inisiyatifimiz değil, sistem ve bizim de bir parçası olduğumuz yerleşik gelenektir."

Bir dini danışman ve pastoral teolog olan Lynch de Pastoral Care uygulamasını huzurlu, asude bir hayata (good life) ulaştıran yol olarak görmekte ve bunun disiplinler arası (interdisipliner) bir çalışma alanı olduğuna işaret etmektedir. Ona göre teoloji, İncil bilimi, felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, kültür bilgisi, sosyal ve ekonomik teoriler bu hizmetin yürütülmesinde önemli katkıları olan alanlardır.

Amerika'da pastoral teoloji alanındaki çalışmaları ile bilinen rehberlik ve danışma profesörü Lartey ise dini danışma ve rehberliği kültür farklılıkları bağlamında ele almakta, bu konudaki çalışmaları kültürler arasında parçalanan insanlar için bir dengeleme vesilesi olarak görmektedir. Dengelemenin anlamı dini yönden istikrar bulmamış kişi ve toplumları Hıristiyan kültürü ile bütünleştirmektir.

Clebsch ve Jackle [1994]'in birlikte yürüttükleri bir çalışmada da konu tarihi perspektiften ele alınıp incelenmektedir. Bu çalışmada Pastorel Care faaliyetlerinin dini bir hazla da olsa esas itibariyle insani amaçlara yöneldiği belirtilerek bu hizmetin *iyileştirme, destekleme* ve yönlendirme diye üç ayrı fonksiyonunun bulunduğu anlatılmaktadır.

İyileştirme fonksiyonu, kendi içinde ve kişisel ilişkilerinde yoğun sorun yaşayan insanlar üzerinde teskin etme, rahatlatma ve rehabilite etme şeklinde uzun süreli bir vaizsel danışma işlemi olarak kendini gösterir. İyileştirme fonksiyonu, kötü durumdan kurtarma olarak da ifade edilebilir.

Destekleme fonksiyonu, bireyin sosyal yaşantısında, iş ve meslek hayatında karşılaştığı uyum ve intibak güçlüklerini aşma konusunda ona yardım etme şeklinde bir danışmanlık desteği olarak ortaya çıkar. İnsanın her zaman bir işi başarma hususunda ihtiyaç duyduğu azim, kararlılık ve cesaretin ortaya çıkmasında, kişinin tam bir motivasyonla işe koyulmasında manevi destek çok önemlidir.

Yönlendirme fonksiyonu ise hayatta gidilecek bir yön arama, eş ve meslek seçme, kariyer değiştirme durumlarında danışma hizmetinin etkili olmasıdır. İnsanlar, hayati konularda kolay tercihte bulunup karar verememekte, yetkin kişilerin fikir ve düşüncelerini almaya, onların yol göstericiliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Danışma işlemi bu ihtiyacı karşılama fonksiyonuna sahiptir.

Aslında genel rehberlik hizmetlerinin temel fonksiyonları olarak kabul gören bu fonksiyonların dini danışmaya da transfer edilmiş olduğu anlaşılıyor. Şüphesiz aynı fonksiyonların dini danışma ve rehberlik hizmetinden de beklenmesinde bir yanlışlık yoktur. Ancak dini danışma bu fonksiyonlarla sınırlı kalamaz, bunlara ilaveten dini yönden ***ikna etme*** diğer bir ifadeyle dini ***başa çıkabilmeyi sağlama*** ve ***uzlaştırma*** da dini danışma'nın fonksiyonları arasında yer almaktadır.

Konuyu manevi arkadaşlık, dostluk, refiklik olarak ele alan Frager [2009] [2], dini danışma ve rehberlik hizmetine farklı bir boyut kazandırmaktadır. O, bu hizmet için "manevi rehberlik" kavramını kullanarak, bunun bütün dinlerde ve manevi geleneklerde çok eski zamanlardan beri mevcut olduğunu söylemektedir. Ona göre "*rehber olan kişi irfan sahibi bir arkadaş veya manevi sülûkun beraber ikmal edildiği bir refiktir.*" Bu da en bariz ve mükemmel örneğini İslam tasavvufunun irşad geleneğinde bulmuştur. Mürşitler bir cilalı ayna olan insan kalbinin üzerinde biriken tozları temizlemeye çalışan can dostlarıdır. Bu açıdan bakıldığında dini danışma ve rehberliğin İslam'ın temel unsurlarından biri olduğu, Müslümanların bu görevi yerine getirme hususunda tarih boyunca önemli tecrübeler geliştirdikleri görülür.

d. Dini Danışma Psikolojisi (Pastoral Psikoloji)

Pastoral Care olarak ifade edilen dini danışma ve rehberlik çalışmaları tamamen Hıristiyanlık faaliyeti olarak ortaya çıkmış olduğu için bu faaliyet alanına dair kavramlar da doğal olarak Hıristiyan kültürü ile alakalı kavramlardır. Bir faaliyet ve bilim alanındaki kavramlaştırma tabii olarak o alanı ilk olarak keşfedip ortaya çıkaranlar tarafından kendi inanç, dil ve kültür özelliklerine göre yapılır. Bu sebeple bugün farklı din ve inanışlar açısından da uygulanması mümkün olacak şekilde kapsamı genişlemiş bulunan manevi destek ve yardım hizmetlerinin teorisi ve pratiği ile ilgili bilimsel çalışma alanına dini danışma psikolojisi anlamında *Pastoral Psikoloji* denilmektedir.

Pastoral psikoloji, insanın manevi dünyası ile ilgili tezahürlerin tahlili yönüyle din psikolojisinin içinde bir alt dal olarak kabul edilmektedir. Ancak insanın manevi dünyasının tanzimi yönüyle de din eğitimine yakın durmaktadır. Bunun belki din eğitimi içinde bir alt dal olarak değil ama bir çalışma alanı olarak görülmesine de bir mani bulunmamaktadır. Zaten konunun din eğitimine bakan tanzim edici yönü, öğretim faaliyeti olarak değil de birtakım öğretmeleri de bünyesinde taşıyan bir danışmanlık ve rehberlik eylemi olarak anlam taşımaktadır. Yoksa bilimsel bir disiplin olarak düşünüldüğünde pastoral psikolojinin, genel anlamda psikolojinin, dar anlamda da din psikolojisinin içinde görülmesi tabiidir.

Pastoral psikolojinin hangi bilim dalının konusu olduğundan çok aslında hangi görevleri bulunduğu ve hangi fonksiyonları icra ettiği önemlidir. Bu açıdan bakıldığında pastoral psikolojinin içinde hem psikoloji vardır, hem teoloji vardır, hem de rehberlik ve danışmanlık anlamında eğitim mevcuttur. Kısaca Pastoral psikolojinin, din **psikoloji**si yaklaşımları ile **teoloji** ve **rehberlik** yaklaşımlarını birbirine bağlayan bir çalışma alanını ifade ettiğini söylemek [Özdoğan,2006] yanlış değildir. Bunun dilimizdeki en doğru ifadesi ise ***"Dini Danışma Psikolojisi"*** dir.

Hıristiyanlık dünyasında dini danışma ve rehberlik hizmetleri geçen yüzyılın başlarından itibaren kilise dışına taşarak yaygınlaşmış ve bir ölçüde kurumsallaşmıştır. Avrupa'da yirminci yüzyılın ortalarından itibaren papazların yetiştirilmesinde klinik psikoloji ve danışma psikolojisi konularına özel bir önem verilmeye başlandığı görülmektedir. Öyle ki bir misyon papazı aynı zamanda bir psikolog olarak yetiştirilmiş olmaktadır. Akademik camiada da pastoral psikoloji ve maneviyat psikolojisi konuları giderek artan bir ilgiyle bilimsel çalışmalara dahil edilmektedir. Bununla birlikte pastoral psikoloji alanında henüz bir akademik derece ve uzmanlık modülü geliştirilmiş değildir. Bu konuda yapılan eğitimlerde klinik psikoloji, danışma psikolojisi ve din psikolojisi konularındaki bilgi ve fikirler geçerli kanıtlar ve uygun malzemeler olarak kabul edilmekte ve kullanılmaktadır.

---

[1] Klinik Pastoral Eğitimi, Yirminci yüzyılın ilk yarısında geliştirilmiş, Hıristiyanlık adına dini danışmanlık (pastoral care) uzmanları yetiştiren bir eğitim hareketidir.

[2] Robert Frager, aslen musevi olup İstanbul'da sahaflar şeyhi olarak bilinen Muzaffer Ozak'ın sohbetlerinde tasavvufla tanışmış, bu ilmin

zenginliğiyle büyülenerek müslüman olmuş bir Amerikalı psikologdur. Eşi Türk olan ve zamanının belli bir kısmını İstanbul'da geçirmeyi tercih eden Frager, transpersonal psikolojiyle ilgilenmiş, sufi psikolojisi hakkında önemli yazılar kaleme almıştır. Frager, Muzaffer Ozak'ın Amerikada değişik zamanlarda yapmış olduğu sohbetleri derleyerek "Aşktır Asıl Şarap" adıyla kitaplaştırıp yayınlamıştır.

II. İSLAM AÇISINDAN DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK

Peygamberler yoldan çıkmış, azıtıp sapıtmış toplumları bulundukları durumdan kurtarıp doğru yola çıkarmak üzere gönderilmiştir. Dolayısı ile Peygamberlik asıl itibariyle bir rehberlik meselesidir. Tarihin belli dönemlerinde insanlık heva ve hevesleri istikametinde hareket ederek yanlışlıklara sürüklenip de doğru yolu bulma kabiliyetini kaybedince Allah tarafından gönderilecek bir rehbere ihtiyaç duymuştur. Gelen her peygamber de gönderildiği toplumun önüne düşerek onlara rehberlik etmiş, doğru yolu göstermiş, ihtiyaç duydukları anda ve konuda onlara danışmanlık yapmıştır. Kur'an'da son peygamber Hz. Muhammed'den bahsedilirken onun rehberlik görevine işaret eden *hadi* (doğru yolu gösteren), *dâi* (doğru yola davet eden), *münir* (aydınlatan), *nur* (ışık) gibi sıfatlar kullanılmıştır. Kur'an'da geçen diğer peygamberlerle ilgili kıssaların büyük çoğunluğu, onların gönderildikleri toplumda yürüttükleri rehberlik göreviyle ilgilidir.

Dolayısıyla günümüzde bir ihtiyaç olarak hissedilen dini danışmanlık ve rehberlik hizmetinin asıl kaynağının Hz Adem'den Hz Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin yürüttükleri elçilik görevi olduğu görüşü [Atlaş, 2000] haklı bir temele dayanmaktadır. Ancak bugün bir din hizmeti yahut din eğitimi faaliyeti olarak üzerinde durduğumuz dini danışma ve rehberlik hizmeti, azıtıp sapıtmış toplumlara karşı yürütülen bir peygamberlik görevi gibi değildir, aksine her dinin bağlılarına yönelik onların din/maneviyat kaynaklı sorunlarının çözümü, manevi duygularının yükseltilmesi, iç huzurlarının sağlanması istikametinde bir yardım faaliyetidir. Burada amaç, inanmış fakat çeşitli sorunlar sebebiyle sıkıntı içinde olan yahut bir dini konuda kararsızlık ve çözümsüzlük yaşayan insanların bu durumdan kurtulmalarına yardım etmektir.

İslam dini yardımlaşmayı ve dayanışmayı ibadet sayan, muhtaçların, çaresizlerin, düşkünlerin ve bir problem yaşayıp sıkıntı çekenlerin yardımına koşmayı Müslümanlara görev olarak yükleyen bir dindir.

Dolayısı ile İslam dininde dini danışma ve rehberlik alnının yerinin ne olduğuna dair bir soru akla gelirse denilebilir ki İslam dininin var oluş hikmeti ve varlığını ikame etme dinamikleri; danışma ve rehberlik ilişkilerine dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de "yardımlaşınız!", "tavsiyeleşiniz!" şeklinde birlikteliğe vurgu yapan emirler, Peygamberin "bizden değildir", "mümin olamaz" diye başlayıp Müslümanların birbirlerinin sorunlarını kendi sorunları saymalarını ısrarla öğütlemesi bu dinin bireysellikten uzak müştereken yaşanabilecek bir hadise olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca İslam dininin öğrenilip öğretilmesi ve bütün kuralları ile hayata aksetmesi yönünde ayet ve hadislerde geçen kavramlara yakından bakıldığında bunların dini danışma ve rehberlik çalışmalarına temel oluşturduğu görülür. Dini danışma ve rehberlik çalışmalarına referans veren bazı temel kavramlara kısaca bir göz atalım.

Hidayet:

Yol gösterme, doğru yolu gösterme, birisinin doğru yola gitmesine kılavuzluk etme anlamlarına gelen bu kavram Kur'an'da sıkça kullanılmaktadır. Kur'an'ın bizatihi kendisinin Allah'a bağlanmak isteyenler için bir hidayet rehberi olduğu bildirilmektedir. [Bakara, 2/2] Hidayet kavramının tam olarak dini rehberlik anlamında geçtiği ayetler de vardır. Onlardan biri şöyledir:

"*Yarattıklarımızdan, daima hak yola rehberlik eden (hak yola sevk eden) ve hak ile adaleti gerçekleştiren bir topluluk vardır.*" [A'raf, 7/181]

Bu ayette hak yola sevk etme (rehberlik) işi için daima buna ehil bir kesimin Müslüman toplumunda bulunması gerektiği ihbari olarak (haber sığasıyla) bildirilmektedir. Aşağıda bu hususa tekrar temas edilecektir.

Delalet:

Kök itibariyle "delle" üçlüsünden mastar olan bu kelime yol bilmeyene yolu göstermek, kişiye bir seyahatinde veya işinde kılavuzluk etmek, rehberlik etmek anlamlarına gelmektedir. Bir yere nasıl gideceğini veya bir işi nasıl yapacağını bilemeyenlerin önüne düşerek o yere gitmesini veya o işi doğru yapmasını sağlayanlara "delil" denilmektedir. Hac görevi sırasında hacılara delillik yapmak da bu anlamda onlara rehberlik etmek, onların doğru ve güvenli bir şekilde hac yapmalarını sağlamak demektir.

Peygamberimiz bir hadisinde “*Hayırlı bir işe delalet (rehberlik) eden onu yapmış gibidir.*” [Ebu Davud, “Edeb”, 181] buyurmuştur. Bu hadisin bir diğer rivayetinde de bir iyiliğe delalet eden kişinin o iyiliği yapan kadar sevap kazanacağı ifade edilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmuştur: *“Ey iman edenler sizi acıklı bir azaptan kurtaracak ticaretin yolunu size göstereyim mi? Allah ve Resulüne inanır, mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilirseniz bu sizin için hayırlıdır”* [Saff, 61/10-11].

Şeytanın Hz. Ademi kandırdığının anlatıldığı bir ayette de yine delalet kavramı kullanılmıştır. *“Şeytan onun aklını karıştırıp ‘Ey Adem, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez saltanatı göstereyim mi? (delalet edeyim mi?)’ dedi.”* [Taha, 20/120]

İrşad:

Rüşt (olgunluk) kökünden gelen bu kelime bir kimseyi eksiklerini gidermek ve hatalarını düzeltmek suretiyle olgunlaştırmak, doğru yola sevk etmek, nasihat etmek anlamlarını taşımaktadır. Büluğ çağına gelip de dini ve mali sorumluluk alacak olgunluğa erişmeye “rüşt çağı”, bu çağa gelmiş olana da “reşid” denir. Ayrıca doğru yolda olanlara ve doğru yolda gidenlere “raşid” denir. Kur’an-ı Kerim’de müminlerin imanı sevip küfür ve isyandan uzak durdukları anlatıldıktan sonra *“İşte doğru yolda olanlar (raşidûn) bunlardır”* buyrulur. Peygamberimiz de bir hadisinde *“Adama şaşırdığı yerde irşad (rehberlik) etmen sadakadır.”* [Tirmizi, “Birr”, 36] buyurmuştur. Bu hadiste “irşad” kavramı tam da bugünkü “rehberlik” anlamında kullanılmıştır. Peygamber; şaşkınlık, kararsızlık ve çaresizlik anlarında kişiye rehberlik yardımı yapılmasını öğütlemektedir.

Davet:

Davet kelimesi sözlükte, çağırmak, gelmesini ve kabul etmesini istemek, anlamlarına gelmektedir. Arapçada propaganda anlamında kullanılan «diaye» kelimesi de davet kelimesi ile aynı köktendir. Bilinmesi ve kabullenilmesi istenen bir düşüncenin, fikrin ve kanaatin muhatabın dikkatini çekecek en güzel şekilde tanıtılmasına propaganda denilmektedir. Bu anlama uygun olarak “davet” kelimesi Allah yoluna çağırmayı, İslam’ın hükümlerini, emir ve yasaklarını en güzel şekilde insanlara anlatmayı ifade eden bir terimdir.

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde tartış.” [Nahl, 16/125]

Konumuz açısından bakıldığında davet, insanların öğrenme ve ikna olma ihtiyacına karşılık yürütülen dini danışma ve rehberlik yöntemidir. Bu bir din öğretimi görevi olduğu kadar aynı zamanda bir dini danışma ve rehberlik görevidir. Çünkü davet görevi, insanları dini doğrulara ikna etmeyi, o doğrular istikametinde insanların tutum ve davranışlar geliştirmelerini sağlamayı hedef aldığı için özel beceri isteyen bir iştir. Yukarıdaki ayette Allah yoluna davet etme işinin *hikmetle, güzel öğütle* ve *en güzel tartışma* ile yapılması gerektiği açıkça belirtilmektedir. *“Hikmet”*, kısaca ustalıklı ve anlamlı söz söyleme anlamına gelmekte, “güzel öğüt” ise bugünkü ifadeyle iletişim ve enformasyon tekniklerini kullanma anlamına gelmektedir. Ayette üçüncü yol olarak verilen *“en güzel şekilde tartışma”* ise çekişmeye ve polemiğe varmayan, gerçeği aramayı, ona ulaşmayı sağlayan bir tartışma yöntemini ifade etmektedir. Bunların dışında Kur’an-ı Kerim’de *inzar* (uyarmak), *tezkir* (hatırlatmak), *beyan* (açıklamak), tebşir (müjdelemek) de birer davet tekniği olarak verilmektedir.[3]

“Ey peygamber, biz seni şahit, müjdeci, uyarıcı, Allah’ın izniyle O’na çağıran, nurlandıran bir ışık olarak gönderdik.” [Ahzab, 33/45-46]

Peygamber de *“Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz.”* [Müslim: 1734; Ebu Davud: 4835] “*insanlara durumlarına göre davranınız*” [Ebu Davud: 4842] buyurarak davetin nasıl yapılacağı hususundaki temel yaklaşımı ifade etmiştir.

Ayet ve hadislerde dinin anlatım biçimi olarak yer alan müjdeleme, kolaylaştırma, uyarma, öğüt verme, hatırlatma, etkileyici sözlerle anlatma tavırlarının her biri, davetin uygulanış şekilleridir. Buna göre *davet* yalın bir öğretim faaliyeti olmaktan öte, dini doğruları kavratma, özümsetme ve dini değerler yönünde dengeli ve içtenlikli tutum ve davranışlar kazandırma yönünde etkili bir dini danışma ve rehberlik hizmeti olarak değerlendirilmelidir.

Müşavere:

Müşavere; danışma, bir konu üzerinde karşılıklı görüş bildirme, doğru bir karar oluşturmak için görüş alış-verişinde bulunma demektir. Benzer manaları ifade eden “şura”, “istişare” kelimeleri de müşavere kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Yine aynı kökten gelen “müşavir” kelimesi danışman, “müsteşar” kelimesi de danışılan kişi demektir. Müşavere, bir

sorunu tek başına çözememe, doğru bir sonuca varabilmek için başka birisinin veya birilerinin görüş ve düşüncelerine başvurma ihtiyacının sonucu olan bir yardım ilişkisidir ve bir atasözümüzde de ifade edildiği gibi *“bir elin nesi var, iki elin sesi var”* düşüncesine dayanmaktadır. Müşavere (danışma) Kur’an’da Müslümanın bir niteliği ve hareket tarzı olarak ifade edilmektedir:

“Onların (iman edip Rabbine güvenenlerin) işleri aralarında müşavere (danışma) iledir.” [Şura, 42/38]

Allah Teala insanların hep doğru kararlar vermelerini, doğru işler yapmalarını istediği için ve birlikte verilen kararların ve yapılan işlerin daima doğruluk şansının daha fazla olması sebebiyle Peygamberin şahsında bütün müminlere işlerinde birbirlerine danışmalarını emretmektedir.

“İş hakkında onlara (insanlara) danış” [Ali İmran, 3/159]

Bu ayetler müslümanların bir ortak akıl oluşturmak ve birlikte karar vermek suretiyle hayatta daha güvenli yol tutmalarını sağlamak bakımından müşavere ilişkisinin çok önemli olduğunu göstermektedir.

Nasihat (Öğüt-Vaaz):

Nasihat, insanlara doğru ve yararlı işler yapmalarını, ideal tutum ve davranışlarda bulunmalarını, dinin gereklerini yerine getirmelerini, kötülüklerden uzak durmalarını uygun bir dille söylemektir. “Öğüt”, “vaaz” ve “mevize” kelimeleri de aynı anlama gelmekte olup insanları doğru yola sevk edecek sözel hizmetleri anlatmaktadırlar.

Kur’an-ı Kerim’de Allah Teala emir ve yasaklarını bildirdikten sonra onlara uyulmasını öğütlemektedir: *“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor”* [Nahl, 16/90] Allah Teala Peygamberine de insanları güzel öğütlerle Allah yoluna çağırmasını emretmektedir: *“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır…”* [Nahl, 16/125].

Dini açıdan öğüt ve nasihat, dinin akademik öğretiminden farklı bir hizmeti ifade etmektedir. Burada sistematik bir eğitim-öğretim faaliyeti değil, güzel ve etkileyici sözlerle insanları doğru duygu, düşünce ve davranışlara sevk etme yani onlara bir anlamda rehberlik etme söz konusudur. Çünkü insanlar, yapılması ve yapılmaması gerekenler hakkında yeterli bilgiye sahip oldukları halde doğruları yapma ve yanlışlardan

kaçınma konusunda öğüt ve nasihate ihtiyaç duyarlar. İşte bu ihtiyaç bir rehberlik ihtiyacıdır.

Rehberlik bağlamında ele aldığımız bu altı dini kavramın tamamı insanların bilgilendirilmeleri ile birlikte yönlendirilmelerine dair dini görevlerdir. Dini rehberliğin farklı şekilleri olarak da görülebilecek bu görevleri en uygun şekilde yerine getirmenin yol ve yöntemleri geliştirilmelidir. Bugün psikolojik danışma ve rehberlik alanında ortaya çıkan tecrübeleri değerlendirerek din konusunda ayrı bir hizmet alanı oluşturma ve sistemleştirme ihtiyacı üzerinde durmak gerekir. Aslında Müslümanlar İslam'ın temel özellikleri sebebiyle dini danışma ve rehberlik konusuna yabancı değildirler. Onlar dinden aldıkları sorumlulukla tarihin her döneminde birbirlerinin dertleriyle bir şekilde ilgilenmişler, bugün de ilgilenmeye devam etmektedirler. Ancak bu ilginin sistematik, düzenli ve bilimsel temellere dayanılarak sürdürüldüğünü söylemek güçtür. Hıristiyan dünyasında yaklaşık bir asır önce başlayıp son çeyrek asırlık dönemde hız kazanmış olan dini danışma alanındaki çalışmalar, profesyonel anlamda ileri boyutlara taşınmıştır. Artık bu çalışmalarda danışma psikolojisi, transpersonel psikoloji, klinik psikoloji kural ve yöntemleri kullanılmakta ve bu yöntemleri başarılı bir şekilde kullanan dini danışma uzmanları yetiştirilmektedir.

Benzer çalışmaların İslam toplumlarında da hızla geliştirilmesinin bir ihtiyaç olduğunu gösteren çok sayıda ciddi sebep mevcuttur. İslam toplumlarında gözle görülür bir şekilde yaygınlaşan din konulu sorunlar ve sıkıntılar, dini danışma ve rehberlik konusunda bilimsel ve metodik çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu konudaki dini esasların, kural ve öğütlerin bir araya getirilerek mevcut tecrübelerden de yararlanmak suretiyle müstakil bir din eğitimi veya din hizmeti alanı geliştirilmesinin zamanı çoktan gelmiştir.

---

[3] Bu kavramların geçtiği ayetler: **Enzir:** Müddessir, 74/ 2 - Şura, 26/ 124;
Zekkir: Zariyat, 51/ 55 - En'am, 6/70; **Beşşir:** Yasin 36/ 11; **Beyan:** Nahl 16/44

III. DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİĞİ GEREKTİREN HUSUSLAR

Ayet ve hadislerde dini danışma ve rehberlik hizmetine referans veren anlatımlar, kavram ve ifadeler, bu hizmetin gerekçelerini de ortaya koymaktadır. Bu metinlerden hangi konularda niçin ve nasıl çalışmalar yapılması gerektiğini çıkarmak zor değildir. Birçoğunda yapılması gereken hizmetler açık ve net bir şekilde anlatılmış, bir kısmında da niçin ve nasıl yapılacağına işaret edilmiştir. Bu konudaki ayet ve hadisler incelendiğinde dini danışma ve rehberlik hizmetinin şu beş temel gerekçeye dayandığı anlaşılmaktadır:

1) Bilme ihtiyacı (Bilgisizlik)
2) İkna olma ihtiyacı (Çözümsüzlük)
3) Yardım ihtiyacı (Çaresizlik)
4) Moral ihtiyacı (Umutsuzluk)
5) Uzlaşma ihtiyacı (Uyumsuzluk)

Yürütülen bir dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti mutlaka bu beş ihtiyaçtan birini karşılamaya yönelmelidir. Bu ihtiyaçlar aynı zamanda rehberlik hizmetinin amaçları anlamına da geldiği için bir rehberlik faaliyetinde hangi ihtiyacı karşılamak amaçlanmışsa hizmetin şekli ve muhtevası da ona göre tayin edilecektir.

a. Bilme İhtiyacı (Bilgisizlik)

İnsan hiçbir şey bilmiyor olarak dünyaya gelmekte [Nahl, 16/78], doğduktan itibaren kesintisiz bir öğrenme sürecine girmektedir. İlk yıllarda öğrenme çocuk için en başta gelen tutkudur. Bu tutku ileriki yaşlarda aynı şiddetini korumasa da hayatın hiçbir zamanında insanın kurtulamadığı öğrenme ve bilme arzusu olarak onunla beraber yaşamağa devam etmektedir. Öğrenmek ve bilmek bir anlamda hayata intibak edebilmenin, hayatın güçlükleri ile baş edebilmenin şartı gibidir. Allah insanları öğrenme

ve bilme ihtiyacı ile yaratmış, bilmenin bir avantaj olduğunu buyurmuş [Zümer, 39/9] ve insanların bilmedikleri hususları bilenlere sormalarını *"Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun"* [Nahl, 16/43] diyerek emretmiştir.

Bir konuda bilgi ihtiyacı olanlar bunu bilenlere soracak, onlara danışacak onlar da bu konuda gerekli yardımda bulunmaktan çekinmeyeceklerdir. Peygamberimiz *"Kim bir bilgi kendinden istenir de onu gizlerse kıyamet gününde Allah onun ağzına ateşten bir gem vurur."* [Ebu Davud, "İlim" 9; Tirmizi, "İlim", 3] buyurarak kendisinden bir bilgi istenen kimsenin mutlaka bu talebi karşılaması gerektiğini tehditkar bir şekilde beyan etmiştir. Allah Teala da Kur'an-ı Kerim'de *"İsteyeni (soranı) sakın azarlama"* [Duha, 93/10] ayeti ile soran ve bir istekte bulunan kimsenin azarlanmaması hususunda müminleri açıkça ikaz etmiştir.

Bu iki ayetten anlaşılıyor ki, hem bilinmesi gerektiği halde bilinmeyen hususların sorulması hem de sorulana cevap verilmesi Müslümanlar için bir vecibedir. Herkes için her zaman karşılaşılması mümkün olan bu iki durumun birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Rehberlik ve Psikolojik Danışma hizmetlerinde de "soran-cevaplayan", "ihtiyaç duyan-yardım eden", "sıkıntı yaşayan-çare üreten" diye hep iki taraf mevcuttur. İnsanlar her zaman her iki tarafta olabilirler, bazı kimseler hep bir tarafta bazıları da hep öbür tarafta değildir. Hayat değişkendir; bir an rehberlik eden bir başka an da rehberliğe ihtiyaç duyar durumunda olabilir. Dini sorumluluk hangi tarafta olursak olalım gereğini yerine getirmemizi öngörmektedir. Bu durum dini danışma ve rehberlik hizmetinin herkes için ömür boyu dikkatle takip edilmesi gereken bir süreç olduğunu göstermektedir. Ancak din öğretimi ve din hizmetleri yürütenlerin, bu işleri meslek edinmiş olanların öncelikle bilgi veren, yardım eden, sıkıntı gideren, çare üreten tarafta olduğunu unutmamak gerekir.

1) Dini Bilgi İhtiyacını Karşılamanın Yolları

İslam geleneğinde insanların bilgi ihtiyacını karşılamanın yol ve usulleri bilginin mahiyetine göre şekillendirilmiş ve sistemleştirilmiştir. Bunlar dörde ayrılmaktadır:

Öğretim: İnsanların günlük hayatlarında ihtiyaç duydukları kesin olan ve genel kabul görmüş bilgilerin öğrenilmesi ve öğretilmesi ömür boyu sürecek bir görevdir.

İçtihat: Konu odaklı bilgi üretme ve sorun çözme yöntemidir. Herkesi ilgilendiren konulara dair olduğundan içtihatla ortaya çıkan karar ve bilgiler genel geçer nitelikte hüküm ifade eder.

Kaza: Olay odaklı karar üretme ve sorun çözme yöntemidir. İki taraf arasındaki sorunları çözmeye ihtilafları gidermeye yönelik genel geçer niteliği olmayan kararlardır. Bu yolla elde edilen bilgi ve kararlar sadece tarafları bağlar.

Fetva: Birey odaklı ve bireyin özel sorusuna veya sorununa cevap verme, çözüm üretme işidir.

Bunlardan münferit karar olmak yönünden birbirine benzeyen son ikisi sıradaki "fetva" ve "kaza" yöntemleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bunların rehberlik görevi açısından değerlendirilip uygun hareket tarzının tayin edilebilmesi bakımından aralarındaki farkların bilinmesi gerekir.

2) Münferit Çözüm Kararları ve Özellikleri

Yukarıda sıralanan dini bilgi ihtiyacını karşılama yollarından kaza ve fetva münferit çözüm kararları olarak da adlandırılabilir. Çünkü gerek kaza gerekse fetva toplumdaki ortak sorunlara genel çözümler üretmek için değil münferit sorunların çözümü için baş vurulan karar üretme işlemleridir. Kaza belli bir konudaki ihtilafa üretilen çözümü ifade ederken fetva bir kişinin özel sorusuna verilen cevabı veya özel bir sorununa getirilen çözümü ifade etmektedir. Her ikisi de ait oldukları konu ve kişiler için geçerli olup genellendirilemezler. Ancak insanlar dini konularda benzer sorunlarla karşılaştıkları için kişilere verilen fetvalar benzer sorunla karşılaşan kişilerin sorunlarının çözümünde hep ölçü alınır olmuştur. Bu da fetvaların genel hükümler olduğu yönünde bir kanaat oluşturmuştur.

Kaza ile Fetva Arasındaki Farklar:

1- Kaza hukuki bir karardır, fetva ibadi / diyani bir karardır

2- Kaza resmi yetki ile karar vermedir, fetva ilmi yetkinlik ile karar vermedir.

3- Kaza uyulması gereken bağlayıcı bir karardır, fetva ise bağlayıcı değildir

4- Kaza ihtilaflarla/anlaşmazlıklarla ilgili, fetva ise sorunlarla ilgilidir.

5- Kaza delile dayanır, fetva beyana dayanır

b. İkna Olma İhtiyacı (Çözümsüzlük)

Bilmek insan için nasıl bir ihtiyaç ise öğrendiği ve inandığı hususlarda ikna olmak da aynı şekilde bir ihtiyaçtır. Güvendiğimiz kaynaklardan gelen bilgileri, haberleri doğru kabul eder onların doğruluğuna inanırız. Ancak bir bilginin doğru olduğuna inanmamız o konuda ikna olduğumuz anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde kişinin bir konuda ikna olma ihtiyacı duyması o konuda inancının olmadığını göstermez. Akıl ve muhakeme yeteneğine sahip olan insan başka hiçbir canlıya verilmemiş olan bu yeteneği sayesinde her konuyu akıl ve muhakeme süzgecinden geçirerek bir kanaat oluşturmak ister. Bu onun yaratılıştan sahip olduğu fıtratında var olan bir özelliğidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın dostu (Halilullah) payesine mazhar olmuş bir peygamber olan Hz. İbrahim'in bile ikna olmaya ihtiyaç duyduğu anlatılmaktadır.

"Hani İbrahim, 'Rabbim! Bana ölüleri nasıl diriltiğini göster' demişti. (Allah ona) 'İnanmıyor musun?' deyince, 'Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için' demişti" [Bakara, 2/260].

Allah Teala Hz. İbrahim'i örnek vermek suretiyle insanların en temel konularda bile iman etmekle kalmayıp ikna olmak isteyeceklerine, bu isteğin normal karşılanıp uygun şekilde cevaplandırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Şüphesiz ki dini bir konuda kişiyi ikna etmek o konuyu ona öğretmekten farklı bir şeydir. Allah Teala yukarıdaki ayetin devamında *"Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler."* buyurarak Hz İbrahim'e ikna olması hususunda rehberlik etmiştir. İşte bu olayda dikkat çekildiği gibi her insanın özellikle dini konularda ikna olma ihtiyacının bulunması, din eğitimi ve din hizmetlerinde öğretici etkinliklerin dışında rehberlik edici bir yolun tutulması gerektiğini göstermektedir.

İnanca dair hususların sorgulanmadan kabul edilmesi "taklidi" diye nitelendirilerek böyle bir iman var kabul edilmekle birlikte muteber sayılmaz. Muteber iman irdeleme, sorgulama sonucunda ikna olunan tahkiki imandır. İnanç konusunun sorgulanması (tahkik edilmesi) bir inançsızlık olarak değerlendirilemez, aksine inancı ikna düzeyine taşımakla ona güç katmış olur. İnsan inandığı şeyin gerçekliğini merak etmemesi, onun hakikatini sorgulama ihtiyacı duymaması, üstelik sorgulamayı inanca uygun bulmaması bilimin de dinin de temel ilkelerine uymaz. Psikiyatri

uzmanı Nevzat Tarhan, ampirik verilerle inancı desteklemeyi bilimin inancı zenginleştirmesi olarak kabul etmektedir. Ona göre kendi inancının sağlamasını yapmış olan kişiler çağdaş yöntemleri kullanmış inancına güvenen ve onu başkaları ile tartışmaktan kaçınmayan müminlerdir. Tarhan şöyle diyor:

"İnançlarına güvenen kişiler teslimiyetle inanmanın hoşnutluğunu terk etmeden, teemmülle yani derin düşünme ile inanmanın sağlamlığını da yaşayan çağdaş dindarlardır." [Tarhan, 2009/32]

Günümüz bilim çevreleri; iman etmeyi, sorgulamaksızın kabul olarak anlayıp inanç konularını sorgulamadan kaçınmayı "inanca iman sendromu" diye nitelendirmekte, akılcı bir tutum olarak kabul etmemektedirler. Allah'ın insana en büyük lütfu olan aklı kullanma, düşünme, muhakeme etme kabiliyetleri en çok ihtiyaç duyulan konuda kullanılamayacağı gerekçesi ile atıl bırakılması akıl kârı değildir.

c. Yardım İhtiyacı (Çaresizlik)

Hayatın karmaşası ve toplum halinde birlikte yaşama olgusu insanlar arasında yardımlaşmayı zorunlu kılmaktadır. İnsan her şeyi kendi başına yapabilecek, kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan yaşayabilecek durumda değildir. Allah'ın en mükemmel şekilde (ahseni takvim ile) yaratmış olduğu insan üstün yaratılışına rağmen beşer olmak hasebiyle yine de zayıftır ve yaşayabilmek için başkalarının yardım ve desteğine ihtiyacı vardır. Bu durum Kur'an'da *"Allah sizden yükünüzü hafifletmek ister, çünkü insan zayıf yaratılmıştır."* [Nisa, 4/28] anlamındaki ayet ile teyit edilmiştir.

İnsan hastalıkta, yoksullukta, düşkünlükte, çaresizlikte hep uzanacak bir yardım elini bekler. Bu durumdaki insanlara yardım elinin uzatılması dinimizin beş temel şartından birini (Zekat) teşkil etmektedir. Ancak insanın yardıma olan ihtiyacı sadece hayatın maddi zorlukları konusunda değildir. İyi bir insan ve iyi bir Müslüman olma, hayatı kötülüklerden arındırıp iyilikleri egemen kılma, bireysel ve toplumsal huzuru ve mutluluğu sağlama konularında yoğun bir yardımlaşma ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın karşılanması müslümanlara Allah'ın emri olarak Kur'an'da şöyle yer almaktadır:

"İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta birbirinize destek olmayın, Allah'a ittika edin, çünkü O'nun cezası şiddetlidir." [Maide, 5/2]

Peygamberimiz ise daha ayrıntılı ve vurgulu bir şekilde yardımlaşma konusuna dikkatimizi çekmektedir:

"Kim bir müslümanın dünyevi bir sıkıntısını giderirse Allah onun kıyamet günü sıkıntılarından birini giderir. Kim dünyada zora düşmüş birinin işini kolaylaştırırsa Allah onun dünyada ve ahirette işini kolaylaştırır. Kim bir müslümanın dünyada açığını kapatırsa Allah onun dünya ve ahirette açığını kapatır. Kul din kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da kulunun yardımındadır." [Tirmizi, "Birr", 19]

Rehberliğin tanımını yapıp mahiyetini açıklamaya çalışan uzmanlar bunun kişiye yapılan sistemli bir yardım süreci olduğu üzerinde ısrarla durmaktadırlar [Tan, 2000]. Allah ve Resulünün bir Müslüman tavrı ve görevi olarak önümüze koydukları yardımlaşma davranışının din hizmetlerinde bir rehberlik hadisesi olarak sistemleştirilmesi, normal hayatta da her Müslüman için sürüp giden bir hayat tarzı olarak ele alınması gerekir.

d. Moral (manevi takviye) İhtiyacı (Umutsuzluk)

Maneviyat, insanın en içten, en anlamlı ve en kuşatıcı deruni dünyasını, ruhunu sarmalayan yanını oluşturur. Maneviyat, yaşama arzusunu güçlendiren, benlik duygusunu geliştirerek insanın değerler sistemini oluşturan bir hayat enerjisidir. Bu enerji kişinin sevme, saygı duyma, mutlu olma ve başarma potansiyelini güçlendirir. Maddi olana göre manevi yöndeki sıkıntılar daima daha zor, daha çetin ve katlanılması daha güç sıkıntılardır. Manevi sıkıntıya düşenlerin gözleri hiç bir şeyi görmez, maddi kıymetler umurunda değildir, her şeyden vazgeçebilirler. Yoğun manevi buhran yaşayanlar için hayat anlamını yitirir, yaşamanın bir değeri kalmaz. Bu yüzden insan maddi olandan çok daha fazla manevi sıkıntı içindeyken yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Manevi sıkıntı zihinsel bütünlüğün ve duygusal dinginliğin bozulmasını ifade etmektedir. Bilgisi, kültürü, yaşı ve toplumdaki statüsü ne olursa olsun herkes zaman içinde bir şekilde manevi sıkıntıya düşebilmektedir. Ruhsal sarsıntı ve bozukluğun büyüklüğü ve ağırlığı oranında sıkıntı şiddetli olmaktadır. Günümüzde bu durum ruh sağlığı sorunu olarak görülmekte, anksiyete bozuklukları ve diğer ruhi sıkıntılar ancak psikoterapi yoluyla düzeltilmeye çalışılmaktadır. Hal böyle olmakla beraber dinin ve güçlü bir inanca dayanan dini telkinlerin de bu konudaki iyileştirici etkisi kabul

edilmekte, hatta bazı durumlarda daha güçlü bir terapi sağladığı ileri sürülmektedir [Göka, 2009].

Peygamberimizin yürüttüğü mukaddes risalet görevi ile ilgili olarak bazen üzüntüye kapıldığı, moral bozukluğu içine düştüğü görülmüş ve Allah Teala vahiy yoluyla onu teselli etmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki Duha ve İnşirah sureleri Peygamber'e tesellide bulunma, onu manevi yönden takviye etme anlamı taşımaktadır. Bir ara vahiy gelmesi gecikince müşrikler "rabbi ona darıldı, onu terk etti" şeklinde istihzai tarzda dedikodulara ve sataşmalara başladılar. Peygamberin bu durum karşısında derin bir üzüntüye kapılması üzerine Duha suresi nazil olmuştur.

"Kuşluğa ve sükuna erdiğinde geceye yemin olsun ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı da. Muhakkak ki ahret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz Rabbin sana verecek sen de hoşnut olacaksın. Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince sen onu anlat." [Duha, 93/1-11]

Allah Teala İnşirah Suresinde de Peygamberin daima yanında ve yardımında olduğunu hatırlatarak, zorlukla karşılaştığında endişeye kapılmamasını, her zorluk ortaya çıktığında ona karşılık iki kolaylık yaratacağını bildirmiş ve onu rahatlatmıştır.

"Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şanını yükseltmedik mi? Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Öyleyse bir işi bitirince diğerine koyul ve Rabbine yönel!" [İnşirah, 94/5-8]

Bu ayetler gösteriyor ki Allah'ın elçisi ve habibi (sevgilisi) sıfatıyla âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Yüce Peygamber bile her insan gibi kimi zaman teselliye ve moral takviyesine ihtiyaç duymuştur. Allah Teala da üzüntüye kapılıp sıkıntıya düştüğü anda onu kendi başına bırakmamış, hemen teselli edip manevi destek vermiştir. Bu durumun Kur'an'da bize anlatılmış olması moral takviyesinin ne kadar önemli olduğuna, herkesin moral bozukluğuna sürüklenebileceğine, ihtiyacı olanlara moral takviyesinin yapılması gerektiğine dikkat çekmesi bakımından oldukça ders vericidir.

e. Uzlaşma İhtiyacı (Uyumsuzluk)

Dini danışma ve rehberlik hizmetini gerektiren temel sebeplerden biri de insanlar arasında sıklıkla ortaya çıkan uzlaşma ihtiyacıdır. İnsanlar, aile ve toplum halinde birlikte yaşamak zorunda olmaları, sıkı ilişki ve işbirliğine girmeleri sebebiyle ara sıra anlaşmazlıklara düşmektedirler. Bu durum istesek de istemesek de hayatın kaçınılmaz bir gerçeğidir. Anlaşmazlıkların ortaya çıkması durumunda üçüncü şahısların araya girerek tarafları uzlaştırmaları, doğruyu ve doğru yolu gösterme şeklinde bir rehberlik görevi yapmaları, ihmal edilmemesi gereken insani vecibelerdendir. Kur’an-ı Kerim’de bu vecibeye dikkat çekilerek uzlaşmazlıklar; (1) birebir kişiler arasında, (2) ailede eşler arasında ve (3) iki insan grubu arasında olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır:

1- Birebir kişiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar

Kişiler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinin emredildiği ayette *“Müminler ancak kardeştirler, öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltiniz!”* [Hucurat, 49/10] buyrulmaktadır. Burada önce müminlerin kardeşler oldukları bildirilmekte sonra da kardeşlerin arasının düzeltilmesi emredilmektedir. Demek ki insanlar kardeş dahi olsalar aralarında anlaşmazlık ve uzlaşmalıkların olması mümkündür. Dolayısı ile anlaşmazlık insanlar arasında her zaman yaşanması muhtemel olaylardandır. Böyle bir durum karşısında anlaşmazlığa düşen kişilerin arasını bulup anlaşmalarını sağlamak üçüncü kişilerin görevidir. Bunu da müminler kardeşlik anlayışı içinde (içten samimi ve adil bir şekilde) yapacaklardır.

Ancak anlaşmazlıkları giderip insanların arasını düzeltmek herkesin her zaman kolaylıkla başarabileceği bir iş değildir. Bu konuda insanlar bilgili, olgun ve saygın kişileri ararlar ve onlara daha çok güven duyarlar. Topluma önderlik ve rehberlik etme konumundaki din görevlilerinin bu hususta hazırlıklı olmaları, her türlü anlaşmazlığı giderebilecek bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir.

2- Ailede eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar

Eşler arasında da zaman içinde ihtilaflar, ayrılığa kadar götürecek anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Onlar farklı özelliklere, karakter ve kabiliyetlere sahip kişiler olarak birlikte yaşamağa karar verip evlenmiş aile olmuşlardır. Şüphesiz ki evlenmiş olmaları farklılıklarını ortadan kaldırdıkları anlamına gelmemektedir. Bu yüzden de bazı meselelerde farklı

düşünmeleri, farklı hissiyat ve beklentiler içinde olmaları normaldir. Bu da onların bazen anlaşmazlığa düşmeleri, kimi zaman anlaşmazlığı ileri götürüp ayrılma boyutuna kadar taşımaları sonucunu getirmektedir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de *"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."* [Nisa, 4/35] buyurarak tarafların yakınlarının bu duruma seyirci kalmamalarını, onların arasını düzeltmek için hakemlik yapmalarını emretmiştir.

Toplumun bazı kesimlerindeki ailelerde eskiden kalma bazı yanlış âdet ve geleneklerin sürdürülmesi insanların acı çekmelerine ailelerin parçalanmasına yol açmaktadır. Kız kaçırma, kaçan kızın öldürülmek istenmesi, kızları istemedikleri kişilerle evlendirme, kız çocuğunu okutmama, kadınları evden dışarı çıkarmama gibi âdetlerin düzeltilmesi rehberlik hizmetini gerektirmektedir. Din öğretimi ve din hizmeti çalışmaları yanlışları önleyip doğru yolu gösterecek bir rehberlik anlayışı ile yürütülmediği taktirde toplumda âdet ve geleneklere dayalı yozlaşmaların ortaya çıkması, yanlış uygulamaların toplum hafızasına yerleşip yaygınlaşması kaçınılmaz olmaktadır.

Hayatın zorlukları ve karmaşıklığı karşısında aile hayatında yanlışlıkların ortaya çıkması, eşler arasındaki anlaşmazlıkların çoğalması, bu yüzden boşanmaların artması karşısında rehberlik edici çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan dolayı aile danışmanlığı diye bir uzmanlık mesleği geliştirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu konuda din hizmetleri personelinin gerekli bilgilerle donatıldığı taktirde yararlı hizmetler yapacağı düşüncesi ile 2003 yılında müftülüklerde Aile İrşat ve Rehberlik Büroları kurulmasına, buralarda ailelere yönelik irşat faaliyetlerinin planlanıp yürütülmesine karar vermiştir.

3- İki insan grubu arasında meydana gelen anlaşmazlıklar

Akrabalar, kabileler, zümreler şeklindeki insan grupları arasında da anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Çok kimsenin katıldığı ve taraf olduğu anlaşmazlıkların önüne geçilmediği takdirde baş gösteren anlaşmazlıkların zıtlaşmalara, düşmanlıklara ve çatışmalara kadar gidebildiği görülmektedir. İslam toplumu içinde bu tür çatışmaların meydana gelmesi hiç arzu edilmeyen, ortaya çıktığında da mutlaka önlenmesi gereken bir durumdur. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya dikkat çekilerek müminlerden iki grup

arasında bir çatışma meydana gelmesi halinde bunun derhal giderilmesi ve taraflar arasında barışın sağlanması emredilmektedir:

“Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin.” [Hucurat, 49/9]

Bu ayetin yoruma gerek duyulmayacak şekilde mutlak bir anlam ifade etmesi, anlaşmazlığı giderebilecek yetkinlikteki kimseler için bunun bir farzı ayın mesabesinde olduğunu göstermektedir. Gruplar arasındaki çatışmayı sona erdirip barışı sağlamayı herkes başaramayabilir, çünkü anlaşmazlıklar Allah’ın emirleri ve Peygamberin sünneti çerçevesinde çözümlenecektir. Kur’an-ı Kerim’de *“Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allah’a ve ahret gününe gerçekten inanıyorsanız onu Allah ve Resulüne götürün. Bu, sonuç alma bakımından daha hayırlı ve daha güzeldir.”* [Nisa, 4/59] buyurulmuştur. Demek ki anlaşmazlıklar Allah’ın ve Resulünün emirleri çerçevesinde giderilecektir. Hal böyle olunca uzlaştırma işini ancak dini konularda bilgili kimseler başarabilir. Hatta dini yönden bilgili olmak da yeterli olmayabilir, insanların arasını bulup barışı sağlayacak beceri ve olgunluğa sahip olmak da gerekir.

Gruplar arasındaki uzlaştırma çabaları sonucunda adil bir çözüm ortaya çıkar da taraflardan biri bunu kabul etmeyip karşı tarafa saldırmaya devam ederse bu taktirde yola gelinceye kadar onunla mücadele edilmesi istenmektedir. Yukarıdaki ayetin devamında *“Eğer onlardan bir taraf anlaşmaya razı olmayıp saldırıya devam ederse Allah’ın emrine dönünceye kadar onunla savaşınız. Eğer yola gelirse aralarını adaletle düzeltin ve adaletli davranın, şüphesiz Allah adaletli davrananları sever.”* [Hucurat, 49/9] buyrulmuştur. Bu ayet iki önemli hususa dikkat çekmektedir: Biri mutlak surette anlaşmazlığın giderilerek tarafların barıştırılması ikincisi de bulunacak uzlaştırma çözümünün adil olmasıdır. Müminler hiç de kolay olmayan bu işleri Allah ve Resulünün emir ve öğütleri çerçevesinde iman düzleminde rahatlıkla başarabilirler. Cuma ve bayram namazlarının cemaatle kılınmasının zorunlu olması İslam dininin barış stratejisi açısından oldukça anlamlıdır. İbadet ortamları kin ve düşmanlıkların bertaraf edileceği en ideal ortamlardır. Din hizmetlerinde görevli personelin toplum barışındaki rolü bu bakımdan çok önemlidir.

IV. DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİĞİN ÇEŞİTLERİ

Dini danışma ve rehberliğin ayrı bir din eğitim ve din hizmeti faaliyet alanı olarak ele alınmasını gerekli kılan yukarıda açıklanan dayanaklar aynı zamanda bu hizmetin yürütüleceği alanları da ana hatları ile vermektedir. Ancak İslam dini hayatın bütününü kuşattığından biraz ayrıntılara inildiğinde dini danışma ve rehberlik hizmet alanının oldukça geniş olduğu görülmektedir. İslam dini insanların dünyada huzurlu, mutlu, olgun ve nezih bir hayat sürmelerini esas almakta, müminlere bu hedefe yönelik iyi işler konusunda yardımlaşmayı emretmektedir [Maide, 5/2]. Bu çerçevede insanın kendisini bilgisiz, kararsız, huzursuz, güçsüz ve çaresiz hissettiği her konuda ona yardım etmek dini bir görev olmaktadır. Özellikle toplumda din eğitimi ve din hizmeti yürütmekle mükellef olanlar için bu görev daha da önem kazanmaktadır.

Toplumda dini danışma ve rehberlik hizmetlerine ihtiyaç duyulan konuları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1- Dini bilgi yetersizliği
2- Yanlış dini bilgiler, batıl inanç ve hurafeler
3- İnanç ve ahlak zafiyetleri
4- Kötü alışkanlıklar (Alkol, uyuşturucu, kumar vb.)
5- Sapkın gelenekler (Kan davası, namus cinayeti, zorla evlendirme vb.)
6- Kaza, bela ve felaketler
7- Hastalık ve mahkumiyet halleri
8- Yaşlılık, güçsüzlük ve çaresizlikler
9- Aile içi anlaşmazlıklar, zıtlaşma ve çatışmalar
10- Her türlü manevi sıkıntı (umutsuzluk, çözümsüzlük, kaygısızlık)
11- Derin duygusal etki yapan gelişmeler (evlenme, boşanma, doğum, ölüm, ayrılma vb.)

Konuların çeşitliliği verilecek hizmetin çok yönlü ve çok boyutlu olduğunu, göstermektedir. Dini danışma ve rehberlik hizmetlerini belirginleştirebilmek için bunların sınıflandırılarak açıklanmasında yarar

vardır. Önceki bölümde açıklanan psikolojik danışma ve rehberliğin çeşitlerine dair sınıflandırma dini danışma ve rehberlik alanında da geçerli olmakla birlikte konunun özelliği bakımından kısmen farklı bir sınıflandırmanın yapılması uygun olacaktır.

Dini danışma ve rehberlik hizmetlerini; **danışan** açısından, **danışılan** açısından ve **hizmetin etkinliği** açısından olmak üzere üç gruba ayırabiliriz. Konuyu danışan açısından **"dini danışma"**, danışılan açısından da **"dini rehberlik"** olarak ele almak da mümkündür. Bu durumda dini danışma ve rehberlik çeşitlerini; (1) *dini danışma çeşitleri*, (2) *dini rehberlik çeşitleri* ve (3) *etki yönünden dini danışma ve rehberlik çeşitleri* diye tasnif etmek uygun düşmektedir.

a. Dini Danışma Çeşitleri (Danışan Açısından)

Dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti öncelikle bir danışan veya rehberlik hizmetine ihtiyaç duyan tarafın (kişi veya kişilerin) varlığına dayanmaktadır. Rehberlik hizmeti ona muhatap olacak tarafın istek, beklenti ve ihtiyaçlarına odaklanmak durumundadır. Rehberliğe müracaat eden yahut bu hizmete ihtiyaç duyan kişi veya kişilerin istek, beklenti ve ihtiyaçları onlara verilecek hizmetin niteliğini, yönünü ve şeklini tayin edecektir. Bu noktadan hareketle rehberlik hizmetine bakılınca bu hizmeti sunana göre değil de talep edene göre bir tasnif yapmak gerekmektedir.

Danışan veya rehberlik hizmetine ihtiyaç duyan kişinin durumu bilgi isteme, görüş isteme, hüküm isteme ve delil isteme diye dört kategoride ele alınabilir. Rehberlik yapacak kişi bunlardan hangisini karşılaması gerekiyorsa onu tespit edip rehberlik hizmetini diğer bir ifadeyle danışmanlık ilişki ve iletişimlerini ona göre tayin edecektir.

1) Bilgi İsteme

İnsanlar dini konularda bilmedikleri hususları öğrenmek ve ilgisizlikten doğan yanlışlıklardan kurtulmak isteyebilirler. Bunun için de din görevlilerine ve dini yönden bilgisine güvendikleri kişilere başvururlar. Bu durumda dini danışmanın yapması gereken bu kişilere ihtiyaç duydukları bilgileri verip onları tatminkar bir şekilde bilgilendirmektir. Bilgi verme şeklindeki danışmanlıkta açık, kesin ve genel kabul görmüş doğru bilgiler kullanılır, tereddütlü, ihtimalli, doğruluğu tartışmalı olan bilgiler verilmez. Bunun yanında bilgiler açık, net ve danışan tarafından kolaylıkla

anlaşılabilir tarzda verilmeli, danışanların sorularına anlamlı ve makul cevaplar teşkil etmelidir.

Bilgi almak maksadıyla danışan kişi ya bilmediği bir konuyu samimi olarak öğrenmek ister ya da bir konudaki bilgisinin doğruluğunu test etmek ister. Her iki halde de açık ve samimi bir bilgi alma talebi mevcuttur. Bu talebin doğru ve yararlı bir şekilde karşılanması bir rehberlik hizmetidir. Ancak bazı kimseler dini bir konuda soru sorarken bilgilenmek yerine sorduğu kişinin bilgili olup olmadığını sınamak ister. Bu sınama işi bazen danışılan kişinin mezhebinin, meşrebinin, fikriyatının ne olduğu ve hangi dini gruba mensup olduğu tecessüsünden de kaynaklanabilir. Sağlıklı bir danışmanlık ve rehberlik hizmeti için bu durumun göz önünde bulundurulması ve olumsuz tepki vermeksizin uygun bir karşılıkla cevaplandırılması gerekir.

2) Görüş İsteme

Danışma ihtiyacı duyan kişi eğer bir bilgi eksikliğinden değil de karar verme güçlüğünden dolayı yardım talebinde bulunmuş ise yapılacak rehberlik hizmeti görüş bildirme olarak ifade edilir. Çocuğunu evlendirmek, birisi ile iş ortaklığına girişmek, bir gruba katılmak, hayatını etkileyecek bir teklife cevap vermek vb. durumlarda karar veremeyen kişiler, güvendiği yetkin kişilerden görüş alma ihtiyacı duyarlar. Özellikle manevi duyarlıkla hareket edip hata yapmaktan çekinerek karar vermekte zorlananlar için görüşüne başvurulmak üzere ilk akla gelen kişiler din görevlileri veya dini yönden bilgili kimselerdir. Din görevlileri bu anlamda birer dini danışman olarak kendilerine gelen müracaatlara doğru karşılıklar vermek durumundadırlar.

Yapılan bir çalışmada [Peker, 2009] müftülüklerde hizmet vermekte olan Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarına yardım almak üzere yapılan müracaatlar incelenmiş, iletilen sorunların genellikle karar verememe veya verilen kararın dini yönden doğru olup olmadığı tereddüdü ile ilgili olduğu anlaşılmıştır. Bu taleplerde daha az yer tutmakla birlikte ikinci olarak da bir konuda dini hüküm isteme yer almaktadır. Eğer talep dini hüküm isteme şeklinde ise yahut iletilen konunun dini hüküm yönü var ise o takdirde danışmanın görüş bildirmesi doğru olmaz, o konuda kabul görmüş genel hükmü bildirmesi gerekir.

DDR kapsamında insanların karar oluşturmasına yardım etme anlamındaki görüş bildirme işi, fetva verme olarak anlaşılıp

değerlendirilemez. Fetvalar, ehil ve yetkin olan alimler tarafından verileceğinden fetvayı gerektiren bir sorun söz konusu olduğunda ilgili mercie veya yetkili kişiye yönlendirilmeli yahut daha önce verilmiş bilinen bir fetva bildirilmelidir. Toplumda sıkça karşılaşılan dini yönden görüş alma taleplerine karşılık vermek de bir rehberlik hizmeti olarak değerlendirilir. Rehberlik sınırları içinde kalan müracaatlarda danışılan konuyu etraflı bir şekilde dinleyip danışanın sorununu iyice anladıktan sonra onun doğru ve sağlıklı bir karara varmasına katkıda bulunacak bir yardım süreci yürütür.

3) Hüküm İsteme

İnsanlar hayatta karşılaştıkları yeni durumları dini yönden anlamlandırmak, onlara karşı nasıl bir tavır almanın dini bakımdan doğru olacağını bilmek isterler. Örneğin maaşların ödenmesine aracılık eden bankanın buna karşılık verdiği promosyonu almanın caiz olup olmadığı veya belli miktarda alışveriş yapan müşterilerinden şanslı olanlara çekilişle ikramiye veren bir mağazadan istenilen miktarda alışveriş yapıp çekilişe katılmanın dinen doğru olup olmadığı gibi konularda insanlar dini yönden sorumlu duruma düşmemek için yetkililerden hüküm almak isterler. Buna benzer bireysel kararsızlık durumları, dini yönden şüphe ve tereddüt halleri ortaya çıktığında en tabii yol bu durumu yetkili olanlara sorup onlardan alınacak hükümlere göre rahat hareket etmektir.

Bu durumda danışmanın iki şekilde davranma imkanı vardır: Ya sorunun kişiye özel olduğuna kanaat getirerek onun şartlarına göre ve tamamen ona has olmak ve onun sorunu çözmek üzere hüküm verir ki buna fetva denir. Yahut da problemin herkesi aynı şekilde ilgilendiren genel ve müşterek bir problem olduğuna kanaat getirerek genel geçer bir hüküm verir ki bu bir fetva değildir. Birincisinde danışmanın kendi yetkinliğine dayanarak hüküm vermesi mümkün iken, ikincisinde müçtehitlerin içtihatlarına dayanan ve ilim camiasında genel kabul görmüş hüküm muhataba bildirilecektir.

Hüküm istemeyi gerektiren ve hayatta sıkça karşılaşılan bir durum da insanların bir konuda anlaşamayıp ihtilafa düşmeleri, bilgili ve yetkin olduğuna inandıkları kişinin hakemliğine başvurmalarıdır. Bu hususta verilecek hüküm yukarıda da geçtiği üzere fetva veya içtihat değil “kaza” olarak ifade edilir. Her ne kadar kaza mahkeme ve yargı sistematiği içinde verilen hüküm ise de mahkemeye gitmeden çözülebilecek ihtilaflar konusunda uzman ve yetkin kişilerin hakemliği bir danışmanlık ve rehberlik hizmeti olarak değerlendirilir.

Bu konuda danışmanlık ve rehberlik yapacak kişinin ikna edici ve uzlaştırıcı yaklaşımla anlaşmazlığı ortadan kaldırması, daha barışçı ve dostane bir çözümü ifade etmektedir. Zira olayların karmaşıklığının ve kişilere göre değişkenlik göstermesinin yanı sıra kişilerin de kendi bakış açılarını hep adaletin yönü olarak görmeleri çözümü güçleştirdiğinden çözümde daima manevi yönden tatmin olmak daha rahatlatıcı ve sonuç verici olmaktadır. Mahkeme kararlarına her iki taraf da saygı duymak ve bağlı kalmak zorunda kendilerini hissetseler de karardan her zaman iki taraf da aynı derecede memnun kalmamaktadır. Anlaşmazlık konusunda hakemlik yapacak kişinin tarafları ikna etme ve uzlaştırma konusundaki başarısı bu sorunu ortadan kaldıracaktır. Bu sebeple hakemin uzlaşmazlık konusunda taraflara vereceği yardımın bir rehberlik yaklaşımı ile olması zarureti bulunmaktadır.

4) Delil İsteme

Bir konuda delil isteme ihtiyacı, bilgi eksikliğinden veya bilginin doğruluğuna inanmamaktan değil, o konuda akıl ve mantık yönünden ikna olma ve tatmin olma arzusuna dayanır. İnsan, aklına yatmadığı bir dini konuda örneğin birden fazla evliliğe niçin izin verildiği, mirastan kadına düşen payın niçin erkeğin yarısı kadar olduğu vb. konularda ikna olma ihtiyacı duyabilir. Böyle bir ihtiyacın duyulması yanlış olmadığı gibi kimden gelirse gelsin şaşırtıcı da bulunmamalıdır. Önceki bölümde de değinildiği üzere Hazreti İbrahim'in "Ya Rabbi ölüleri nasıl diriltiğini bana göster" müracaatına karşılık Allah Teâlâ "inanmıyor musun?" diye sormuştur. Hz. İbrahim'in "Tabii ki inanıyorum, fakat kalbim mutmain olsun diye" demesi üzerine Allah Teâlâ'nın da onun bu isteğini yerine getirmesi [Bakara, 2/260] ikna olma ihtiyacı hissetmenin meşru bir durum olduğunu göstermektedir.

İkna olma ve kanıtlama ihtiyacı hissederek delil isteyen kişiler konuyla ilgili bilgiye sahip demektir. Onlara bilgi vermeye kalkışmak, bilgisiz yerine konulmuş olmak hissi ile tepkilerini çekebileceğinden doğrudan delillere yönelmek gerekir. Ancak eğer sorunun yanlış veya eksik bilgiden kaynaklandığına dair ciddi belirtiler olursa o taktirde muhatabın konu hakkında ne bildiği, nasıl bir bilgiye sahip olduğu kendi anlatımı ile tespit edilir. Böylece sorunun eksik veya yanlış bilgiden kaynaklandığı kesinleşirse o zaman delillere gitmeden önce kişi doğru bilgilerle

bilgilendirilir. Bundan sonra hala ihtiyaç duyuluyorsa kanıtlama yoluna gidilmelidir.

Danışma eyleminin danışan açısından bu şekilde tasnif edilmesi, danışmanlık yapacak kişinin hareket tarzını belirlemesi içindir. Danışan, hangi konuda ve ne tür bir yardım talebinde bulunuyorsa ona talebini karşılayacak uygun bir şekilde yardımcı olmak esastır. Örneğin ikna olma ihtiyacında olana bilgi vermeye çalışmak, yardım ihtiyacında olana akıl vermeye çalışmak doğru bir danışmanlık veya rehberlik değildir. Talebe ve ihtiyaca odaklanmayan bir danışmanlık veya rehberlik hizmeti gereksiz ve anlamsız çaba olmaktan öteye geçmez.

b. Dini Rehberlik Çeşitleri (Danışman Açısından)

DDR hizmeti bir danışan veya rehberliğe ihtiyaç duyan tarafın varlığına dayansa ve ancak bu şekilde bir anlam kazansa da sonuç itibariyle rehberlik eden tarafın bir etkinliği ve becerisi olarak ortaya çıkmaktadır. DDR hizmetinin sonucunu da rehberlik eden uzmanın başarısı tayin etmektedir. Bu yüzden bütün rehberlik ilkeleri, kuralları ve teknikleri rehberlerin yürüttükleri hizmet süresince neyi nasıl yapmaları gerektiğini ve nasıl başarılı olabileceklerini göstermeye yöneliktir. Dolayısı ile her rehberlik uzmanının bu kurallar çerçevesinde çalışması esastır. Ancak dini danışmanlık görevi yürütenlerin genel rehberlik ilke ve kurallarına ilaveten genel tavrını ve pozisyonunu belirleyen *kişiye rehberlik, gruba rehberlik* ve *topluma rehberlik* diye bir DDR tasnifi yapılabilir. İlk bakışta bu tasnif, rehberlik hizmeti götürülen muhatapların kemiyeti ile alakalı görünse de dini rehberin konumunu ve yapacağı hizmetin ana eksenini göstermesi bakımından daha çok danışılan tarafı ilgilendirmektedir.

1) Kişiye rehberlik (Danışmanlık)

Rehberliğe konu olan problemin bir kişi ile sınırlı olması, diğer bir ifadeyle rehberlik hizmetine başvuran yahut rehberlik yardımı almak isteyenin tek kişi olması halinde verilecek hizmet kişiye rehberlik kategorisine girer. Bu durumda birebir ilişki ve iletişim söz konusu olduğundan problemin çözümünde hareket serbestliği ve geniş bir hareket alanı vardır. Rehberlik hizmetlerinde birebir kişilere yönelik çalışmalar esas olduğundan rehberliğin ilke ve kurallarına dair belirlemeler genellikle bu tür rehberlikle ilgilidir. Gruba yönelik olan rehberlik hizmetinde bu

kuralların aynen uygulanması söz konusu olmayıp birtakım sınırlamaların gerekli olması sebebiyle kişiye rehberlik ile gruba rehberlik ayrı konular olarak incelenmektedir.

2) Gruba rehberlik (Liderlik)

Grup, belli amaçlarla bir araya gelmiş, belli ortak özelliklere sahip küçük insan topluluğudur. Din eğitimi ve din hizmetlerinde görev yapanların camide, okulda, kursta, seminerde muhatap alıp ilgilendikleri insan toplulukları bu şekilde gruplardır. Buralarda insanlara birebir değil topluca bilgi verilir, birlikte dini doğrular istikametinde yönlendirme yapılır, grubun müşterek sorunlarına birlikte çözümler aranır. Grubun tamamına yönelik rehberlik hizmetleri; grubun ortak gelişim şartlarını düzenlemeyi, sevk ve idare etmeyi, grubun uyum ve huzurunu temin etmeyi, grup bireylerine örnek oluşturmayı da kapsamaktadır. Bu sebeple grup rehberliğinin liderlik olarak da anlaşılması ve ifade edilmesi mümkündür.

Eğitim ortamları dışında belli ortak özelliklerin bir araya getirdiği gruplar da vardır. Bu gruplarda bir araya gelmeyi sağlayan ortak özellikler ve ortak amaçlar, kaynaşma ve dayanışma güdülerini kuvvetlendirdiği için grupta yönlendirme ve iyileştirme daha kolay olmaktadır. Acıların paylaşıldıkça azaldığı, sevgi ve neşelerin paylaşıldıkça arttığı gerçeği de grubun gücünü ve dinamizmini ortaya koymaktadır. İbadetlerin topluca yapılmasının daha değerli olması, cemaat ruhunun denetleyici ve düzenleyici etkisi de aynı şekilde grup etkisini göstermektedir.

Grup rehberliğinin can damarını müşterek sorunlara birlikte çözüm arama çabaları oluşturur. Herkesin bilgi ve tecrübesi, bakış açısı ve etkilenme şekli bir araya geldiğinde hem sorunları kavramada hem de çözüm alternatiflerinde bir zenginlik sağlanmış olur. Ancak bireylerin özel sorunları, grubun müşterek sorunu imiş gibi gruba genellenemez. Yahut bireysel bir sorun birebir ilişkilerle değil de grup ilişkisi içinde ele alınıp çözümü yönünde grup rehberliği anlayışı ile rehberlik çalışması yapılamaz. Grup rehberliğinde şu hususlara dikkat edilmesi gerekir:

1- Grup uyumu, huzuru ve bütünlüğü esas alınır

2- Grubun ortak idealleri gözetilir

3- Grup üyelerinin bireysel sorunları gruba genellendirilmez

4- Grup rehberliğinde ilişki ve iletişimler kişiselleştirilmez

5- İma yoluyla da olsa kişilerin hedef alınmamasına (ayıplama, utandırma) dikkat edilir.

Grupta üyeler ortak bir amaç etrafında toplanırlar. Üyeler arasında gönüllülük esasıyla serbest bir iletişim ve etkileşim söz konusu olduğundan kendilerini daha rahat hissederler. Grup rehberliğinde, kişinin kendini geliştirmesi, sosyalleşmesi ve sorunlarıyla başa çıkması konularında grup dinamiği ve dayanışmasının gücünden yaralanılır. Grup rehberliğinin avantajları şöyle sıralanır [Sekmen, 2008]:

1- Aynı anda birden fazla kişiye uygulama imkanı sağlar.

2- Grup dinamiğinin bireyi etkilemesi söz konusudur.

3- Grup içerisinde birey kendisini yalnız hissetmez.

4- Grup içerisinde farklı bakış açıları kazanabilir

5- Kendisi de bir başka üye için fikir beyan edebilir böylece önem verildiğini hissedebilir.

3) Topluma rehberlik (Önderlik)

Genel rehberlik alanında bir tür olarak toplum rehberliğinden bahsedilemez ise de şiddet, madde bağımlılığı, yaygın suçlar, yanlış geleneksel saplantılar (Töre cinayetleri, kan davaları, zoraki evlilikler vb) türünden sosyal sorunlarda rehberlik etkisi üzerinde durulur. Din söz konusu olunca dini konuda otoriter kişilerin etki gücüne göre rehberlik alanının genişlediği, bu şahsiyetlerin topluma rehberlik ve önderlik ettikleri bir gerçektir. Bir toplumda bilgisi görgüsü, erdemleri ve bilgeliği ile temayüz etmiş şahsiyetler bu özellikleri ile o topluma örnek oldukları gibi bir çok problemin çözümünde başvurulan yegane merci görevi icra ederler. Toplum lideri veya kanaat önderi denilen bu kişiler bulundukları toplumun birer rehberidirler.

Ayrıca dini görevlerde hizmet verenlerin hem görevleri hem de kişi olarak toplum nezdindeki konumları itibariyle liderlikleri söz konusudur. Bir muhitin camiinde görev yapan imam o muhitte dini yönden önder kabul edilip çeşitli problemlerin çözümünde, anlaşmazlıkların giderilmesinde kendisine başvurulur, ondan hep uzlaştırıcı, yatıştırıcı tutumlar, hakemlik ve önderlik edecek ideal davranışlar beklenir.

c. Etki Yönünden Dini Danışma ve Rehberlik çeşitleri

Dini danışma ve rehberlik hizmetlerinin genel amaçlarının yanında belli bir konuya münhasır bulunan her rehberlik eyleminin hangi noktada etkin olacağını gösteren özel bir amacı da vardır. Örneğin okulda öğrencilerin

okulun genel kuralları ve iyi öğrenci olma gerekleri yönünde güdülenmeleri genel bir amacı işaret ederken her öğrencinin kendi kabiliyetleri yönünde geliştirilmesi yahut özel sorununun çözümüne çalışılması rehberliğin özel amacına işaret etmektedir. Kişisel bir soruna yahut grubun müşterek bir sorununa odaklanan bir rehberlik girişiminde sorunla sınırlı kalmak esastır. İlgili ve yan konulara girildiğinde ana konu üzerindeki etki azalacağı gibi asıl konudan uzaklaşma ve dolayısı ile rehberlik hizmetinde başarısız olma durumu ortaya çıkabilecektir.

Bu bakımdan bazen görüşme sürecinde kendiliğinden gelişen sapmaların kontrol edilmesi, konu dışına çıkmamaya özen gösterilmesi bakımından rehberliğin etkisine göre bir ayırıma gidilmesi yararlı sonuçlar vermektedir. İnsanların duygu, düşünce ve davranış yönünden birbirlerinden farklı olmaları ve problemlerin insandan insana değişkenlik göstermesi sebebiyle aynı problemlerin her defasında aynı sonucu veren şablon çözümleri yoktur. Her problemin çözüm şekli farklı olacağı gibi her rehberlik eylemi de güdülen amaca göre farklı bir nitelik gösterebilecektir. Bütün bu farklılık ve değişkenlikleri dikkate alan rehberlik anlayışında rehberliğin etki yönünden tasnifi faydalı olmaktadır.

1) İyileştirici Rehberlik

Eğer rehberliğe konu olan olay rahatsız edici ise diğer bir ifadeyle rehberlik hizmetine muhatap olan kişi bir konuda rahatsızlık ve huzursuzluk duyuyor, sıkıntı çekiyorsa ona götürülecek rehberlik hizmetinin türü iyileştirici rehberliktir. İyileştirici rehberlik hizmetlerinde belli bir soruna odaklaşarak muhtemel çözümler ve çareler üzerinde çalışılarak kişinin sıkıntısının giderilmesi ve rahatlatılması sağlanır.

Bireyin gelişim sürecindeki olumsuzluklar sebebiyle edindikleri istenmeyen özellikler, yanlış tutum ve davranışlar, örneğin öğrencilerin ders çalışmaktan hoşlanmamaları, eğitim almak istememeleri iyileştirici rehberlik çalışmaları ile düzeltilmeye çalışılır. Yine belli sebeplere bağlı olarak kazanılmış davranış bozukluklarının düzeltilmesi, uyum ve intibak güçlüklerinin giderilmesi, kötü alışkanlıkların ortadan kaldırılması da iyileştirici rehberlik kapsamına girmektedir. Bu tür rehberlik hizmetinin yürütülmesinde 8 basamaklı bir sürecin takip edilmesi önerilmektedir [Bakırcıoğlu, 1994]:

1- Bir sorunun bulunduğunun anlaşılıp ortaya konulması

2- Rehberlik ilişkisinin başlatılması

3- Soruna ilişkin bir bilinç oluşturulması

4- Sorunla ilgili duyguların, değerlerin ve bilinç dışı öğelerin ele alınması

5- Bilinçaltı tepkimelerin, simgesel anlamların açıklığa kavuşturulması

6- Duygularla çalışarak benliğe ve başkalarına karşı sabit tutumları değiştirme iradesinin ortaya konulması

7- İçgörü geliştirilerek gerekli eylemin planlanıp sürdürülmesi

8- Danışanın duygularını çevreye yöneltip iyileştirmenin sonlandırılması

İyileştirici rehberlikte esas olan, hastalık boyutuna gelmemiş sıkıntıların dini telkin ve bilgilendirmelerle giderilmesine çalışmaktır. İyileştirici rehberliğin bir psikoterapi olarak anlaşılmaması, psikoterapiye ihtiyaç duyacak buyutta sorunlu kişilerin ilgili uzmanlara yönlendirilmesi gerekir.

2) Destekleyici Rehberlik

Bir güçlüğü aşmakta sıkıntı çeken, yılgınlığa ve çaresizliğe düşen yahut belli durumları kavramada ve kabullenmede zorlanarak uyum ve intibak güçlüğü çeken kişiler manevi yönden desteğe ihtiyaç duyarlar. İnsan ne kadar güçlü olursa olsun bazen üstesinden gelmekte zorluk çektiği olaylarla karşılaşıp umutsuzluk, çaresizlik, korku ve endişe içine düşebilir. Alemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamberin bile bu durumları yaşadığı ve Allah Teala tarafından kendisine manevi destek sağlanıp moral verildiği bilinmektedir. Nitekim Duha ve İnşirah sureleri Hz. Peygamber’e manevi destek sadedinde nazil olmuştur.

Bir şekilde baş edebilme güçlüğü çeken kişilere karşı yürütülecek rehberlik hizmeti; kişiye manevi destek sağlama, onun kendi güçlerinin farkına vararak baş edebilme iradesini, başarma azim ve kararlılığını güçlendirme şeklinde olacaktır.

Her kişi doğuştan büyüme, gelişme, kendini gerçekleştirme ve onu çevreleyen şartlarla baş edebilme gücüne ve yeteneğine sahiptir. Aynı şekilde insanın her şart ve durumda kendini yönetme, doğru kararlara varma ve doğru davranışlarda bulunma kabiliyeti de vardır. Ancak bu kabiliyetler uygun şartlarda ve elverişli ortamlarda kendisini gösterebilmekte, bazı zor şartlar insanın güçsüz ve çaresiz olduğu duygusunu ön plana çıkarmaktadır. Çaresizlik, bir özgüven kaybıyla olduğu kadar yalnızlaşma, yardım ve destekten mahrum kalma duygusuyla da beslendiği için destekleyici rehberlik bu iki yönlü takviyeyi birlikte sağlamalıdır. Yani kişiye hem özgüvenini kazandırmalı, hem de yalnız olmadığı duygusunu, her an yardım ve destek alabileceği inancını güçlendirmelidir.

3) Yönlendirici Rehberlik

Yöneltici rehberlik; rehberin/danışmanın muhatabını planlanan uygun bir yöne doğru sistematik bir şekilde sevk etmesine dair çalışmaları ifade etmektedir. Bu rehberlik, problemi dışarıdan tarafsız bakış açısı ile değerlendirici, bireyin ve toplumun ihtiyaç ve çıkarlarına ağırlık veren, objektif verilere ve uzmanlığa dayanan tek yönlü işlemler bütünü olarak da görülmektedir [Kuzgun, 2009]. Bu tür rehberlik hizmetinde eldeki bilimsel verilerden hareketle birey hakkında en doğru karar hedef alınarak ona ulaşma istikametinde çalışma yapılır. Burada danışmanın yönlendirici rolü kadar aktif ve güçlü bir model oluşu da önem kazanır. Bu çalışmada amaç, rehberlik hizmetine muhatap olan kişiyi herhangi bir konuya, alana veya mesleğe yöneltmek değil onun için en uygun olan konuya, alana veya mesleğe yöneltmektir. Yöneltmede bireyin ikna olması esas olduğundan alternatifler geliştirilerek ayrıntılı bir şekilde tartışılır, alternatiflerin olumlu ve olumsuz yanları mantıki açıklamalarla ortaya konulur, varılan son kararın mantıki dayanakları gösterilir.

Dini yönden insanların dünya ve ahiret menfaatleri gereği kabiliyetlerine, imkanlarına ve statülerine en uygun düşen meslek ve meşguliyetlere sevk edilmeleri önem taşımaktadır. Allah Teala *"Herkes kendi mizaç ve kabiliyetine göre davranır"* [İsra, 17/84] buyurmuştur. Bu bakımdan insanların kabiliyetlerine uygun düşmeyen alanlara yönelmeleri doğru olmaz. Peygamberimiz ise *"Kişiye kabiliyetine uygun işler kolaylaştırılmıştır"* [Cami'üs-Sağir, 3/48] buyurarak insanların kabiliyetlerine uygun işlerle uğraşmalarının daha yararlı olacağına işaret etmiştir.

Öte yandan insanları özellikle de yetişme çağındaki çocukları dini yönden doğru kabul edilmeyen ve istenmeyen tutum ve davranışlara düşmekten alıkoymak onları çevrenin sürükleyici etkisinden koruyarak doğru ve ideal olan tutum ve davranışlara yönlendirmek de yine önemli bir yönlendirici rehberlik hizmetidir. Dikkat edilmediği taktirde her zaman toplumda yayılma kabiliyeti gösteren madde bağımlılığı ve kötü alışkanlıkları önlemede, insanları bu kötülüklerden korumada bilgilendirmenin yetmediği durumlarda yönlendirici rehberlikle bilinçlendirme tek çare olarak kalmaktadır. Dini davranışları yerine getirme konusunda umursamazlık ve aymazlık gösteren kişilere yönelik rehberlik çalışmaları da aynı şekilde yönlendirici rehberlik kapsamına girmektedir.

4) Uzlaştırıcı Rehberlik

Uzlaştırma, anlaşmazlığa düşen iki tarafın kabullenebileceği adil bir ortak nokta bulup tarafların bu noktada anlaşmalarını sağlamaktır. Sosyal hayatta insanların düştükleri anlaşmazlıkların giderilmesi bir arabuluculuk olarak görülebilir. Arabuluculuk veya sulh etme işlemi kimi zaman çevredeki saygın bilge kişilerin eliyle sağlanırken kimi zaman da mahkemeye başvurularak sulh hukuk mahkemelerinin sorunu çözmesi yoluna gidilir. Konunun dini danışmanlığı gerektiren yönü, anlaşmazlıklarda maneviyat olgusunu öne çıkararak daha kabul edilebilir, barışçıl gönül rahatlığına dayalı çözümler üretme imkanının bulunmasıdır. Zira insanlar anlaşmazlığa düştüklerinde herkes kendisinin haklı olduğuna inanır ve karşı tarafın da haklı olabileceğine ikna edilmesi güç olur. Çoğu kimseler uzlaşma sağlandıktan sonra bile içinde hep kendisine haksızlık yapıldığı düşüncesini taşır ve bu düşünceden bir türlü kurtulamaz.

Kur’an-ı Kerim’de Allah Teala “*Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah’a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah’a ve Resulüne götürün. Bu hem hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir.*” [Nisa, 4/59] buyurmuştur. Yani anlaşmazlıkları Allah ve Resulünün emirlerine dayanarak onların talimatlarına göre hallediniz. Allah ve Resulünün talimatına kimsenin itiraz etme hakkı olmadığı gibi Allah ve Resulünün emirlerine göre anlaşmazlığı çözmüş olmak herkesin içini rahatlatacak, kimsenin kalbinde haksızlığa uğradığına dair bir kuşku kalmayacaktır.

V. DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİKTE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Dini danışma ve rehberliğe temel oluşturan ihtiyaçlar çerçevesinde yapılacak hizmetler, problem-amaç-yöntem ilişkisi içinde ve bunların birbiriyle uyumlu ve ahenkli bütünlüğü ile yürütülecektir. Problemle bağlantılı bir amaca odaklanmayan ve o amacı gerçekleştirmeye uygun yöntemi kullanmayan çalışmaların başarı şansı düşüktür ve tesadüflere kalmıştır.

Dini danışma ve rehberlik hizmetlerinin ilkelerine, usul ve esaslarına geçmeden önce bu hizmetlerde dikkate alınması gereken üç temel yaklaşıma işaret etmek gerekmektedir.

1- Problemin öznelliğini yani kişilere özgü oluşunu esas almak

Problemleri genelleyerek genel çözümler üzerinde durmak doğru değildir. Çünkü benzer veya aynı karakterdeki problemlerin standart çözümleri yoktur. Problem bir kişinin problemidir, onun kişiliği ile bağlantılıdır ve ona özgüdür. Bir problem onu yaşayan kişinin karakterinden, umut ve korkularından, özlem ve arzularından, sevgi ve nefretlerinden, ilişkilerinden bağımsız bir şekilde çözümlenemez. Aynı problemi yaşayan iki kişiden birine yönelik hizmette takip ettiğimiz yöntem başarılı sonuç verirken diğerinde aynı sonucu vermeyebilir. Aynı sandığımız problemler kişiye göre farklılık gösterir. Kur'an'da *"herkes mizacına göre davranır"* [İsra, 17/84] buyurulmuştur. Bu bakımdan dini danışma ve rehberlik çalışması yürütenlerin salt probleme değil kişilerin problemlerine yönelmeleri ve esnek (flexible) bir tarz benimsemeleri gerekir.

2- Dini danışma ve rehberlikte ihtiyaca odaklanmak

Yukarıda sıralanan beş temel ihtiyaçtan hangisi ortaya çıkmış ve danışmanlık ve rehberliğe konu olmuşsa onunla sınırlı kalınmalıdır. Bir kimse ile yürütülen danışmanlık ve rehberlik ilişkisi sırasında başka konulara geçmeye yol açan sebepler ortaya çıksa dahi üzerinde çalışılan konudan sapmamakta ısrar edilmelidir. Örneğin bilgi ihtiyacı olanı ikna

etmeye çalışmamalı, ikna olma ihtiyacında olana moral takviyesi çabasına girişilmemelidir. Topluma önderlik etme konumundaki dini şahsiyetlerin insanlara danışmanlık yapma ve sorunlarının çözümünde rehberlik etme hususunda kendilerini sorumlu hissetmeleri ve bu sorumluluğu hakkıyla yerine getirme azim ve gayreti içinde olmaları önemli ve gereklidir ama yeterli değildir. İhtiyaçları doğru tespit etmek, problemi iyi tahlil etmek ve en uygun, en isabetli yardım davranışını gerçekleştirmek dini danışma ve rehberlik hizmetinin özünü teşkil etmektedir.

3- Danışma ve rehberlik ilişkisini, tarafların özgürce giriştikleri insani bir eylem olarak yürütülmek

Bu hizmetler; her şeyden önce belli etik kuralları olan, yardımlaşma, dayanışma, saygı, içtenlik, sorumluluk gibi ideal insan ilişkilerini gerektiren tutum ve davranışlar düzeni çerçevesinde yürütülecektir. Bu çerçeve, insani ilişkilerin tabii yapısından gelen sınırlıklar ile iki tarafın hukukunun ve yararının gerektirdiği sınırlıkları da içermek durumundadır. Bir meslek kuruluşu olan ve kısaca APA (American Psychological Association) diye ifade edilen Amerika Psikoloji Derneğinin belirlediği genel kurallar içinde "APA'nın Etik İlkeleri" başlığı altında uyulması gereken ahlak kurallarına dair kapsamlı bir sıralama yapılmıştır. Geniş kabul gören APA'nın Etik İlkeleri (APA Ethical Principles) ile belirlenen çerçeve dini danışma ve rehberlik çalışmalarına da temel oluşturmaktadır.

VI. DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİĞİN İLKELERİ

Genel anlamda rehberliğin ilkeleri, bu hizmetle yakından ilgili olanların rehberlik anlayışlarının unsurlarını ve sınırlarını oluşturmaktadır. Rehberlik hizmetinde aktif olarak görev alanların geçerliliği ve uygunluğu kanıtlanmış ortak bir rehberlik anlayışına sahip olmaları bu alandaki çalışmaların başarısını artıran önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Geçen bölümde "Psikolojik Danışma ve Rehberliğin İlkeleri" kısmında işaret edildiği üzere uzmanlar rehberlik alanının **kavramsal boyut, kişisel boyut** ve **sosyal boyut** olmak üzere üç temel boyutuna dikkat çekmekte, rehberlik anlayışının bu boyutlardaki belli ilke ve kavramlara dayandırılması gerektiğini belirtmektedirler.

1- Kavramsal boyut, bir insani hizmet alanı olarak rehberlik etkinliğinin bütününe dair bilgileri kapsar. Rehberlik görevi yürütenlerin, rehberliğin mahiyetine, sürecine ve kurallarına dair gerekli bilgilere sahip olmaları gerekir. Başarılı bir rehberlik hizmeti için bilgi tek başına yeterli olmasa da "olmazsa olmaz" ölçüsünde gereklidir.

2- Kişisel boyut, içinde bulunduğumuz topluma ve onun bireylerine karşı görev ve sorumluluklara dair temel yaklaşımları içerir. Yani buradaki temel ilke, danışmanlık veya rehberlik görevi yürüten kişilerin topluma ve insanlara karşı üst düzey bir görev ve sorumluluk bilinci ile hareket etmeleridir. Rehberlik ve danışmanlık bir meslek ve maddi kazanç sağlama alanı olmakla birlikte sağlık hizmetleri gibi insani ve toplumsal görev ve sorumluluk bilinci ile yürütülmesi gereken bir görevdir.

3- Sosyal boyut ise rehberlik hizmeti yürüten ile bu hizmeti alan arasındaki ilişki ve iletişimleri ifade etmektedir. Bu ilişki ve iletişimler, olması gereken en olumlu düzeyde saygı, anlayış, dürüstlük, içtenlik, netlik ve empati esaslarına dayanmalıdır. Rehberler, bu şekildeki ilişki ve iletişimleri kendileri için bir nitelik ve davranış biçimi haline getirmelidirler.

Genel rehberlik ve danışmanlık çalışmalarında olduğu gibi dini danışma ve rehberlik çalışmalarında da takip edilecek ilkelerin bu üç boyutta detaylandırılması gerekir. Geçen bölümde "Psikolojik Danışma ve Rehberliğin İlkeleri" başlığı altında açıklanan maddeler incelendiğinde bu boyutları içerdikleri görülecektir. Aynı boyutlara İslam Dini açısından baktığımızda bunların birer emir mesabesinde Müslümanların dikkatine sunulduğunu görmekteyiz:

Bilgili iş yapmak (kavramsal boyut)

İslam dinine göre bilgisizlik (cehalet) küfre eşdeğer ölçüde kötü bir durumdur. Arapların İslam öncesi dönemine cahiliye dönemi denilmiş olması tesadüf değildir. Kur'an-ı Kerim'de bilgililerle bilgisizlerin eşit olmayacağı [Zümer, 39/9], Allah'ı ancak bilgili kişilerin idrak edebileceği [Fatır, 35/28] bildirilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların bilgisizce bir iş yapmamaları hususunda açıkça ikaz edildiklerini görmekteyiz:

"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme göz, kulak ve kalp hepsi ondan sorumludur." [İsra, 17/36, 37]

Buna göre kişinin yapacağı bir iş konusunda neyi yapacağına, nasıl yapacağına dair bilgi sahibi olması ön şarttır. Bilgisizce yapılan işlerin yanlış yapılması ihtimali yüksek olduğundan ayette bu kişilerin yaptıkları işten dolayı sorumlu tutulacakları bildirilmektedir.

Her işi ehil olanların yapması (kişisel / tutumsal boyut)

Hayatta her işi doğru ve yararlı bir şekilde yapabilmek için belli beceriler gerekir. Bir iş için gerekli beceriye sahip olmayanların o işi doğru, düzgün ve olması gereken en iyi şekilde yapması beklenemez. İslam dini insanların yaptıkları her işi en iyi şekilde yapmalarını istemektedir. Kur'an-ı Kerim'de, hayatın gayesinin kimin doğru işler yapacağını denemek olduğu bildirilmiştir [Mülk, 67/2]. Bu da gösteriyor ki; her Müslüman yaptığı her işi en doğru şekilde yapmakla mükelleftir. Bir ayette işi doğru yapmanın bir liyakat ve ehliyet meselesi olduğuna dikkat çekilerek işleri ehil olan kişilerin yapmalarının Allah'ın emri olduğu ifade edilmektedir: *"Allah size işi ehline vermenizi emreder."* [Nisa, 4/58] buyurmuştur.

Herkesin başkalarına karşı sorumluluğunun bulunması (sosyal boyut)

İslam dini; insanların birlik, beraberlik içinde müştereken yaşamaları gereken sosyal bir dindir. Dolayısı ile insanların hayatı müştereken, dayanışma içinde, uyumlu ve huzurlu bir şekilde sürdürmeleri dini bir gerekliliktir. İslam dini açısından herkesin ilişkili olduğu kimselere karşı sorumlulukları vardır, herkesin bu sorumluluğu yerine getirmesi dini bir vecibedir. Peygamberimiz bu sosyal sorumluluğa dikkat çekerek şöyle buyurmuştur:

"Hepiniz çobansınız ve maiyetinizdekilerden mesulsünüz", [Tirmizi, "Cihad", 27]

"Kardeşinin yardımında olanın Allah da yardımında olur", [Tirmizi, "Birr", 19]

"Kendisinden bir şey istenip de gizleyenin ahirette ağzına ateşten gem vurulur" [Ebu Davud, "İlim", 9; Tirmizi, "İlim", 3]

Dini danışma ve rehberlik anlayışının ve takip edilecek çalışma ilkelerinin bu boyutlarla bağlantılı olması, bunlara bir şekilde hizmet ediyor olması veya en azından bunlara ters düşmemesi önemlidir. Bu hususlarla birlikte genel rehberlik ilkeleri olarak belirlenmiş ve daha önce maddeler halinde sıralanmış olan ilkelerin dini danışma ve rehberlik hizmetlerinde de takip edilmesi işin tabiatı gereğidir. Dolayısı ile genel anlamdaki rehberlik ilkeleri dini danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında da aynen geçerlidir. Bu bakımdan burada dini danışma ve rehberlik ilkeleri diye ayrı bir sıralama yapmaya gerek kalmamaktadır. Ancak genel rehberlik ilkeleri dışında İslam dininin insana yönelik olarak üzerinde titizlikle durduğu şu hususlar birer dini danışma ve rehberlik ilkesi olarak sıralanabilir:

- Herkesin hakkını gözetmek,
- İhtiyacı olanın yardımına koşmak,
- Kimseyi ayıplamamak ve utandırmamak
- Zorlama yapmamak
- İnsanlara kibar ve nazik davranmak
- Herkese sevgi şefkatle muamele etmek

VII. DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK TEKNİKLERİ

Bağlantısı din olmakla birlikte esas itibariyle dini danışma ve rehberlik hizmeti, bir psikolojik danışma ve rehberlik hizmetidir. Bu sebeple daha önce verilmiş olan [bkz. Bölüm I/9] psikolojik danışma ve rehberlik tekniklerine dair bilgiler dini danışma ve rehberlik çalışmaları için de geçerli bilgilerdir. Onları burada tekrarlamaya gerek yoktur, ilave bazı hatırlatmalar yapılarak İslam Dininin kendi öğretilerinden kaynaklanan teknikler verilecektir.

Psikolojik danışma çalışmalarında kullanılan teknikler genellikle bireyi tanıma teknikleri ve hizmet sunma teknikleri olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bunlardan bireyi tanıma tekniklerine psikoanalitik teknikler, hizmet sunma tekniklerine de terapötik beceriler denilmektedir.

a. Psikanalatik Teknikler

Psikanalitik teknikler, iyileştirici tedbirlere baş vurmadan önce bireyin sorununu doğru olarak, etraflı bir şekilde anlamaya ve tanımlamaya yarayan tekniklerdir. Bunlar; çeşitli test uygulamaları, görüşme ve gözlem teknikleri, olay kaydı, anekdot, otobiyografi, sosyometri, kimdir bu tekniği vb. şeklinde sıralanmaktadır [Bakır, 2008].

Psikolojik danışma, müstakil bir uzmanlık alanı olduğu için bu alanda kullanılan yöntem ve tekniklere ait bilgiler ve açıklamalar bu eserin hacmini ve amacını aşan oldukça geniş bir yekûn tutmaktadır. Dini danışma ve rehberlik konusuna münhasır olan bu çalışmada verilen bilgileri temellendirmek maksadıyla psikolojik danışma ve rehberlikle ilgili genel bilgi verilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bakımdan psikanalitik teknikler ve aşağıda gelecek olan terapötik beceriler hakkında açıklamalar verilmemiştir. Şurası unutulmamalıdır ki; dini danışma ve rehberlik konusunda yararlı ve etkili hizmet yürütmek isteyenlerin bu eserde verilen bilgilerle yetinmemeleri, danışma psikolojisi, psikolojik danışma ve rehberlik alanlarında daha geniş bilgilere sahip olmaları gerekir.

b. Terapötik Beceriler

Terapötik beceriler; danışma sürecinin problemi anlama ve kavrama ile ilgili ilk adımından sonra iyileştirmeye yönelik teknikleri kapsamaktadır. Bu becerilere Danışmanlık ve rehberlik hizmetinin icrasıyla ilgili teknikler veya beceriler de denilir. Hizmetin icrası ile ilgili olan teknikler bir bütün olarak ele alınıp incelendiği gibi danışma ilişkisinin iletişim boyutuna dair *sözel teknikler* ve eylem boyutuna dair *edimsel teknikler* diye iki gruba ayrılarak da incelenmektedir. Böyle bir ayırıma gitmeden belli başlı terapötik becerileri/teknikleri şöyle sıralayabiliriz:

Empati kurma
Etkin dinleme
Yansıtma
Bilgilendirme
Konuşmaya özendirme
Mülakat
Yapılandırma
Yakından ilgilenme
Katılıma teşvik
Kişiselleştirme
Yüzleştirme
Yöneltme
Özetleme
Paylaştırma
Bağlama
Susma

Bunlar dışında farklı sıralamalar ve daha zengin listeler de yapılmaktadır. Terapötik beceriler konusunda birbirinden farklı zengin tespitlerin mevcut olmasına şaşırmamak gerekir. Çünkü insanla ilgili genellemeler matematiksel işlemler gibi kesin sonuçlar vermez. Bir kişinin sorununu çözmede işe yarayan bir teknik aynı sorunu yaşayan başka birisinde işe yaramayabilmektedir. İnsanlar öylesine birbirlerinden farklı yaratılmışlardır ki her şeyiyle birbirinin aynı olan iki kişiye rastlamak mümkün değildir. Bu bakımdan denilir ki psikolojik sorunlar insan sayısı kadar çeşitli, çözüm şekli de sorun sayısı kadar çoktur.

İnsanlara götürülen danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde başarılı olmak öncelik zengin teknik bilgiye sahip olmaya, ikinci olarak da bunları

maharetle uygulamaya bağlıdır. Dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti yürütenlerin bu iki temel yeterliği kazanmış olmaları gerekir. Allah Teala, emanetlerin (görevlerin) ehil olanlara verilmesini emretmiş [Nisa, 4/58)] olduğundan bu hizmeti yürütenlerin gerekli yeterliğe ve ehliyete sahip olmaları ayrıca dini bir sorumluluktur.

c. Dini Teknikler

Yukarıda açıklanan psikolojik danışma ve rehberlik tekniklerine ilaveten dini yönden de kullanılabilecek önemli teknikler mevcuttur. Kur'an ve Sünnette rehberlik sadedinde insana moral ve motivasyon kazandıran, onu teskin eden, ruhen takviye edip güçlendiren, ona huzur ve güven kazandıran bu teknikler dini danışma ve rehberlik çalışmaları için önemli imkanlardır. Bu tekniklerin önde gelenlerini açıklamaya çalışalım.

1) Allah'la Birliktelik Bilinci Uyandırma (Zikir)

"Dikkat edin Allah'ı anmakla kalpler rahata kavuşur" [Ra'd, 13/28]

Zikir, Allah'ı anarak O'nun yakınlığını, desteğini, şefkatini, yüceliğini yüreğinde hissetmektir. İnsanın Allah ile olan en içten, en sıcak, en duyarlı ilişkisi ve bu ilişkinin berrak bir şekildeki farkındalığı zikirdir.

İnsanın Allah ile ilişkisi, etrafı dışarıyı göstermeyen sırlı camla çevrili kişi ile çevresinin ilişkisine benzer. Dışarıdakiler onu ve bütün hareketlerini görür ama o dışarıda neler olup bittiğini göremez. Halbuki dışarıda bir hayat vardır ve devam ediyordur. Allah bizim bütün davranışlarımızı görür, her yaptığımızdan haberdardır. İnsan ise O'nu göremez, duyamaz, beş duyusu ile algılayamaz. Fakat O'nu düşünebilir, kavrayabilir, O'nunla çok içten, gönülden sıcak bir yakınlık ilişkisini hissedip bu ilişkinin hazzını yaşayabilir. Yüce Allah kuluna onun şah damarından daha yakın olduğunu bildirmiştir [Kaf, 50/16]. İşte bu yakınlığı kulun da hissedip bunun haz ve heyecanını duyması gerekir.

Allah Teala'nın kuluna yakınlığı ve sürekli onunla olması salt bir oluş değildir; onu yaşatması, gözetmesi, koruması ve destek olmasıdır. İnsanlar farkında olsun veya olmasın Allah sürekli onları koruyup kollar, onlara destek olur, rehberlik eder, yol gösterir. Kalbini açık tutan, Allah'ın kendisine yakınlığını hissedebilen, yani zikir haline ulaşabilen ilahi yardımı, desteği ve rehberliği rahatlıkla fark edebilecektir [Virtue, 2007].

Allah'ın bizimle olduğunu, bize şah damarımızdan yakın olduğunu biliyor ve buna gerçekten inanıyoruz, ama bunun ne kadar idrakinde ve bilincindeyiz? Bilmek ve inanmak ayrı, bilgiyi bilinç haline getirmek, onun farkındalığını hissedip yaşamak ayrı şeydir. İşte Allah'ı anmak; O'nunla birlikteliğin, O'na yakınlığın idrakine varmakla ve bu idraki deruni bir hisle yaşamakla olur. Yoksa Allah'ı bir an için öylesine hatırlamak veya ismini dilde tekrarlamakla tam olarak zikir hali gerçekleşmiş olmaz.

Allah hep bizimle beraberdir, gördüklerimizi O'nunla görüyoruz, işittiklerimizi O'nunla işitiyoruz. Aklımız, fikrimiz, sevgimiz, heyecanımız, inancımız, umudumuz hülasa ne varsa bizim dediğimiz, hepsi O'nundur; Allah bize onları sadece hissettirmektedir. Allah'ın bizimle oluşu, bize şah damarımızdan daha yakın olması [Kaf, 50/16] böyle bir şeydir. Allah her zaman bizimle beraberdir de biz ne kadar O'nun ile beraberizdir!? O'nun bizimle olduğunun ne kadar farkındayız!? Buyuruyor ki *"Beni anın ki ben de sizi anayım"* [Bakara, 2/152]. Bunun anlamı şudur: "Benimle olduğunuzun bilincine varın ki sizinle olduğumun hazzını size tattırayım". Sonra da O'nu nasıl anacağımızı, her an bizimle olduğunun bilincine nasıl varacağımızı da ayetin devamında bildiriyor: *"Bana minnettarlığınızı gösterin, nankörlük etmeyin"* [Bakara, 2/152]. İşte Allah'ı anabilmenin anahtarı buradadır. Sahip olduğumuz her şeyden dolayı O'na minnettar olabilmek, yaşamamız muhtemel olan kötülüklerden korunmuş olmaktan dolayı O'na derin bir şükran duyabilmek gerekir.

Allah'ın bize yakınlığının idrakine ve bilincine vardığımızda O'nun koruyuculuğuna, desteğine lütufkarlığına karşı şükran duygusunu yüreğimizde hissetmeliyiz. Allah'ı anarken böyle bir minnet ve şükran duygusuyla dolduğumuzda ancak O'nu gerçek manada zikretmiş oluruz. Allah Teala Peygamberine verdiği nimetlerin bir kısmını hatırlattıktan sonra ona şöyle buyurur: *"Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an!"* [Duha, 93/11]. Bu anma halinde büyük bir güce, desteğe, güvene, sevgiye, korumaya sahip olduğumuzun derin hazzını duyar, huzura kavuşuruz. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de *"Dikkat edin Allah'ı anmakla kalpler rahata kavuşur"* [Ra'd, 13/28] buyrulmuştur. Allah'ı bu şekilde anmakla huzura kavuşan kalpte korku, endişe, umutsuzluk, çaresizlik duygularının verdiği sıkıntılar kalmaz. İşte bu anlamdaki zikir dini danışma ve rehberlik hizmetlerinde çok önemli bir rahatlatıcı etken olur.

Kişi Allah'ın kendisine şah damarından daha yakın oluşunun idrak ve bilincine sahip olur ve bu bilince sahip olmanın deruni hazzına ulaşırsa,

ilahi lütfa mazhar olduğunu buna layık görüldüğünü hissederek içini derin bir şükran duygusu kaplar. Dini danışma ve rehberlikte teskin edici, rahatlatıcı, huzura kavuşturucu olan bu şükran duygusudur. İnsan şükran duygusunu ne kadar yoğun ve içten hissedebilirse o ölçüde güven ve tatmin duygusuna ulaşır, korku ve endişeleri kaybolur, inançsızlığı silinir, umutları artar.

Şüphesiz ki Allah'ı zikretmek, dini danışma ve rehberlik hizmetlerinde etkili bir araç olarak görülse de aslında mümin için, müminin manevi mertebesi için araçtan öte temel bir amaçtır. Bir eylemin hem değerli bir sonuca ulaşmada araç olması hem de kendisinin önemli bir amaç kabul edilmiş olması yani onun üzerinde amaç ve araç bütünlüğünün sağlanmış olması o eylemin değerini ve etkinliğini daha da artırmaktadır.

Zikir etkinliğinde yukarıda açıklanan ruhsal rahatlamanın sağlanması için sesiz hatırlama ve bir içgörü yeterli olmayabilir. Bunun bir teknik olarak sonuç vermesi daha çok sözel ikrarla, itiraf ve şükran duygularının açıklanması ile olur. Kişi danışmanın rehberliği ile Allah'ın kendisiyle beraber oluşunu, O'nun yakınlığını hissettiğini, bunun güven verici bir durum olduğunu ifade etmeli; sahip olduğu sağlık, mal, mülk, aile, akraba, inanç, bilgi, sevgi vb. nimetleri sıralamalı, bunların her an elinden uçup gidebileceğini ama gitmediklerini, bundan dolayı Allah'a şükretmesi gerektiğini söylemelidir.

Allah'ı anma işinin dini danışma ve rehberlik çalışmalarında etkili bir teknik olarak değerlendirilip sonuç alınabilmesi sıradan bir iş olmayıp bilgili, bilinçli ve dikkatli bir çabayı gerektirir. Bunun için bir ön hazırlık yapılması, namaz sonrası gibi uygun bir zamanın gözetilmesi, manevi bir ortamın ve atmosferin hazırlanması yerinde olur.

2) Sistematik Düşünme Deneyimi (Tefekkür)

Allah insana üç temel kuvve vermiştir. Bunlar; akıl, duygu ve iradedir. Akıl düşünmeyi, değerlendirmeyi, muhakeme etmeyi ve tefekkürü sağlayan güçtür. Duygu (nefis), arzu ve eğilimleri temsil eden ve bilinç dışı çalışan sürükleyici güçtür. İrade ise duyguların sürükleyiciliğine karşı aklın gösterdiği yönde kararlılığı sağlayan güçtür. Psikanalizin kurucusu olan ünlü psikolog Freud bu kuvveleri id (duygu), ego (irade) ve süper ego (akıl) diye ifade eder. Ona göre insanın bütün duygu, düşünce ve davranışları, birbirine bağımlı olarak çalışan bu üç kuvvenin aralarındaki etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkar. İnsanın ruh gücünü oluşturan bu üç unsurdan

biri baskın çıkar da egemenlik kurmayı başarırsa insanın ruhsal tepkimeleri o yönde kendini gösterir.

Akıl doğruları ve değerleri ortaya koyarken nefis bunları ters yönlere sürükleme görevi yapar. Kur'an-ı Kerim'de *"Şüphesiz ki nefis daima kötülüğe sürükler"* [Yusuf, 12/53] buyurularak nefsin görevine dikkat çekilirken sıkça aklın kullanılması öğütlenmek suretiyle de aklın doğruya götüreceğine işaret edilmektedir.

İnsan aklını kullanıp nefsin dürtülerini dizginlemeyi, onları düzene sokmayı, yani duygularını kabul edilebilir meşruiyet sınırları içinde tutmayı başarma iradesini gösterdiğinde huzurlu ve dengeli bir ruh haline ulaşır. Duyguların engellenmesi veya yok edilmeye çalışılması insanın doğasına yani fıtrata aykırıdır. Duygular her zaman var olacaktır ama aklın kontrolünde hep olması gerektiği şekilde olacaklardır. Akıl (süper ego) ile nefis (id) arasında çatışmaya düşmüş, kararsızlık ve çözümsüzlük yaşayanlar normal dışına çıkmış olur, ruhsal sıkıntı ve rahatsızlık yaşarlar [Bakırcıoğlu, 1994]. "Bina hasarlı yerinden onarılır" sözünde olduğu gibi bu rahatsızlığı başladığı yerden düzeltmek gerekecektir. Bu da akıl ile duygular arasındaki çatışmayı giderecek iradenin ortaya çıkarılmasıdır. İşte aklı kullanmanın en etkin biçimi olarak tefekkür eylemi iradeyi kuvvetlendirme temrinidir.

Doğruyu-yanlışı irdelemek, iyiyi-kötüyü değerlendirip faydalıyı ve zararlıyı ayırt etmek, hayatın anlamını ve gayesini düşünmek, varlıklara ve olaylara ibret nazarıyla bakmak, geçmişi bugünü kıyaslayıp geleceği hesap etmek tefekkür kapsamındaki işlerdir. Bu şekildeki anlamlı ve kapsamlı bir tefekkür, insanı akıl yönünden geliştirecek ve iradesini kuvvetlendirecektir. İnsan iradesini güçlendirdikçe de sevgi, haz, elem, öfke, nefret vb, duygularını akıl, mantık ve meşruiyet sınırları içinde tutmayı başaracak, böylece duygusal dinginliği ve ruhsal dengeyi sağlamış olacaktır.

Karşılaştığı birtakım olumsuzluklar yüzünden sıkıntıya düşüp umusuzluk, çaresizlik, karamsarlık gibi zihinsel problemler yaşayan kişiyi olaylar ve gerçekler üzerinde düşündürmek önemli bir terapi sağlayabilir. Ona insan olarak sahip olduğu güçleri, imkanları hatırlatılır, başarı örnekleri gösterilir, bu sorunla sadece onun karşılaşmadığı, bunun hayatın bir gerçeği olduğu, çok kimsenin bu tür zorlukların üstesinden geldiği anlatılır. Kendisinden çok daha kötü durumda olanların hallerini, açlık, çaresizlik içinde kıvrananların, onulmaz hastalığa tutulmuş olanların, bir uzvundan yoksun

sakat ve özürlülerin durumlarını düşünmek kişiye kendi durumunun her şeye rağmen onlardan çok iyi olduğunu gösterir, acılarını unutturur.

Sahabenin ileri gelenlerinden Ebuzer el-Ğifari şöyle demiştir: “Dostum (Resulullah) durumu benden iyi olanlara değil, durumu benden kötü olanlara bakmamı tavsiye etti” [Musned, 5/159] Hz. Peygamber’in bu tavsiyesi herkes için rahatlatıcı bir reçetedir.

Tefekkürün rehberlik edici, rahatlatıcı, huzura kavuşturucu sonuç verdiği bir durum da varoluşsal ikilemin insanı huzursuz ettiği, bunalttığı sırada ortaya çıkar. Her birimiz hem iyi hem de kötüyüzdür, hem güçlü hem de zayıfızdır, hem korkak hem de yürekliyizdir. Kusursuzluk sevdasındayızdır ama kusurlardan kurtulamayız. Varoluşsal zıtlıklardaki dengeyi, ahengi ve hikmeti derinlemesine düşünüp kavrayamadığımız taktirde onların mevcudiyetinin anlamsızlığı bizi bunaltır. Maslow [2001,186] şöyle diyor:

“Tüm bu zıtlıklar aslında, özellikle de daha sağlıklı kişilerde hiyerarşik bir bütünsellik içindedir. Terapinin başlıca ereklerinden biri de görünürde uyuşmaz şekilde zıt olup kutuplaştırılanların bütünleştirilmesine yöneliktir. Tanrısal özelliklerimiz, hayvansal özelliklerimizin üzerinde yükselir ve onlara gereksinim duyar”

Zıtlıkların bütünleştirilmesi bir psikoterapi ameliyesi ise de bunun Allah’ın hikmeti ve varoluştaki ilahi takdirin hayatı dengeleme iradesinin gereği olarak kavranması ve açıklanması bir tefekkür hadisesidir. Zıtlıkların anlamlandırılması güçlüğünde manevi bağlantılar daha etkili sonuçlar vermektedir.

3) Dua ve Niyaz

“Bana dua edin size karşılık vereyim” [Mümin, 40/60]

Dua, Allah’a sığınma, iltica etme ve O’nun yardımına başvurmadır. Kelime manasından hareketle “dua”nın Allah’ı yardıma çağırma şeklinde anlaşılması da mümkündür. Ama duanın gerçek mahiyeti, insanın en içten ve en samimi bir şekilde Allah’la bağlantı kurması olarak kendini gösterir. Allah bizi yaratan ve yaşatandır, her zaman ve her yerde bizimledir. Ama asıl mesele bizim ne zaman ve ne kadar O’nunla beraber olduğumuzdur. O’nunla beraber olma bilincinden uzak kaldıkça sıkıntıya düşeriz. O’ndan uzak kalmanın sıkıntılarını ancak O’na yaklaşmakla giderebiliriz. İşte dua Allah’a yaklaşma ve yakınlaşmanın, O’na yakınlığı hissedebilmenin bir yoludur. Psikologlara göre de dua “Tanrı ile zihinden-zihine iletişim”, bir telepati deneyimidir [Virtue, 2007/66].

Allah’la iletişim kurmanın can alıcı yanı, O’nun karşınızda, yanınızda, hemen o anda orada olduğunu ve münacatımıza karşılık verdiğini duyabilmek, hissedebilmektir. *“Bana dua edin karşılık vereyim”* [Mümin, 40/60] anlamındaki ayet, Allah Teala’nın kendisine yönelen kuluna karşılık vereceğine dair taahhüdü mahiyetindedir. Buna inanarak Allah’a sığınan, O’nun kendisine yakınlığını yüreğinde hissederek sıkıntılarını arz eden, dilek ve arzularını sunan kişi Yaratıcısı ve Yaşatıcısı ile içten bir iletişime girmiş olur. İletişimini geliştirdikçe O’nun kendisine olan yakınlığını daha derinden hissederek rahatlayacak ve huzur bulacaktır. Duadan uzak kalan Allah ile iletişimini koparmış O’nun yakınlığını hissetme huzur ve mutluluğundan mahrum kalmış olur. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: *“De ki duanız olmasa Rabbiniz size niye değer versin!”* [Furkan, 25/77].

Dua kişinin Allah ile olan ilişki ve iletişiminde bulunduğu konumu belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle dua etkinliği, kişinin Allah ile bağlantısının ve O’nu kavrayışının ölçüsüdür. Kimi insanlar Allah’ı, yapıp ettiklerini tespit edip değerlendiren sonra da onlara karşılık mükâfat ve ceza veren olarak görür. Kimisi de Allah’ı keyfine göre hareket eden, kâinatı keyfince yöneten sonsuz güç sahibi bir kral gibi düşünür. Çok kimse de Allah’ın her an her yerde her şeyi görüp gözettiğini öğrenmiştir, ama bunun tam olarak böyle olduğundan çok emin değildir. Bazı kimseler de insanların hasta-sağlam, fakir-zengin, üstün-düşkün olmaları hususunda adil davrandığından yeterince emin değillerdir.

Bu son iki gruba giren insanlar imandan çıkma endişesi ile itiraf etmeseler de bu konulardaki kanaatlerinde zafiyetler bulunduğu bir gerçektir. Herkesin aynı ölçüde bir Allah tasavvuruna sahip olması mümkün değildir, bu hususta farklılaşmalar kaçınılmazdır. Peygamberimiz, Allah Teâlâ’nın “*Ben kulumun beni tasavvur ettiği gibiyimdir”* buyurduğunu bildirmiştir [Müslim: 7128]. Buna göre insanların Allah’ı farklı şekilde tasavvur etmeleri normaldir ama Allah’a itikat ve itimat konusunda zafiyet göstermek normal değildir. Bu zafiyetten dolayı insanlar inanç konusunda problemler, zihinsel çözümsüzlükler yaşamaktadırlar. Kişinin duasındaki içtenliği onun Allah’a yönelişini, O’nu kavrayışını, O’nun yakınlığını hissedişini belirlediğinden dini alandaki zihinsel çözümsüzlüğün ilacı gereğince dua edebilmektedir.

Duanın insana kazandırdığı huzur ve güven zenginlikli ruhi yapı, sadece dini konudaki problemlerde değil dünyevi problemlerde de çözümleyici

manevi bir güç oluşturmaktadır. Yapılan bilimsel araştırmalar ve klinik deneyler sonucunda duanın hastalıkların tedavisine olumlu katkılarının yanında insan kişiliğinin bütünleşmesi ve düzene girmesi hususunda etkili olduğu görülmüştür. Ölüm, felaket, hastalık ve çaresizlik anlarında dua etmenin, çekilen acıları azalttığını, katlanma ve direnme gücünü artırdığını, fiziksel hastalıkların iyileşmesinde fayda sağladığını gösteren çok sayıda müşahede ve araştırma sonucunun mevcut olduğu kaydedilmektedir [Hökelekli, 2009/76].

Duanın dini danışma ve rehberlik çalışmalarında bir iyileştirici teknik olarak nasıl kullanılacağı hususuna gelince bunun hem dua etme adabı ile hem de terapötik eylem olma yönüyle ele alınması doğru olacaktır. Duanın adap ve erkanı öncelikle Allah-kul ilişkisindeki anlam ve amacıyla bağdaşık olmalıdır. Yani insan dua ritüeli ile Allah'a yakarışı, O'na sığınıp güvenmenin ruh halini bütün içtenliği ile yaşamasını sağlayacak şekilde olmalıdır.

Duanın terapötik eylem yönü ise dua etme anındaki zihinsel süreçle ilgilidir. Psikologlar dua ritüelini genellikle meditasyon sağlayan manevi trans eylemi olarak ele alma eğilimindedirler. Tarhan [2009], duanın meditatif bir eyleme dönüşmesinin üç basamaklı bir süreçte gerçekleşeceğini ileri sürmektedir.

Zihinsel bir tasavvurla düşünceyi güzelleştirmek

Düşünceyi aşkın bir noktaya odaklamak

Merhamet, şefkat ve sevgi oluşturacak şekilde yoğunlaşmak

Bu üç aşamanın ancak eğitimle sağlanabileceğini belirten Tarhan ilk aşamayı kişinin kulluk düşüncesi ile huşu içinde Allah'a sığınması ve O'na yakınlık hissetmesi olarak açıklamaktadır. Ona göre duanın psikolojik yararının en çok belirginleştiği zaman kişinin hasta yahut muhtaç olmadığı vakitlerde dua etmesidir. Bu açıklama, terapi etkisi sağlayacak olan duanın sıradan bir istekte bulunma değil, ibadet hazzı içinde manevi bir oluşu sağlayacak şeklinde olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak duanın, öncelikle din ve maneviyat bağlantılı ruhsal sorunlarda, sonra da insanı derin üzüntü, korku ve umutsuzluğa iten olaylar karşısında güçlendirici bir etkiye sahip olduğu psikologlarca da kabul edilmektedir. Özellikle din ve maneviyat bağlantılı sorunlar karşısında insanın konumunu kavraması, Allah'ın sonsuz kudretine sığınması ve böylece iç dünyasını düzenlemesi hususunda duanın çok önemli bir yeri vardır. Kişinin kendisini Allah'a en yakın hissettiği ibadet hali hep dua ve

niyaz halidir. Dinin en temel ibadeti olan namazın dua anlamında “salat” olarak adlandırılmış olması da bu bakımdan oldukça manidardır.

4) Hikâye Anlatma - Hikayeleme

İnsan kültürel bir varlık olarak içinde bulunduğu kültürel ortamla uyumlu bir bütünlük içinde olduğu ölçüde huzurlu ve mutludur. Hikayeler, insanı çevreleyip kuşatan sözlü kültürün vazgeçilmez unsurlarıdır. Hayatın bir parçası, bir kesiti ama ta kendisi olarak hem anlatan hem de dinleyene doyumsuz haz veren anlatımlardır. Hikaye, kıssa, mesel, misal, fıkra adlarıyla kulaktan kulağa dolaşan anlatılar, insanlar arasında zihinsel bağlar ve gönül köprüleri oluşturur, olayları anlamlandırmada, hayata uyum ve intibak sağlamada insana rehberlik eder.

Bütün çabaları, yaşanılan hayata uyum ve intibak sağlama yönünde olan ve bu iştiyak içinde büyüyen çocukların hikaye ve masallara düşkünlükleri bu yüzdendir. Çocuklar için hikayeler ve masallar hayata tutunma yolculuğunda pusula ve yol rehberi gibidirler. Frager, [2009/124] “Hikayelerin tek fonksiyonu belki de maneviyatla doğmakta olan bebeklere denge tekerlekliği görevi yapmaktır” diyerek hikayelerin çocukların değerler dünyasını tanzim edici yönüne dikkat çekmektedir.

Yetişkinler için de hikayelerin, yaşanmakta olanları çözümleme, yaşanabilecek olanlara zihinsel hazırlık yapma anlamında bir rehberlik etkisi bulunmaktadır. Kişinin yaşadığı sorunu başkalarının da bir şekilde yaşamış olduğunun hikayesini dinlemesi onun kabullenme ve katlanma gücünü geliştirir. Aslında herkesin zorluklarla mücadele konusunda yaşanmış hikayeleri vardır. Hikayesi çok olanlar beklenmedik olaylar karşısında daha az tedirgin olurlar, onlarla başa çıkmada daha fazla güç ve iradeyi kendilerinde bulurlar.

Peygamberlerin başlarından geçen olaylar ile kahramanlarının isimleri verilmeden anlatılan kıssa ve darbı meseller Kur’an’da oldukça yekun tutmaktadır. Bunlardan sadece Yusuf (a.s.) ın hikayesi 12 sayfa kadardır. Diğer peygamberlerle ilgili olarak da çok sayıda hikayeye yer verilmiştir. Bütün bunların her biri; öğretici, yol gösterici, rehberlik edici gibi bir takım amaçlarla anlatılmıştır. Hikayelerle verilmek istenen mesajlar, doğrudan bildirme veya haber verme tarzında ifadelerle anlatılabilirdi. Ama Kur’an’da bazı mesajlar hikayelerle canlandırılarak, somutlaştırılarak ve yaşamın içine yerleştirilerek verilmiştir. Bu hikayenin sonunda “*anlatılan*

kıssalarda akıl sahipleri için ibretler bulunduğu” [Yusuf, 12/111] ifade edilmiştir.

Hazreti İbrahim’in yıldızların, ayın, güneşin ilah olabileceği mülahazası ile zihinsel basamakları tırmanarak Tek ve Mutlak olan Allah’a ulaştığına dair hikayesi [En’am, 6/75-78] ilk anda kafaları karıştırır. Bir peygamberin böyle bir serüveni yaşaması nasıl mümkün olabilir? Allah Teala bu hikayeyi bize niçin anlatıyor? O’nun varlığını kabul etmemiz için bütün ihtimalleri teker teker dışlayarak yürümek mi gerekir? İnsan böyle bir serüvene ihtiyaç duymadan Allah’ın Tek ve Mutlak Yaratıcı olduğunu kabul edemez mi?

Sonra Hazreti İbrahim’in diğer hikayesi geliyor:

“İbrahim ‘Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster’ demişti. Rabbi ona, ‘yoksa inanmadın mı’ dedi. İbrahim, ‘Hayır! İnandım, fakat kalbim mutmain olsun istedim” dedi. Bunun üzerine Allah, ‘öyleyse dört tane kuş yakala, onları kendine alıştır. Sonra öldürüp her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları çağır koşarak sana gelirler. Bil ki Allah gerçekten güçlüdür ve hikmet sahibidir’ buyurdu.” [Bakara, 2/260].

Bu anlatım gösteriyor ki, hikaye sözün gücünü “bildirme”nin ötesine, “oldurma” boyutuna taşımaktadır.

Hayatta çoğunlukla insanın bulunduğunu sandığı konumu ile gerçekte bulunduğu konum farklıdır. Bunun sonucu olarak da çelişkiler içinde kalır, bocalar, bunalırız. Ünlü psikoterapist Carl Jung, bir kişiye sonuç veren bir psikoterapi yapabilmek için onu bulunduğu konumda yakalayıp olması gerektiği yere taşımak lazım geldiğini vurgulamaktadır [Akt: Frager, 2009/21]. Hazreti İbrahim’in yukarıdaki hikâyesinin muhataplarını bulundukları konumdan alıp olması gereken konuma götürme yöntemi olarak anlaşılması pek tabi mümkündür. Bu ilahi yöntemin Kur’an-ı Kerim’de hikaye edilmesi bugünün insanlarına rehberlik anlamı taşımaktadır.

Günümüzde, sarsıcı olayların üstesinden gelmede, uyum ve intibak güçlüklerini aşmada, çözümsüzlük ve anlamsızlık sorunları ile başa çıkmada hikâye anlatımı geçerli bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bir değerlendirmeye göre “hikaye anlatıcılığı, terapi ve her türlü manevi yönlendirme için en muhteşem alet ve kaynak olagelmiştir” [O’Laoire, 2009]. Kişinin sorunu ile örtüşen bir hikâyenin ona anlatılması, yaşadığı sorunu herkesin yaşayabileceğini, baş edilebilir bir sorun olduğunu ona hatırlatır. Başarı öyküleri tarih boyunca hep insanların önünü aydınlata gelmiştir. İnsanlar bu öyküleri, onlardaki başarabilme çabalarını kendilerine

örnek almışlardır. Çocuklar masallardaki başarı öykülerine özenti ile büyütülmüştür. Hikâyeyi dinleyen kişi orada geçen başarı tabloları ile mutlu olup başarısızlık deneyimleri ile üzülür. Böylece kişi daha karşılaşmadan bir çok olayın olası sonuçlarına karşı tecrübe kazanmış olur. Eğer anlatılan hikâye bir peygamberin, veli bir zatın, kısaca bir din ve maneviyat büyüğünün hikayesi ise onlarla aynı kaderi paylaşmak daha etkileyici huzur ve heyecan verici olur.

Hikayelerin bir diğer terapötik yönü ise danışanın veya sorunlu kişinin kendi hikayesini anlatması, geçmişine dair olayları ve yaşamakta olduğu sorunları hikaye etmesi veya geleceğe dair arzu ve beklentilerini, umut ve hayallerini hikayelemesidir. Yaşananların hikâyelenmesi onlarla yüzleşip hesaplaşmayı, bir içgörü oluşturmayı sağlar. İçgörü oluşturabilmek her zaman psikolojik rahatlamanın en önemli adımıdır. Geleceğe yönelik hikâyeleme yapabilmek ise, bir anlamda geleceği tasarlamak ve hayal kurabilmektir. Geleceği tasarlayan, hayal kuran kişi arzu ve beklentilerini bir düzene koymuş, gerçekleşebilme veya gerçekleşememe durumlarına dair kanaat ve kabullenme oluşturmuş olur. Böylece hikâyeleme yapabilen kişinin iç dünyası dinginleşmiş, kararsızlığa ve belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkmış olan sıkıntı ve gerginlikleri sakinleşmiş olur.

Sonuç olarak hikâyeler; canlandırma, somutlaştırma ve örneklendirme özelliğine sahip olmaları ve yaşanmışlardan hareketle yaşanmakta olana ve yaşanacaklara ışık tutmaları sebebiyle rahatlatıcı, kabullendirici ve dengeleyici etki yapmaktadırlar. Hikâyelerin bu özellikleri onların dini değerlerin benimsenip özümsenmesini sağlayacak dini danışma ve rehberlik hizmetinde elverişli bir yöntem olarak kullanılmalarının yolunu açmaktadır.

5) Kitap Okuma (Biblioterapi)

Kitapla tedavi anlamına gelen biblioterapi, insanların sıkıntılarını gidermede, onları rahatlatmada kitap okuma yöntemiyle yürütülen bir iyileştirme sürecini anlatmaktadır. Kitap okumanın ruhsal sorunları iyileştirmedeki etkisi çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Boş vakitleri değerlendirme, sıkıntıları unutma, neşelenme, manevi duyguları tazeleme gibi konularda sıklıkla kitap okuma yöntemine başvurulmuştur. Özellikle de dinler manevi duyguları geliştirip güçlendirmede kutsal metin okumayı önemli bir yol olarak kabul etmişlerdir.

Hemen bütün dinlerde kutsal metinler okunarak ibadet ve ayin yapılır. İslam dininin en temel ibadeti olan namaz ancak Kur’an ve dua metinleri

okunarak kılınabilir. Ayrıca, sadece Kur'an okumak ve dinlemek bile başlı başına bir ibadet sayılır. Çünkü Kur'an okumak müminin Allah'a olan inancını ve güvenini artırır. Allah Teala buyuruyor ki; *“müminlere Allah'ın ayetleri okunduğu zaman imanları artar ve Rablerine tevekkül ederler”* [Enfal, 8/2].

Hz. Peygamber ilk vahyi alıp Cebrail'i asli şekli ile gördükten sonra ürpermiş vücudunu titreme almıştı; eve dönmüş Hz Hatice'ye beni örtün diyerek yatmıştı. Bu halde iken Allah Teala ona geceleri namaz kılmasını ve Kur'an'ı tertil üzere (usulüne uygun, tane tane) okumasını emretmiştir [Müzzemmil, 73/1-4]. Bu ayet de yine Kur'an-ı Kerim'i düzgün bir şekilde okumanın insanı rahatlatacağına, sıkıntılarını gidereceğine işaret etmektedir. Şüphesiz ki manevi buhran, huzursuzluk ve umutsuzluk gibi psikolojik sıkıntılara karşı abdest alıp ibadet duygusuyla mushaftan yüzüne Kur'an okumanın gönül rahatlatıcı etkisini müminler kendi tecrübeleri ile de bilmektedirler.

İnsan, Allah'ın kelamını eline alıp da okumaya hazırlandığında Allah'a yakınlık hisseder, manevi bir atmosfere girerek O'na yakın olmanın manevi hazzını duymağa başlar. Kur'an'ı bu duygularla okuduğunda iç dünyasında, duygu ve düşüncelerinde güzelleşme, ruhunda bir hafifleme meydana gelir. Belki Hz. Peygamber'in Kur'an okumanın her harfe karşılık bir sevap kazandıracağını bildirmiş [Tirmizi: 2912] olmasının hikmeti de buradadır.

Bu sebeple dini danışma ve rehberlik çalışmalarında duruma göre uygun Kur'an okuma periyotları düzenlenebilir. Özellikle cezaevlerindeki mahkumlara, huzur evlerindeki yaşlı ve düşkünlere günün belli saatlerinde usulüne uygun (abdest alıp kıbleye dönerek, Mushafı tazimle tutarak) Kur'an okuma seansları düzenlenebilir. Aynı şekilde aile içinde belli günlerde ve saatlerde Kur'an ve Hadis metinlerini, diğer yararlı kitapları okumayı âdet haline getirmek, bunu sıkıcı olmayacak uzunluk ve sıklıkta sürdürmek aile huzur ve sükûnu için önemli yararlar sağlayacaktır.

Rahatlamak, can sıkıntısından kurtulmak, huzurlu vakit geçirmek maksadıyla kitap okuma geleneği İslam kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Belli kitaplar el altı kitabı olarak bulundurulup boş zamanlarda veya can sıkıntısı hissedilen zamanlarda okunurdu. Bunlar hikaye, masal, siyret kitapları olduğu gibi Hz. Ali, Battal Gazi gibi kahramanların cenklerine, serüvenlerine dair kitaplar da olurdu. Ahmediye, Muhammediye diye ün yapmış dini öğütlere dair manzum eserler, Hoca Ahmet Yesevi'nin “Hikmetler”i, İrşadi Baba'nın deyişleri gibi manzumeler de keyifle

okunurdu. Belli zamanlarda özellikle de uzun kış gecelerinde evlerde aile büyükleri tarafından kitap okunur, diğer aile bireyleri topluca dinlerlerdi. Ayrıca köy odaları, kıraathaneler gibi sosyal mekânlarda da yine belli zamanlarda bilgili ve erdemli kişiler tarafından kitap okunur, orada toplanan insanlar da dikkatle dinlerlerdi.

Okuma ve okuyarak rahatlama, hatta tedavi olma geleneği eski Romalılarda da vardı. Ünlü filozof Aristoteles kitap okumanın tedavi edici etkisinin olduğuna inanıyordu. Avrupa'da 18. yüzyılda Amerika'da ise 19. yüzyılın ortalarında nitelikli akıl hastanelerinin çoğunda kütüphaneler oluşturulmuş, pek çok hekim akıl hastalarının duygusal problemlerinde kitapları tavsiye etmeye başlamışlardır [Karaköse ve Karaköse, 2010]. Ancak doğu kültüründe olduğu gibi halk arasında yaygın bir şekilde kitap okuma, özellikle de toplu kitap okuma geleneği batı dünyasında yerleşmemiştir.

Yirminci yüzyılın başlarında kitaplar yardımıyla iyileştirme anlamında biblioterapi kavramı kullanılmaya başlanmış, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren de madde bağımlılığı, moral çöküntü, korku gibi sorunların tedavisinde bu teknik kullanılır olmuştur. Bugün de psikologlar, sorunlara uygun konularda kitap okumanın, kişinin duygusal kargaşadan ve patolojik belirtilerden kurtulması, problemine dair bir içgörü kazanması yönünde önemli etkileri olduğunu kabul etmektedirler.

Bir psikoterapi tekniği olarak bilinen biblioterapi, dini danışma ve rehberlik tekniği olarak değerlendirilip geliştirilmelidir. Din konulu kitap okumanın özellikle de kutsal metinler okumanın diğer okumalardan farklı sonuçlar vermesi muhakkaktır. Metin okuma insan zihnini, duygu ve düşüncelerini rahatsız edici konudan uzaklaştırıp farklı konularla meşgul ederek rahatlatırken dini metin buna ek olarak insanı manevi atmosfere çeker ve onun daha derinlikli duygular yaşamasını sağlar. Kutsal metinleri okumak ise kişiyi ibadet havasına, manevi haz duyma haline sevk ederek etkin bir iç huzuru sağlar.

6) Kendini Denetleme (Nefis Muhasebesi)

Dini danışma ve rehberlik uygulamalarında kullanılacak dini tekniklerden biri de danışanın nefis muhasebesi yapmasını sağlamaktır. Böylece danışan dini duygu, düşünce ve davranışlarını denetleyerek onları bir düzene koyar. İslam dinine göre kişinin özdenetim yapması, yanlışlıklardan kurtulmasının bir yolu olarak görülür ve Müslümanların sürekli kendilerini denetlemeleri

istenir. Şüphesiz ki nefis muhasebesi yaparak kendini denetleyebilen kişinin, bunu yapamayan kişiye nispetle ruhsal ve duygusal problemler yaşama ihtimali çok daha düşüktür. Kendini denetleme sadece yapılan yanlışlıkların azalmasına yol açmakla kalmaz, zamanla ortaya çıkan moral bozucu terslik ve aykırılıkların da doğru ve anlamlı bir şekilde yorumlanmasına yardımcı olur.

Kur'an-ı Kerim'de *"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez"* [Maide, 5/105] buyrularak özdenetimin güvenli bir yol olduğuna dikkat çekilmiştir.

Peygamberimiz de insanları özdenetim yapmaya çağırarak şöyle buyurur:

"Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin" [Tirmizi, 2383]

"Akıllı kişi nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışan, aciz kimse ise, nefsinin arzularına tâbî olan ve Allah'tan (olmayacak şeyler) temennî eden kimsedir." [İbn Mace, "Zühd", 31]

İnsanın kendisini denetlemesi, yanlışlıklarını itiraf ederek bir iç kontrol sağlaması kendi başına kolaylıkla gerçekleştirebileceği bir durum değildir. Genellikle kişi yaptığı her şeyin doğru olduğunu kabul etme eğilimindedir. Bu sebeple Allah Teâlâ *"nefislerinizi temize çıkarmayınız*" [Necm, 53/32] uyarısında bulunmuştur.

İnsanların, kendi yaptıklarının doğru olduğuna dair genel kabulleri vardır. Dini danışma ve rehberlik çalışmalarında bu genel kabul bertaraf edilerek danışanın özdenetim yapmasının sağlanması sorunları aşmada önemli bir adım oluşturur.

VIII. TOPLUMDA DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK ALANLARI

Dini danışma ve rehberlik hizmetlerine konu olan olaylar hayatın çok farklı alanlarına yayılmaktadır. Bu alanlar götürülecek hizmetin genel niteliklerini farklılaştıracak şekilde belirgin olarak birbirinden ayrılmaktadır. İnsan hayatı farklı alanlarda, farklı şekillerde akıp gittiği için her alanda kendine özgü kategorik sorunların bulunması, bunlara farklı şekilde çözüm arayışlarının olması doğaldır. Bu alanların bir kısmında kişisel yaşam sorunları öne çıkarken bir kısmında öğrenme, anlama ve kavrama sorunları ağırlık kazanmakta, bir kısmında da ilişki ve uzlaşma sorunları kendini göstermektedir.

Yukarıda dini danışma ve rehberliğin çeşitleri farklı değişkenlere göre tasnif edilerek açıklanmıştı. Şüphesiz o sınıflandırma dini danışmanın yahut dini rehberin hedef ve yöntemini belirlemesi açısından anlamlıdır. Dini danışma ve rehberliğin alanları denildiğinde de bu hizmetin genel karakterinin farklılığı söz konusu olmaktadır. Hangi hizmet alanında ne tür bir faaliyet yürütüleceği hususu, rehberliğin şeklinden çok amacına yönelik farklılığı ortaya koymaktadır.

Dini danışma ve rehberlik hizmeti, amaç odaklı olarak hizmet alanları itibariyle ele alınıp incelendiğinde birbirinden farklı üç hizmet alanın mevcudiyeti karşımıza çıkmaktadır:

Din eğitim ve öğretimi alanı: Dini konulardaki eğitim-öğretim çalışmalarında öğrenme, anlama ve kavram sorunlarının görüldüğü alan.

Din hizmetleri alanı: Din ile bağlantılı veya ilişkili olarak kişisel yaşam sorunlarının görüldüğü hizmet alan.

Aile irşad ve rehberliği alanı: Ortak yaşantılara ve yakın ilişkilere bağlı olarak uyum ve uzlaşma sorunlarının ortaya çıktığı bir alan.

BÖLÜM 3:

DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE REHBERLİK

I. DİN EĞİTİMİ VE REHBERLİK

Din eğitim ve öğretiminde rehberlik çalışmaları, esas itibariyle dini bilgi, duygu ve davranışların sorunsuz bir şekilde öğrenilip benimsenmesini sağlamaya yöneliktir. Bunu yaparken öğretim yöntemleri üzerinde çalışmak değil, öğretimi gerçekleştirme sürecinde ve bütün etkinliklerinde rehberlik edici bir yol, usul ve tarz takip edilmesi esas alınacaktır. Öğretimde salt bilginin ve değerlerin aktarılıp belletilmesi yeterli olmamakta, öğrenen kişinin onları yapılandırması ve anlamlandırması da aynı derecede önem taşımaktadır.

Yapılandırma ve anlamlandırma yapılmadan gerçekleştirilen dini konulardaki öğrenmeler öğrenen için daima problem olma potansiyeli taşımaktadır. Hem dini bilginin karakteri, hem öğreticinin öğretim tarzı, hem de öğrenenin kendi şartları öğrenmelere dayanan problemlerin oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu tür problemlerin oluşturulmaması ve ortaya çıkmış olan problemlerin bertaraf edilmesi, rehberlik edici bir din öğretimi tarzını ve usulünü gerekli kılmaktadır.

Öte yandan bireyin eğitim çağı, iç ve dış çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde çocuklarda normal olan davranışların yanında normal olmayan davranışlar da oldukça sık görülmektedir. Herkesten, özellikle de gelişme çağındaki çocukların her birinden kendi başına iç ve dış çatışmalarını çözümleyerek birer normal insan olmayı başarmaları beklenemez. Zira gelişme çağındaki birey bir yandan topluma ve çevreye uyum sağlama, yeteneklerini keşfetme, kendini gerçekleştirme güçlükleri ile uğraşırken bir yandan da zıt yönlü uyarıcıların oluşturduğu iç ve dış çatışma problemleri ile başa çıkmak durumundadır.

Çatışma, bireyin kendisi ile ilgili herhangi bir anlaşmazlıktır ve hayatın normal bir parçasıdır. Bireyin ihtiyaçları, istekleri, dürtüleri ve değerleri birbirleriyle ters düştüğü ve uyuşmadığı zaman çatışma ortaya çıkar. Çatışmaların ortaya çıkması her zaman muhtemel olduğu için çocuk açısından problem olan çatışma durumlarının ortadan kaldırılması değil, bunların yapıcı bir şekilde çözümüdür [Selçuk ve Güner, 2000]. Eğitim

çocuğun sağlıklı gelişmesini temin etmeye uğraşırken onun bu konulardaki problemlerine ilgisiz kalamaz.

Din alanı hem sözü edilen bu çatışmalara dayalı kişilik problemlerinin oluşumunda hem de birçok kişilik problemlerinin çözümünde oldukça önemli bir etkiye sahiptir [Tan, 1995 s. 86-87; Ankay, 1992 /16]. İnsanlar dini duygu, düşünce ve inanç konusunda kolayca normal olmayan tavırlara düşebilmekte, dini tutum geliştirme konusunda zihinsel ve duygusal problemler yaşayabilmektedirler.

Şüphe yok ki, insan için kutsalı kavrama, aşkın varlığa ve dini değerlere yönelme iç dünya ile ilgili bir konu olduğu gibi dinin bizatihi kendisi tabiatı gereği duygu yoğunluklu bir alandır. Bu alana dair öğrenmelerde insanı normalin dışına çeken ifrat-tefrit eğilimleri, aşırı sevgi ve nefrete dayalı inanç ve duygu sapmaları şeklindeki sorunların yaşanması olağandır. Ayrıca kaza, kader, ecel, rızık, cin, şeytan, cennet-cehennem vb. konular insanlar için daima kavranması güç konular olmaktadır. Bunlar özellikle henüz kişiliğini tamamlamamış gelişme çağındaki bireyler için anlaşılması daha sorunlu konulardır. Bu sebeple din eğitim ve öğretiminde çocukların sağlıklı ve dengeli kişilik geliştirmelerini, doğru dini tutum ve davranış kazanmalarını sağlayacak tedbirlere ihtiyaç vardır.

Dinin temel kaynaklarına baktığımızda dinin öğretimi konusunda rehberlik mahiyetinde ikna, telkin ve teselli yöntemlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Kur’an’da Allah Teâlâ insanların zayıf yaratıldığını [Nisa, 4/28], onlarda birtakım beşeri zaafların bulunduğunu [Enfal, 9/66] belirtilerek, bu sebeple çeşitli olaylar ve durumlar karşısında korkuya, üzüntüye, umutsuzluğa kapılarak sıkıntıya düşebileceklerine dikkat çekerek [Mearic, 70/20; Enfal, 9/26] başta Peygamber olmak üzere müminlere psikolojik destek anlamında telkinlerde bulunmaktadır. Çünkü psikolojik sıkıntı müminlerin inançlarını, dirençlerini ve inandıkları değerlere güvenlerini sarsacak tehlikeli bir durumdur. İnsanın bu tehlikeli duruma düşmeye daima açık olduğu hususu din eğitim ve öğretimi çalışmalarında gözden uzak tutulamaz.

II. DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE PROBLEM OLUŞTURAN HUSUSLAR

Din eğitim ve öğretimi açısından problem oluşturma potansiyeli taşıyan ve rehberlik yaklaşımını gerektiren hususlar dört başlık altında toplanabilir:

1) Öğreticinin dini anlatma ve öğretme tarzı
2) Dini bilgilerle olayların ve olguların çelişmesi
3) Çevrenin sosyal ve kültürel etkileri
4) Bazı dini bilgilerin anlaşılabilme güçlüğü

a. Öğreticinin Dini Anlatma ve Öğretme Tarzı

Eğitim-öğretim, belli yöntem ve tekniklerle yürütülmesi gereken ve maharet isteyen hassas bir konudur. Öğretimle insanlara bilgi, duygu, düşünce, anlayış, davranış ve bütünüyle bir kişilik kazandırılır. Bu hususta yapılan hata ve yanlışlıklar insanların ömür boyu hayatlarını etkileyebilmektedir. Din konusu insanın önemli bir yanını, onun manevi dünyasını ilgilendirdiğinden dinin öğretiminde yapılacak hatalar onun dünyasını derinden etkileyecektir. Şüphesiz ki duygusal yoğunlaşmalara açık olan din alanının hassasiyeti ve dini bilginin karakteristik özelliğinden kaynaklanan kavranabilme güçlüğü bu konuda yapılacak öğretim çalışmalarını daha önemli hale getirmektedir.

Öğreticinin dini bilgileri öğretirken bilmeden veya farkında olmadan yaptığı hatalar veya doğru yaptığını zannederek sergilediği yanlış öğretim tarzı sebebiyle birçok sorun ortaya çıkabilmektedir. Din öğreticilerinin öğretim tarzından kaynaklanan ve insanın dini kişiliğini, davranışlarını ve insanlarla ilişkilerini kötü yönde etkileyen olumsuzluklar şöyle sıralanabilir:

- Aşırı heyecan, öfke ve nefret duygularına kapılma
- Suçluluk, üzüntü ve korku duygularına kapılma
- Ümitsizlik veya kaygısızlık hallerinin ortaya çıkması
- Zihinsel çözümsüzlük ve kararsızlık halinin oluşması
- Kişinin kendine olan inancının ve özgüvenin kaybolması

Öğreticinin öğretim tarzından kaynaklanan problemleri önlemek için yapılacak olan, önce öğretmenin hangi konuda ne tür bir problemin çıkabileceği hususunda ampirik bilgiye, gözlem ve tecrübelere dayanan doğru kanaatlere sahip olmasıdır. Burada belirleyici olan öğretmenin durumudur. Öğretmen, dini konulardaki bazı hassas noktaların özel bir dikkat gerektirdiği hususunu hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıdır. Çocukların çeşitli duygulara sahip farklı şekillerde etkilenebilen psikolojik varlıklar oldukları, her sözün, tutum ve davranışın onları değişik şekillerde etkileyebileceği hususlarında her öğretmenin yeterli bilgi ve donanıma sahip olması gerekir. Öğretmen olacaklar için şart koşulan ve son yıllarda yoğunluğu artırılan formasyon eğitimi bu nitelikleri kazandırmayı amaçlamaktadır.

Dini konuların öğretimi, genel formasyon nitelikleri dışında belki özel öğretim yöntemlerinin bir parçası da sayılabilecek farklı bir çabayı gerektirir ki, bu da dini alanda çocuklarda ortaya çıkabilecek ya da varsayılan zihinsel ve ruhsal sorunların önlenmesi işidir. Dini konuların öğretim tarzından çocuklarda birtakım sorunların ortaya çıkması doğrudan iletişimle de ilgili bir husustur. Öğretim tamamıyla bir iletişim işi olduğu için doğru iletişimin sağlanamadığı durumlarda doğru öğretimin gerçekleşmesi beklenemez.

Öğretimde doğru iletişimin sağlanabilmesi için iletişim sürecinin düzgün yürütülmesi gerekir. İletişim sürecinde kaynak durumundaki öğretmenin hedef konumundaki öğrenciye ileteceği mesaj yani dini anlamlar, yine onun belirlediği kanalda biçimlenerek alıcıya ulaşır. Alıcı bu biçimlenmiş mesaja muhataptır, tepkisi buna göre oluşur. Kanal sözdür, ses tonudur, vurgudur, jest ve mimiklerdir, takınılan hal ve tavırlardır. Bunlar hangi biçimleri alırsa mesaj doğru düzenlenmiş olsa da sonuçta kanalın bu kalıbında biçimlenecek ve o biçimle sunulmuş olacaktır.

Eğer kanal duygu yoğunluğu içeriyorsa mesaj duygu kalıbı içinde iletilmiş olacak ve alıcıda duygu yoğunluklu tepkiler oluşturacaktır. Kanal kaygısızlık, umutsuzluk, korku, nefret, üzüntü vb. duygulardan birine odaklanmışsa dengeli bir öğretimden söz edilemez. Böyle bir öğretici tarzın, öğrenen kişide psikolojik bakımdan rahat olmama halini ortaya çıkarması kaçınılmaz olur. Din öğreticisinin bu durumu önleyebilmesi için kendi duygularını kontrol etmesi, aldığı öğretici tavrının verdiği mesajın muhtevası ve veriliş amacıyla uyumlu olmasına dikkat etmesi gerekir.

Din öğretiminde önemli bir öğretmen sorumluluğu da farklı derslerin birlikte okutulduğu okul ortamında disiplinler arasındaki uyum problemlerinin ve açıklama güçlüklerinin dikkate alınmasıdır. Örneğin Allah'ın insanı Hz. Adem'den yarattığı, onu da topraktan yarattığı bilgisi ile evrim teorisi, dini bilgi ile bilimsel bilgi, fizik ötesi yorumlarla gayb inancı vb. hususlar, çocuk açısından çelişkilere ve çözümsüzlüğe açık hususlardır. Din öğretiminde çocuğun bu problemlerle kendi başına bırakılamaması, veya çözümün başka disiplinlerden beklenmemesi, bunun bir din öğretimi sorumluluğu olarak ele alınması gerekir.

b. Dini Bilgilerle Olayların ve Olguların Çelişmesi

Hayatın karmaşıklığı içerisinde her zaman ve her yerde dini doğruların ve dini değerlere uygun davranış ve yaşantıların hakim olması beklenemez. Hayatta doğrularla yanlışların, iyi ile kötünün, hak ile batılın daima iç içe olması hikmetine binaen bütün insanların dahil olduğu tekdüze bir yaşam zaten mümkün değildir. Bu sebeple din eğitim ve öğretim çalışmalarında verilen dini bilgilerle hayatın bir çok alanında çelişkiler olacaktır. Bu çelişkiler de öğretim sırasında var sayılarak önleyici tedbirlere başvurulmadığı taktirde insanlarda çözümsüzlüklere ve dolayısı ile zihinsel sorunlara yol açacaktır.

Zihinsel sorunlara yol açacak durumlar üç başlıkta toplanır:

1- Teorik bilgilerle bireysel yaşantıların çelişmesi

2- Teorik bilgilerle sosyal yaşantıların çelişmesi

3- Teorik bilgilerle yasal nizamın çelişmesi

Dini değerlerle olguların çatışması durumunun ortaya çıkaracağı olumsuzlukları önlemede çözümleyici ve rahatlatıcı unsurlara başvurup dinin kendi değerler bütünü ve mantıki sistematiği içinde destekleyici bir öğretim tarzı takip edilecektir. Bu da hata ve yanlışların hep insanlarla beraber var olacağı kabulüne dayanan tövbe, bağış, rahmet, şefaat destekli bir öğretim yaklaşımı ile olacaktır. İslam Dininin tövbe-bağış, Allah'ın rahmeti, Peygamberin şefaati yönündeki öğretileri teorik gerçeklerle olguların çelişebileceğini kabul etme anlamı taşımaktadır. Şüphesiz bu kabul, olguların yanlışlığını ortadan kaldırmıyor, aksine yanlışlığın her zaman olabileceğini, yanlışa düşmenin her şeyin sonu olmadığını, insanın yanlış karşısındaki tutum ve duruşunun önemli olduğunu vurguluyor. Bu öğretiler sadece çelişkilerin olabileceğini vurgulamakla kalmamakta aynı zamanda çelişkilerden doğabilecek zihinsel sorunların nasıl halledileceğinin

de yolunu göstermektedir. Din öğreticisi, dinin emir ve yasaklarını öğretirken tövbe, bağış, rahmet, şefaat şeklindeki destek noktalarını ihmal etmemeye özen göstermelidir.

Dinin bağış, rahmet, şefaat şeklindeki yaklaşımı, din öğretimi açısından değerlendirilecek rahatlatıcı destekler kullanma şeklinde önemli bir yönteme işaret etmektedir. Ancak öğretmen bu rahatlatıcılığı kullanırken umutla endişe (havf ve reca) arası bir dengeyi korumak durumundadır. Peygamberin orta yol dediği bu dengenin bir tarafa doğru bozulması ya ümitsizlik ya da kayıtsızlık demektir ki bu da bir dini tutum bozukluğu ve dolayısıyla sorun demektir.

Teorik öğretilerle olguların çelişmesinden doğan sorunların oluşumunda ve çözümünde öğretmenin öğretici rolü belirleyici olmaktadır. Corman [1996/157] konuyu özne-çocuk, nesne-çocuk ikilemi ile ele almaktadır. Çocuk öğrenme ortamı ve bilinçli öğretme etkileri dışındaki olay ve olgular içinde özgür ve bağımsız olarak özne-çocuktur, öğrenme ortamında ise belli şekilde düşünmesi, inanması ve davranması istenen nesne çocuktur. O kendisini öğretmenin anlattıklarını öğrenmek, söylediklerine inanmak ve dediklerini yapmak zorunda hissetmeye başladığında özgürce yöneldikleri ile bir nesne olarak zorlandığı zıt öğeler arasında sıkışacaktır. Çocuğun öğrenme ortamında da öznel davranmasını, kendisi olmasını, bilgi ve değerlere özgürce yönelmesini sağlayacak tedbirler, ona zıtlıkların alternatif yaşantılar olduğu, iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın bir tercih meselesi olduğu kanaatini verecektir.

Ancak çocuğun öğrenme ortamında kendisini güdülenen bir nesne olarak hissetmesini önlemek zannedildiği kadar kolay değildir. Burada zorluk, aklın ve bilimin kabul ettiği doğru ilkeleri ve teknikleri uygulamakta değil, öğretmenin duygusal güdülerini ve bilinçdışı etkilerini kontrol edebilmesindedir. Corman'ın dediği gibi [1996/12] *"biz çocukları bilincimizle değil, bilinçdışımızla eğitiriz. Çoğu eğitsel yaşantılar, kötü temel kurallar yüzünden değil, eğitimcilerin bilinç dışının, kendi başına doğru olan kuralları uygulamada bilmeden tersine çevirmelerinden ileri gelir."*

Öğretmenin bilinçaltında depolanmış duygu modülleri çocuklarla etkileşimde onda bilinç dışı tepkiler ve eğilimler oluşturduğuna göre öğretmenin her zaman çocukla aynı şeyleri paylaşması beklenemez. Bununla birlikte öğretmenin öğretim verdiği çocuğu güdüleme ve yönlendirme tutkusundan arınması da kolay olmamaktadır. Aslında bu

tutkudan arınmak çok önemli de değildir. Önemli olan, öğretmenin bilinç dışı sorunu hakkında bir duyarlık sahibi olması ve öğrenciye özgür yönelme ve kendi başına yapma yeteneğinin elinden alınmadığı hissini vermeyi başarabilmesidir.

c. Çevrenin Sosyal ve Kültürel Etkileri

Eğitim bilimcilere göre insan içinde bulunduğu çevrenin ürünüdür, çevresindeki bilgi, duygu, inanç ve düşünceleri kolaylıkla alarak benimser ve onların etkisinde bir kişilik geliştirir. Bu bakımdan çevresel etkiler, planlı bir şekilde yürütülen din eğitim ve öğretimi çabalarını olumsuz etkileme hatta sonuçsuz bırakabilme potansiyeline sahiptir. İnsanı etki altına alarak ona verilen din eğitimini olumsuz etkileme gücüne sahip olan temel faktörler üç gruba ayrılır:

1) Geleneksel kulaktan dolma yanlış dini bilgiler
2) Yakın çevredeki yerleşik yanlış inanç ve hurafeler
3) Sivil bilgi merkezlerinin dini bilgi ve değerler yönünden yanlışlıkları

İnsanın ilgi, tecessüs, özenme, özdeşleşme, aidiyet ve bağlanma eğilimleri sayesinde bu etki mekanizmalarının din eğitimini etkisizleştirme gücü artmaktadır. İnsanlar bu beşeri özellikleri sebebiyle kolayca etki mekanizmalarının çemberine girmekte ve onlar tarafından rahatlıkla kuşatılmaktadırlar. Bu hususta da yine rehberlik edici farklı bir öğretim tarzına ihtiyaç bulunmaktadır. Salt bilgi aktarmanın sonuç vermediği bu durumlarda kavratma, ikna etme, modelleme, örnekler sunma, takım çalışmaları ve sosyal birliktelikler oluşturma gibi tedbirler, birer rehberlik edici din eğitimi yaklaşımı olarak değerlendirilir.

Dini değerlerin özellikle dini erdemlerin planlı ve programlı öğretim kapsamında teorik olarak öğretilmesi her zaman yeterince pratik sonuç vermemektedir. Bunların devam eden kalıcı tutumlar ve yaşantılar olarak kazandırılması ve bu konuda karşılaşılan problemlerin çözümü bir eğitim sorumluluğu olarak önümüzde durmaktadır. Ancak dini değerlerin kalıcı yaşantılar olarak kazandırılmasını güçleştiren en büyük etken çocuğun sosyal bir varlık olarak çevreye bağımlı bulunmasıdır. Onun yaşadığı kültürel çevredeki etkileşimleri ve o çevreden edindiği informal birikimleri kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk okula çevreden aldığı birikimlerle gelmektedir; karşılaştığı yeni bilgilere bu birikimlerle, özellikle dini konulardaki yeni bilgilere çevreden edindiği ön

kabullerle yönelmekte, yeni edindiği bilgileri onlarla karşılaştırmakta, hatta onlarla test etmektedir.

Görünen o ki çevre unsurları ve özellikle de çevredeki duygusal içerikli çekim merkezleri bireyleri yönlendirmede programlı eğitimden daha etkili olmaktadır. Bu etkiyi sadece çevrenin kuşatıcılığına ya da çekim merkezlerinin yoğun çabalarına bağlamak yanıltıcı olur. Bu hususta insandaki diğer insanlarla birlikte olma ve paylaşma tutkusunun, aidiyet duygusunun psikolojik rahatlatıcılığını göz ardı etmemek gerekir.

İnsan belli yaşantıları ait olduğu grupla paylaştığında onlara kolay adapte olmakta, bu yaşantılar üzerinde bir tutum ve alışkanlık geliştirebilmektedir. “Söyle bana arkadaşını söyleyeyim kim olduğunu” sözü birlikteliklerin insanları nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu tutku ve duyguların doğru bir şekilde karşılanması için geleneklere yönelmek, uygun etkinliklerle dini değerler etrafında geleneksel yaşantılar oluşturmak bir yol olarak düşünülebilir.

Çalışma grupları, gezi grupları, eğlence grupları, arkadaşlık ve dostluk grupları, kültür grupları şeklinde değerler etrafında oluşturulacak birliktelikler, bu değerlerin yaşatılması, ortak tutum ve davranış haline getirilmesi için kaçınılmaz görünmektedir. Bu grupları oluşturma ve özendirmenin yolları bir şekilde bulunmalıdır. Örneğin eskiden çocuğu iptidaiye mektebine başlatırken amin alayları düzenlenir, toplanan eş dost akraba okula yeni başlayacak olan çocuğu dualarla aminlerle bir merasim alayı ile okula götürürlermiş. Kur’an’ı hatim edene hatim merasimi düzenlenir, dualar edilir, yemekler yenir, hatim eden çocuğa büyükleri tarafından hediyeler verilirmiş. Ahilikteki peştamal bağlama törenleri, uzun kış gecelerinde âdet haline getirilmiş oda sohbetleri, yarenler, paylaşma ve dayanışma üzerine kurulu “herfene” ve “kumana” denilen periyodik meşru eğlence grupları vb. yaşantılar grup dinamiği ve grup kontrolünün sosyal alandaki etkinliğinin yaşanmış örnekleridir. Bunun dışındaki sosyal ilişkilerde, şiir, resim, musiki, mimari gibi kültür ve sanat etkinliklerinde de dini değerlerimiz duygu, zevk ve özlemlerle canlı yaşantılara dönüştürülmüş; böylece teorik değerler bütünü zengin bir toplum kültürü ile bir yaşam tarzı haline getirilebilmiştir.

Çocukların özellikle ortaöğretim çağında iken akran grupları oluşturma ve bu gruplara katılma istek ve ihtiyacının karşılanması başka ihtiyaçlarının karşılanmasından daha çok önem taşımaktadır. [Fidan, 1996 s.134] Çocuğun akran grubuna katılma istek ve ihtiyacı kötü bir şey değildir,

aksine bu durum onun eğitimi için önemli imkânlar sunar. Zira birlikte yaşantılar hem bir grup dinamiği hem de grup kontrolü oluşturmaktadır. Çocuk için akran grubu aynı zamanda onun için bir referans grubudur. Davranışlarında o grubun normlarını ölçü alır. Bu onun için bir aidiyet meselesidir. Dini bir gruba ait olmak çocuğun o grubun dini davranışlarını benimsemesinde güçlü bir dayanak teşkil eder. Bu aidiyet olgusunu dikkate almadan çocukta gözlenen istenmeyen davranışları değiştirebilmek veya olası olumsuz davranışları önlemek güçtür.

Dini değerler açısından ortaya çıkan olumsuz sosyalleşmelerin uyaranları ve pekiştiricileri dışarıda ve kontrol dışındadır. Kontrol edilemez sosyal çevreden gelen kazanımların sadece sınıf ortamındaki bilişsel çabalarla değiştirilmesi çok güç hatta bazı durumlarda imkansızdır. Bu durumda öğretmenin öğretici tavrı bir rehberlik tutumu olarak **sosyal etkileme** diğer bir ifadeyle **öğretici sosyal tutum** şeklinde olmalıdır.

Öğrencinin tepkisel ve edimsel davranışlarını yönlendirmede öğretmenin öğretici sosyal tutumu, öncelikle öğrencinin anlayış ve kabullerini paylaşarak onlardan hareket etmeyi gerektirir. Kur'an'da anlatılan Hz. İbrahim'in kavminin putperest tutumundan hareketle, önce yıldızı, sonra ayı, sonra güneşi tanrı kabul eder görünerek onları Allah inancına taşıması olayı öğretici sosyal etkileme yöntemine güzel bir örnektir.

Bugün dini değerlere yönelmede ifrat ve tefrit yönlü yoğunlaşmalardan arınmış, Peygamberin gösterdiği orta yol üzerinde bir kültürel yapı oluşturamamanın sıkıntısı çekiliyor. Uç yoğunlaşmaları körükleyen ve orta yol düzleminde dini olgunluğu engelleyen sebeplerin varlığı, hatta bunların bazen anlaşılabilir derecenin çok üstünde bir şiddete sahip olması, onlara çözüm üretememenin mazereti olamaz, olmamalıdır.

Dini değerlerimiz üzerinde kültürel yaşantıların yetersizliği ile beraber mesafelerin adeta yok olduğu, kültürel sınırların kalmadığı dünyamızda farklı inanç grupları ile birlikte olma durumunda ciddi psikolojik sorunlarla da karşı karşıya gelmemiz mukadderdir. Eğer insanlara verilen din eğitimi onların severek, haz duyarak dini yaşantılara yönelmelerini sağlayacak bir rehberlik ve psikolojik destek yaklaşımı ile verilmez ise onların dini değerlere sadakatinin güçlü olması beklenemez.

d. Bazı Dini Konuların Anlaşılabilme Güçlüğü

Dini öğretinin içerdiği "doğru", "yanlış", "güzel", "çirkin", "hak", "sorumluluk", "Yaratan-yaratılan", "dünya-ahiret" vb. konuları

kavrayabilmenin her insan için belli bir güçlüğü vardır. Her kişi, dini bilginin sunduğu maneviyat alemiyle ve fizikötesi alemle ilgili hususları öğrenirken ikna olma ihtiyacı duyacaktır. İkna olmak için de mantıki doğrulamaların yapılması gerekir. Zira dini bilgi, deneysel doğrulamalara dayanan pozitif bilgi olmayıp inanç ve kanaate dayanan maneviyat alanının bilgisidir.

Ancak dini inanç ve kanaatler, kişisel bir his ve heyecandan ibaret olmayıp, kanaati oluşturan şeyin mahiyetine, mantıksal düzenine ve bağlantılarına dair genel kavrayışın neticesi olarak ortaya çıkar. Ayrıca dini kanaatler gerçekliğin sadece bir yönüne değil, bütününe dair kabullere dayanır. İşte rehberlik edici din öğretimi, bireyin ikna olma sorunlarını bu bütüncül genel kavrayış çerçevesinde çözmenin yoludur.

Dini bilginin test edilebilir niteliğinin bulunmaması (dogma) sebebiyle ona yönelen beşeri akıl, ikna olabilmek için ister istemez mantıki doğrulama yoluna başvurur. Çünkü ikna olmanın iki yolundan biri deneysel doğrulama diğeri de mantıksal doğrulama olduğundan deneysel doğrulamanın mümkün olmadığı yerde mantıksal doğrulama kaçınılmaz olmaktadır. İnsan zihni mantıksal doğrulama yaparken endüksiyon, dedüksiyon, analoji gibi akıl yürütme ve determinist çıkarım (sebep-sonuç ilişkisi kurma) yöntemlerine başvurur. Bu yöntemlerle başarılı sonuçlara ulaşabilmek kişinin zihinsel birikimlerine, tecrübelerine ve bunları kullanabilme kabiliyetine bağlıdır. Şüphesiz bu konudaki bireysel farklılıklar sebebiyle dini bilgiye muhatap olan herkesin her konuda aynı derecede mantıksal doğrulama yapması ve ikna olması beklenemez. Üstelik kimin ne ölçüde ikna olduğu, kişi açığa vurmadıkça bilinebilir ve anlaşılabilir bir durum değildir.

Dini bilgiye ikna olmadaki başarısızlık, kişinin bu başarısızlığı önemsemesi ölçüsünde bir psikolojik sıkıntı ve rahatsızlık anlamına gelmektedir. Açığa vurulmuş olsun veya olmasın psikolojik sıkıntı yaşayan insanların yardıma muhtaç olduğunu kabul etmek zorundayız. Şüphesiz bu kabul din öğretiminde bizim öğretici tutum ve yaklaşımımızı etkileyecek hatta belirleyecek önemli bir öncüldür.

Ayrıca Allah'ın sıfatları, kaza-kader, ecel-rızık, cin-şeytan, akıl-iman vb. konuların kavranmasında mantıksal doğrulama yani ikna olma sorunundan önce anlaşılma güçlüğü vardır. Bu güçlük sebebiyle Kur'an-ı Kerim'de *"Allah'ın eli"*, *"Allah'ın yüzü"* gibi İslam itikadına ters düşer mahiyette kavramlar kullanılmıştır. Allah'ın yaratılmışlardan herhangi birine

benzetilmesi, el ve yüz gibi beşeri özelliklerle vasıflandırılması caiz değildir. Kur’an’da bu kavramların kullanılmış olması, anlaşılma güçlüğü bulunan konularda insan zihninin konuya intibakını sağlayabilmenin istisnai bir durum olduğunu, böyle durumlarda ekstra yol ve çarelere başvurulması gerektiğini gösterir.

Yine Allah hakkında “en büyük”, “en merhametli” gibi beşeri kıyaslamalara imkan veren ifadelerin kullanılması da aynı güçlüğü yani beşerin kavrayış zaafı güçlüğünü aşmaya yöneliktir [Cebeci, 2004]. Kur’an’ın dikkate aldığı bir güçlüğü bizim dini bilginin öğretiminde, insanların doğru dini anlayış ve kavrayış geliştirmelerini sağlamada yok saymamız mümkün değildir. Bu durum gösteriyor ki, anlaşılma güçlüğü bulunan dini konular vardır bu konuların öğretiminde ekstra çaba sarf edilmesi, farklı yol ve yöntemlere başvurulması gerekir.

III. REHBERLİK EDİCİ DİN ÖĞRETİMİNİN ÖZELLİKLERİ

Dini danışma ve rehberliğin bir öğretim yaklaşımı olarak ele alınması, kabaca dini bilginin ikna etme, benimsetme, yönlendirme, çözümleme, rahatlatma yaklaşımları ile öğretilmesini ifade etmektedir. Bireye dini bilgi, duygu ve davranışların kazandırılması çalışmalarında onun yaşaması muhtemel anlamlandırma, çözümleme ve ilişkilendirme sorunları görmezden gelinemez. Bu sorunların ortaya çıkmasının önlenmesini, var olanların da çözümlenmesini sağlayacak bir öğretim yaklaşımının geliştirilmesi ve öğretici tutumların bu yaklaşıma göre düzenlenmesi gerekiyor. Öğrenilen dini bilgiler anlam ve yarar bağlamında akıl ve mantıkla ilişkilendirilerek kavranmadıkça yeterince kalıcı tutum ve davranışlara dönüşememektedir.

Artık insanların din ve maneviyat bağlantılı zihinsel dünyası ve duygusal yapısı salt bilgilendirme ameliyesi ile şekillendirilemeyecek kadar karmaşık olduğu anlaşılmıştır. İnsan zihninde din ve maneviyat konusu ile ilgili olarak meydana gelen sorunlar da yine sadece bilgilendirme ile giderilememektedir. Bu tür sorunların çözümünde bazen bir teselli, bir umut, bir manevi destek, bilgiden daha çok işe yaramakta, insanlara yeni ufuklar açıp yeni istikametler kazandırmaktadır. Eğitimdeki psikolojik danışma hizmetleri bu bakımdan önemsenmekte, *çeşitli nedenlerle uyum sıkıntısı çeken, kendini yalnız hisseden, başarısız ve değersiz gören kimselere, sorunlarının kaynağını ve çözüm yollarını görmede yardımcı* bir faaliyet olarak görülmektedir [Kuzgun, 2002/7]. Çok yaygın bir alanda yürütülmekte olan din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin de bu yönden ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

Rehberlik edici din öğretimi yaklaşımı sadece okul çağındaki çocuklara yönelik bir öğretim yaklaşımı olarak düşünülmemelidir. Bunun her yaştan yetişkini de içine alacak genişlikte dini konulardaki bütün öğretici faaliyetleri kapsayan bir ilgi alanı olduğu açıktır. Dini danışma ve rehberlik

hizmetinin yetişkin bireyin zihin ve ruh sağlığı bakımından önemli bir hizmet alanı olduğu akademik çevrelerce de kabul edilmektedir [Shim, 2008]. Din öğretimi faaliyetleri “beşikten mezara” anlayışıyla her yaştan insanın bilişsel, duyuşsal ve motor davranışlarına dini bir şekil ve içerik kazandırmayı amaçlıyorsa rehberlik edici din öğretiminin alanı oldukça geniş demektir.

Ayrıca din ve maneviyat içerikli sorunların büyük bir kısmı, dini konuların özelliği sebebiyle onların yeterince uygun yöntemlerle öğretilememesinden kaynaklanmaktadır. İçerik düzenlemesi, zamanlama ve vurgulama gibi faktörlerin de aynı şekilde dini bilgiye muhatap olan kişilerde zihinsel çözümsüzlük veya duygusal dengesizlik meydana getirebildiği bilinmektedir. Rehberlik edici din öğretimi yaklaşımı, öğretici rollere yeni bir yön ve şekil kazandırarak bu hususlardaki yetersizliği önlemeyi de hedef almaktadır.

Bütün bu hususlar göz önüne alındığında rehberlik edici din öğretimi yaklaşımının temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

a. Rahatlatıcılık

Dini bilgilerin öğretiminde bazı konuların zihinsel sorun üretebileceği varsayımı ile bunların rahatlatıcı, çözümleyici bir yol takip edilerek tövbe, bağış, rahmet ve şefaat destekleri ile öğretilmesi gereğine yukarıda işaret edilmişti. Zira insanın dini konuların anlaşılıp kavranması hususunda sıkıntıya düşürülmemesi önemlidir. Kur’an-ı Kerim’de *“Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez”* [Bakara, 2/185] buyrulmaktadır. Müslümanların yerine getirmeleri gereken dini vecibeler, kaçınmaları gereken yasaklar anlatılıp bunlara riayet etmeyenlerin ahirette cezalandırılacağına dair bilgiler anlatılırken kişinin kusurları sebebiyle karamsarlığa ve umutsuzluğa düşmesine meydan verilmemelidir.

Emir ve yasaklara tamı tamına riayet etmek mümkün olmadığına göre insanın ihmali ve kusuru ölçüsünde kaygıya kapılması normaldir. Dini öğreten kişi bu kaygıyı hesaba katarak muhatabının karamsarlığa ve umutsuzluğa sürüklenmesine meydan vermeyip tövbe edenin bağışlanacağı, Allah’ın rahmeti, Peygamberin şefaati sayesinde müminlerin azaptan kurtulacakları bilgileri ile rahatlatma yoluna gitmelidir.

b. İkna edicilik

Dini bilginin öğretiminde, soyut bilgilerin inanmayı gerektiren niteliği dikkate alınarak öğrenenin mantıksal doğrulama yapmasına imkan veren bir yol takip edilmelidir. Dini kavramların kutsiyetine dair zihinsel setler oluşturarak onlar üzerinde akıl yürütmeye mani olan bir anlatım tarzı insanın zihninde şüphe ve tereddütlerin oluşmasına yol açar. Buna meydan vermemek için bir konu öğretilirken irdeleme, sorgulama imkanları açık tutularak öğrenenin ikna olması sağlanıncaya kadar gayret gösterilmesi gerekir.

c. Duygusal dinginliği gözetme

Dini bilgilerin öğretimi insanlarda kolaylıkla duygu yoğunlaşmalarına yol açabilmektedir. Rehberlik edici din öğretimi, öğrenen kişinin dini anlayış ve davranışlar konusundaki duygusal dinginliğini esas alan bir yaklaşımla yürütülür. Kimi zaman konunun özelliği, çoğu kez de öğreticinin öğretim tarzı sebebiyle dini bilgiye muhatap olan kişi, tepkilerinde ifrata kaçıp duygusal travmalara düşebilmekte yahut bunun tersine tefrite kaçarak, tutum ve davranışlarında aldırmazlık ve aymazlık gösterebilmektedir. Her ikisi de normal olmayan ve dini açıdan uygun görülmeyen durumlar olduğundan öğrenenlerde duygusal dinginliğin sağlanmasını gözeten bir din öğretimi tarzı takip edilmelidir.

d. Anlamlandırmayı sağlama

Vahiy kaynaklı olmaları sebebiyle dini bilgilerin nesnel niteliğinin bulunması, onları öğrenen kişinin kendisine göre anlamlandırmasını engellememektedir. Bir bilgi herkes için aynı derecede dikkat çekici ve aynı derecede etkileyici değildir. Aynı dini öğrenimi görmüş olan kişilerden biri öğrendiklerine uygun davranmaya özen gösterirken diğeri daha az özen göstermekte bir diğeri ise hiç özen göstermemektedir. Bu durum, doğrudan kişinin öğrendiği bilgiyi kendine göre anlamlandırması ile ilgilidir. Her insan kendisine özgü anlayış ve kavrayışı, duygu ve düşünceleri, mevcut bilgi birikimi sebebiyle aynı bilgiyi farklı şekilde anlamlandırır.

Kişinin öğrendiği bilgiyi doğru anlamlandırmasını sağlayacak esnek bir öğretim tarzı da yine rehberlik edici din öğretiminin bir özelliğidir. Bilginin kullanılabilirliği ve işe yararlılığı açısından anlamlandırma önem taşımaktadır. Öğrenme sırasında anlamlandırma yapmadan bilgileri alan kişi onları kullanma imkanından yoksun kalır.

e. Önleyicilik ve düzenleyicilik

Din öğretimi faaliyetlerinde öğretimin amacı sadece insanlara bilgi kazandırmak değildir. Bunun yanında dini tutum, anlayış ve davranış kazandırmak da din öğretiminin görevidir. Bu bakımdan din öğretimi verilen kişide yanlış tutum, anlayış ve davranışlar var ise öncelikle öğretimin bu tutum ve davranışları düzeltecek nitelikte olması gerekir. Muhatabın yanlışlıklarını görmesini sağlamak, o yanlışlıklardan nasıl kurtulacağının yolunu göstermek, salt bilgi öğretmenin ötesinde öğretime rehberlik çabasını katmakla mümkün olacaktır.

Eğer öğrenen kişide yanlış tutum, davranış ve anlayışlar yok ise yine de rehberlik yaklaşımında sadece bilgilerin öğretilmesi ile yetinilemez. Bilgiler verilirken o konularla ilgili olası yanlışlıkların ortaya çıkmasını, kişinin muhtemel yanlışlıklara düşmesini önleyici tedbirlere başvurulacaktır. Önleyici ve düzenleyici tarzda eğitim verilmesi öğrenen bireylerin beklenmedik anlarda karşılaşacağı güçlüklere hazırlıklı olmasını sağlayacak, kolaylıkla yanlışlıklara düşmesini önleyecektir. Böylece rehberlik edici din öğretimi hali hazırda düzenleyici sonuç verirken olacaklara karşı bireye kendisini koruyacak irade, güç ve güveni de kazandıracaktır.

IV. DİNİ KONULARIN ÖĞRETİMİNDE REHBERLİK YAKLAŞIMI

Dini bilgilerin yukarıda sıralanan rehberlik edici yaklaşımlarla öğretilmesi yoluna gidilirken dini konuların muhtevalarının farklı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Öğretimi yapılan konuların insana neler kazandıracakları ve bu kazanımları insanın eksiksiz ve doğru bir şekilde nasıl sağlayacağı hususu, rehberlik edici öğretim yaklaşımı açısından önem arz etmektedir. Dini bilgilerin öğretimi kişiye ya inanç ve anlayış kazandırır, ya duygu ve düşünce kazandırır ya da tutum ve davranış kazandırır veya bu kazanımların hepsini birden gerçekleştirir. Kişiye verilen öğretim ona neyi kazandıracaksa o kazanımın türüne göre bir öğretici yol tutulması kaçınılmazdır. Kazanımın ne olacağı, buna kişinin nasıl ulaşacağı, bu kazanımı tam olarak gerçekleştirebilmesi için hangi yollardan yürüneceği dikkate alınmadan bir eğitim yürütülürse buna rehberlik edici eğitim denemez.

Rehberlik edici din öğretiminde, kişiyi bulunduğu noktadan alıp uyum intibak ve gelişim kuralları çerçevesinde belirgin bir takım dini kazanımlar sağlama konumuna gelmesine kılavuzluk etmek esastır. Öğretim konuları farklı kazanımlara yönelik olduğundan onların öğretiminde farklı bir yol tutulacak, bireye farklı şekilde kılavuzluk yapılacaktır. Örneğin iman konuları ile ibadet konuları aynı yol ve yöntemle değil, bunların her birine en uygun gelen yöntemle öğretilmesi doğru olur. Bu bakımdan dini konuların muhteva farkları dikkate alınarak bir gruplandırma yapılması ve her grubun öğretim tarzının ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Öğretilecek dini konuların muhteva farklılıkları dikkate alındığında bunları kaba bir tasnifle iman, amel, ahlak konuları diye gruplandırmak mümkündür. Buna göre üç ayrı öğretim tarzı ve yöntemi kullanmaya ihtiyaç var demektir. Kur’an’ın öğretimi ise muhtevadan ziyade amaç itibariyle bu üç kategoriden birine dâhil edilemeyeceğinden onun da ayrıca ele alınması doğru olacaktır. Demek ki rehberlik edici din öğretimi yaklaşımına göre dini konuların öğretimini dört grupta ele almak gerekmektedir:

İman konularının öğretimi
İbadet konularının öğretimi
Ahlak konularının öğretimi
Kur'an-ı Kerimin öğretimi

a. İman Konularının Öğretiminde Rehberlik

İman konularının öğretiminde amaç sadece inanılması gereken hususları bilgi olarak öğretmek değildir, asıl amaç kişinin o hususlarda sağlam bir imana ve itikada ulaşmasını sağlamaktır. Bir kimse inançla ilgili bir bilgiyi öğrendiği halde o konuda iman gerçekleştirmemiş olabilir. Bu bakımdan iman konularının öğretimi, görülen, işitilen veya hissedilen nesnelere dair niteliklerin öğretilmesi kadar basit ve kolay değildir. Nesnel niteliklerin öğrenilmesi idrake bağlı iken inanç konularının öğrenilmesi sadece kabule dayanır. İnsan bir şeyi idrak ettiği halde onu kabul etmeyebilir. Mümin olan ile olmayanı ayıran şey idrak değil kabuldür. İman konularının öğretiminde kişinin idrak etmesi ile yetinilmeyip kabulü sağlanacaktır.

İman konularının öğretiminde rehberlik yaklaşımını gerektiren husus, sağlam bir kabulü gerçekleştirmedeki zorluktur. Bir iman konusunu öğrenmiş olan kişinin imana ulaşması kolay olmamakla beraber asıl sorun inandığını zannettiği halde gerçekte tam olarak inanmamış olmasıdır. İnsan zihni kabulü gerektiren bir inanç konusunda karar oluşturabilmek için tutarlı gerekçeler ve sağlam dayanaklar arar, onları irdeler, değerlendirir ve ikna olduğu ölçüde kabul veya ret yönünde bir karara varır. Ancak inanç konularındaki öğrenmelerde çoğunlukla kabul ekstra bir çabaya girişilmeksizin kaçınılmaz olarak kendiliğinden oluşur. Çünkü kabulde olduğu gibi reddetmede de birtakım tutarlı gerekçelerin, sağlam dayanakların olması gerekir. Zihin reddetmenin inandırıcı gerekçelerini bulamadığı zaman veya herhangi bir sebeple böyle bir arayışa girişmediğinde çaresiz olarak kabul durumunu benimsemiş olmaktadır. İşte inandığını zannederek inanmış olmak budur ve bu şekilde bir kabul sağlam bir iman anlamına gelmemektedir.

İman konularının öğretiminde rehberlik edici yaklaşım kişiyi bilgisizlik konumundan alıp önce bilme, sonra inanma sonra da ikna olma düzeyine taşıyacaktır. Öğrenen kişi ikna olma düzeyine ulaşmadıkça iman konusunun öğrenilmesi gerçekleşmiş sayılmaz. İman konularına dair bilgileri öğrenip de bilme konumuna gelmiş olan kişi önce red pozisyonu alır, eğer reddetme gerekçeleri bulamaz ise kabul edip inanma durumuna gelir. Bu sebeple

“imanın yolu inkardan geçer” denilmiştir. Ancak bu inanma, ikna edici gerekçelerle (delillerle) pekiştirilmedikçe içinde şüphe ve tereddütleri barındırmaya devam eder. İkna düzeyine çıkmamış olan bir imanda şüphe ve tereddüt bulunmasa bile yine de temellendirilmemiş olduğundan ikna ihtiyacı duyulacaktır.

Rehberlik yaklaşımı ile iman konularının öğretiminde üç kademeli bir yol takip edilir:

1- Konuya dair bilgiler uygun öğretim yöntemleri ile verilerek öğrenen kişi bilme konumuna getirilir.

2- Bilgi temeli oluştuktan sonra nakli gerekçeler gösterilerek (Meleklerin var olduğu ayet ve hadislerde bildirilmiştir gibi) kişi inanma düzeyine çıkarılır.

3- Konu üzerinde akli delillerle ve mantıki çözümlemelerle çalışılarak bireyin ikna olması ve kalbinin tatmin olması sağlanır.

b. Ameli Konuların Öğretiminde Rehberlik

Dini yönden yerine getirmek veya kaçınmak şeklinde davranışı gerektiren bilgi konularına ameli konular diyoruz. Ameli konuların öğrenilmesi kişi üzerinde inanç konularının öğrenilmesinden farklı bir durum meydana getirir. İnanç konularını öğrenen inanır hale gelirken amel konularını öğrenen yapar hale gelir. Bir ameli konunun öğrenilmesi, o konuda gerekli görülen davranışın kazanılması ile gerçekleşmiş olur. Eğer kazanılması gereken davranış tam olarak kazanılmamış ise rehberlik yaklaşımı açısından öğrenme gerçekleşmiş sayılmaz. Dinin emir ve yasaklarına dair ameli bilgilerin sadece zihne transfer etme şeklinde öğrenilmiş olması fazla bir işe yaramamakta, bu tür öğrenmeler ameli bilgilerin uygulamaya geçirilmesi için yeterli olmamaktadır. Bir bilgiye sahip olmakla o bilgiyi gereğini yapma kararlılığı ile benimsemiş olmak farklı şeylerdir.

Dini bilgiler öğretilirken etkili öğretim metotları kullanılarak bunların kişinin zihnine unutmayacağı şekilde yerleştirilmesi mümkündür. Bunu yaptığımızda iyi bir öğretim yaptığımızı düşünürüz, bu yanlış da değildir. Ancak rehberlik edici öğretim yaklaşımında bundan daha fazlasının gerçekleştirilmesi beklenir. O da öğrenen kişinin dini bilgilerin gösterdiği davranışları istekle yapar hale gelmesini sağlamaktır. Bilgileri öğrenerek zihne yerleştirmek kolaydır ama öğrenilen bilgiler yönünde davranışlar edinmek ve bu davranışları sürdürmek o kadar kolay değildir. İşte bu

noktada öğrenen kişiye rehberlik etmek, hedeflenen davranışları kazanıncaya kadar ona kılavuzluk yapmak gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla müminlerin davranışlarını düzene koymaları, hep doğru işler yapmaları hususunda uyarılar yer almakta, iman ile birlikte salih amellerin de gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Allah Teâlâ, hayatı ve ölümü insanların doğru işler yapıp yapmadıklarını denemek için yarattığını beyan etmiştir [Mülk, 67/2]. Dolayısı ile bir kimsenin dinin ameli konularına dair bilgileri bilmesi değil onlara uygun davranışlarda bulunması önemlidir. Ameli bilgilerin öğrenilmesini, belli davranışları edinmek ve onları kişiliğin bir parçası haline getirmek olarak aldığımızda öğretimi farklı bir boyutta sürdürmek gerektiğini kabul etmiş oluruz. Buna göre öğrenme, sadece bilgiler üzerinde tahlil etme, birleştirme, ilişkilendirme, sonuç çıkarma şeklinde yürütülen bir zihinsel biliş süreci değil, duygu ve davranışların da işe katıldığı bütüncül bir oluş sürecidir. Öğretmen, bilgileri öğretip belleten olmaktan ziyade öğreneni yönlendiren, yeni davranışlara teşvik edip özendiren değişim ajanı gibi görev yapacaktır. Öğrenen de bilmekle yetinmeyip olmaya, değişim ve gelişime odaklanacaktır.

Rehberlik yaklaşımı ile ameli konuların öğretiminde Albert Bandura'nın geliştirdiği sosyal öğrenme kuramının ilkeleri esas alınabilir. Onun Sosyal Biliş Teorisi (Social Cognitive Theory) de denilen kuramına göre bireyler, temel davranışlarını, rollerini ve kişiliklerini belli modelleri gözleyerek ve taklit ederek geliştirirler. Ameli konuların öğrenilmesinde de tam olarak belli temel davranışlar edinme, rol ve kişilik geliştirme amaçlandığından öğretimin modelleme, pekiştirme, değişim ve gelişim kavramları etrafında sürdürülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu çerçevede takip edilmesi gereken ilkeler dört madde halinde özetlenebilir:

1- Öğrenmeyi bir oluş süreci olarak yürütmek

Ameli konuların öğretiminde bilgiden çok davranışa odaklanarak öğrenenin bir değişim ve gelişim süreci yürütmesi ve belirgin bir düzeye ulaşması sağlanacaktır. Örneğin tecvit kurallarına dair bilgilerinin bellenmiş olmasına değil Kur'an metninin kurallara uygun olarak düzgün bir şekilde okuması önemsenecektir.

2- Pratikleri öne çıkarıp kişisel deneyimlere önem vermek

Öğretimde gerekli bilgiler verildikten sonra etkinliklere geçilerek uygulamalar yaptırılmalı ve deneyimleri üzerinde inceleme, tahlil etme,

değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu noktada öğretim etkinliği hayatla bütünleştirilerek bireyin kendi hayatından sorumlu olduğu bilinci geliştirilmeli, ideal davranışlar modelleme yoluyla gösterilerek hikâye, menkıbe, anı gibi yaşam kesitleri ile desteklenmelidir.

3- Değerler ve sorumluluklar üzerine odaklanmak

Birey, kendi yaşam biçimini oluşturan temel davranışları kişilik özelliklerini modelleme ve taklit etme yoluyla öğrense de bunların yerleşmesini ve devamını sağlayan etken değerler sistemi ile sorumluluk anlayışıdır. Öğrenmede modeller ve örnekler dış etkenleri oluşturur, değerler ile sorumluluk bilinci ise belirleyiciliği daha güçlü olan iç etkenlerdir. İnsan dış etkenlerle kazandığı davranışları iç etkenlerle özümser, değiştirir veya düzenler. İç etkenlerin kabullenip onaylamadığı davranışlar kalıcı olamayacağından ameli konuların öğretiminde davranışlarla uyumlu değerler sisteminin geliştirilmesine ve değerlere uygun davranışların bir sorumluluk meselesi olduğu bilincinin yerleştirilmesine özen gösterilmelidir.

4- Modelleme ve pekiştirme tarifleri kullanmak

Davranışların kazanılmasında modeller etkili olurken kazanılan davranışların yerleşmesini ve kalıcılığını sağlamada da pekiştirme tarifeleri önem kazanmaktadır. Sosyal öğrenme kuramında modellerin yaş, cinsiyet, karakter, benzerlik ve statü bakımından öğrenene uygunluğu üzerinde durulmaktadır. Dini alandaki ameli konuların öğretiminde modelin dikkate alınacak yegane özelliği statü olacaktır. Ancak modelin statüsü öğrenene göre değil dini yaşantı ölçülerine göre tayin edilecektir. Hz. Peygamber'den başlamak üzere kutup şahsiyetler, önderler ve günümüzde ideal kişiliğe, yaşayış ve davranışa sahip kişiler model oluşturur.

Davranışların kalıcılığını sağlamada olumlu, olumsuz, dolaylı, doğrudan, düzenli, düzensiz diye farklı pekiştirme tarifeleri önerilmektedir. Farklı türde ve şiddetteki ödül ve müeyyideler de yine pekiştireç olarak kullanılmaktadır. Dini davranışların sonuçları yarar-zarar ilişkisi ile pekiştirici unsur olarak kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ insanları doğru yola sevk etme hususunda davranışların sonuçlarını cennet-cehennem, rıza-gadap, sevap-ikap, vad-vaid unsurları ile ilişkilendirip bunları ödül ve müeyyide şeklinde pekiştireçler olarak kullanmaktadır.

c. Ahlâk Konularının Öğretiminde Rehberlik

Ahlâk, belli değerler üzerinde anlayış ve davranış ölçüleri oluşturma ve bunları tutarlı bir bütünlük içinde düzenleme ile ilgili bir husustur. Ahlâk öğretimi de bu anlayış ve davranış şekillerini bireye kazandırmayı hedef alır. Bir kimsenin ahlakla ilgili bilgileri öğrenmiş ve kavramış olması o kişinin ahlaklı olduğu anlamına gelmemektedir. Ahlakın öğrenilmesi, belli değer ölçülerine uygun anlayış, kavrayış, tutum ve davranışlara sahip olmakla mümkündür.

Vicdan, merhamet, sadakat, nezaket gibi duygusal hassasiyetlerin insanın kişiliğini etkileyecek ölçüde güçlü bir şekilde geliştirilmesi bir ahlâk eğitimi sorunu olarak değerlendirilmektedir. Toplum kurallarına riayet, haklara saygı, dürüstlük ve güvenilirlik de yine ahlâk çerçevesinde geliştirilmesi gereken özellikler olarak görülür. Bütün bu duygusal hassasiyetlerin ve temel insani özelliklerin eğitim yoluyla kazandırılması diğer konulardaki öğretimlerden farklı yaklaşım ve çabaları gerektirir. Bu yaklaşım ve çabalar; vicdanın geliştirilmesine, duyguların değerler yönünde düzenlenerek güçlendirilmesine ve uyum - intibak kabiliyetinin geliştirilip yükseltilmesine dönük olacaktır.

Ahlâk konularının öğretimindeki rehberlik yaklaşımı, bu çabaların sonuç alacak şekilde düzenlenip yürütülmesini öngörür. Bu husustaki en uygun yöntem, duygusal ortamlar oluşturularak hassasiyetlerin canlandırılması ve empati kurma çalışmalarının yapılmasıdır. Ayrıca yürütülen çalışmaların içgörü ve iç denetim mekanizmaları ile desteklenmesi önemlidir. Hz. Peygamberin "kendisi için istediğini başkası için de isteme" şeklinde formüle ettiği diğerkâmlık duygusunun kişide ahlaki bir temel oluşturması ancak bu şekilde sağlanmış olur. Bu yöntem aynı zamanda öğrenen bireyin duyma hissetme ve yaşama deneyimidir. Birey, ahlâki konular üzerindeki deneyimleri ne kadar doğal, içten ve güçlü bir şekilde yaşar ve bunları belli bir düzen içinde tekrarlarsa o ölçüde ahlâkî öğrenmeler gerçekleştirmiş olur.

Hissetme ve yaşama şeklindeki ahlâkî pratiklerin geliştirilmesinde model ve örnek oluşturan davranış figürlerinin takrir ve telkinden çok daha etkili olduğu muhakkaktır. Çünkü ahlâk bilgiden çok davranıştır, sözden çok haldir. Bu bakımdan ahlâk öğretiminde en etkin yöntem, öğreneni kazanılması gereken ahlâki davranış ve yaşantılarla bütünleştirerek onları özümsemesini sağlamaktır.

d. Kur’an Öğretiminde Rehberlik

İslam Dininin ana kaynağı ve mukaddes kitabı olması sebebiyle Kur’an-ı Kerim’in öğretimi İslam eğitim geleneğinde farklı bir yere sahiptir. Kur’an İslam toplumlarında hem anlamak, bellemek ve gereğince amel etmek için okunur hem de ibadet maksadıyla okunur. Müslümanlar her devirde Kur’an-ı Kerim’i öğretmeyi evlerde, mektep ve medreselerde İslami terbiyenin temeli saymışlardır. Her eğitim kurumunun programında mutlak surette Kur’an öğretimine yer verildiği gibi sadece Kur’an öğretimine tahsis edilmiş Daru’l-Kurra, Daru’l-Kur’an, Daru’l-Huffaz adıyla ayrı medreseler de kurulmuştur.

İlk zamanlardan beri gerek evlerde gerekse medreselerde Kur’an-ı Kerim’in öğretiminde üçlü bir yol takip edildiği görülmektedir:

1- Kur’an’ı ibadet maksadıyla usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek

2- Yine ibadet maksadıyla ve ibadetlerde okumak üzere Kur’an’ın bir kısmının veya tamamının ezberletilmesi

3- Kur’an öğretisinin hayata intikalini sağlamak maksadıyla onun anlam ve muhtevasının öğretilmesi

Bu üç öğretim şeklinden ilk ikisinde ibadet maksadı güdülüyor, Kur’an’ın yüceltilmesi, ona saygının geliştirilmesi hedefleniyordu. Üçüncüsünde ise tamamen Kur’an’ın anlam ve muhtevası öğretim konusu yapılıyordu. İbadet maksadına yönelik Kur’an öğretimi herkese verilirken Kur’an’ın anlam ve muhtevasını kavramaya yönelik öğretimin ise sadece ilim erbabına mahsus olduğu kabul ediliyor ve Kur’an’ın anlamı tefsirle birlikte öğretiliyordu. Bugün de büyük ölçüde aynen sürdürülmekte olan bu üç öğretim tarzı ne yazık ki Kur’an’ın mana ve muhtevası ile insanlar arasına mesafe koyan bir sonuç üretmektedir. Kur’an’ın tefsirsiz okunamayacağı, bunu da ancak alim kişilerin yapabileceği anlayışı, halkı Kur’an’ın anlam ve muhtevasından koparmaktadır. Halbuki Kur’an sadece belli bir zümreye hitap eden, ancak belli bir zümrenin anlayabileceği bir kitap değildir. Onda elbette kolay anlaşılamayacak, ancak belli bir bilgi birikimine sahip olanların anlayabileceği kısımlar vardır ama o büsbütün anlaşılmaz da değildir.

Günümüzde insanların Kur’an’la daha çok bütünleşmelerini sağlayacak, hem ibadet maksadını hem de manasını kavramayı birlikte gerçekleştirecek bir öğretim tarzı geliştirmeye ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Artık bir kimsenin Kur’an metninin tamamını ezberleyip de onun manasını

bilmemesi kolay açıklanabilecek bir durum değildir. Kur'an tercümeleri çoğalmış, hemen her evde bulunacak derecede yaygınlaşmış olmasına karşılık halk arasında meal okuma âdeti henüz yerleşmiş değildir. Kur'an kurslarında, yaz kurslarında, camilerde yürütülen Kur'an öğretimi çalışmalarında yine anlam ve muhtevaya yönelik ciddi bir çaba görülmemektedir.

Kur'an öğretiminde rehberlik anlayışı, kişiyi Kur'an'ın hem lafzı hem de anlamıyla buluşturmayı birlikte hedef almaktadır. Kur'an'ın bir hayat nizamı olduğu, hitabının bütün Müslümanları kapsadığı gerçeğinden hareketle sadece ibadet kalıbına sıkışmış bir anlayışla Kur'an öğretimi yapmanın yeterli olmadığı açıktır. Artık yeni Kur'an öğretimi anlayışı, insanı anlam ve muhteva bilgisine yöneltmeyi, bu bilgileri hayata geçirmenin irade ve kararlılığını güçlendirmeyi hedef almalıdır. Böylece Kur'an öğretimi alan herkes ezberlemiş olduğu surelerin anlamlarını bilecek, diğer surelerin anlamlarını tercümeden okuma konusunda da belli kural, kaide ve öncelikler sırasına dair temel bilgilere sahip olacaktır.

Bu konuda temel soru şudur: Kur'an mealini alıp Allah'ın buyruklarını tercümesinden okumak isteyen kişi nasıl bir usul ve yol takip edecektir? Kur'an'daki ayet ve surelerin dizilişi konular hiyerarşisine göre olmadığı için birinci sureden başlayıp sona doğru veya son sureden başlayıp başa doğru bir sıra ile anlam okuması yapmak, doğru ve elverişli bir yöntem midir? Kur'an'ı anlayarak okumanın en elverişli yöntemi hangisidir? Bu ve benzeri sorulara doğru cevaplar teşkil edecek şekilde Kur'an'ın muhtevasının nasıl öğrenileceğinin belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in mealini okumak isteyen kişinin, hangi sureden başlayıp nasıl bir sıra takip edeceği, anlama güçlüğü çektiği noktalarda ne yapacağı, Kur'an'daki kıssaların, teşbih ve temsillerin nasıl değerlendirileceği vb. konularda bilgiler veren bir Kur'an meali okuma kılavuzu hazırlanmalıdır[4]. Kur'an öğreticileri, böyle bir kılavuzun kullanılması yönünde öğrencilerini teşvik etmeli, onlara nasıl meal okuyacaklarını öğretmeli ve böylece onları Kur'an'ın anlam ve muhtevası ile buluşturmalıdırlar.

Kur'an öğretiminde dikkate alınması gereken temel hususlar iki başlık altında şöyle sıralanabilir:

Kur'ana yeni geçen öğrencinin yüzünden okumaya başlatılması sırasında

1- Kur’ana geçen öğrenci için bir tören düzenlenerek, olayın ehemmiyeti gösterilmeli, çocuk ödüllendirilerek özendirilmeli, teşvik edilmelidir.

2- Kur’an hakkında etraflı bilgi vermeli, Kur’an, Mushaf, cüz, sure, ayet vb. konularda öğrenci bilgilendirilmelidir.

3- Müslüman için Kur’an’ın anlamını ve muhtevasını bilmenin gerekliliği, bunun nasıl mümkün olabileceği anlatılarak çocukta bu yönde bir bilinç oluşturulmalıdır.

4- Öğrenciye Kur’an’a karşı nasıl davranılacağı, Kur’an okumanın usul ve adabı öğretilerek, buna göre davranması sağlanmalıdır.

Kuran Okuturken

1- Öğrencinin çok ve hızlı okutmasından önce düzgün, ahenkli ve harfleri tekrarlamadan okumasına özen göstermelidir.

2- Ezberletilen surelerin ve duaların anlamları da ezber sırasında düzgün bir şekilde öğretilmelidir.

3- Yüzünden okuturken yeri geldiğinde “bak Allah burada şöyle buyuruyor” diyerek ilgi çekici ve kolay akılda kalan kısımların anlamı verilmek suretiyle her fırsatta öğrenci anlama yöneltilmelidir.

4- Bir program dahilinde seviyeye uygun, kolay anlaşılan, öğüt verici surelerde meal okuması yapılarak öğrenci bu tür okumaya alıştırılmalıdır.

---

[4] Bu konuda bazı çalışmalar mevcut olmakla birlikte bunların kast ettiğimiz maksada tam olarak uygun olduğu söylenemez. Örneğin Soyalan (2008) tarafından kaleme alınmış olan “Kur’an Meali Okuma Kılavuzu” adlı eser, bu ihtiyacı karşılayacak nitelikte bir eser değildir.

BÖLÜM 4:

DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK

I. REHBERLİK AÇISINDAN DİN HİZMETLERİNİN MAHİYETİ

Din hizmeti olarak ifade edilen görevler kişinin dini yönden ihtiyaç duyduğu her konuda ona yardım etmeyi gerektiren çalışmaların bütünüdür. İbadet yerlerinin cami ve mescitler olması ve din görevlilerinin de buralarda görev yapıyor olmaları sebebiyle din hizmetlerinin cami ile sınırlı olduğu zannedilebilir. Halbuki din hayatın bütününü kuşatmakta, insanlar hayatın her alanında bir şekilde din ve maneviyat bağlantılı olarak yardıma ihtiyaç duyabilmektedirler. Hayatta her zaman din ile ilgili problemler yaşanabilmekte veya insanlar karşılaştıkları bazı problemleri din ve maneviyat bağlamında çözmek istemektedirler. Dünyevi konularda bile insanları rahatlatıp huzura kavuşturmada, sorunlarını aşmalarına yardım etmede din ve maneviyat bağlantılı çözümler daha iyi sonuç verebilmektedir.

Kişinin yaşadığı sorun din bağlantılı olsun veya olmasın sıkıntısını gidermede ona yardımcı olmak Müslümanlar için dini bir görevdir. Din hizmetleri yürütmek üzere görevlendirilmiş olanlar için ise bu yardım dini bir görev olmanın yanında aynı zamanda resmi ve vicdani bir görevdir. Peygamberimiz, dini danışma ve rehberlik hizmetinin esasını teşkil eden bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Kim bir müslümanın dünyevi bir sıkıntısını giderirse Allah onun kıyamet günü sıkıntılarından birini giderir. Kim dünyada zora düşmüş birinin işini kolaylaştırırsa Allah onun dünyada ve ahirette işini kolaylaştırır. Kim bir müslümanın dünyada açığını kapatırsa Allah onun dünya ve ahirette açığını kapatır. Kul din kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da kulunun yardımındadır.” [Tirmizi, “Birr”, 19]

Bu hadiste Müslümanlar birbirlerine destek olmaları, rehberlik etmeleri hususunda teşvik edilirken bir müslümanın diğer müslümana karşı dört konuda destek olması gerektiğine dikkat çekilmektedir:

(1) Sıkıntısını giderme

(2) Açığını kapatma
(3) İşini kolaylaştırma
(4) Sürekli yardımında olma

Bu dört husus, insanların yardım ve desteğe ihtiyaç duydukları sorunları, dolayısıyla da dini danışma ve rehberlik hizmetinin yürütüleceği alanları belirlemektedir. Özellikle müminin sürekli din kardeşinin yardımında olması gerektiğine vurgu yapılması danışma ve rehberlik hizmetinin sürekliliğine ve yaygınlığına işaret etmektedir.

Din hizmetleri esas itibariyle insanların dini vecibelerini doğru bir şekilde yerine getirmelerine, dini yönden doğru tutum ve davranışlar geliştirmelerine, dini duygularını dengelemelerine yardım faaliyetleridir. Dolayısıyla din hizmetlerinin temelinde tam anlamıyla dini rehberlik amacı bulunmaktadır. İslam dini, iyilikler ve dini hassasiyetler konusunda yardımlaşmayı, iyilikleri öğütleyip onları kötülüklerden alıkoymayı, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeyi müminlere emretmektedir. Aynı şekilde fakirlere, borçlulara, yolda kalmışlara yardım etmek; yaşlıları, düşkünleri, yetimleri gözetmek; hastalara, düşkünlere çaresizlere destek olmak birer dini görevdir.

Bugün din hizmetleri diye organize edilmiş olan sistematik resmi görevler bu dini yükümlülüklere dayanmaktadır. Eğer din hizmetleri; sadece camilerin açılıp kapatılması, ezanların okunması ve namazlarda imamlık yapılmasından ibaret görülecek olursa ortada din hizmeti kalmamış demektir. Çünkü bunlar; yardımı, desteği, rehberliği gerektirmeyen kendiliğinden yürüyecek işlerdir.

İnsanların problem yaşadıkları hastanelerde, ceza ve tutukevlerinde, çocuk ve yaşlı yurtlarında, açlık ve felaket bölgelerinde hülasa insanların manevi takviyeye ihtiyaç duydukları her yerde onlara dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti götürülebilir. Günümüzde bu çalışmalar; hedefleri, ilkeleri, kuralları, metotları belirlenmiş sistematik hizmetler olarak kiliseler ve onlara bağlı organizasyonlar tarafından yaygın bir şekilde sürdürülmektedir. İslam dünyasında ise bu hizmetler *“emri bil maruf ve nehyi anil münker”* çerçevesinde mümin için dini bir vecibe olarak kabul edilip çoğunlukla bireysel düzeyde bir ölçüde de dini gruplar tarafından tebliğ faaliyeti şeklinde sürdürüle gelmiştir.

Halen Türkiye’de din hizmetlerinin organize edilmesi ve yürütülmesi ile görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın toplumda din ile ilgili ihtiyaçların karşılanması ve sorunların çözülmesi hususunda camilerde ve cami dışında

topluma götürdüğü hizmetlerin tamamı din hizmetleri kapsamına girmektedir. Başkanlık din hizmetlerinin alanlarını; camiler, eğitim merkezleri, Kur'an Kursları, hastaneler, cezaevleri, çocuk ıslahevleri, işyerleri ve aile olarak belirlemiştir [DİB, 1995]. Diyanet İşleri Başkanlığı bu alanlardaki hizmetleri il ve ilçelerde müftülüklere bağlı resmi din görevlileri marifetiyle yürütmektedir. Özel olarak görevlendirilen merkez vaizleri, irşad ekipleri cami dışı hizmetleri yürütmekte, cami görevlileri de yeri geldikçe bu çalışmalara katılmaktadırlar.

Sağlık Bakanlığı 19.01.1995 tarihinde hastanelerde "din ve moral hizmeti" yürütmek üzere kadrolu din görevlisi istihdam edilmesi yönünde bir karar almıştı. Şüphesiz ki bu karar görülen bir ihtiyaca dayanmaktaydı. Ancak toplumda yürütülen tartışmalar sonunda söz konusu karar Danıştay'ın 7.6.1996 tarihinde aldığı kararla yürürlükten kaldırılmıştır. İtirazlar bu görevi layıkıyla yerine getirecek nitelikte din görevlilerinin olmadığı, kaş yaparken göz çıkarma sonucunun ortaya çıkacağı noktasında odaklanıyordu. Bu tür endişelerin haklılığı, normal dışı pozisyonlarda sıkıntılarla boğuşan insanlara götürülecek dini danışma ve rehberlik hizmetine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıyor. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002 yılında aile danışma ve rehberlik çalışmalarını müstakil bir hizmet alanı olarak benimsemiş, müftülüklerde aile İrşad ve Rehberlik Büroları kurulmasını kararlaştırmıştır.

Bütün il müftülüklerinin yanında birçok ilçe müftülüklerinde de kurulmuş bulunan Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında hizmet içi eğitim seminerlerine alınmış olan vaiz ve vaizeler görev yapmaktadırlar. Bu bürolarda görev alacak elemanlar için din görevlisi yetiştiren öğretim kurumlarında bir eğitim dalı henüz mevcut değildir. Dolayısı ile din görevlileri bu hizmetlerin tamamını özellikle de cami dışındaki hizmetleri iyi bir şekilde yürütecek bilgi ve donanımla yetiştirilme imkanına sahip bulunmamaktadırlar. Bu bakımdan söz konusu bürolarda etkili bir hizmet verildiğini söylemek şimdilik mümkün değildir. Ancak dini danışma ve rehberlik konusunun bir hizmet alanı olarak kabul görmüş ve bu konuda bir şeyler yapma ihtiyacı duyulmuş olması önemli bir başlangıçtır.

Din hizmetlerinin yaygınlığı ve bu hizmetlerin toplumun manevi gelişmesi açısından önemi düşünülürse bu alana eleman yetiştirmek üzere İlahiyat fakültelerinde ayrı bir Dini Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü açılması yerinde olacaktır. Bu, denemeye değer bir girişim olmaktan öte gerçekleştirilmesine acilen ihtiyaç bulunan bir tedbirdir. Sadece belli ölçüde

dini bilgilere sahip olmanın dini danışma ve rehberlik hizmetlerini yürütmeye yetmeyeceğinin kabul edilmesi gerekir.

II. DİN HİZMETLERİ ALANINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Din hizmetlerinin yaygınlığı ve farklı yapılardaki insanlarla ilgili olması sebebiyle bu hizmetlerin yerine getirilmesinde çok değişik sorunlarla karşılaşmak normaldir. Din hizmetleri alanında yapılacak işlerin ve mücadele edilecek sorunların niteliğine uygun hizmet yaklaşımı belirleyebilmek için bunların kategorik olarak sınıflandırılmasında yarar vardır. Bu bakımdan din hizmetleri ile ilgili olarak toplumda karşılaşılan sorunları ana karakterleri itibariyle üç gruba ayırabiliriz:

1- Dini yaşantılarla ilgili olanlar
2- Sosyal yaşantılarla ilgili olanlar
3- Kişisel yaşantılarla ilgili olanlar

İnsanların yaşadıkları sorunların her birisinin kendine has çözümleri vardır. Belli standart çözümlerle her sorunun üstesinden gelmek her zaman mümkün olmamaktadır. Hatta aynı sorunu yaşayan iki insandan birine çözüm getirilen yöntemle ötekine çözüm getirmek mümkün olmayabilmektedir. Bu bakımdan dini danışma ve rehberlik uzmanlarının olabildiğince çok çözüm alternatiflerine dair bilgilere sahip olmaları gerekir. Şimdi yukarıdaki tasnife göre din hizmeti alanlarındaki sorunları ve bunların çözümüne yönelik yaklaşımları irdelemeye çalışalım.

a. Dini yaşantılarla ilgili sorunlar

Dini yaşantılar, Kur’an ve Sünnetle esasları ve ölçüleri belirlenmiş olan ibadetler ile mevlitler, çeşitli geleneksel dini merasimler, kabir ziyaretleri, uzlet riyazat vb. ibadet mahiyetindeki davranış örüntüleridir. Bunlar belli sıklıkta tekrarlanarak hayat boyu devam edip gider. Hem tekrar ve süreklilik özelliği hem de insanların unutma, özenti, heyecan, iştiyak özellikleri sebebiyle zaman içinde bu yaşantılarda bozulmalar görülür. Bidat, hurafe, batıl inanç vb. şekillerde kendini gösteren bozukluklar düzeltilmediği taktirde giderek dini yaşantıları dinin özünden ve esasından uzaklaştırır.

Diğer yandan hayatın karmaşıklığı ve hayat şartlarının değişkenliği sebebiyle insanlar dini yönden sorumlu olmayacakları doğru kararları almakta doğru tutum ve davranışlar sergilemekte zorlanmakta, doğru zannederek yanlış kararlar alabilmekte, yanlış davranışlar sergileyebilmektedirler. Toplumda iletişim kanalları ile yanlış bilgilendirme ve telkinler sonucu dinden olanları gereksiz saymak dinden olmayanları da dinden kabul etmek şeklinde yanlışlıklar da görülebilmektedir.

Dini yaşantılarda sık karşılaşılan belli başlı yanlışlıkları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- İbadetlere karşı ilgisizlik ve isteksizlik
- Dini çözümsüzlük ve itikat zayıflığı
- İbadetlere karışmış olan bidatlerin ibadetten addedilmesi
- Bilgisizlikten kaynaklanan batıl inanç ve hurafeler
- Dini nitelik kazanmış yanlış âdet ve gelenekler

Dini yaşantılarda karşılaşılan yanlışlıkların giderilmesi, ortaya çıkan sorunların çözümünde salt bilgilendirme, bilgi verme çalışmaları yeterli olmamaktadır. Bunları düzeltmenin en etkin yolu iyileştirici ve düzenleyici rehberlik yaklaşımlarıdır. Cemaat, tarikat gibi dini grupların dini yaşantıları düzenleme konusunda eğitim kurumlarından daha etkili olmaları, rehberlik ilişkisini ön plana çıkarmaları sebebiyledir.

b. Sosyal yaşantılarla ilgili sorunlar

Din bireysel bir olgu olduğu kadar aynı zamanda sosyal bir kurumdur. İnsanların sosyal hayatın gereği olarak birbirleri ile kurdukları ilişkilerde dini inanç, dini duygu ve davranışlar bir şekilde yer almakta, ilişkileri etkilemektedir. İş ilişkileri, iktisadi ilişkiler, aile ve akraba ilişkileri, arkadaşlık ve dostluk ilişkileri, komşuluk ilişkileri vb. uzayıp giden hayatın bütününe dair çeşitli ilişkilerde her zaman sorunlar yaşanabilmektedir. Hiçbir sosyal ilişki alanı sorunsuz değildir.

Kimi sorunlar yaşanıp geçilirken kimileri de rotasını şaşırmış dini duygu ve anlayışlardan da güç alarak derinleşir ve çözümü güç sosyal sorunlara dönüşür. Bu sorunlar çözülmediği sürece giderek sosyal hayatı yıpratan kalıcı problemler olarak toplum bünyesinde yerleşmektedir. Günümüzde bir kısmı yöresel olsa da toplumumuzun gündeminde bulunan sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Kan davaları
- Töre/namus cinayetleri

- Zorla evlendirmeler,
- Çocukların istismarı ve suça itilmeleri
- Bilinçsiz bir şekilde çok sayıda çocuk sahibi olmak
- Evliliği zorlaştırıcı âdetler
- Madde bağımlılığı ve kötü alışkanlıklar

Sosyal yaşantılarla ilgili sorunların çözümünde de yerine göre öğretici, düzenleyici, uzlaştırıcı ve yönlendirici rehberlik yaklaşımları kullanılacaktır. Özellikle din kaynaklı sosyal sorunların çözümünde din görevlileri birer dini danışma ve rehberlik uzmanı olarak görev yapacaklarından bu konulardaki başarı, onların uzmanlık becerilerine bağlı olacaktır.

c. Kişisel yaşantılarla ilgili sorunlar

Hayatta her insanın beklenmedik bir sorunla karşılaşması ve bu sebeple sıkıntı çekip yardıma ihtiyaç duyar hale düşmesi her zaman mümkündür. Kişisel sıkıntıların bilinebilir olanları kadar bilinemez olanları da vardır. İnsanlar mecbur kalmadıkça kötü yanlarını açıklamak istemezler. Hasta ziyaretleri, akrabalık, komşuluk ilişkileri, ibadet ortamları, çeşitli sosyal ve kültürel beraberlikler kişisel sorunları öğrenme vesileleridir. Din görevlisinin sosyal bir kişilik olarak çevresi ile sıkı bir ilişki içinde olması, gelişmeleri takip etmesi, olup bitenden haberdar olması gerekir. Bunu yapamayan görevlilerin çevrelerine rehberlik etmeleri mümkün olmaz. Dolayısıyla bu görevliler din hizmetleri konusunda görevlerini ihmal etmiş olurlar.

Çok sık karşılaşılan kişisel yaşantılarla ilgili sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Ölüm ve hastalık hallerindeki sıkıntılar
- Doğal felaketler, yangın, kaza, iflas gibi durumlar
- Fakirlik, düşkünlük ve çaresizlikler
- Suçluluk ve hükümlülük halleri
- Madde bağımlılığı diğer kötü alışkanlıklar

Kişisel yaşantılarla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar konusunda insanlara yardımcı olmak üzere yürütülecek dini danışma ve rehberlik hizmeti manevi takviye şeklinde olacaktır.

III. DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK İLKELERİ

Din görevlileri tarafından cami içinde ve cami dışında yürütülen din hizmetlerinin tamamı, esas itibariyle insanlara dini konularda yardım ve rehberlik etme temeline dayanır. Bu yönüyle din görevliliği de bir yardım mesleği olarak insanların din konusundaki veya din ile bağlantılı konulardaki yardım ihtiyacına cevap verme mesleği olarak değerlendirilmelidir. Yani hedef insandır ve sunulan hizmet insani bir öze ve muhtevaya sahiptir. Öte yandan günümüzde din görevliliği yasalarla belirlenmiş resmi bir görev olmakla birlikte bu görevi yürütenler rollerini dinden alırlar. Bu durumda din hizmetlerinin üç boyutu öne çıkmaktadır. Bunlar; **yasal boyut, insani boyut** ve **manevi boyut**tur. Din hizmetinin bu üç boyutunu birlikte dikkate almadan, sadece resmi bir yükümlülüğü yerine getirme düşüncesi ile çalışmakla din hizmetlerini hakkıyla yürütmek mümkün olamaz. Hizmetin tam olarak yerine getirilebilmesi için onun manevi ve insani boyutunun da aynı hassasiyetle gözetilmesi gerekir.

Din hizmetlerinin bu üç boyutu ile birlikte yaygınlığı ve çeşitliliği göz önüne alındığında bu alandaki rehberlik çalışmalarının çok yönlü becerileri gerektirdiği kolaylıkla anlaşılabilir. Henüz bir uzmanlık programı geliştirilmemiş bulunan dini rehberlik konusunda görev yapanların sorumluluk bilinciyle hareket edip kendilerini olabildiğince yetiştirmeleri, bilgi ve tecrübelerini geliştirmeleri gerekir. Hukuki olduğu kadar insani ve manevi yönü de bulunan dini görevlerde etkili hizmet yürütebilmenin asgari şartlarını yerine getirmeden başarılı olmak zordur.

Din hizmetlerindeki rehberlik çalışmalarının kendine özgü birtakım metotları, teknikleri, olayların çeşitliliği ölçüsünde bunların farklı kullanımları olacaktır. Ayrıca her olayın karakterine uygun olarak insanlarla kurulacak ilişki ve iletişimlere dair kuralların olması da tabiidir. Bütün bunlar hizmetin doğru ve etkili yürütülmesinin gerekleridir. Bunlara dair bilgilerin ve uygulama örneklerinin ayrıntılı bir şekilde verilmesi ayrı bir konu olduğundan burada sadece din hizmetlerindeki rehberlik

çalışmalarında uyulması gereken temel ilkelere (prensiplere) dikkat çekilmekle yetinilecektir.

a. İnsan Onurunun Gözetilmesi

Allah insanı en mükemmel bir şekilde yaratmış, diğer mahlukatı da onun hizmetine vermiştir [İbrahim, 14/32-34]. Allah kendisine inanan inanmayan bütün insanları yaşatmakta, rızıklarını vermekte, onları koruyup kollamaktadır. Çünkü insan O'nun en müstesna eseri ve yeryüzündeki halifesidir [Bakara, 2/30]. Yine Allah Teâlâ mümin kafir ayırmaksızın insan oğluna güzel ikramlarda bulunmuş onları yarattıklarının çoğundan üstün tutmuş [İsra, 17/70], bir kişiyi öldürmenin insanlığı öldürmeye eşdeğer olduğunu bir kimseye hayat vermenin bütün insanlığa hayat vermeye eşdeğer olduğunu beyan etmiştir [Maide, 5/32].

Dini danışma ve manevi rehberlik hizmeti yürütenlerin insanın Allah katındaki bu konumunu göz ardı etmemeleri, ona insan olarak insan onuruna yaraşır şekilde muamele etmeleri bu hizmetin tabiatı gereği çok önemlidir. İnsanlara ihtiyaç duydukları zamanda ve ihtiyaç duydukları her konuda götürülen son derece insani bir hizmetin aynı ölçüde insani gereklere uygun bir şekilde yürütülmesi esastır.

Her şeyden önce dini rehberlik hizmeti götürülecek insanların manevi yönden takviyesi esas olduğundan bu hizmetlerde onların manevi dünyalarını doyuracak güzelleştirecek çabalara ihtiyaç vardır. Bu çabaların sonuç verebilmesi için muhataplara başka sebeplerden dolayı değil sadece insan oldukları için nazik, kibar, saygılı, samimi, mütevazı, sempatik, güler yüzlü davranmak icap eder. Bunlar, dini danışman ve rehberlerin asla ihmal etmemeleri gereken temel davranış biçimleridir. Rehberlik hizmeti verilen insanları ciddiye almamak, küçümsemek, kaygı ve endişelerini hafife almak, onlara karşı yukarıdan bakan hakimane ve buyurgan tavırlar sergilemek bu hizmetin tabiatına aykırıdır. Kur'an'da güzel sözlerle bir insanın gönlünü almanın, onu bağışlamanın kaba tavırlarla ona maddi yardımda bulunmaktan hayırlı olduğu bildirilmiştir [Bakara, 2/263].

b. Kişisel Maslahatın Gözetilmesi

Eğer insanlar herhangi bir konuda dini rehberliğe ihtiyaç duyuyorsa yahut ihtiyacın mevcut olduğu görülerek dini rehberlik yapma gereği duyuluyorsa götürülecek hizmetin mutlak surette o ihtiyaca odaklanması, onu

karşılamaya yönelik olması şarttır. Diğer bir ifadeyle dini danışma ve rehberlik hizmetinin nasıl ve ne şekilde yürütüleceğini belirleyen, o hizmete duyulan ihtiyaçtır. Rehberlik, “sistematik bir yardım süreci” olarak tanımlandığına göre bu hizmetlerde kesinlikle muhataba bir şekilde yardımcı olmak söz konusudur. Bir hizmetin yardım anlamı taşıyabilmesi için de hizmeti alanın ondan yararlanması gerekir.

Farklı konum ve statüdeki insanların din hizmetinden yararlanma ihtiyaç ve güdüsü birbirinden farklıdır. Gençler, yetişkinler, bayanlar, mahkumlar, hastalar, düşkünler, kimsesiz çocuklar vb. insan gruplarının kendilerine özgü ihtiyaç ve beklentilerine karşılık vermek esastır. Dini rehberlerden, insanların ihtiyaçlarına odaklanarak onlar için anlamlı ve değerli sonuçlar üretmeleri beklenir. İnsanların ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermeyen bir rehberlik çalışması, başka yönlerden faydalı olsa dahi hizmeti alanlar için makbul ve muteber sayılamaz.

Öte yandan din hizmetleri alanındaki rehberlik görevi, psikolojik yardım olarak değil sosyal yardım olarak, insanların sosyal ihtiyaçları ekseninde yürütülecektir. Bu da dini rehberin insanlara rahatsızlık veren yaşam şartlarında değişim aktörü olması ve geliştirme fonksiyonu üstlenmesi anlamına gelmektedir. Yapılacak çalışmada; kolaylaştırma, destekleme, güç verme, aracılık yapma rolleri ile sosyal uyum ve intibak ihtiyaçlarının karşılanması, bireyi sosyal yapıya bağlayan dinamiklerin geliştirilmesi, hayatın birey için anlam ve kalite kazanması gözetilecektir.

Dini ve manevi rehberliğe ihtiyaç duyanlara götürülen yardım hizmeti onların maslahatlarını karşılaması sebebiyle insanlar arasında çok sıcak ve samimi duyguların ortaya çıkmasını, birlik, bütünlük ve dayanışma ruhunun gelişmesini sağlayacaktır. Hizmeti verenin de hizmeti alanın da yüksek duygular yaşamalarının topluma çok değerli yansımaları olacaktır. Bu sebeple Peygamberimiz *“İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır.”* [Mucem’ül-Evsat, 6/58] buyurmuştur.

Öte yandan din hizmetleri manevi ve insani yönü ağır basan görevler olduğundan bu görevlerin sürekli bir dikkat, duyarlılık ve ciddiyetle yürütülmesi zarureti vardır. Kişisel maslahata yönelik bir hizmet yürütebilmenin en temel yolu, çevreye karşı ilgi ve hassasiyeti canlı tutmak ve fark edilen ihtiyaçlara en uygun karşılıkları verebilmektir. Abese suresinde anlatılan olay bu konuya dikkatimizi çekmektedir. Hz. Peygamber, Kureyş’in ileri gelenlerinden bir gruba İslam’ı anlatırken Ümmü Mektum adındaki ama bir sahabi gelip “Ya Resulallah Allah’ın sana

öğrettiklerinden bana da öğret" der. O sırada Peygamber özel muamele bekleyen insanlarla meşgul olduğundan Ümmü Mektum'un ısrar etmesine canı sıkılır ve bu durum yüz hatlarına yansır. Bunun üzerine Abese suresinin şu ayetleri nazil olmuştur:

"Peygamber, Ama'nın kendisine gelip talepte bulunmasından dolayı yüzü asıp ilgi göstermedi. Nerden biliyorsun belki o arınacak yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecektir. Sana ihtiyaç duymayana gelince sen ona yöneliyorsun. Halbuki onun arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat Allah'tan korkarak koşup sana gelenle de ilgilenmiyorsun" [Abese, 80/1-10]

Bu ayetlerde Hz. Peygamber'in bir davranışından hareketle insanların ihtiyaçları ile ilgilenmenin önemine dikkat çekilmektedir.

c. Kültürel Farklılıkların Gözetilmesi

Din hizmetlerindeki rehberlik ve danışmanlık çalışmalarında danışanın kültürel yapısı göz ardı edilemez. İnsan kültürel bir varlık olması sebebiyle hem sorunlarının oluşmasında hem de bunların çözümünde kültür unsurunun önemli bir payı vardır. Dünyada gelişmekte olan kültürel duyarlık, çok kültürlülük ve farklılıkların birlikteliği olgusu insan hayatındaki kültür unsurunu daha da öne çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kültüre duyarlı psikolojik danışma çalışmaları 1990'lı yılların başından itibaren hız kazanmıştır. Günümüzde kültüre duyarlı psikolojik danışmanlığın önemli ruh sağlığı yaklaşımlarından biri olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın kuramsal temeli; kültürel normların, yalnızca bireylerin benliklerinin gelişimine katkıda bulunmadığı, insan ilişkilerinin düzenlenmesinde de etkin olduğu gerçeğine dayanmaktadır [Jones, 1995].

Kültür; insanların geliştirdiği değerler, normlar, aile yaşam tarzları ve sosyal roller ile tarihsel, politik, ekonomik ve sosyal gerçekliklere yönelik davranışlar bütünü olarak kabul edilir. İnsanların karşılaştıkları psikolojik sorunlar, bir anlamda bu bütünlük içindeki uyum-intibak güçlükleri, yetersizlikler ve sapmalardan ibarettir. Kültürel farklılıkların olduğu yerde ülfet ve uzlaşma ihtiyacı var demektir, tekdüzelik böyle bir ihtiyacı ortaya çıkarmaz.

Allah insanları farklılıklar ve çeşitlilik üzere yarattığını [Rum, 30/22)] beyan etmekte, farklılıkların zıtlaşmalara değil uzlaşmalara vesile olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. *"Ey iman edenler! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, birbirinizle tanışıp kaynaşmanız için sizi*

kavimlere ve kabilelere ayırdık” [Hucurat, 49/13]. Dini danışmanlık ve rehberlik görevi yürütenlerin, danışanların duygu, düşünce ve davranışlarında belli standartlar aramaları, bu standartlara aykırılıkları problem oluşturucu unsurlar olarak kabul etmeleri asla doğru olmaz. Kültürel farklılık bir insan gerçeği olduğuna göre her insanın problemlerinin sebepleri de çözümleri de bu gerçeklik içinde aranacaktır.

Dini inanç ve davranışlara dair farklılıklar hem danışmanın hem de danışanın kültürel geçmişinin önemli bir yönünü teşkil eder. Kimsenin kendi kültürel geçmişinden arınarak davranışta bulunması, sorunlarını kavraması ve onları çözümlemesi beklenemez. Günümüzde dini rehberler giderek artan yoğunlukta kültürel farklılıklar kapsamında hizmet vermeye hazır olmalıdırlar. Küreselleşen dünya şartlarında hem ulusal hem de uluslararası boyuttaki göçlere ve yer değiştirmelere dayanan nüfus hareketleri, kültürel çeşitliliği körüklemekte, her bölgede bu çeşitliliğe dayanan uyum ve intibak sorunlarını gündeme getirmektedir.

Danışanıyla farklı kültürlerden olan bir dini danışmanın değer yargıları, onun ön yargılı danışmanlık yapmasına sebep olursa, böyle bir danışmanın yararlı bir danışmanlık yapması mümkün olmaz. “*Etik anlamda düşünülecek olursa; danışma sürecinde danışmanın tek tip bir değer yargısına ve tek tip bir danışan grubunun kültürel dinamiklerine bağlı kalması hatalı bir davranıştır. Etkili bir danışman olabilme süreci; farklılıkları tanımayı ve danışanın dünyasına hitap edebilecek danışmanlık uygulamalarını biçimlendirebilme becerilerine sahip olmayı gerektirir.*” [Koç, 2003]

d. Probleme Odaklanmak

Kur’an ayetlerinin büyük bir kısmı, çözümü gereken hadiselerin ortaya çıkması üzerine (esbab-ı nüzul) nazil olmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber de çeşitli sorulara cevap verme, sorunlara çözüm üretme şeklinde dini esasları beyan etme yöntemi kullanmıştır. Bu durum, dini hizmetler alanında yürütülen görevlerde problem odaklı bir yol tutulması gerektiğine işaret etmektedir. İnsanlar problemlerle baş başa kaldıkça yardıma ihtiyaç duyacaklarından onlara götürülecek yardım hizmetinin probleme odaklanması kaçınılmazdır.

Şüphesiz her dini hizmetin yerine getirilmesinde mutlaka problemle karşılaşılması söz konusu olmayacağı, dolayısı ile bütün din hizmetlerine problem odaklı yaklaşmanın gerekmediği düşüncesi akla gelebilir.

Unutmamak gerekir ki problem sadece bir konudaki çözümsüzlük değildir, her işin ve hizmetin kalitesi de daima bir sorundur. Mükemmele yolculukta kalitenin sürekli geliştirilmesi çabası gereklidir. Nerede eksik bırakıldığı ve nerede hata edildiği şeklindeki denetim ve kontrol bilinciyle hizmetin nasıl daha iyi yapılacağı sorusu mükemmele yolculuğun esasını teşkil eder.

Din hizmetlerine problem odaklı yaklaşmak bu hizmetleri bütün boyutları ile ele almayı mümkün kıldığı gibi bu hizmetlerde akılcı bir yol tutulması anlamına da gelmektedir. Kur'an-ı Kerim aklı daima ön plana çıkardığı gibi problemlerin akılcı bir şekilde çözümüne ilişkin de örnekler vermektedir. Mücadele suresinde bir karı ile kocanın boşanmaları sorununa dair getirilen çözüm güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Ashaptan Evs b. Sabit eski Arap âdeti üzere karısına zıhar yapmıştı. Zıhar bir adamın karısına "sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek onu boşaması anlamına gelmektedir. Evs'in eşi Peygamber'e gelerek genç yaşta kocasına hizmet ettiğini, çocuklar dünyaya getirdiğini, şimdi kocasının zıhar yaparak onu terk ettiğini, kendisinin çok perişan duruma düştüğünü belirterek kocasına dönmek için bir yol göstermesini istedi. Hz. Peygamber bu konuda gelmiş bir hüküm bulunmadığı için ona "sen artık kocana haramsın" demişti ama içi rahat etmemişti. Kadın küçük çocuklarına üzüldüğünü anlatarak Peygamberden lehine bir hüküm vermesinde ısrar ediyordu. Bu durum üzerine mücadele suresinin ilk ayetleri gelerek bu uygulamanın yanlış olduğu beyan edilmiştir.

"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmalarınızı işitir. Çünkü Allah işiten ve bilendir. İçinizden zıhar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz ki onlar çirkin bir söz ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır." [Mücadele, 58/1-2]

Bu olayda Allah Teala, akli bir yol tutarak kişinin anasının ancak onu doğuran kişi olduğunu, anaya benzetilerek eşi boşamanın yanlış olduğunu, bu şekilde kadının boşanmış olmayacağını açıklamıştır. Ancak devam eden ayette [ayet:3] bu çirkin benzetmeyi yapanın eşine dönmeden önce ceza olarak bir köle azat etmesi gerektiği de beyan edilmiştir.

Hz. Peygamber, kendisine gelerek problemini anlatanlara o problemin çözümü konusunda rehberlik yaptığı gibi, probleminin farkında olmayanlara da sorular sorarak problemi kavratmış sonra da çözümünü göstermiştir.

e. Uzmanlığı Esas Almak

Uzmanlık, bir işi doğru, düzgün ve verimli bir şekilde başarabilmeyi mümkün kılan bilgi, beceri ve yetenek konusundaki yeterlikleri ifade etmektedir. Günümüzde her nitelikli iş özel bir uzmanlık alanına girmekte ve özel olarak yetiştirilmiş olan uzmanlarca yürütülmektedir. Hal böyle olmakla birlikte bazen herkesin her işi yapabileceği gibi bir anlayışın da günlük hayatta taraftar bulduğu görülmekte, işlerin ehil olmayan kimselere havale edildiğine yahut bazı kimselerin uzmanı olmadıkları işlere giriştiklerine rastlanılmaktadır.

Kimi zaman insanlar, problemlerinin dini bağlantılı olduğunu, bunların din görevlileri veya başka dini şahsiyetler tarafından çözülebileceğini düşünürler. Bu sebeple hastalığın tedavisi için bile doktora gitmek yerine veya doktora gitmiş olsa da bir de hocaya gideyim diye bir dini şahsiyete başvurup kendilerine okuyup üflemesini isterler. Bu gibi durumlarda bir din görevlisi kendisine müracaat eden kişiyi, *“Allah size, mutlaka emanetleri ehline vermenizi emreder”* [Nisa, 4/58] anlamındaki ilâhi hüküm gereğince mutlak surette doktora yönlendirmeli, tedavi olmasını öğütlemelidir.

Hz. Peygamber, bir hastalıkla karşı karşıya olduğunu ve ne yapılması gerektiğini söyleyen bir sahabeye tedavi olması gerektiğini inandırıcı bir şekilde anlattıktan sonra *“Şüphesiz ki Allah tedavisi olmayan bir hastalık vermemiştir”* [5] [Tirmizi, Hadis: 2038] buyurmuştur.

Günümüzde fizyolojik ve psikolojik sorunları olan insanlara dini danışma ve rehberlik hizmeti olarak yapılacak olan en önemli yardım bu kimseleri ilgili uzmanlara yönlendirmek, uzmanlara başvurmaları hususunda onları cesaretlendirmektir. Dini danışmanların insanlara yapacağı yardım çalışmaları onların bilgili ve yetkin oldukları konularla sınırlı olacaktır.

Ancak topluma götürülecek din hizmetleri konusunda çalışanların yetersizlikleri kader saymamaları, asla en azla yetinmemeleri, kendilerini sürekli geliştirmeleri gerekir. Bir de bu hizmetlerde görev alanların gevşeklik göstermemeleri, azimli ve kararlı bir şekilde sürekli çalışmaları, çalışmalarını da fedakarlık anlayışı ile yürütmeleri esastır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: *“İnsan için kendi çalışmasından başkası yoktur. Çalışması da ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.”* [Necm, 53/39-41]

f. Kurallara Riayet Etmek

Din hizmetleri alanındaki rehberlik çalışmaları, din görevlilerinin veya dini rehberlerin kendi bildiklerine yürütecekleri sıradan işler olarak görülemez. Bu çalışmalar belli yasalar, kurallar ve usuller çerçevesinde, düzenli ve sistemli bir şekilde yürütülecektir. Günümüzde üzerinde durulup geliştirilmesi gereken en önemli hususlardan biri de bu hizmetlerin sistemleştirilip disipline edilmesi ve bir düzene kavuşturulmasıdır.

Burada şimdilik dikkat çekilmesi gereken husus din hizmetleri alanında yürütülecek dini danışma ve rehberlik çalışmalarında şu üç hususa özenle riayet edilmesidir:

Öncelikle bu çalışmalar yürürlükteki kanunlar, yönetmelikler ve yönergeler çerçevesinde yürütülecektir. Toplum düzenini sağlamak, işleri ve ilişkileri düzene koymak üzere getirilmiş olan yasal mevzuat hükümleri, dini danışma ve rehberlik çalışmalarının da çerçevesini belirler. Bütün dini danışma ve rehberlik çalışmaları, yasal mevzuatın çizdiği çerçeve içinde yürütülecektir.

İkinci olarak da dini danışma ve rehberlik çalışmalarında insani ve ahlâki kurallara uygunluk gereklidir. İnsanın doğru bir amaca yönelmiş olması ve doğru bir iş yapıyor olması ona insani ve ahlâki kuralları dikkate almama hakkını ve meşruiyetini vermez. Zira “gayenin meşru olması, vasıtaların gayrı meşru olabileceğini gerektirmez”

Üçüncü olarak da yapılan çalışmanın danışma ve rehberlik ilke ve kurallarına uygun olmasına dikkat edilecektir. Bu konuda tecrübelerle geliştirilmiş ilkelere, başarısı kanıtlanmış olan kurallara, metot ve tekniklere uygun olmayan çalışmaların başarısı tesadüflere kalmış olur.

---

[5] [44]. Tirmizi, *Sünen*, “Kitabu’t-Tıbb”, 2. Bab, Hadis No: 2038

IV. DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK BECERİLERİ

Din hizmetleri konusundaki rehberlik yaklaşımının bu hizmetlerin temelini teşkil ettiğine yukarıda temas edilmişti. Buna göre din hizmetlerinde rehberlik becerileri denildiğinde bu hizmetleri bütün ayrıntıları ile başarılı bir şekilde yürütebilmeyi mümkün kılan beceriler anlaşılır. Şüphesiz ki her dini hizmetin yerine getirilmesinde zaman ve mekânla bağlantılı olarak farklı beceriler gerekebilir. Çünkü insan, zaman ve mekân değişkenleri, standart beceri davranışlarının her defasında başarıya götürmesine izin vermeyebilir. Bu bakımdan Din görevlilerinin hizmete hazırlanırken çok yönlü yeterliklerle donanımlı olarak yetiştirilmeleri önem taşımaktadır. Din hizmetlerinde gereken temel rehberlik becerileri, kişisel beceriler ve teknik beceriler olmak üzere iki gruba ayrılır

a. Kişisel Beceriler

İnsanların bir takım yetenekleri doğuştan getirdikleri kabul edilir. Bu yetenekleri onların belli işlerde emsallerine göre daha becerikli ve başarılı olmalarını sağlamaktadır. Din hizmetlerinde de doğuştan sahip olunan güzel sesli olmak gibi yetenekler bir fark oluşturur. Ancak din hizmetlerinde bundan daha çok kazanılan kişisel beceriler başarıyı tayin etmektedir. Özellikle de din hizmetleri rehberlik yaklaşımı ile yürütüldüğünde kişisel beceriler daha da ön plana çıkmaktadır. Bunlardan aşağıda açıklanan dört kişisel özelliğe hizmetin gereği olarak her görevlinin mutlaka sahip olması, bu konularda zafiyeti olanların kendilerini geliştirmeleri, eksiklerini gidermeleri önem arz etmektedir.

1) Değerleri Temsil

İnsanlar, kendi tavır ve davranışlarını başkalarını model alma, örnek alma ve taklit etme yoluyla belirler ve geliştirirler. Eğitimbilimcilerin sosyal öğrenme olarak ifade ettikleri bu durumu sosyologlar da sosyalleşme olarak açıklamaktadırlar. Psikologlara göre ise örnek alma ve taklit insan ruhunda

var olan özenme ve özdeşleşme duygusunun tabii bir tezahürüdür. Kısaca insan davranışlarını incelemekle meşgul olan bilim dallarının ortak tespitine göre insan tabiatı gereği başkalarına bakarak kendi hareket tarzını ve yönünü tayin etmektedir. Bunun sonucu olarak da insan duyduklarından çok daha fazla gördüklerinden etkilenmektedir.

Allah Teâlâ, 600 sayfa tutarındaki Kur'an-ı Kerim'de dini bilgileri vermiş, dini değerleri aktarmış iken *"Şüphesiz ki sizin için Allah Resulünde güzel bir örnek vardır"* [Ahzab, 33/21] buyurmuştur. Çünkü örnek en güçlü öğretici, en doğru tanıtıcı ve en etkileyici sunuştur. Bu bakımdan dini konularda insanlara rehberlik edenlerin, onlara yol ve yöntem sunanların ilk önce yapmaları gereken şey, tutum ve davranışları ile iyi bir örnek olmak, insanlara güzel bir model sunmaktır. İdeal bir dini rehberin özelliklerine sahip olmayanların insanları doğru istikamete sevk etme adına söyledikleri etkili olmayacaktır.

Düzgün bir kişilik ve olgun mesleki davranış sözlerden çok daha güçlü bir şekilde insanları etkileyecek ve yönlendirecektir. Bu bakımdan din hizmetlerini meslek edinmiş olanların bu mesleğinin ciddiyetinin ağırlığının ve öneminin gerektirdiği yeterlik ve yetkinliklere üst düzeyde sahip olmaları gerekmektedir. Din görevlileri hakkında oluşan birtakım olumsuz intibalar, onların insanlara rehberlik etme yönündeki temsil gücünü ortadan kaldıracağı gibi iletişim kurulabilir olma niteliğini de yok edecektir.

Hastalar üzerinde yapılan bir araştırmada [Şahin-Yasak, 1996] mevcut imamların ölümle ve ölüme yakın olmakla özdeşleşmiş oldukları sonucuna varılmıştır. Söz konusu araştırmada, hastaların %90'ının, odasına imam girdiğinde hastalığının ölümcül olduğu düşüncesine kapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum, toplumdaki din görevlisi algısının, dini danışma ve rehberlik hizmetlerinin yürütülmesi açısından çok önemli olduğuna işaret etmektedir.

2) Erdemli Davranmak

Din görevlisi, insanlara dini konularda rehberlik edebilmesi için söz ve davranışlarında tutarlı, kararlı, samimi, sempatik, hasbi ve mütevazı olmalıdır; gösterişçi, çıkarcı, kibirli, idare-i maslahatçı, kaba, sert tavırlardan kesinlikle kaçınmalıdır. Kötü hasletler özellikle de menfaat düşkünlüğü din görevlisinin mesleki saygınlığını yok etmektedir.

Din hizmetleri yürütenler fedakar olmalı maddi karşılıklara itibar etmemelidirler. Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlerin kavimlerine karşı *"Bu*

tebliğime karşılık sizden bir ücret istemiyorum, benim ücretimi ancak Allah verecektir” demelerinin defalarca tekrar edilmiş olması oldukça anlamlıdır.

Gururdan kibirden uzak durmak, mütevazı davranmak, kolay iletişim kurulabilir olmak da aynı şekilde din görevlisinin başarması gereken temel davranış özelliklerdendir. Gurur kibir kişiyi sevimsiz hale getirip insanlardan uzaklaştırken tevazu kişiyi yüceltir, insanlar nezdinde itibarını artırır, Allah’ın rahmetini celp eder.

Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyince hâke nebat
Mütevazı olanı rahmet-i Rahman büyütür

Dini alanda insanlara yardım ve rehberlik yapma konumundaki kişilerin iddiasız, gösterişsiz, mütevazı fakat vakur olmayı başarması gerekir. Bu hasletlerin bir kişide toplanması zordur ama etkili ve saygın bir kişiliğe sahip olmak için de bu hasletler oldukça önemlidir. Tevazu zilletle, vakar da kibirle karıştırılmamalıdır. Çok kimse mütevazı olmak isterken bayağı duruma düşmekte yahut vakur olmaya çalışırken gurura ve kibire kapılabilmektedir.

3) Verimli İlişkiler Kurmak (Hayat Disiplini)

Toplumdaki birlikteliğin, işbirliğinin, kaynaşmanın, yardımlaşma ve dayanışmanın, temelini insan ilişkileri oluşturur. Sosyal hayatın dengeli, uyumlu ve düzenli yürümesi tamamen toplum bireyleri arasındaki ilişkiler düzenine bağlıdır, ilişkilerin kalitesi ölçüsünde sosyal hayat da kaliteli, düzenli veya düzensiz, karmaşık durumda olacaktır.

Gerek sosyal hayatta gerekse iş hayatında insanlarla konumlarına, statülerine ve kişiliklerine uygun ilişki kurmak esastır, sabit tekdüze bir tarzla herkesle ilişki kurulamaz. Çünkü Kur’an’da bildirildiği üzere *“herkes mizaç ve kabiliyetine göre davranır”* [İsra, 17/84] Hayatın renkliliği ve çeşitliliği, insanların çok farklı kişilik özelliklerine, değişik konum ve statülere sahip olmaları, toplumdaki ilişkileri çok yönlü ve çok boyutlu hale getirmektedir. İnsan ilişkilerini; aile ilişkileri, akrabalık ilişkileri, komşuluk ilişkileri, arkadaşlık-dostluk ilişkileri, iş ilişkileri, sosyal ilişkiler diye gruplandırdığımızda onlardaki çeşitliliği, daha iyi görmek mümkün olmaktadır. Her gruptaki insanların kişilik farklarına göre ilişkinin düzeyi ve yoğunluğu farklılaşacaktır. İnsani farklılıklar İlâhî kanundur, farklılıklara rağmen ilişkiler geliştirmek de insanlara verilmiş bir görevdir. *“Ey insanlar Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışıklılık kurasınız diye sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık…”* [Hucurat, 49/13]

Dini rehberlerin, verimli çalışmalar yapabilmeleri için düzeyi ve kaliteyi koruyan esnek ve değişken bir ilişki tarzına sahip olmaları, herkesle konumuna ve yapısına uygun ama nitelikli ilişkiler kurabilmeyi başarmaları gerekir. Bu esneklik ve değişkenlik amaçlarda, değerlerde ve ilkelerde değil, yöntemde ve tarzda gözetilecektir. Dolayısıyla esneklik ve değişkenlik, ilişkilerde asla bir düzey ve kalite zaafı olarak görülmemelidir. Dini rehberler, görevlerinin önem ve ciddiyetiyle uyumlu fakat kimseyi dışlamayan ilişkiler düzenini bir hayat tarzı haline getirmelidirler.

4) Planlı ve Düzenli Çalışmak (İş Disiplini)

Cami içinde ve cami dışında yürütülen bütün din hizmetlerinde düzenli, sistemli, yerinde, zamanında ve kadarınca çalışmalar yapmak, bu hizmetlere ciddiyet kazandırır ve harcanan emeklerin verimini artırır. Rastgele, düzensiz, gelişigüzel çalışmalar öncelikle dini alanın önemi ve ciddiyeti ile bağdaşmaz, bu tür çalışmalardan da bir sonuç beklenemez. Hayatın her alanında başarının sırrı iş (çalışma) disiplinindedir. Dini rehberler, başarılı olabilmek için çalışma düzenini ve iş disiplinini karakterlerinin bir parçası ölçüsünde kendilerine ilke edinmelidirler.

Allah Teala canlı cansız bütün varlıkları bir düzen içinde yaratmış, zamanın akıp gitmesini, üreme, yaşama ve ölümü belli ölçülere bağlamıştır.

“Rahman Kur’an’ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket eder. Bitkiler ve yıldızlar secde ederler. Allah göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Sakın ölçüyü bozmayın” [Rahman, 55/1-8]

Hayat bir ölçü ve düzene göre yaratılmış ve aynı minval üzere sürüp gittiğinden bütün ilişkilerde başarı ölçülü olmaya düzenli ve planlı hareket etmeye bağlıdır. Gerek din hizmetleri ve gerekse bu konudaki rehberlik çalışmaları, insanların ilahi düzen ve sisteme uygun şekilde dengeli ve düzenli yaşamalarını sağlamaya yöneliktir. İnsanları sağlığına kavuşturmaya çalışan bir doktor sağlıksız bir şekildeki çalışmalarla bunu başaramaz.

b. Teknik Beceriler

Din hizmetleri alanındaki danışma ve rehberlik çalışmaları, insana yardım etmeyi, onu problemlerinden arındırıp mutlu ve huzurlu bir hayata kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi ancak dikkatli ve düzenli çalışmalarla, yerli yerinde kullanılan denenmiş geliştirilmiş ve

başarısı kanıtlanmış belli tekniklerle mümkün olacaktır. Bunun için öncelikle geçen bölümlerde açıklanan psikolojik danışma teknikleri ve dini danışma ve rehberlik teknikleri din hizmetlerinde de aynen ve yerli yerinde kullanılacaktır. Onlara ilaveten hizmetin hiyerarşik bir düzen içinde yürütülmesi ile ilgili olarak şu teknik becerilerin yerine getirilmesi gerekir:

1) Tanımlama

Tanımlama, bir hizmet alanındaki işin veya görevin mahiyetinin ve boyutlarının bilinmesi ve belirgin hale getirilmesidir. Yapılacak işin mahiyeti ve boyutları bilinmediğinde neyin, niçin ve nasıl yapılacağı hususu belirsiz olur. Kur'an-ı Kerim'de *"Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp bunların hepsi o şeyden sorumludur"* [İsra, 17/ 36] buyrulmuştur.

Günümüzde başarılı işletmelerde işlerin yerli yerinde ve olması gerektiği şekilde yürütülebilmesi için her işin hangi aşamada, ne kadar sürede, nasıl yapılacağı net bir şekilde açıklanmıştır. Böylece işletmedeki her çalışan, ne yapması ve neyi başarması gerektiğini bilerek kendi kendini kontrol etme imkanına ve yaptığının hesabını verme bilincine sahip olur. Dini açıdan bu husus daha da önemlidir. Müslüman için "iman"dan sonra en önemli mükellefiyet doğru iş (amel-i Salih) yapmaktır. Her Müslüman hem doğru iş yapmak, hem de yaptığı her işi en doğru şekilde yerine getirmekle mükelleftir.

Bu bakımdan eğer bir konuda dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti yapılacaksa önce hizmetin gerekliliği, önemi, mahiyeti, boyutları ve beklenen sonuçları ile net bir şekilde belirlenmesi gerekir.

2) Değerlendirme

Yapılacak rehberlik hizmeti tam olarak tanımlandıktan sonra ikinci olarak da bu hizmeti yerine getirebilmenin ve başarabilmenin imkanları ve sınırlılıkları değerlendirilerek yapılabilirlik yönü belirlenir. Başarılma ihtimali olmayan yahut beklenen neticeyi elde etme, anlamlı ve yararlı bir sonuca ulaşma imkanı bulunmayan işlerle uğraşmaya gerek yoktur. *"Allah kimseyi gücünün yetmediği bir işle mükellef tutmaz"* [Bakara, 2/281]

Bu bakımdan bir dini konuda rehberlik hizmetine girişmeden;

- İşin nasıl başarılacağı,
- hangi imkanların kullanılabileceği,
- hangi mahzurların bertaraf edileceği,

- mahzurları bertaraf etmenin mümkün olup olmadığı,
- ne tür sınırlıkların bulunduğu ve
- sınırlıkların işin başarılmasını ne ölçüde etkileyeceği hususları dikkatle değerlendirilmelidir.

3) Zamanlama

Doğum, ölüm, kaza, afet, nikâh, eşler arasında hakemlik, düşmanları barıştırma vb. konularında yapılacak dini rehberlik çalışmalarında zamanlama çok önemlidir. Tam zamanında ve yerli yerinde olmayan rehberlik girişimleri fayda sağlamayacağı gibi aksi tesir de yapabilir. Dini rehberlerin verimli sonuçlar alabilmeleri için bütün çalışmalarını zamanla uyumlu olarak olması gereken zamanda ve olması gereken süre içinde yürütmeleri, zamana yayılması gereken çalışmalarını da belirgin ve yürütülebilir bir takvime bağlamaları gereklidir.

Zamanlama içinde bulunulan şartların uygunluğu anlamına gelmektedir. Buna eski tabiriyle muktezayı hale göre davranmak denilmektedir. Yapılacak rehberlik çalışması, içinde bulunulan ortamın o andaki ahengi, düzeni ve insicamı ile uyumlu değil ise bu çalışma yapılmamalı, zaman ve ortamın uygum hale gelmesi beklenmelidir. Hayatta insanların kendileri için gerekli olan teklifleri uygun olamayan bir sırada yapıldığı için reddettiklerine dair örnekler çoktur. Kimse üzüntülü olduğu sırada komik fıkralar dinlemekten hoşlanmaz.

4) İlişkilendirme

Yaşanan sorunları, çekilen sıkıntıları yahut başa çıkılamayan çözümsüzlükleri ortaya çıkaran ve besleyen çeşitli sebepler vardır. Bu sebepler ile sorunların oluşumuna zemin hazırlayan, teşvik ve tahrik eden şartların hepsi çözülmesi gereken problemlerin bileşenleri durumundadırlar. Bu bileşenler kimi zaman etkileyici, tamamlayıcı iken kimi zaman da sorunun bir parçası durumundadır. Bu sebeple bileşenleri dikkate almayan bir anlayışla tam olarak çözüme ulaşmak mümkün olmaz.

İlişkilendirme, çözümüne uğraşılan sorunun veya geliştirilmesine çalışılan bir durumun bütün ilgileri, ilişkileri ve bağlantıları ile birlikte ele alınması demektir. Rehberlik hizmetinde yardım ve destek alma, işbirliği yapma şeklinde katkısı olabilecek paydaşların devreye sokulması da yine ilişkilendirme kapsamında dikkate alınacak önemli bir husustur. Rehberlik çalışması sırasında başka ne tür etkiler ve etkenler olabilir diye

ilişkilendirme aşamasını dikkatli bir şekilde yürütüp katkısı olabilecek herhangi bir etkeni atlamamak gerekir.

5) Yönetme

Rehberlik çalışması, yardım eden ile yardım alan arasında müşterek bir çabayı gerektirdiğinden rehberlik yapan açısından işi tek taraflı yürütmek söz konusu değildir. Yardım alan kişinin aktif katılımı ve kendi iradi çabası olmadan rehberlik sürecinin yürütülüp başarıya ulaşılması mümkün olmaz. Daha doğrusu rehberlik işini, rehber yapan ile rehberliğe muhatap olan kişi birlikte başaracaklardır. Kur'an-ı Kerim'de müminlerin yardımlaşmaları, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleri gerektiğini bildiren ayetlerdeki fiil kiplerinde tek yanlı geçişliliği ifade eden "müteaddi" sığası kullanılmamış, işi birlikte yapmayı ifade eden "mutavaat" sığası kullanılmıştır.[6]

Bu bakımdan rehberlik hizmetinde sürecin rehber tarafından yürütülmesi değil yönetilmesi üzerinde durulur. Rehberlik süreci başarılı bir şekilde yönetme sorumluluğu da hiç şüphe yok ki rehberlik yapan kişiye aittir. Rehberlik uzmanı, dinleme, gözleme, anlama, kavrama, teşvik etme, paylaşma, değerlendirme gibi bir dizi iş ve işlemin yerli yerinde ve tam olarak icra edilmesini sağlayacaktır.

Dini rehberler bunun dışında *"hayra çağırma, iyiliği öğütleyip kötülükten alıkoyma"* [Al-i İmran, 3/104], *"hakkı ve sabrı tavsiye etme"* [Asr, 103/3], *"Hikmetli sözlerle, güzel öğütlerle ve en güzel tartışmalarla Allah yoluna çağırma"* [Nahl, 16/125] görevlerini müşterek çabaların maharetli bir şekilde yönetilmesi olarak yerine getirecektir.

6) Çözme

Din hizmetlerinde rehberlik, insanlara din konusunda yardımcı olmak, sorunlarının çözümünü sağlamak maksadıyla isabetli karar verme, doğru işler yapma ve anlamlı ve yararlı sonuç alma işidir. Ancak İslam inancında her şey Allah'ın külli iradesine bağlıdır, O'nun iradesi dışında hiçbir olay cereyan edemez. Allah dilemedikçe bir kimsenin hidayete kavuşması mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'de *"Şüphesiz ki sen sevdiğini hidayete (doğru yola) erdiremezsin, fakat Allah dilediğini hidayete kavuşturur"* buyrularak bu hususa dikkat çekilmiştir. Bu sebeple yaptığımız her işten mutlak sonuç alacağız, giriştiğimiz her problemi mutlaka çözeceğiz

yaklaşımı doğru değildir. Fakat bu durum, yaptığımız işlerden sonuç alma konusunda çaresizliğe mahkûm olduğumuz anlamına gelmemektedir.

Allah'ın verdiği cüzî irade ile insanlar kararlar oluşturur ve o kararları ile yaptıklarının karşılığını da mükâfat ve ceza olarak görürler. Kulun kendi iradesiyle gerçekleştirmek istediği bir fiili Allah yaratır. Bu hususta insanlara bir serbestlik verilmiştir. Her türlü faaliyetlerimiz bu serbestlik alanı içinde bir anlam taşır. Dini alandaki rehberlik hizmetlerinde cüzî irade sorumluluğu ile anlamlı ve değerli sonuçlara odaklanarak çalışmak esastır. İstenilen sonuca ulaşmak için yapılması gerekene her şey tam ve doğru olarak yapıldıktan sonra sonucun tahakkukunu Allah'tan beklemek gerekir.

Dini rehber için bir sorunun çözümü irade, kararlılık ve maharet olarak görülmeli, asla bu hususta bir gevşeklik, umutsuzluk ve çaresizlik gösterilmemelidir. Sonuç için de Allah'a sığınmak, O'ndan yardım istemek hem rehberlik yapan yönünden hem de rehberliğe ihtiyaç duyan yönünden dini rehberliğin çok önemli bir tamamlayıcısıdır.

---

[6] Bkz. Maide, 5/2; Asr, 103/3

BÖLÜM 5:

AİLE İRŞAD
VE REHBERLİĞİ

I. AİLENİN MAHİYETİ VE SORUNLARI

Aile toplumun organize olmuş en küçük birimi olarak sosyal hayatın başta gelen yapı taşlarından biridir. Ailenin sağlam ve güçlü olması veya zaafa uğraması toplum yapısını aynı yönde doğrudan etkilemektedir. Ailenin güçlü veya zayıf oluşu da aile bireyleri arasındaki ilişki ve iletişimlere bağlıdır. Günümüzün gelişen ve değişen şartlarında aile bireyleri arasında uyumlu birlikteliği sağlama konusunda daha fazla çaba sarf etme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Kadının iş hayatında daha fazla rol alması, buna bağlı olarak ekonomik etkinliğinin artması, geleneksel aile içi ilişkileri değişime zorlamaktadır.

Bunun yanında iletişim kanallarının artması ve bilgiye ulaşma imkanlarının çoğalması sonucu farklı kültürlerle yüzleşme, farklı yaşam tarzlarının ve insan ilişkilerinin öğrenilmesi kolaylaşmıştır. Aile bireyleri yeni gelişmelere uygun olarak birbirlerinden farklı tavırlar bekleme, birbirlerine karşı değişik davranış biçimleri geliştirme eğilimine girmektedirler. Erkek egemen toplumlarda kadınların ekonomik ve kültürel yöndeki açılımları ile geliştirdikleri bilgi ve bilinç düzeyi aile içi rol ve ilişkilerin yeniden düzenlenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. En basitinden çalışan anne çocuğun bakımında ve ev işlerinin yürütülmesinde erkeğin eşdeğer katılımını beklemekte, gelir sahibi olarak da ailedeki harcama yetkisini paylaşmak istemektedir.

Bu gelişmeler, tabii olarak aile içinde alışılagelmiş geleneksel ilişkileri değişime zorlamakta, aile bireylerinin birbirlerini etkileme şekillerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Eşler arasındaki statü düzenlemesi, ebeveyn olarak rol paylaşımları, çocukların yetiştirilmesi ve geleceği tasarımları, ailenin çevresel sistemlerle ilişki ve bağlantıları değişime uğramaktadır. Gelişen pozisyonlara ve ortaya çıkan yeni şartlara uyum ve intibak güçlükleri, aile düzenini etkilemekte, aile bireyleri arasındaki uyumsuzlukları, özellikle de kuşaklar arasındaki çatışmaları körüklemektedir. Yine bu gelişmeler, insanların maneviyat algılarını, dini

tutum ve yaşantılarını etkilemekte, hatta geleneksel dini kalıpların sorgulanmasına yol açmaktadır.

Günümüz ailesi bir yandan sosyal ve kültürel değişimin getirdiği sorunlar karşısında aile huzurunu ve bütünlüğünü koruyabilme güçlüğü ile boğuşurken öte yandan maneviyat algısında ortaya çıkan istikrarsızlıkla sarsılmaktadır. Her iki zorlukla baş edebilmede maneviyat bir dayanak ve güç kaynağı olarak görülmekte, dini anlayış, davranış ve yaşayışların iç ferahlatan bir kavrayışa kavuşması ihtiyacı hissedilmektedir.

Değişimin yerleşik gelenek ve âdetleri altüst eden rüzgarları karşısında savrulan aileler, din ve maneviyatın sağlayacağı güvenlik alanına tutunmak istemektedirler. Manevi güç ve dayanağını kaybeden aileler üstesinden gelemeyecekleri problemler yaşamaktadırlar. Toplumda giderek artan oranda aile huzursuzlukları, ayrı yaşamalar, boşanmalar, çocukların evden kaçması, evlilik dışı yaşam şeklinde aile parçalanmaları görülmekte, aile içi şiddet hatta cinayetler artmakta, toplum ciddi badirelerle karşı karşıya kalmaktadır.

a. Aileye Yönelik Hizmetler

Bu sorun ilk defa 20. yüzyılın başlarında fark edilmiş, ailelerin sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak suretiyle aile parçalanmalarını önlemek üzere Amerika ve İngiltere’de çalışmalar başlatılmıştır. İkinci dünya savaşından sonra bu çalışmalar aile danışmanlığı, sosyal yardım, yaşlı hizmetleri şeklinde kurumsallaşmış, bunun yanında evliliğin teşviki, karı-koca ilişkileri, çocuk-ebeveyn ilişkileri, kardeşler arası ilişkiler, akraba ilişkileri konularındaki çalışmalar hız kazanmıştır.

Günümüzde ailenin gelişmesine yönelik dört yönlü hizmet yürütülmektedir:

Aile eğitimi: Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, aile ekonomisi, dengeli ve düzenli beslenme, aile içi ideal ilişki ve iletişimler, sosyal ve kültürel konularda ana-babaların bilgi ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesine çalışılır.

Aile sağlığı: Aile hekimliği, sağlık taramaları, aşı ilaçlama vb. koruyucu sağlık hizmetleri resmi ve gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülmektedir.

Aile danışmanlığı: Ana-babaya, eşlere ve çocuklara yönelik psikolojik danışma hizmetleri günümüzde ayrı bir çalışma alanı olarak gelişmiş olup bu konuda özel yetişmiş uzmanlarca hizmet verilmektedir.

Aile rehberliği: Ailenin maddi ve manevi yönden gelişip güçlenmesi için sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda bilgiler verme, alternatif imkanlar sunma, sosyal kurumlarla ilişkilerini düzenlemede, haklarını savunmada, aile planlaması konularında yardımcı olma şeklinde çalışmalar yapılmaktadır. Bunun için Devlet içinde *Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı,* Aile *ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aile Planlaması Genel Müdürlüğü,* gibi özel birimler kurulmuştur.

Bu hizmetlerin her biri uzmanlığı gerektiren planlı, programlı, yaygın çalışma organizasyonları olarak gelişmekte, bu dört alandaki resmi ve özel girişimler gün geçtikçe artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Ailelerin gelişip güçlenmeleri, bilgili, sağlıklı, uyumlu ve huzurlu bir yaşam düzeyine kavuşabilmeleri için bu çalışmalara önem verilmektedir.

Aileye götürülen hizmetlerde bugüne kadar ihmal edilmiş olan ama asla göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus da din ve maneviyat konusudur. Toplumda özellikle aile danışmanlığı ve rehberliği çalışmalarında din ve maneviyat alanına yönelik geliştirici hizmetlere ihtiyaç bulunduğu muhakkaktır. Ailelerin karşılaştıkları hastalık, ölüm, doğal afet, yoksulluk, özürlü ve sorunlu çocuklar, madde bağımlılığı, suça itilme vb. sıkıntıların üstesinden gelmede sağlam bir iman ve yüksek maneviyat yegane güç ve sığınak olmaktadır. Hayatın çeşitli zorlukları karşısında umudunu, yaşama azmini kaybetmeden mücadele edebilmeyi, yardımlaşma ve dayanışma iradesini güçlendirip beşeri potansiyelleri müştereken harekete geçirmeyi gerçekleştirmede din ve maneviyat olgusu çok önemli bir güç ve enerji kaynağıdır.

Ailelere bu konuda yardımcı olmak, onların maneviyatlarını yükselterek zorlukları aşmada azim ve iradelerini güçlendirmek üzere din görevlilerince yerine getirilmesi gereken hizmetler vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu amaçla müftülüklerde Aile İrşad ve Rehberlik Büroları kurulmuştur. Ancak bu bürolarda çalışan personelin özel bir eğitimle yetiştirilmesi imkanı henüz mevcut değildir. Kısa süreli hizmet içi kurs ve seminerlerde bilgilendirilmeye çalışılan kişilerle bu hizmetin yürütülmesine çalışılmaktadır. Ülke geneline yayılmış olmasına rağmen bu bürolarda tatminkar bir hizmet verildiğini söylemek şimdilik güçtür. Ancak bu çok önemli bir başlangıçtır, bu faaliyetlerin gittikçe güçlenip yetkinlik kazanması muhakkaktır. Artık yukarıda sıralanan aileye yönelik dört hizmet alanına ek olarak yeni bir hizmet alanı daha ortaya çıkmış bulunmaktadır.

b. Aile Yapıları

Aileyi tanımlama, ailenin yapısını ve oluşumunu açıklayan çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Aileyi ortak yaşam birimi, sosyal bir kurum, en küçük sosyal birim, değerlerle sınırlı bir grup gibi farklı tanımlama ve açıklamalar bulunmasına rağmen en çok kabul gören ve hemen bütün tanımların bir şekilde işaret ettiği husus ailenin sistematik bir yapı olduğudur. Bu anlamda aileye duyguları paylaşma, çocuk büyütme, iş bölümü, vb. fonksiyonları olan sosyal bir sistem de denilmektedir [Nazlı, 2001/19].

Aile yapılarına dair farklı bakış açılarını yansıtan değişik sınıflandırmalar yapılır.

Aileyi davranış kalıplarından oluşan sosyal bir sistem olarak ele alan teoriye göre aile içinde bireylerin bir arada yaşamalarından kaynaklanan belli iletişim ve ilişki kalıpları gelişir. Ailede ortaya çıkan sorunların bu ilişki ve iletişim kalıpları ile ilgili olduğu kabul edilir. Aile içindeki davranış kalıpları ve kurallar sistematiğinin katılığı kadar onun yetersizliği de sorun üretme potansiyeli taşır. Toplumdaki sosyal sistemlerin bütünlüğü içinde ailenin sistematik konumlanışından diğer bir ifadeyle vaziyet alışından hareketle dört aile türü üzerinde durulmaktadır. Bunlar; kapalı aileler, gelişigüzel aileler, açık aileler ve eş zamanlı aileler diye sıralanır [Nazlı, 2001/38].

Kapalı Aileler

Ev reisinin liderliğine dayanan kural ve sınırlıkların geçerli olduğu, üyelerinin rol davranışlarda belirli bir hiyerarşinin bulunduğu geleneksel ailelere kapalı aile denilmektedir. Bu tür ailelerde yerleşik değerler mevcuttur, bu değerlere uygun âdet ve alışkanlıkların sürdürülmesine özen gösterilir, aykırı davranışlar yadırganır, aile düzenine uymayan davranışlar katı bir şekilde karşılık bulur.

Ebeveyn kuralcı ve otoriterdir, kontrol güdüleri güçlüdür. Çocukların kişilikleri ebeveynin otoriter liderliklerinin gölgesinde gelişir. Aile bireylerinin zevk ve özentileri ihtiyaçlarla sınırlıdır. Bu tür ailelerin akrabalık, komşuluk, dostluk, sosyal etkinlik gibi çevresel sistemlerle ilişkileri zayıftır. Aile bütünlüğü ve aile sistematiğine bağlılık ön planda tutulur.

Kapalı ailelerin kuralcı, korumacı, otoriter yapısı, yeni gelişmelere karşı üyelerin uyum ve intibak sağlamasına kolay izin vermez. Bu durum, olası heves ve özenti duygularının baskı altında tutulmasına, bağımsız karar

verme, girişimde bulunma ve özgürleşme eğilimlerinin sınırlandırılmasına yol açtığından içe kapalılık, özgüvensizlik, veya isyankarlık gibi kişilik bozukluklarının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu tip aileler; danışmanlık ve rehberlik hizmeti almaya istekli değildirler, sorunların aile dışına taşmasını istemezler, aile danışmanlarında manevi saygınlık, uzmanlık otoritesi gibi etkin nitelikler bulmadıkça onlara güvenmez, önerilerini dikkate almazlar.

Açık Aileler

Katı kuralları ve sınırlıkları olamayan, aile grubu kadar bireyselliğin de önemsendiği, gelişmeleri kabullenmeye hazır aileler açık aile olarak adlandırılır. Kapalı ailelerdeki sabit değerlerin yerine açık ailelerde esnek ve değişken değerler vardır, katı sınırlamalar yapılmaz, aykırı davranışlar serinkanlılıkla karşılanır. Açık ailelerde sözel iletişimler ön planda tutulur, üyelerin duygu ve düşünceleri önemsenir, hemen her konuda bilgi paylaşımı sağlanır, işbirliği yapılır, aileye dair kararların alınmasında bütün üyelerin katılımı sağlanır. Aile içinde herkese güven duyulur, üyelerin zevk ve özentileri anlayışla karşılanır, çocukların özgüven kazanmalarının yolu açık tutulur. Bu tip aileler, çevreyle ilişkilere isteklidirler, çevresel sistemlerle bütünleşmede, yeni gelişmelere uyum sağlamada zorluk çekmezler.

Bu tür aileler yeni fikir ve önerilere açık olduklarından danışmanların birlikte çalışmaktan en çok haz duydukları ailelerdir. Danışmanın bu aileler tarafından kabul görmesi ve çabalarına olumlu karşılık bulması onun işini kolaylaştırmakta ve çalışma şevkini artırmaktadır. Açık ailelerde değerlerin fazla esnek hatta kimi zaman karışık olması sebebiyle üyeler arasında farklı değer algılarından kaynaklanan uzlaşma ve istikrar sorunları yaşanabilir, bencil davranışlar ortaya çıkabilir. Bu tip ailelere yönelik danışmanlık hizmetlerinde sözle iletişimlerin, kazan-kazan diyaloglarının, ben merkezli mesajların ve katılımlı dinleme tekniğinin etkili olduğu kabul edilir.

Düzensiz Aileler

Aile içindeki davranış ve ilişki sistematiğinin belli bir düzen içinde olmadığı, yahut belli bir düzene uyumun önemsenmediği ailelere düzensiz aile veya gelişigüzel aile denilmektedir. Açık ve kapalı ailelerin aksine düzensiz ailelerde belli bir anlayış istikametinde sistematik bir yapı görülmez, aile düzeni hiyerarşik (normatif) değil izin vericidir, her üyenin

ihtiyaç ve beklentileri karşılanır. Ebeveynin çocukları kontrol altında tutma, onlara model olma ve onları belli değerler istikametinde yönlendirme kaygıları yoktur. Genellikle ebeveynden birinin aşırı ilgisizliği diğerini ilgili davranmaya sevk etse de bu durum ailenin genel yapısını değiştirmeye yetmez.

Bu tür ailelerde çocukların sorunlarını kendi başlarına çözmeleri beklenir, onların okul sorunları ile ilgilenilmez, veli toplantılarına gidilmez. Kendi sorunlarını çözmek zorunda bırakılması çocuğa kişiliğini ve yeteneklerini geliştirme fırsatı verirse de aşırı serbestlik ve başıboşluk onların alt kültür gruplarına, suç örgütlenmelerine katılmalarının da yolunu açar. Ailede kontrol ve sınırlamaların neredeyse hiç olmaması ve otorite zafiyetinin bulunmasıyla, üyeler arasındaki iletişim ve etkileşim karmaşık hale gelir, sözel iletişimler azalır, kimse kimsenin ne dediğini ve ne hissettiğini umursamaz olur.

Gelişigüzel ailelerde genellikle danışmanlık hizmetine olumlu karşılık verilir, problemin çözümü hususunda danışmanın yaptığı öneriler kabul görür. Bu tip ailelere ebeveynin katılacağı grup terapileri, aile bireylerinin birlikte katıldıkları danışma süreçleri, rol oynama ve rol açıklama teknikleri, aile pandomimi ve boş sandalye gibi terapötik oyunlar daha etkili olmaktadır.

Eşzamanlı (Spontan) Aileler

Sözel iletişimlerin fazla olmadığı, yaşayış ve davranış figürleri ile kapalı iletişimin egemen olduğu, ilişkilerin belli bir düzen içinde rutin davranışlarla sürüp gittiği aile tipine eşzamanlı veya spontan aile denilmektedir. Bu ailelerde üyeler sözel olmayan mesajları alıp verme becerisini geliştirmişlerdir. Çocukların böylesi alışılagelmiş düzenli bir aile ortamında aidiyet duygularını güçlendirerek güven içinde büyümeleri bir avantaj olarak görülmektedir. Bununla birlikte ergenlik çağına gelmiş olan çocuklar, eşzamanlı ailenin yönlendirici olmayan ortamında kendilerini bulmakta, ebeveynin açık ve berrak olmayan iletişimleri karşısında kişilik geliştirmede zorluk çekmektedirler.

Eşzamanlı ailede rutin yaşantıların sevk etmesi dışında aile içi etkileşimler azdır. Bundan kaynaklanan bir sorun olarak da samimiyet duyguları zayıftır, aykırı davranışlara ve sorunlara karşı çözümleme refleksi gösterilmez. Bu tür ailelerde huzur ve sükun tabii bir durum olarak görüldüğü için sakinliği bozan problemler görmezden gelinerek üstü

örtülüp yok sayılırlar. Bu durum ailede aykırı davranışlarda bulunan çocuklara karşı ilgisiz davranıldığı anlamına gelmemekle beraber onlar için yapılabilecek şeyler oldukça sınırlıdır. Eşzamanlı ailelerin kriz yönelimli danışmanlık yaklaşımına ve stratejik danışma tekniklerine iyi tepki verdikleri belirtilir.

c. Karakteristik Aile Sorunları

Aile ayrı cinsten iki insanın birlikte yaşama kararları ile kurulur. Hayatı en içten, en sıcak ve en mahrem şekli ile paylaşan, yaşamın her konusunda müştereklik kuran bu kişiler sonuçta ayrı duygu ve düşüncelere sahip iki ayrı insandırlar. Bu farklılıklar zaman zaman uzlaşmazlıklara sebep olabildiği gibi doğrudan farklılıklarla ilintili olmayan çevresel etkilerden ve çocuklardan kaynaklanan kimi sorunlar da aile içinde huzursuzluklara yol açabilmektedir. Aile danışmanlığını gerektiren nedenler olarak da ifade edilen problemler kategorik olarak sınıflandırılarak belli başlıklar altında sıralanmaktadır. Aile rehberliği hizmetleri sorun odaklı çalışmaları gerektirdiğinden kategorik aile sorunlarına yakından bakmakta fayda vardır.

1) Statülere Ait Rol Karışıklığı

Sosyal yapılarda birliktelikler oluşturan insanların, bu birliktelik kompozisyonunda farklı statülerde bulunmaları doğaldır. Hatta statü farklılığı bazı sosyal yapıların tabiatının gereği bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Aile de onu meydana getiren bireylerin statü farklılıklarının zorunlu olduğu bir sosyal yapıdır. Ebeveynden biri babadır ve kocadır, diğeri de annedir ve aynı zamanda karıdır. Çocuklar ise ebeveynlerine karşı çocuk, birbirlerine karşı büyük kardeş, küçük kardeş, erkek kardeş veya kız kardeştirler.

Bu konumların her biri aile içinde ayrı rol ve statüleri ifade etmektedir. Aile birlikteliğinin üyelere sağladığı bu statülerdeki hiyerarşik ilişkiler düzeni ve ona uygun iletişimler ailenin huzur ve ahengini belirleyen etkenlerdir.

İlişki ve iletişimlerde meydana gelen düzensizlikler, aykırılıklar, rol ve statülere uygun olmayan anlayış ve kavrayışlar, ailenin huzur ve ahengini bozar. Herkes aile içindeki yerini ve statüsünü bilip kavrayacak ona uygun rolü benimseyecek, ona uygun davranışlar geliştirecektir. Aile üyelerinin statülerinin gereğini yapmamaları, başka rollere özenmeleri aile içindeki ilişkiler düzeninin bozulmasına yol açar. İlişki ve iletişimlerde meydana

gelen bozulmalar aile içi sorunlar olarak kendini göstereceğinden her defasında müdahale edilip düzeltilmesi gerekir. Vaktinde giderilmeyen aile sorunları tekrarlandığı taktirde gitgide büyüyerek aile içi çatışmalara, aileden kopmalara, ayrılmalara hatta ailenin çözülmesine kadar giden gelişmeler ortaya çıkar.

Aile içinde rol ve statüye uygun ilişki ve iletişimleri geliştirebilmeyi sağlayan en temel etken, statülere uygun roller konusunda müşterek anlayış ve kavrayış geliştirmektir. Aile üyeleri kendi statüleri dışında roller üslenmeye kalkışırlar yahut birbirlerinin rollerini kabullenmez ve benimsemezlerse rol algılarında bir kargaşa var demektir. Bundan dolayı aile sorunlarının çözümünde ilkin dikkat edilmesi gereken husus, aile bireylerine ait rollerin her birinin anlamı ve konumu hususunda ailede anlayış ve kavrayış birliğinin, ilişkilerde sınırları gözetme bilincinin sağlanması ve bunun kalıcı bir şekilde yerleşmesidir.

Aile bireyleri arasında anlayış ve kavrayış birliğini, bu birliğe dair ortak bilinci oluşturup sürdürmeyi sağlayacak olan en önemli etken âdet ve geleneklerdir. Ortak anlayış ve kavrayışlar üzerinde oluşturulan âdet ve gelenekler o anlayış ve kavrayışların sürdürülmesini sağlayan pratik yansımalarıdır. Büyüklerin yanında uzanıp yatmamak, bacak bacak üstüne atarak oturmamak, sesini yükseltmemek, küçüklere karşı hoşgörülü davranmak, onları mahcup etmemek, utandırmamak, ana-babanın rızasını almadan önemli bir işe girişmemek vb âdetler, aile içi roller konusundaki kavrayışı yansıtır ve yaşatır. Aile bireylerinin rol dağılımına dair bilinci canlı tutan âdet ve gelenekleri hafife almak, önemsemek yahut onları katılaştırarak sıkıcı ve bunaltıcı hale getirmek doğru değildir.

Aile bireylerinin rol algılarındaki sapmalara sebep olan etkenlerin neler olduğu incelendiğinde bunların biri iç etkenler, diğeri dış etkenler olmak üzere iki grupta toplandığı görülür. Dış etkenler; komşuluk, arkadaşlık, iş ilişkileri, moda, özentiler, çevresel alışkanlıklar olarak kendini gösterir. İç etkenler ise; aile yapıları, ailenin değer algıları, bilgisizlik, görgüsüzlük, düzensizlik şeklinde sıralanır. Şüphesiz ki dış etkenlerle iç etkenlerin yapısı, karakteri ve aileyi etkileme şekli farklı olduğundan bunlara karşı mücadele etme, aileyi bunların olumsuz etkilerinden koruma konusundaki tedbirler de farklı olacaktır.

Aile içinde statülere uygun rol algılarının belli değerler sistemi içinde yerleşmesini sağlamak için onların her birinin kişilikleri ile özgün ve kararlarını oluşturmada özerk bireyler olduğunu ama aynı zamanda ailenin

bir parçası olma sorumluluğunu kazanmaları gerekir. Ailenin birliği, düzeni, çıkarları ve değerleri her bireyin gözetme sorumluluğunu üsleneceği hususlardır.

Aile bireylerinin birbirlerine karşı göstermeleri gereken sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışma duyguları hiçbir özgünlük ve özgürlük tutkusu ile göz ardı edilemez. Aynı şekilde bu duygular bireylerin özgünlük ve özerklik imtiyazına mani gösterilemez, onların bu imtiyazlarını baskı altına almanın aracı yapılamaz. Aile içindeki rol algılarındaki denge; bireyin özgünlük ve özerkliği ile aileye karşı sorumluluğunu birlikte ortaya koyabilmesine bağlıdır.

2) Ailede Ebeveynden Birinin Olmaması

Ailede anne ve babadan birinin ölmüş olması veya ayrılıp da tamamen ilişiğini kesmiş olması halinde tek anne yahut baba aileyi geçindirmek düzenini ve gelişimini sağlamak için pek çok sorunla tek başına mücadele etmek durumunda kalır. Tek ebeveynin diğerinin rolünü ve görevini de üslenmek zorunda kalması zaman zaman onu bunaltır ve çaresiz durumda bırakır. Buna eşinin olmamasının bıraktığı boşluk da eklenince durumu iyice zorlaşmış demektir. Bu durumdaki ailelerde gerginlikler ortaya çıkar, öfke ve hırçınlık halleri, içe kapanma ve kötümserlik duyguları gelişir. Okulda sıra dışı sorunlu davranışlar gösteren çocukların aile durumlarına bakıldığında bunların büyük çoğunluğunun ebeveynlerinden birinin olmadığı görülür. Ebeveynden birinin olmaması çocuklarda ruhsal sorunlara, ciddi davranış bozukluklarına yol açmaktadır.

Bir öğretmen şöyle anlatmıştır:

Ortaokul üçüncü sınıfta disiplinsizliği, her şeyi boş vermiş kural tanımaz hali, yaramazlığı ile öğretmenleri bıktırmış olan bir öğrencim vardı. Sınıfın rehber öğretmeni olarak onun davranışlarını düzeltmek için neler yaptıysam başarılı olamadım. Sonra aile hayatı ve ailesinin yaşam tarzı hakkında bilgi almak istediğimde babasının ölmüş olduğunu öğrendim. Zuhal annesinin tek çocuğuydu. Annesi onu okutup yetiştirmek, ona güzel bir hayat hazırlamak için çırpınıyor, evlere temizliğe gidip çocuk bakıcılığı yapıyordu. Dul kalmış bu genç kadın ile onun on beş yaşındaki genç kızı çevrenin yıpratıcı olumsuz etkilerinin ağır baskısı altındaydılar. Bu durumun Zuhal'in değerler sistemini altüst ettiği anlaşılıyordu.

Zuhal'i bir kenara çektim. Bak dedim "seninle aynı kaderi yaşıyoruz" İrkilerek yüzüme baktı ve "Sen de mi? Hep erkekler aynı" dedi. Hemen

ekledim: “Ben de senin gibi babasız büyüdüm ve senin yaşadıklarını daha ağır bir şekilde yaşadım ve senin hissettiklerini hissettim. Ama ben senin bilmediğin bir şeyi biliyordum” Hemen “neymiş o?” diye sordu. Cevap verdim:

“Annemin çabalarını, benim için fedakarlıklarını ve umutlarını boşa çıkaracak sorumsuz davranışlara hakkımın olmadığını biliyordum. Onun yanında olmak, onun umudu olmak, onun gururu olmak benim en büyük mutluluk kaynağımdı. Okudum öğretmen oldum. Şimdi akşam eve döndüğümde onun sevinçli ve gururlu gözlerle yüzüme bakması benim için mutlulukların en büyüğü. İşte sen bunun farkında değilsin, sorumsuz davranışlarınla ona en ağır darbeyi vurduğunun farkında değilsin”

Zuhal başını önüne eğip bir şey söylemeden çekip gitti. Bundan sonra sınıfta eski Zuhal gitmiş yerine düşünceli ağır başlı bir kız gelmişti.

Bu olay, hem ebeveyninden birini kaybetmiş çocukların ne tür sıkıntılar yaşayabileceklerine hem de bu durumdaki çocuklara nasıl etkili bir rehberlik yapılacağına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu olayda anlatılanın tersi de olabilir. Babasını veya annesini kaybetmiş olan çocuk aşırı derecede sorumluluk duygusu geliştirip anne veya babasının rolünü üslenebilir. Bu da çocuk açısından problemli bir durum olmakla birlikte yine de öbürü kadar kötü değildir.

3) Yanlış Âdet, Gelenek ve Alışkanlıklar

İnsanlar, kendilerinin üretip geliştirdikleri ve hayatlarına yerleştirdikleri âdet, gelenek ve alışkanlıklarla yaşarlar. Gelenek, “bir toplumda geçmişten gelmiş olmaları nedeniyle değer verilen ve nesilden nesile aktarılan maddi olmayan kültür unsurlarından her biri” olarak tanımlanır. İnsanlar, müşterek davranış kalıpları olarak geliştirdikleri gelenek ve âdetleri ortak bir yaşantı düzeni ve hayat disiplini şeklinde sürdürürken onlara bağlı kalmayı da hayati derecede önemserler. Bireysel düzeyde tekrar ve sürekliliği ifade eden alışkanlıklar da âdet ve gelenekler gibi bağlayıcı ve sürükleyici rol icra eder.

Bu üç davranış kalıbının olumlu (maruf) yönleri bulunduğu gibi olumsuz (münker) yönleri de bulunmaktadır. İnsan tabiatına, genel ahlaka ve insani değerlere uygun olmaksızın ortaya çıkan âdet, gelenek ve alışkanlıklar aile hayatında ciddi huzursuzluklara ve problemlere yol açmaktadır. Yanlış ve istek dışı evlilikler, başlık parası ve aşırı düğün sarfiyatları gibi evliliği zorlaştıran âdetler halen ülkemizin bazı yörelerinde problem olmaya devam

etmektedir. Daha ileri düzeyde çarpık töre algısına dayanan kan davaları, namus cinayetleri de yine daha az yoğunlukta olmakla birlikte toplum bünyesinde kanayan yara olmaya devam etmektedir.

Bunlardan başka aile üyelerinden birinin özellikle de ebeveynden birinin alkol veya uyuşturucu bağımlısı olması yahut kumar, gece hayatı gibi kötü alışkanlıklarının bulunması diğer üyelerini derinden etkilemekte aile düzeninin bozulmasına yol açmaktadır. Madde bağımlılığı ve kötü alışkanlıkların etkisi altına girmiş olan aileler ciddi olarak yardıma ihtiyaç duyarlar, bunların mutlak surette uzun süreli aile danışma ve rehberliği programına alınmaları gerekir. Bu sorunları yaşayan aileler kendileri müracaat etmeseler bile konuyla ilgili ve görevli sosyal kurumlar onları araştırıp bulmalı ve sorunlarının çözümü yönünde gerekli çalışmaları yapmalıdırlar.

Ailede sürdürülen ortak yaşantı, doğru veya yanlış bazı belli tutum ve davranışların ailenin niteliği ve müşterek yaşam tarzı haline gelmesini sağlamaktadır. Ailenin yaşam tarzını oluşturan değerler maddi ve manevi yönden üstün değerler ise aile sağlam, güçlü ve istikrarlı olur. Eğer ailenin yaşam tarzı birtakım yanlış tutum ve davranışlar üzerinde şekillenirse o takdirde aile her an sorunlarla boğuşmaya, huzursuzluk ve istikrarsızlık içinde kıvranmaya mahkûmdur.

Ailede yerleşip alışkanlık haline gelen tutum ve davranışlar öncelikle ailenin manevi ve ahlaki değerler sistemi ile doğrudan ilgilidir. Bir ailede, kanaat, cömertlik, yardımseverlik, dürüstlük, kul hakkı ve haram konusunda hassasiyet vb. anlayış ve tutumlar aile içinde genel ve ortak bir karakter haline gelmedikçe o ailede değerler sisteminden söz edilemez. Şüphesiz ailede ideal yöndeki ortak tutum ve davranışları belirleyen temel etken, ailenin yerleşik değerler sistemidir. Bu sistem aynı zamanda bireylerin yanlışa düşmemeleri hususunda önemli bir kontrol mekanizması oluşturur. Yanlış âdet, gelenek ve alışkanlıkları olan ve bu sebeple de huzursuzluklardan kurtulamayan ailelerin en çok ihtiyaç duydukları şey, ilahi ve insani ölçüler çerçevesinde değerler sistemi oluşturacak bir dini danışma ve rehberlik hizmetidir.

4) Sorunlu Çocuklar

Ailelerin en çok başını ağrıtan meselelerden biri de çocukların davranış bozukluğuna dair sorunlardır. İyi yetiştirilememe, çevre şartları, kötü arkadaş ve bütün bunların üstüne gelen ergenlik dönemi sıkıntıları,

çocuklarda ciddi davranış bozukluklarına yol açmaktadır. Suçluluk, sorumsuzluk, kaygısızlık, madde bağımlılığı, hırsızlık vb. şekillerde ortaya çıkan davranış bozuklukları ailenin huzurunu bozmakta, üstesinden gelinemeyecek problemler yaşanmasına sebep olmaktadır.

Çocuklarla ilgili sorunlar kimi zaman karmaşık olabilmekte, bunların sebeplerini ve nasıl oluştuklarını net olarak kavramak mümkün olamamaktadır. Çocuklar dikkatli bir şekilde sürekli hayata uyum ve intibak çabası içinde olduklarından çevresel etkilere çabuk kapılabilmekte, onlardan kolayca etkilenebilmektedirler. Üstelik çocuklar davranış bozukluklarının kuluçka dönemini adeta saklı tutarak fazla ipucu vermezler, sorunun kendini net olarak açığa vurmasından sonra da vakit geçmiş, çözüm zorlaşmış olmaktadır. Çoğu kez de çocuğun davranışlarını kontrol edip düzleme ve yönlendirme konusunda anne ile baba arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, çocuğun davranış bozukluklarını önlemek yerine tetiklemektedir.

Çocuk sorunları ile ilgili aile danışmanlığında sorunların çok boyutlu olabileceği, ailenin yaşam tarzı, aile içi iletişim düzeni, çeşitli çevresel etkiler, fark edilmeyen gelişmeler gibi çok fazla değişkenin dikkate alınması gerektiği gözden uzak tutulamaz. Aile danışması bazen çocuktan önce aile içi iletişim düzenini ve ailenin yaşam tarzını iyileştirmeyi hedef alabilir.

5) Yeni Evliliklerde Uyum ve İntibak Güçlükleri

Karşıt cinsten iki kişinin hayatlarını birleştirerek aile olmaları sadece evlenen iki kişiyi ilgilendiren bir durum değildir. Bu yeni durum her ikisinin öncelikle anne-babasına sonra da diğer yakınlarına da yeni pozisyonlar kazandırmaktadır. Her iki tarafta da kayın baba, kayın ana, kayın birader, baldız, görümce diye adlandırılan yeni yakınlar ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde bu yakınlara göre de damat, enişte, gelin, görümce diye adlandırılan yeni pozisyonlar meydana gelmiştir. Dolayısı ile iki ayrı aileden bir dizi insan birbirlerine karşı yeni pozisyonlar kazanmış olmaktadırlar. Bu da tabii olarak bir uyum ve intibak sorununu beraberinde getirmektedir.

Bu sorunu en yoğun olarak yaşayanlar da yeni evlenen çiftler ve onların ane-babalarıdır. Anne-baba çocuğunu bir başkasıyla paylaşmak istememekte, yeni çiftler de anne-babasına ortaklar çıkmasını (kaynanayı, kayın babayı) kolay kabullenememektedirler. Bu yüzden ayrılma ve

boşanmaların en yoğun görüldüğü zaman evliliğin ilk yıllarıdır, bu yıllardaki boşanma sebepleri arasında gelin kaynana geçimsizliği baş sırayı almaktadır.

Aile danışmanlığı bu sorunların aşılmasında çok önemli katkılar sağlayacakken ne yazık ki toplumumuzda çoğu aileler aile danışmanlığı talebinde bulunmamakta, kendi içlerinde gizlemeyi tercih ettikleri bu sorun ya ailenin çözülmesine sebep olmakta ya da hayatlarının kalitesini olumsuz etkileyen bu sorunla birlikte yaşamaya devam etmektedirler.

d. Aile İçinde İlişki ve İletişim Bozuklukları

Ailenin huzuru ve mutluluğu, aile bireyleri arasındaki ilişki ve iletişimlerin doğru ve düzgün bir şekilde kurulup yürütülmesine bağlıdır. Aile içindeki anlaşmazlık ve huzursuzluklar genellikle ilişki ve iletişim bozukluklarından kaynaklanmaktadır. Başka sebeplerle ortaya çıkan olumsuzluklar da yine aile bireylerinin aralarındaki ilişki ve iletişim bozuklukları sebebiyle ciddi problemlere dönüşmektedir.

Halbuki anlamlı ve uyumlu ilişkiler düzenine, düzeyli iletişim kültürüne sahip aileler aile içi problemlerden olabildiğince uzak durmakta, ortaya çıkan sorunları da rahatlıkla çözebilmektedirler. Bu tür aileler, aile bireyleri arasındaki rol ve statülerin mahiyetini iyi kavramış ve bu kavrayışa uygun tutumlar, prensipler geliştirmeyi başarmışlardır. Onlar güç birliği yapma, dayanışma içine girme hususunda zorlanmadıkları için her türlü güçlüğün üstesinden kolaylıkla gelebilmektedirler.

Şüphesiz ki aile içinde sorunlara yol açan çok çeşitli sebepler vardır. Yukarıda ailelerin karşılaştıkları temel sorunlar incelenirken temas edilen hususlar başta olmak üzere komşuluk, akrabalık, dostluk, arkadaşlık ilişkilerinde, mahallede, iş ortamında beklenmedik aykırılık ve olumsuzluklar aileye sirayet etmektedir. Bunlar dışında çeşitli çevresel ve ekonomik sorunlar aile huzurunu bozup rahatsızlık verebilmektedir. Bütün bunlara bilgi, tecrübe, sabır ve soğukkanlılıkla uygun karşılıklar verildiğinde önemli problemlere yol açmadan ailenin huzur içinde yoluna devam etmesi mümkündür. Zira dışarıdan gelen olumsuz etkenlerle mücadele daima aile içinde ortaya çıkan sorunlarla mücadeleden daha kolaydır.

Sorun üretme kabiliyetindeki aile içi ilişki ve iletişim bozuklukları ile mücadelede ise daha fazla bilinçli çabalara ihtiyaç duyulur. Bu tür bozukluklar, beklenmedik bir anda çok büyük problemlere yol açmadan

düzeltilmelidir. Bu noktada ilişki ve iletişim bozukluklarının temelinde yatan üç önemli etkene dikkat etmek, bunları aileden uzak tutmak gerekir. Bunlar; (1) saplantı ve takıntılar, (2) madde bağımlılıkları ve (3) ön yargılardır. İlişki ve iletişimleri düzeltebilmek için öncelikle bu illetlerin hırpalayıcı etkilerini kavramak, onlarla mücadele edip başarılı olmak gerekir. İkinci olarak da bunlara bağlı olsun veya olmasın ortaya çıkan ilişki ve iletişim bozukluklarına karşı önleme bilinci ve kararlılığı geliştirilmelidir.

Aile içinde huzursuzlukların ortaya çıkmasına yol açan ilişki ve iletişim bozukluklarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1- Aile bireylerinin, birbirlerinin söz ve fikirlerine değer vermemesi, onları ciddiye almaması

2- Bireylerin birbirlerinin duygularına, özenti ve tercihlerine saygı göstermemesi

3- Sorunların aile içinde müştereken konuşulup paylaşılmaması, çözüm yollarının birlikte aranmaması

4- Birlikteliklere yeterince vakit ayıramamak, sevinç ve kıvançların paylaşımını sağlayacak ortak yaşantılar oluşturamamak

5- Aile değerlerine, huzur ve düzenine dair kurallar, prensipler, âdetler ve gelenekler geliştirip sürdürememek

6- Birbirlerine karşı sevgi, saygı, değer verme ve takdir etme duygularını açığa vurup paylaşamamak

7- Birbirinden teşekkür, iltifat, minnettarlık, onurlandırma gibi olumlu karşılıkları esirgemek

8- İlişkileri açıklık, dürüstlük ve güven üzerine kuramamak

9- Ailenin değerleri, kutsalları ve mutluluğu üzerinde ortak bir iletişim dili geliştirip sürdürememek,

10- Küskünlük, kızgınlık, kıskançlık gibi halleri kontrol altında tutamamak, bunların iletişimi engelleyen etkiler yapmasını önleyememek.

Bunların dışında aile içindeki olumsuzluklara dair daha birçok madde sıralamak mümkündür. Şüphesiz ki bu olumsuzluklarla mücadele etme, bunların üreteceği sorunları büyümeden ortadan kaldırma hususunda aileler tam bir duyarlılık ve kararlılık içinde olmalıdırlar. Önce olumsuzluklara izin vermemek sonra da bir şekilde ortaya çıkmış olan sorunun çözümü ailenin kendi içinde üstesinden gelebileceği bir durumdur. Baş edilemeyecek boyuta ulaşan bir sorunu da “kol kırılır yen içinde kalır” diyerek

gizlememeli, onunla yaşamaya razı olmamalı, mutlaka bir aile danışmanının yardımına başvurmalıdır.

Bir ailevi sorunu çözebilmek için öncelikle o sorunu oluşturan sebebin veya sebeplerin bulunup açığa çıkarılması ardından da onun ortadan kaldırılmasını sağlayacak uygun tedbirlerin alınması gerekir. Sorunun temeline inip onu meydana getiren sebepleri yakalamadan yapılan girişimler, telkin ve tavsiyeler, öğüt ve nasihatler beklenen sonucu vermeye yetmeyecektir.

Yanlış teşhisten yola çıkıp doğru tedavi yapmak mümkün olmadığı gibi sebebini bulmadan bir sorunun çözümü de mümkün olmayacaktır. Ancak problemi oluşturan sebeplerin bulunup çıkarılması zannedildiği kadar kolay bir iş değildir. Sorunun bütün taraflarını ve ortaklarını dinlemeden, olardan birinin etkisinde kalmaksızın objektif bir şekilde sorunun bütün bileşenlerini, ilişki ve bağlantılarını incelemeden sebebi yakalamak oldukça güçtür.

e. Aile İçi İlişki ve İletişimlerde Alınması Gereken Tedbirler

Yukarıda sıralanan olumsuzluklara karşı alınması gereken belli tedbirler üzerinde durulmaktadır. Aile içi ilişki ve iletişimlerde düzenin sağlanması yönünde önerilen tedbirler, aslında aile eğitimi kapsamında bütün ailelere benimsetilmesi gereken hususlardır. Bu tedbirlerin her biri aile içinde yaşanan olumsuzluklara karşılık geldiğinden aile danışmanları hangi tedbirin hangi olumsuzluğa karşılık geldiği noktasından hareketle sorunun taraflarına o yönde önerilerde bulunurlar.

Ancak insan davranışı ile ilgili olarak tespit edilmiş olan kurallar, her zaman aynı sonucu vermeyebilir. Bu bakımdan aile içi sorunların çözümü için ileri sürülen tedbirleri, yapılan tavsiyeleri sihirli çözümler olarak görmemek gerekir. Bunlar sorunların çözümünde başvurulacak alternatif çare zenginliği olarak görülüp sorun çözme bilinci ve kararlılığı ile değerlendirilecek önemli imkanlar olarak kabul edilmelidir.

Aile içinde gerek eşler arasındaki gerekse ebeveyn ile çocuklar arasındaki iletişimlerin olumlu ve sağlıklı yürümesine dair deney ve araştırmalar sonucu tespit edilmiş belli başlı tedbirler şöyle sıralanmaktadır:

1- Aile içindeki ilişki ve iletişimler konusunda, yalan söylememek, alay etmemek, çirkin kelime kullanmamak, birisinin aleyhinde konuşmamak, kırıcı olmamak gibi kural ve prensipler oluşturularak ailenin ortak özelliği haline getirilmelidir.

2- Aile bireyleri birbirlerine karşı sevgi, saygı, beğeni, taktir duygularını saklamayıp her fırsatta dile getirme alışkanlığı geliştirmelidirler. Bu hususta doğal ve samimi davranmalı gereksiz, göstermelik ve yapmacık tavırlara meydan verilmemelidir.

3- Sebebine, haklı olup olmayışına bakmaksızın duygusal dengeleme çabası aile kültürü haline getirilmelidir. Çatışmacı duygulardan kaçınarak öfkeleneni teskin etmek, üzüleni teselli etmek, darılanın gönlünü almak görev telakki edilmelidir.

4- Aile içinde herkes, ailenin onurunu, ekonomik gereklerini, ortak hayat tarzını kendi arzu ve eğilimlerinin önünde tutmalıdır.

5- Aile içinde kimse birbirini eleştirmemeli, ayıplamamalı, davranışlarını sorgulamamalı, hatasını yüzüne vurmamalıdır; hata yapanın açığını kapatmaya çalışmalı, ama bu durum, yanlışlıkları normalleştirecek bir tolerans anlayışına da dönüşmemelidir.

6- Aile içinde istişare esas olmalı, söylenenleri hafife almaksızın herkesin kendini ifade etmesinin yolu açık tutulmalı, fikirlere saygı gösterilmeli, konuşanı sonuna kadar dinleme alışkanlığı geliştirilmelidir.

7- Aile içi sohbetlere vakit ayırmalı, belli zamanlarda aile ve toplum sorunları konuşulmalı, özenle seçilmiş ibret verici hikayeler, anılar anlatılmalı, sıkıcı olmayan faydalı metinler okunmalıdır.

8- Ortak yaşantılar geliştirilmeli, yemek, ibadet, dua, çalışma, gezinti vb. etkinliklerin periyodik olarak birlikte yapılmasına özen gösterilmelidir.

9- Aile içinde kimsenin birbirinden gizlisi saklısı olmamalı, birbirine güvenme, güveni zedelememe hassasiyeti ailenin yaşam tarzı haline getirilmelidir.

10- Aynı saatte yatmak, aynı vakitte birlikte yemek, her Cuma akşamı Kur’an okuyup dua etmek, eve giriş-çıkışlarda selamlaşmak vb. belli âdetler oluşturulmalı, güzel âdet ve geleneklerin yaşatılmasına özen gösterilmelidir.

11- Lüks ve israf yarışı, aşırı özenti, başkalarını kıskanma gibi hastalıklar aile içinde barındırılmamalı, bu hastalıklara karşı aile içinde mantıklı ve tutarlı ortak bir duyarlılık geliştirilmelidir.

12- Aile içinde ortaya çıkan sorunların çözümünde fedakarlığı önceleyen bir tavır geliştirilmeli, çözümü güçleşen sorunların üstüne gitmeyip çözümü zamana bırakmalıdır. Çözümler, daima Allah’ın ve Resulünün koyduğu değer ölçülerinde aranmalıdır.

13- Aile içinde her zaman yaşanabilecek anlaşmazlıklar büyüyüp de uygun bir çözüm bulunamaz ve iş ayrılık noktasına doğru gidecek olursa akrabalardan sözü dinlenecek saygın kişilerin hakemliğine başvurulmalıdır.

Huzurlu ve mutlu bir aile için altın kurallar:

1- Ailede herkesin titizlikle uyacağı prensipler olmalı
2- Eşler birbirlerinin beklenmedik tepkilerine hemen karşılık vermemeli
3- Ailenin ortak değerleri bireysel tercihlerin üstünde tutulmalı
4- Açıklık esas olmalı, eşlerin birbirinden gizlisi saklısı olmamalı
5- Yalan, dedikodu, gıybet, lüks ve özentiyi aile içine sokmamalı
6- Eşler her şeye rağmen iki farklı insan olduklarını unutmamalı
7- Eşler birbirlerinin arzu, ihtiyaç ve beklentilerine saygı duymalı
8- Küskünlük uzatılmamalı, özür dileme kültürü geliştirilmeli
9- Öfkelenene karşılık verilmemeli, hatalar yüze vurulmamalı
10- Eşler arası anlaşmazlıkta haklı haksız değil çözüm aranmalı
11- Sorunlara duyarlı olmalı, dayanışma ön planda tutulmalı
12- Anlaşmazlıklar çözümsüz bırakılmamalı, tek çözümde ısrar etmemeli

II. AİLE İRŞAT VE REHBERLİĞİ SÜRECİ

Aile danışmanlığı ile ilgili çalışmalar yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. İlk zamanlar konu ile yakından ilgilenen ünlü psikologlar Sigmund Freud ile Alfred Adler, daha çok ebeveyn ile çocuk ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Çocuğun kişilik gelişiminden, buna karşılık ebeveynin ve ailenin rolünden yola çıkan uzmanlar aile eğitimi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Daha sonra aileyi bir bütün olarak ele alan psikologlar, aile içinde ortaya çıkan, hızlı gelişmeler karşısında kuşaklar çatışması olarak kendini gösteren sorunları gidermek için aile içi ilişki ve iletişimleri düzenleme, ailede bireylerin rollerine uygun davranışlar geliştirmeleri amacına yönelmişlerdir. Bu durum aile eğitiminden aile danışmanlığına geçiş anlamına gelmektedir. Bu yeni dönemde Nathan Ackheman, Carl Jung, Murray Bowen gibi psikologlar aile danışmanlığının gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında aile danışmanlığı konusundaki çalışmalar hız kazanmış ve birbirinden kısmen farklı yöntem ve bakış açısı getiren aile danışmanlığı kuramları geliştirilmiştir.

İlk zamanlar biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bakış açıları ile birbirinden ayrılan aile danışmanlık modelleri, son zamanlarda bütünleşme eğilimine girmişlerdir. Aile sorunlarının çözümünde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımların sundukları müdahale yöntemlerini alternatif seçenekler değil, birlikte kullanılacak yöntem zenginliği olarak görme eğilimi ortaya çıkmıştır.

Günümüzde aile danışmanlığı konusunda çok sayıda ekol yahut danışma modeli mevcuttur. Bunlardan birbirine yakın olanları birleştiren Nazlı [2001], aile danışmanlığı kuramlarını beş başlık altında incelemektedir:

1- Psikanalitik aile danışmanlığı
2- Yapısal aile danışmanlığı
3- Yaşantısal aile danışmanlığı
4- Stratejik aile danışmanlığı

5- Bilişsel / Davranışçı aile danışmanlığı

Bu kuramların her birinin güçlü ve sınırlı yanları, kendine has süreç ve teknikleri vardır. Konunun hacmi gereği bunların ayrıntılarına girilmeyip genel bir aile danışmanlık sürecine dair açıklamalarla yetinilecektir. Ayrıca konumuzun dini açıdan aileye yönelik irşad hizmetini de içermesi sebebiyle bu husustaki dini prensiplere de yer verilecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki genel olarak kişisel problem odaklı psikolojik danışma süreci için ön görülen sistem aile danışmanlığı için de bir ölçüde geçerlidir. Aile danışmanlık süreci, aile bireylerinden birinin başvurması ile başladığından ilk planda bireysel problem danışmanlığına benzer bir durum söz konusudur. Sorunu öğrenmede, danışma sürecine yön verecek ilk bilgileri almada bireysel problem danışmanlığı yolu izlendiği gibi süreç içinde birebir görüşmelerde de aynı yol izlenecektir. Sorunun çok taraflı bir aile sorunu olarak ele alınması aşamasından itibaren süreç bireysel olmaktan çıkıp aile danışmanlığı boyutuna geçmiş olmaktadır.

Dini danışma ve rehberlik kapsamında ele alınan aile irşad ve rehberliği olgusu ise aile danışmanlığı hizmeti ile dini destek hizmetini birlikte ifade etmektedir. Aile irşad ve rehberliğini, ailelere götürülen dini rehberlik ve destek hizmetlerinin aile danışmanlığı ilke ve kuralları çerçevesinde yürütülmesi olarak anlamak da mümkündür.

İrşad kavramı, olgunlaştırmayı, doğru yöne sevk etmeyi, pürüzleri giderip düzgün hale getirmeyi ifade etmektedir. Dini yönden ailenin irşad edilmesi ise; aile içinde görülen din ve maneviyat içerikli sorunların yahut dini içerikli olmasa da dini yaklaşımlarla çözümü beklenen sorunların giderilmesine, ailenin düzenli, huzurlu ve mutlu hale getirilmesine, aile bireyleri arasındaki ilişki ve iletişimlerin geliştirilmesine yardım etme hizmetidir. Bu hizmetin yürütülmesinde takip edilecek süreç de yine genel anlamdaki aile danışması sürecinden başkası değildir. Dolayısı ile burada aile irşad ve rehberliği süreci derken anlaşılması gereken ve açıklanmaya çalışılacak olan aile danışması sürecidir.

a. Aile Danışması Sürecinin Aşamaları

Aile danışması sürecinde, kişisel problem danışması / rehberliği sürecinde olduğu gibi üç aşamalı bir yol takip edilmektedir. Ancak ondan farklı olarak aile danışmasında süreç bir ön hazırlıkla başlamaktadır.

1) Hazırlık Aşaması

Aileden birinin müracaatı ile başlayan ilk temasla birlikte danışman ailenin genel yapısı ve dinamikleri hakkında genel bilgiler alarak bir değerlendirme yapar ve sorunun genel karakterine dair hipotezler geliştirir. Bu aşamada ihtiyaç duyulursa sorunun taraflarının hatta bütün aile bireylerinin katılacağı bir randevu ayarlanarak toplu halde bilgi alma yoluna gidilebilir. Böylece eksik yahut yanlış bilgi alma riski ortadan kalkmış olur.

Bu aşamada problemle ilgili herhangi bir telkin, tavsiye ve yönlendirmede bulunulmaz. Aile danışmanlığı, bütün bileşenleri dikkate alan kademeli bir danışmanlık süreci yürütülmeden ilk akla gelen noktada çözüm önerilecek basit bir olay değildir. Aile sorunları bir anda oluşmadığı gibi çözümleri de anlık reflekslerle sağlanamaz. Hazırlık aşamasında toplanan doğru ve kesin bilgilerle geliştirilen hipotezler istikametinde dikkatli ve sabırlı bir danışma süreci başlatılacaktır.

2) İlk Aşama

Aile danışma sürecinin ilk aşamasında yapılması gereken sürecin başarısını etkileyecek önemli işler vardır. Aşağıda özet olarak verilen bu işler birer danışman görevi olarak yerine getirilecektir.

1- Raport Kurma (Aileye katılma)

Raport kurma veya aileye katılma diye ifade edilen ilk iş danışmanın aile ile karşılıklı güven duygusunu tesis etmesidir. Bu amaçla danışman aile bireyleri ile teker teker tanışır, tokalaşır, onları dinler. Aile bireylerinin hepsini dinlemek istediğini belirterek konuşanın sözlerine müdahale etmek isteyenleri nazikçe uyararak herkesin duygu ve düşüncelerini alır.

Danışman; sıcak, samimi, dostça, nazik, saygılı ve ilgili bir yaklaşımla hem ailenin tamamının hem de tek tek aile bireylerinin güvenini kazanmaya özen gösterir, problemin çözümünü sağlamak üzere objektif bir uzmanlık yaklaşımı ile çalışacağı hususunda onlara güven verir. Sürecin can alıcı noktası bu güven duygusunun oluşmasıdır. Eğer danışman aile bireyleri ile raport kurmayı başaramaz ise süreci bırakmalı ve muhataplarını uygun bir şekilde başka bir danışmana yönlendirmelidir.

Raport kurma işinde sadece sözel girişimlerle yetinilmemeli, sözlerin yanı sıra sözel olmayan yollara da baş vurulmalıdır. Danışmanın giyim kuşamı, davranışları, ilişkiye açık sempatik tavrı, hal ve hareketleri raport kurmada oldukça önemlidir. Danışmanın gerek sözel iletişim tarzının, gerekse giyim

kuşamı ve beden dilinin ailenin yaşam tarzı açısından kabul edilebilir olması, aykırılık ve uyumsuzluk göstermemesi raport kurmayı kolaylaştırır.

2- Bilgi Toplama

Danışmanın, danışma sürecini başarılı bir şekilde sürdürebilmesi için öncelikle ailenin yaşam tarzı, ilgileri ve ilişkileri hakkında ve yaşanan problem konusunda etraflıca bilgi toplaması önemlidir. Bu esnada bütün aile bireylerinin bilgisine başvurur, içlerinden birinin diğerini korumak istememesine, sözlerine müdahale etmesine nazik bir şekilde mani olur.

Danışman kendisine iletilen problemin sebeplerine dair bilgi toplarken ailenin güçlü ve zayıf yönlerine, neleri yapıp yapamadıklarına, karşılaştıkları güçlüklere, sağladıkları başarılara, gelecekle ilgili umut ve planlarına, söz ve davranış kalıplarına dair bilgileri de araştırır. İhtiyaç duyulması halinde ailenin birkaç kuşak geçmişine dair hikayeler de dinlenebilir.

3- Süreci Yapılandırma

Aile bireyleri danışma ilişkisi sırasında birbirlerine karşı doğal ve fonksiyonel olmayan ilişki ve davranış formları gösterebilirler. Danışmanın ilk temastan itibaren bu konuda dikkatli davranarak kontrolü eline alması bu şekilde bir gelişmeye meydan vermemesi gerekir. Ailenin gerçek fonksiyonlarını ortaya koyması için onlara nasıl yardımcı olunacağı önemlidir. Bu husus dikkatle değerlendirilerek aileye sorular sormadan, onlarla girişilen etkileşimler sonucunda elde edilen bilgilerle bir yapı oluşturulur. Bir bakıma görüşme sürecinin planını oluşturan bu yapıda danışmaya katılanların akıllarına gelebilecek sorulara dair cevaplar yer alır. Nasıl bir danışma süreci takip edileceği, aile bireylerinin bu süreçteki rol ve yükümlülükleri, çalışmanın yaklaşık ne kadar süreceği tespit edilir. Bu tespitler ve gerektiğinde tahmini olarak nasıl bir sonuç alınabileceği hususunda aileye bilgi verilir. Bu bilgiler ile danışmanın sorumluluğuna dair bilgilerin yer aldığı

4- İzlenimleri Kaydetme

Problem danışmanlığı genellikle bir defalık veya bir oturumluk çalışmadan ibaret olmayıp belli bir süreci gerektiren faaliyettir. Bu süreçte düzenli iş akışının sağlanması, bir aksaklığa veya ihmale meydan verilmemesi için her görüşmenin ardından izlenimler ve gelişmeler

kaydedilir. Kayıtlarda özelin ve mahremiyetin korunmasına, güven duygusunun zedelenmemesine özen gösterilir. Bunun için standart kayıt formları kullanılabileceği gibi danışmanın kendine uygun gelecek bir şekilde izlenimlerini kaydetmesi de mümkündür.

3) Orta Aşama

Aile danışma sürecinde orta aşamaya geçilebilmesi için ilk aşamadaki işlerin yerli yerinde yürütülüp başarıyla tamamlanmış olması gerekir. İlk evredeki raport kurma, yapı oluşturma ve bilgileri toplama işlerinin tamamlanıp artık ileri aşamaya geçmek için şart ve imkanların oluştuğu anlaşıldığında orta aşamaya geçilir. Bu aşamada yapılması gerekenler şöyle sıralanır:

1- Aile üyelerinin tamamının sürece katılmasını sağlamak

Aile sorunu olarak danışma konusu yapılan durum aile üyelerinden birinin sorunu gibi görünse de aslında bu ailenin bütününü ilgilendiren bir sorundur. Aile bireylerinden birine mal edilen bir sorun ne ailenin diğer üyelerinden, ne de bütünüyle aileden bağımsız oluşmuştur. Bu bakımdan çözümüm tam olarak sağlanması da ancak sorunun taraflarının katılımı ile mümkün olabilecektir. Hem sorunun bütün boyutları ile ortaya çıkmasını ve kavranmasını sağlamak, hem de çözüme herkesin katkısını alabilmek ve ileriye dönük ailede ortak bir tecrübe oluşturabilmek bakımından herkesin çözümün bir parçası haline getirilmesi önem taşır.

2- Aile üyelerinin birlikteliğini ve ilişkilerini güçlendirecek bağlantılar kurmak

Bir problemini çözüme kavuşturmuş, bunun rahatlığını hisseden ailenin onu tamamen ilgi alanından çıkarması ve unutması için normal hayatın seyri içinde yeni ilgi ve ilişkilere ihtiyaç duyulur. Aile danışmanının ilk görevi, aile üyelerinin iletişim örüntülerini gözlemlemektir. Danışman daha sonra da yanlış etkileşimleri gösterip bunların değişmesine, ailede yeni bir iletişim ve etkileşim yapısı oluşmasına yardımcı olur [Meier, 2009].

Küskünlerin barışması, birbirleri ile bağlantıyı kesmiş olanların görüşmelerinin sağlanması, akraba ve dostlarla ziyaretlerin artırılması, doğum günü, evlilik yıldönümü gibi vesilelerle birlikte kutlamalar düzenlenmesi, hediyeleşmeler, birlikte ziyafetler gibi etkinlikler aile içi ilişki bağlılıklarını güçlendirmede önemli etki yapmaktadır. Ayrıca danışma

sürecinin istekle ve pürüzsüz bir şekilde yürütülebilmesinde, sürece katılımı özendirmede hayatın hoş yanlarına vurgu yapan etkinlikler, yerine göre yapılan şaka espri gibi rahatlatıcı unsurlar da önemli katkılar sağlamaktadır.

3- Aile için gerekli görülen değişimi teşvik etmek ve aile bireylerini değişime hazırlamak

Yaşanmış olan bir soruna tekrar geri dönülmemesi veya sorunun farklı bir şekilde tekrarlamaması için onun ortaya çıkmasına yol açan tutum ve alışkanlıkların, yaşam tarzının değiştirilmesi gerekir. Öncelikle aile bireylerinin değişim ihtiyacını görmeleri, değişimin gereğine inanmaları önemli bir başlangıçtır. Bu gelişme sağlandıktan sonra her bireyin kendi pozisyonu ile ilgili hangi durumda ne tür değişimin olabileceğine dair bir değerlendirme yapması, değişimin imkan ve sınırları konusunda bir bilinç geliştirmesi yönünde çalışma yapılır.

4- Etkin kişiler, akraba ve model grupları gibi dış dinamiklerle bağlantı kurmak

İnsanlar üzerinde etki bırakan saygın akraba büyükleriyle, aydın ve bilgin kişilerle kurulan ilişkiler, aile üyelerinin yeni davranışlar kazanmalarında etkili olmaktadır. Bu yöndeki imkanlar araştırılarak değerlendirilir. Ayrıca yaşanan sorunla aynı veya eşdeğer sorunlar konusunda kurulmuş olan dayanışma grupları ile irtibat sağlanır. Örneğin "Yeşilay Derneği", "Uyuşturucusuz Yaşam Grubu", "Kaliteli Yaşam Derneği" gibi topluluklarla görüşüp onların çalışmalarına katılmak yararlı sonuçlar vermektedir.

5- Danışma'nın başarısı için sürece odaklanmak

Problem odaklı çalışmalarda daha danışma süreci devam ederken problemin hafiflediği, hatta ortadan kalktığı düşüncesi veren belirtiler görülür. Bu durum aileye sürecin sona erdiği veya ermesi gerektiği kanaati verebilir. Süreç esnasında meydana gelen kısmi değişimler, çalışmanın sonlandırılabileceği anlamına gelmez. Aile bireyleri, kendileri için kolayca kabullenilecek değişimleri çabucak gerçekleştirebilirler ama asıl olması gereken değişimlere karşı dirençlidirler. Direncin kırılması ve beklenen değişimin sağlanabilmesi için problemin ortadan kalktığı düşüncesiyle süreci sonlandırmayıp çalışmaya devam etmek gerekir.

4) Son Aşama

Danışma sürecinin orta aşamasında öngörülen değişimler ortaya çıkmaya başlayınca bu aşamanın başarılı bir şekilde tamamlanmış olduğu, son aşamaya geçmenin zamanının geldiği anlaşılmış olur. Ailede sağlanan değişimler danışman tarafından açıklanarak bunun mutluluğu aile üyeleri ile paylaşılır. Danışman, değişimin nasıl meydana geldiğini açıklayarak aile bireylerinin gerekirse ileride nasıl bir değişim yapacaklarını anlatır. Sonlandırma, danışma ilişkisinin bir kapanışla bitirilmesi değil, sürecin son aşaması olarak düşünülmelidir. Bu aşamada sırasıyla üç işlem gerçekleştirilecektir:

1- Özetleme

Danışman, danışma sürecinde yapılan işleri ve sağlanan gelişmeleri özetleyerek arzulanan amaçlara ulaşıldığını ve sürecin sonuna gelindiğini açıklar. Ailenin bu süreçte önemli tecrübeler kazandığı, bu tecrübelerle bundan sonra hayatlarına daha güvenli istikrarlı bir şekilde devam edecekleri anlatılarak bu yönde bir düşünce ve irade oluşturmaları sağlanır.

2- Uzun vadeli amaçlar belirleme

Son aşamanın ikinci adımında ailenin sorun üretmeye müsait hassas yönleri açıklanarak ileride benzer sorunların yaşanmaması hususunda uzun süreli tedbirler tartışılır. Bu tedbirlere dair belirgin tespitler yapılarak öne çıkan hususlarda dikkatli davranma ve bu hassasiyeti sürdürme kararlılığı oluşturulur.

3- Açık sonlandırma ve izleme

Danışma süreci artık fiilen sona ermiş olmakla birlikte ailenin ihtiyaç duyduğu anda danışmana baş vurmasına açık kapı bırakılır. Buna açık sonlandırma (open-ended) denilmektedir. Açık sonlandırma aile için kullanılacak bir imkanı, danışman için ise izleme iradesini ifade etmektedir. İzleme, danışma ilişkisinin sonlanmayan bir süreç olduğu anlayışına dayanmaktadır.

Danışma sürecinin başından sonuna kadar takip edilmesi gereken aşamalar ve bu aşamalarda gerçekleştirilecek adımlar için belirlenmiş standart süreler söz konusu değildir. Danışman, sürecin ilerlemesinde ve problemin çözümünde gösterilen performansa göre kısa veya uzun sürede danışmayı sonlandırabilir. Ancak danışman, yürüttüğü süreci sürekli

değerlendirmek durumunda olduğundan danışmayı ne zaman ve nasıl sonlandıracağını bilmelidir.

b. Aile Danışması Sürecinde Dini Çerçeve (İrşat)

İslam dininde aile Allah'ın emri ve Peygamber'in sünneti ile gerçekleşen kutsal bir kurum olarak görülür. Hayatlarını nikah akdi ile birleştirip aile olan eşler birbirlerine Allah'ın emaneti kabul edilir. Bu bakımdan nikah dini bir akit olarak dualarla, niyazlarla icra edilir. Şüphesiz ki bu durum nikahın Devlet tarafından yasalara dayandırılan resmi bir işlem olarak gerçekleştirilmesine mani değildir. Hukuki sonuçları ve sosyal hayatın düzenlenmesi yönü ile nikâhın Devletin yasalarına göre resmi bir akit olarak gerçekleştirilmesi gayet tabiidir ve kaçınılmazdır.

Aynı şekilde nikahın resmi bir işlem olarak yürütülmesi, onun manevi yönünü ortadan kaldırmamaktadır. Zira evlilik yapan eşlerin malları, canları ve namusları dini bir sorumluluk olarak birbirlerine emanet edilmiş olduğundan bu manada eşlerden her birinin diğerine karşı hakları ve sorumlulukları vardır. Hz. Peygamber Veda Hutbesi'nde bu durumu açıkça beyan etmiştir:

"Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet ediniz, onlara şefkatle, sevgi ile muamele ediniz. Onlar hakkında Allah'tan korkunuz. Kadınlar size Allah'ın emanetidir. Onları Allah adına söz vererek aldınız, onlar Allah'ın emriyle size helal olmuştur. Sizin kadınlar üzerinde haklarınız olduğu gibi kadınların da sizin üzerinizde hakları vardır."

Yine Peygamberimiz *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır"* [Sünen-i İbn Mace, "Nikah", 50] buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de de şöyle buyurulur:

"İyi kadınlar kocalarına saygılı davranan, eşinin arkasından onun hak ve emanetlerini koruyanlardır" [Nisa, 4/34].

Daha birçok ayet ve hadislerde ailedeki ilişkilerin düzenlenmesine dair hükümler vardır. İslam dininde ailenin huzur ve ahengi, birlik ve bütünlüğü konularına çok önem verilmesi, boşanmanın Allah'ın en sevmediği helal kabul edilmesi [Ebu Davud, "Talak", 3], ailenin kutsal bir yuva olduğunu gösterir. Bu kutsal yuvada huzuru, düzeni, birlik ve bütünlüğü bozan durumlara karşı dini yönden önleyici tedbirler getirilmiş, ortaya çıkan sorunlara çözüm yolları gösterilmiştir. Aile danışmanları için bu yöndeki dini emir ve öğütler, dinin kuşatıcı, bağlayıcı ve rahatlatıcı özelliği bakımından önemli dayanaklardır.

Aile irşat ve rehberliği çalışmalarında temel hedef; dinin öngördüğü esaslar doğrultusunda ailelerin mutlu, huzurlu, birlik bütünlük içerisinde sağlam bir yapıya kavuşmalarına çalışmaktır. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde üzerinde durulması gereken temel hususlar beş başlık altında aşağıda kısaca açıklanacaktır. Aile irşat ve rehberliği hizmeti yürüten görevliler bu hususlara odaklanarak sorunların çözümünde bu esaslar üzerinde yürüyeceklerdir. Ancak aile irşat ve rehberlik çalışması dini konulu olsa da sonuçta bir aile danışmanlığı işidir. Dolayısıyla bu hizmeti yürütenlerin aynı zamanda aile danışmanlarının sahip oldukları şu temel özelliklere de sahip olmaları çok önemlidir ve gereklidir:

- Geniş bir empati (eşduyum) becerisine sahip olmak
- İnsan psikolojisi konusunda bilgili olmak
- Beklenmedik durumlar karşısında sabırlı ve dayanıklı olmak
- Farklı âdet ve anlayıştaki ailelerle iletişim kurma becerisine sahip olmak
- Danışma beceri ve teknikleri konusunda yeterliğe sahip olmak

Aile irşat ve rehberlik hizmeti yürüten elemanlar bu özelliklere sahip olduktan sonra dini şu beş hususu göz önüne alarak çalışmalarını yürüteceklerdir.

1) Anlaşmazlıkların Allah ve Resulü'nün emirleri ile çözümü

Aile içinde ara sıra bir takım anlaşmazlıkların ortaya çıkması, belli konularda tartışmaların yaşanması, hatta tartışmaların kimi zaman kırgınlık ve dargınlıklara kadar varması mümkündür. Bu durumda anlaşmazlıkların daha ileri boyutlara ulaşmaması ve daha kötü sonuçlara varmaması için süratle çözümü gerekir. Hz. Peygamber üç günden fazla dargın durmanın helal olmadığını bildirmiştir [Buhârî, "Edeb", 57, 58].

Aile içindeki anlaşmazlıkların çözümünü zorlaştırarak onların probleme dönüşmesine sebep olan temel faktör; kişisel, göreceli ve sübjektif yaklaşımlardır. "Ben haklıyım", "benim görüşüm", "benim kanaatim", "bizim âdetimiz" vb. tartışmaya açık savlar ve ölçütler, çözümsüzlüğü teşvik etmekte, anlaşmazlığın sorun haline gelmesine sebep olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de müminlerin, aralarında çıkan anlaşmazlıklar konusunda bencil ve kişisel yaklaşımlar göstermemeleri, Allah'ın ve Resulü'nün emir ve tavsiyelerine göre davranmaları emredilmektedir.:

Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu Allah ve Resulüne götürün. Bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir." [Nisa, 4/59]

Bir anlaşmazlık konusunda herkes kendi bakış açısında ısrar ederse çözüme ulaşmak mümkün olmaz. Ortak bir nokta bulunabilse dahi taraflar uzlaşma için fedakarlıkta bulunmuş olacaklarından kişinin fedakarlığı ölçüsünde içinde bir ukde kalması, haklı olduğu halde haksızlığa boyun eğmiş olma hissini taşıması kuvvetle muhtemeldir. Allah ve Peygamber'in koyduğu ölçülere göre davranmak ise kimseyi rahatsız etmez. Çünkü bu ölçülere riayet etmek herkes için dini bir vecibedir. İhtilaf sırasında üzerine düşeni dini bir vecibe olarak yerine getirme anlayışı, tarih boyunca İslam toplumlarında insan ilişkilerine yön vermiştir.

Sözlü kültürümüzde yerleşmiş olan *"Allah'a havale etmek", "Allah'ın emrine boyun eğmek", "Allah için yapmak", "Allah için katlanmak", "yaratılanı yaratandan ötürü hoş görmek"* türü Allah bağlantılı davranış biçimleri, çoğu anlaşmazlıkları sorun haline gelmeden çözebilmektedir. Burada önemli olan insanlar arasındaki ilişkiler düzeni, davranış normları ve ahlaki ilkeler konusunda Allah ve Resulü'nün koyduğu esaslar hakkında yeterli birliye sahip olmaktır. Bu bilgilere sahip olmayanların yapması gereken de bilgili insanların rehberliğine müracaat etmektir.

2) Aile içi kurallara riayet edilmesi

İslam dini açısından aile içinde uyulması gereken bazı temel kurallar vardır. Ailenin huzurunun, düzeninin, birlik ve bütünlüğünün korunması, sevgi, saygı, mahremiyet, iffet, sadakat ölçülerine riayet edilmesi dini bir görevdir. Kur'an-ı Kerim'de ailedeki erkek ve kadınların birlikte uymaları gereken hususlar şöyle sıralanmaktadır:

İslam'ın emir ve yasaklarına uymak
Mümin olup imanın gereğini yapmak
Birbirine karşı itaatkar olmak
Birbirine karşı sadık ve dürüst olmak
Sabırlı olmak
Mütevazı olmak
Tasadduk ehli olmak
Kendini tutmak
Irzını ve namusunu korumak
Allah'ı hatırdan çıkarmamak

Bu kurallara uyanlar için Allah katında mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlandığı beyan edilmiştir [Ahzab, 33/35].

Yine Kur'an-ı Kerim'de Nuh (a.s.) ile Lut (a.s.) ın eşlerinin kocalarına ihanet etmeleri sebebiyle cehenneme girecekleri, peygamber eşi olmanın onları kurtaramayacağı müşriklere örnek gösterilerek [Tahrim, 66/10] eşlerin birbirlerine sadakatinin önemine dikkat çekilmektedir.

Ailenin dirlik ve düzeninden aynı derecede sorumlu olan eşler, aile düzenini Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde O'nun rızasına uygun bir şekilde sürdürmeye gayret göstereceklerdir. Kur'an-ı Kerim'de aile bireylerinin hepsini içine alacak şekilde genel bir hitap ile *"Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun"* [Tahrim, 66/6] diye emredilmiştir. Bu ayet kişinin kendisi kadar ailesi hakkında da Allah'ın emir ve yasaklarını gözetme yükümlülüğünde olduğunu açıkça göstermektedir. İslam ailesi, aile bireylerinin karşılıklı görev ve sorumlulukları üzerine bina edilmiştir. Eşlerin birbirlerine karşı, ebeveynin çocuklarına, çocukların ebeveynlerine ve diğer aile büyüklerine karşı, kardeşlerin birbirlerine karşı görevleri ve sorumlulukları vardır, kimsenin görev ve sorumluklarını ihmal etmesi, yerine getirmemesi hoş karşılanamaz.

Her yönden ümmetine örnek olan Hz. Peygamberin aile hayatı da müslümanlar için ideal bir örnektir. O'nun yaşadıkları ve yapıp ettikleri yanında aile mahremiyetinin korunması, aile içi ilişkiler, namus, iffet, hak ve hakkaniyet konularında öğütleri de vardır. Özellikle aile bireylerinin birbirlerine karşı sevgi, saygı, sadakat göstermeleri, paylaşma ve dayanışma içinde olmaları, ayıplarını açığa vurmamaları, hallerini ifşa etmemeleri hususlarına dikkat çekmiştir. Bütün bu hususlara riayet edilmesi, aile düzeninin bu esaslar üzerine kurulması ve aile içi ilişkilerin bu çerçevede yürütülmesi yönündeki inanç ve kabuller aile danışmasında önemli bir dini temel oluşturmaktadır. Şüphesiz ki bu dini temel üzerinden yürütülen aile danışmanlığı önemli bir manevi enerjiyi arkasına almış, seküler aile danışmasına göre önemli bir avantaj sağlamış olur.

3) Eşlerin birbirlerini koruması ve desteklemesi

Aile olmanın ortaya çıkardığı hukuki, duygusal ve sıhriyet (akrabalık) bağlarına ek olarak dini yönden bir de manevi bağ söz konusudur. Eşler birbirlerini Allah'ın emaneti olarak alıp kendilerine helal edinmiş olduklarından aile mukaddes bir yuvadır. Nikahta taraflar birbirlerini Allah'ın emri ve Peygamberin kavli ile alır kabullenirler, bu kabule insanları da şahit tutarlar. Aile bireyleri arasındaki bu manevi bağ onları

aşkın duygularda birleştirirken diğer bağlara derin bir anlam ve öz katarak o bağları da güçlendirir. Hukuki ve fizyolojik bağlar maddi yönden birlik ve beraberliği ifade ederken Allah'ın emri ekseninde oluşturulan manevi bağ özde bütünleşmeyi sağlamaktadır. Ayrıca manevi bağın dayanağı inanç ve vicdan olduğundan bu bağ, fizyolojik ve hukuki bağların (kuralların) sağlayamadığı ilişkiler düzenini sağlama gücüne sahiptir. Bu bakımdan eşlerin birbirlerini desteklemeleri ve korumaları hususunda dini inanç ve kabullere dayanan manevi bağ güçlü bir enerji sağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de eşlerin birbirlerine karşı koruma ve destekleme rollerini elbise benzetmesi ile somutlaştırarak ifade etmektedir: *"Kadınlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz"* [Bakara, 2/187]. Elbise nasıl vücudun iffetini, sağlığını ve rahatını temin ederse eşlerin de aynı şekilde birbirlerine karşı elbise-beden ilişkisi içinde olmaları gerekir. Bu ilişki, maddi bağlantıların çok ötesinde manevi özü ve derinliği olan bir ilişkidir.

Hz. Peygamber de ayette elbise-beden ilişkisine benzetilen eşler arasındaki birbirlerini koruma, gözetme görevini sorumluluk bağlamında şöyle dile getirmiştir:

"Dikkat ediniz, hepiniz güdücüsünüz (çobansınız) ve herkes maiyetinde olandan sorumludur. Devlet reisi bir yöneticidir ve halkından mesuldür. Erkek ailenin muhafızıdır, ve ailesinden sorunludur. Kadın evinin ve çocuklarının koruyucusudur o da koruması gerekenlerden sorumludur…" [Müslim, c. 3 s. 1459]

Eşlerin birbirlerini koruma ve destekleme sorumluluğu; arzu ve ihtiyaçlarını karşılamayı, hatırını gözetmeyi, gönül alma, teselli etme, takdir etme gibi duygusal destekler vermeyi de gerektirir. Kısaca eşler, elbise-beden ilişkisindeki en özel ve en mahrem birlikteliğin manevi derinlikteki içten, sıcak ve samimi bütünleşmesini göstermelidirler.

4) Ebeveyn ile çocuklar arasında ilişki düzeni

Aile içinde ortaya çıkan sorunların önemli bir kısmı çocuk-ebeveyn ilişkisinde kendini göstermektedir. Çocukların dini ve ahlaki değerlere uygun bir şekilde yetiştirilmesi, onlara bu değerler üzerinde sağlam kişilik kazandırılması dini yönden önemli bir ebeveyn görevidir. Anne-babanın bu konuda tam bir sorumluluk bilincine, anlayış birliğine sahip olmaları, çevresel şartların olumsuz etkilerine karşı işbirliği ve dayanışma içinde hareket etmeleri gerekir. Bu konuda müşterek bir anlayış, işbirliği ve

dayanışma sağlanamadığı takdirde ebeveyn-çocuk ilişkisinde başarılı bir sonuca ulaşmak zorlaşacaktır.

Allah'ın anne-babaya verdiği çocuğunu koruma ve sahiplenme içgüdüsü, onu sevme, şefkat ve merhamet duygusu çocuğun yetiştirilmesi konusunda tabii bir imkan ve enerji oluşturmaktadır. Ancak bu içgüdü ve duygular çocukla ebeveyn ilişkisinin olması gereken akılcı bir çizgide sürdürülmesine yetmemektedir. Kimi zaman duygusal güdüler akılcı tavırlara ters düşmekte ve akılcı tedbirlerin alınmasına engel teşkil edebilmektedir. Ebeveyn duyguları ve içgüdüleri ile çocuğa sarılırken akıl ile de onun için en doğru olana karar verip uygulayacaktır. Bu iki kuvve çocuk-ebeveyn ilişkisini düzenlemede iki ayrı imkan olarak değerlendirilmelidir. Kur'an-ı Kerim'de çocukların ebeveyn için dünyanın süsü oldukları [Kehf, 18/46] fakat aynı zamanda onlar için birer imtihan vesilesi olduğu [Enfal, 8/28] bildirilerek bu iki kuvvenin önemine ve ebeveynin bunları yönetme sorumluluğuna dikkat çekilmektedir.

Anne-babanın sahiplenme duygusu ve koruma güdüsüne karşılık yetişmekte olan çocuk onların sınırlayıcı çerçevesinden kurtulup özgürleşme, hayatla bütünleşme, kendini gerçekleştirme çabası içine girer. Ebeveynin çocuğun elinden tutup çekerken, çocuğun elini kurtarıp gitmek istemesi şeklinde özetlenecek bu zıt yönlü çekim, değişik şekillerde sürüp giderek beklenmedik sorunların ortaya çıkmasına yol açar. Bu durumun doğru yönetilmesi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin akıl-duygu dengesinde ideal düzeyde geliştirilmesi ve böylece ortaya çıkan sorunların büyümeden giderilmesi anne-baba başarısına bağlıdır.

İşte bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de çocukların anne-baba için imtihan olduğu bildirilmiştir. *"Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihandır"* [Enfal, 8/28] İmtihan, çocuğun doğru inanç ve anlayışla, ideal tutum ve davranışlarla, sağlam bir kişilikle hayata intibakını sağlayıp sağlayamama, dünya ve ahiret mutluluğunu kazanacağı bir yola onu sevk edip edemem konusundadır. Allah Teâlâ'nın, *"Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz"* [Tahrim, 66/6] buyurmuş olması bunun bir ana-baba sorumluluğu olduğunu gösterir.

Bu genel çerçeveden başka Hz Peygamber ebeveynin çocuklara karşı yerine getirmeleri gereken görevlerin ayrıntılarına dair şu hususlara özellikle dikkat çekmiştir:

- Çocuğa güzel bir ad vermek

- Helal gıdalarla onu besleyip büyütmek
- Güzel bir terbiye vermek
- Kur’an öğretip namaza alıştırmak
- Zamanı geldiğinde de uygun bir eşle evlendirmek
- Çocuklar arasında adaleti gözetmek

Çocukların ebeveynlerine karşı nasıl davranacakları Kur’an-ı Kerim’de bir cümlede özetlenmiştir: *“… onlara ‘öf’ bile deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle”* [İsra, 17/23].

Bütün bunlar aile içinde ebeveyn ile çocuklar arasındaki ilişkilerin dini bir temeli olduğunu, ilişkilerin dini bir görev ve sorumluluk çerçevesinde düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Şüphesiz ki bu temel, fizyolojik ve duygusal bağlardan daha güçlü bir dayanak oluşturmaktadır. Aile irşat ve rehberliği çalışmalarında bu dini temel asla ihmal edilmemelidir.

5) Anlaşamayan eşler arasında hakemlik yapılması

Aile içinde eşler arasında anlaşmazlıkların çıkması, bazen bu anlaşmazlıkların önlenemeyerek çekişme ve zıtlaşma boyutlarına ulaşması her zaman mümkündür. Ortaya çıkan bir anlaşmazlığın yukarıda birinci maddede belirtildiği şekilde eşlerin kendi çabaları ile çözümlenmeyip kin, nefret ve ayrılıklara sebep olacak derecede büyümesi halinde Allah Teala hakemlik olayına baş vurulmasını emretmektedir.

“Eğer eşlerin aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.” [Nisa, 4/35]

Hakemlik; tarafların kendilerini haklı, karşıdakini haksız buldukları için anlaşamadıkları durumda kabul edilebilir bir noktada onları buluşturma ve uzlaştırma görevidir. Hakemlerin iki tarafın yakınları arasından saygın kişilerden seçilmesi hem çözümün kolaylaşması hem de tatminkar bir çözüme ulaşılması bakımından önemlidir.

Zemahşeri, hakemlerin ikna edici, adaletle hükmeden, kararına saygı duyulan kişilerden olması gerektiğine dikkat çekerek bunların her iki tarafın ailelerinden seçilmesinin faydalarını şöyle sıralamaktadır:

a) Akrabadan olan hakemin, anlaşmazlığın tarafı olan yakınının herkes tarafından bilinmeyen gizli yanlarını, kendine has özelliklerini bilmesi sebebiyle daha kolay uzlaştırma imkanına sahip olması

b) Anlaşmazlık yaşayıp da ayrılık noktasına gelmiş olan kişi yakın akrabası olduğu için uzlaştırmayı daha fazla istemesi

c) Akrabalarından saygın kişilerin eşler üzerinde daha etkili olmaları, onların verecekleri kararların daha kolay kabul edilir olması

d) Eşlerin; içlerinde sakladıkları duygularını, anlaşmazlığa sebep olan durumlarını, sevgi ve öfkelerini, uzlaşma veya ayrılma iradelerini yakınlarına daha rahat ifade edebilmeleri

e) Eşlerin yabancılar tarafından bilmesine aldırış etmedikleri bazı durumlarına aile büyüklerinin muttali olmasından hoşlanmamaları sebebiyle uzlaşma yolunu tercih etmeleri

Hakemler yakınlıklarını ve etkinliklerini kullanarak eşleri uzlaştırmaya, barışmalarını sağlamaya gayret göstereceklerdir. Onların samimi gayret göstermeleri eşlerin de uzlaşma iradeleri sebebiyle Allah Teala barışın tahakkukunu nasip edecektir.

Eğer hakemler tarafları barıştırmaya muvaffak olamazlarsa ayrılmalarına karar verip vermeyecekleri hususunda ulema arasında farklı görüşler vardır. Bir kısım alimler hakemlerin sadece tarafları barıştırıp birlikte yaşamalarına karar vereceklerini, ayrılık kararı veremeyeceklerini söylemişleridir. Bir kısım alimler de hakemler uzlaştırmaya muvaffak olamazlar ise tarafların rızasını almak kaydıyla ayrılmalarına da karar verilebileceklerine hükmetmişlerdir. Bazı alimler ise hakemlerin kendi içtihatları ile ayrılma veya birleşmeden hangi durumun maslahata daha uygun olacağını görürlerse o yönde karar verebilecekleri kanaatindedirler.

Eşler arasındaki ayrılma noktasına gelmiş anlaşmazlık konusunda hakemliğe başvurulmasında asıl amaca uzlaşmanın sağlanmasıdır. Ayette de üzerinde durulan husus budur. Ancak birlikte yaşamanın imkansız hale geldiği, birlikteliği zorlama halinde her iki taraf için de katlanılması güç çileli bir yaşamın ortaya çıkacağı anlaşıldığında hakemlerin durumu kendi haline bırakmayıp kin, nefret ve düşmanlıklara meydan vermeyen barışçı bir ayrılığı sağlamaları doğru olur. Hakemlik olayında bu noktaya gelmemek ve mutlaka uzlaşmayı sağlayabilmek için geç kalınmaması, ilk adım çözüm denemeleri sonuç vermediğinde hemen hakemlere müracaat edilmesi gerekir.

III. AİLE DANIŞMANLIĞI BECERİ VE TEKNİKLERİ

Ailelerin yapısal durumları ve psikolojik, kültürel, fizyolojik vb. özellikleri sebebiyle aileye yönelik danışmanlık hizmetleri çok yönlü ve çok boyutlu bir durum arz etmektedir. Nüfus hareketleri ve hızlı sosyal ve kültürel gelişmelerin getirdiği intibak güçlükleri, bundan kaynaklanan problemlerin çeşitliliği, derinliği gibi etkenler durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bütün bunlardan dolayı konunun uzmanları farklı aile danışması kuramları geliştirmişlerdir. Daha önce de değinildiği üzere birbirinden farklı yaklaşımları, farklı bakış açılarını yansıtan bu kuramlar, aynı zamanda danışma sürecinin aşamalarına, kullanılacak tekniklere uygulanacak becerilere dair konularda da farklı öneriler getirmektedirler.

Bu kitabın konusu ve hacmi gereği her kuramı burada teker teker ele alıp ayrıntılı bir şekilde inceleme imkanımız olmadığından aile danışmanlığı sürecinde ileri sürülen beceri ve teknikleri ana hatları ile bir bütün olarak sıralamakla yetinilecektir. Böylece dini danışma hizmeti yürütenlerin aile danışmanlığı beceri ve teknikleri hakkında genel bir bilgi edinmeleri mümkün olacaktır. Ancak bu konuda etkili çalışmalar yapmak isteyenlerin konuyla ilgili kapsamlı eserlere müracaat etmeleri gerekmektedir.

Aile danışmanlığı sürecinde öne çıkan ve sıklıkla başvurulan belli başlı beceri ve teknikleri şöyle açıklayabiliriz:

a. Sosyal İlişki Becerisi

Danışmanlık hizmetinin başarılı bir şekilde yürütülüp sonuçlandırılmasında danışmanın danışanla arasındaki ilişki, iletişim ve etkileşimlerin önemli bir payı vardır. Aile hayatında âdetler, gelenekler ve yaşam tarzı öne çıkmakta, her aile kendisini bu öğelerle birlikte tanımlamaya, bu öğeler etrafında tutum ve davranışlar sergilemeye çalışmaktadır. Bu durumları dikkate alarak saygı, güven ve içtenliğe dayanan, aynı kültür ve anlayışı yansıtan ilişki ve iletişim tarzını ortaya koyabilmeye sosyal ilişki becerisi denilmektedir. Sosyal ilişki becerisinin

biri sosyal durumları anlama, diğeri de bu anlayışa göre eylemde bulunma diye iki temel öğesi vardır. Aile danışmanlığı yürütenlerin muhatap aldıkları aile ile bu iki hususta sorunsuz bir özdeşim göstermeleri işlerini oldukça kolaylaştıracaktır.

Danışma sürecinin ilk aşamasındaki raport kurma adımında sosyal ilişki becerisi ön plana çıkmakla birlikte sürecin her anında bu becerinin sürdürülmesi başarı için önemlidir. Çünkü bu, aynı zamanda tarafların belli konuda önyargısız ve koşulsuz bir şekilde birlikte uyumlu çalışabilme becerisidir. Şüphesiz ki sosyal uyum becerisinin sağlanması ve danışan aile ile sorunsuz bir ilişki ve iletişim düzeninin oluşturulması danışman görevidir ve danışmanın maharetine bağlıdır.

Sosyal ilişki becerisine sahip olan bir danışman, ailenin kendi dünyasında neler olup bittiğini, ilişki ve iletişimlerin yönünü ve içeriğini anlamaya çalışır; sevgi, umut, kaygı, kızgınlık gibi duygu tezahürlerini fark ederek onlarla ilişki ve iletişim düzeni belirler ve buna uygun bir hareket tarzı benimser. Aile hakkındaki bu belirlemeler, danışmanın kendisinin veya başka birinin değil, doğrudan ailenin şartlarında ve referansları çerçevesinde yapılır. Örneğin danışman kendisinin mutlu bir evliliği olmasına rağmen danışan çiftin yaşadığı yabancılık duygularını onların dünyasında hisseder [Egan, 1997]. Sosyal ilişki becerisi, danışmanın farklı sosyal durumlarda ilişkileri kolaylaştırıcı ve yardım edici davranma yeteneği anlamına gelmemektedir. Yoksa bu durum danışmanın duygu ve düşünceleri değişken olacak ve duruma göre şekillenecek demek değildir.

b. Empati Kurma

Empati, önemli psikolojik danışma tekniklerinden biri olarak aile danışmanlığında da vazgeçilmez bir danışman becerisi olarak görülür. Psikolojik Danışma Teknikleri kısmında da değinildiği üzere empati (eşduyum), kendini karşıdakinin yerine koyarak onun duygularını hissedebilmeye ve onun nasıl bir duygusal tepki içerisinde olduğunu anlamaya ve duygusal tepkilerinin altında yatan sebepleri kavramaya çalışmaktır.

Empatiyi, aynı fikirde olmakla veya sempati duymakla karıştırmamak gerekir. Ailenin içinde bulunduğu duruma üzülmek onlara sempati duymak anlamına gelir, aileye davranışları veya düşünceleri konusunda hak vermek de onlarla aynı düşüncede olmayı ifade eder. Bunların her ikisi de empati değildir.

Empati kurmanın birbirini takip eden üç adımı vardır:

1) Karşıdakinin dünyasına girerek onun referans çerçevesinden bakıp olayın onun tarafından nasıl algılandığını hissetmek

2) Karşıdakinin olayla ilgili duygularını fark edip bu duyguları besleyen sebepleri ve yaşantıları bulmak

3) İlk iki adımda ulaştığı anlayış ve kavrayışı karşıdakine yansıtıp iletebilmek

Empati kurmak genelde çok kolay başarılabilecek bir iş olmamakla birlikte kişisel problem danışmanlığına göre aile danışmanlığında daha da zordur. Çünkü aile danışmanlığında bir kişinin kendi özel şartları içerisindeki duygusal tepkimeleri değil, bir sosyal yapı ve o yapı içindeki paydaşların birbirleriyle ve sosyal yapının bütünüyle bağlantıları söz konusudur.

c. İçtenlik Davranışı

Danışmanlık hizmetinde içtenlik davranışı, insanın doğal olarak ortaya koyduğu ahlakla ilgili bir kişilik özelliği değil, danışma sürecinde gösterilmesi gereken bir danışman davranışı olarak kabul edilir. Bu kabule göre içtenlik, öğrenilebilen ve yerine göre davranışa dönüştürülen bir beceri olup danışman'ın danışma sürecindeki ilişki ve iletişimlerinin bir parçası olarak değer taşır.

İçtenlik davranışı, bir mesleki yeterlik olarak da düşülebilir. Danışmanlık eğitimi alıp danışman olma ehliyetini elde etmiş olanların eğitim süresinde içtenlik davranışı yeterliğini kazanmış oldukları kabul edilir. İnsan ilişkilerine dair yeterliklerin bir parçası olarak kazanılmış olsa da içtenliğin iş başında tam olarak yerine getirilmesi yine de bir beceri gerektirir. Böyle olmakla birlikte danışman içtenlik davranışını bir mesleki rol olarak yerine getirmez, onu mesleğinin gereği danışana yardımcı olmak üzere benimsediği bir mesleki beceri ve kişisel davranış biçimi olarak icra eder. İçtenlikli bir danışman, hastasını ameliyat yapan bir cerrah gibi öğrenilmiş bir mahareti mesleki rol olarak değil dikkatle ve doğallıkla gerçekleştirir.

d. Uzmanlık Güveni Tesis Etme

Danışmanın aile danışmanlığı konusunda iyi bir uzman olduğunun bilinmesi danışanlara güven ve cesaret verir. İnsanlar uzmanlığına güven duymadıkları kişilerden yardım alma konusunda istekli olmazlar. Normal

olarak her danışmanın, kendisinden yardım alan kişinin problemlerine çare bulabilecek yahut çare bulmasına yardım edecek bilgilere sahip olduğu varsayılır. Bu varsayımın bir takım tereddüt ve endişeleri bertaraf eden güçlü bir güvene dönüşmesi danışmanın becerisine bağlıdır. Danışmanın görüşme sürecini yapılandırma, sürecin her aşamasındaki işleri yapma konusunda gösterdiği ilgi, dikkat ve ciddiyet onun uzmanlığının göstergesidir. Uzman olmak ile danışan üzerinde uzmanlık güveni tesis etmek ayrı şeylerdir. Bir kimse iyi bir uzman olabilir ama uzmanlık güveni tesis edemeyebilir. Bu sebeple danışan kişiler üzerinde uzmanlık güveni tesis etme ayrı bir beceri gerektirir.

Uzmanlık güvenini tesis etmeyi sağlayan *rol*, *davranış* ve *şöhret* olmak üzere üç temel etken vardır.

Rol uzmanlığı; profesyonel bir pozisyon, uygun bir büro, isim, diploma, sertifika, ödül gibi danışmana kredi sağlayan göstergelerle oluşur.

Davranış uzmanlığı; danışanla üst düzey iletişim ve ilişki kurma becerileri, her türlü imkanı değerlendirme ve yardım edebilme performansı olarak ortaya çıkar.

Şöhret uzmanlığı; danışmanın mesleğinde iyi bir uzman olduğuna, işini çok iyi yaptığına insanların tanıklık etmeleri ve onu birbirlerine tavsiye etmeleri ile olur.

Bu konularda tutarlı ve samimi olmayan çabalar uzmanlık güveni tesis etmede yeterli olmamakta, aksine güven kaybına yol açmaktadır. İnsan seçme, süreci geçiştirme, para kazanma hırsı, gizliliği ihlal, övünme, gösteriş gibi davranışlar bu kabilden tutarsız ve samimiyetsiz davranışlardır.

e. Etkin Dinleme

Etkin dinleme, bütün psikolojik danışma çalışmalarında olduğu gibi aile danışmanlığı hizmetlerinde de kullanılan oldukça etkili bir tekniktir. Daha önce etkin dinlemenin mahiyeti hakkında “Psikolojik Danışma Teknikleri” kısmında bilgi verilmişti. O bilgiler aile danışmanlığında kullanılan etkin dinleme tekniği hakkında da aynen geçerlidir. Ancak aile danışmanlığı çalışmalarının daha çok ortak yaşantı mahremiyeti ve duygusal ilişkiler temelindeki çok taraflı sorunlara odaklandığından etkin dinleme farklı bir boyut kazanmaktadır.

Aile bireylerinden soruna taraf olan birden çok kişiyi dinlemede herkes için aynı dikkat ve özenin gösterilmesi mümkün olmayabilmekte bu da sorunun çözümünde bir zaaf oluşturabilmektedir. Danışman etkin dinleme

tekniği ile muhatabını dinlerken sadece onun deşarj olmasını sağlamakla kalmayıp kendisi de problemle ilgili bilgilenmiş olmaktadır. İkinci ve diğer şahısları dinlerken problemle ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olan danışmanın etkin dinlemeyi herkese aynı özenle uygulaması mümkün olmayabilmektedir. Bu da problemin tarafları arasında danışmanın eşit ve adil davranmadığı hissinin oluşmasına yol açabilmektedir.

Etkin dinleme tekniğinin aile danışmanlığında farklı uygulanmasına yol açan diğer bir husus da aile danışmanlığında toplu görüşme yapma ihtiyacının bulunması durumudur. Toplu görüşmenin birebir görüşmeden birçok yönden farklı olması etkin dinleme tekniğinin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Toplu görüşmede görüşmeye katılan herkes danışmanla birlikte konuşanı dinlemektedir. Bu kişiler problemin tarafı veya ilgilisi olduklarından etkin dinlemeyi ihlal eden müdahalelerde bulunabilmektedirler. Danışmanın toplu görüşmede etkin dinlemeyi gerçekleştirebilmesi için süreci etkin bir şekilde yapılandırması gerekir.

f. Kendini Açma

Danışmanın kendi kişisel yaşamına ait bir durumu açığa vurması, bazen danışma sürecinin işleyişine olumlu katkı sağlayabilir. “Sigara içmenin aile içinde ne tür sorunlara yol açtığını anlayabiliyorum, çünkü bir zaman ben de sigara içiyordum” şeklinde bir açıklama danışanın güveninin artmasını, kendisini rahat hissetmesini sağlayabilir. Eğer danışma sürecinde aile üyeleri birbirlerine samimi tepki verme hususunda isteksiz davranır ve bundan kaçınırlarsa danışmanın kendini açıklaması durumu değiştirebilir. Danışmanın kendini açmasıyla aile üyeleri kendilerini rahat hissedip sürecin sağlıklı işlemesinin önünü açabilirler.

Bu bakımdan danışman yeri geldiğinde uygun bir şekilde kendini açığa vurmaya önem vermeli ve bunu bir danışma tekniği olarak kullanabilmelidir. Aile bireylerinin yaşadıkları sorunla ilişkilerini kavramalarında, kendi konumlarını keşfetmelerinde sosyal etkileme ve model olma davranışı olarak kendini açma tekniği önemli rol oynamaktadır. Ayrıca danışmanın muhatabına yardım sürecinin ilk aşamalarında kendini açığa vurması onun danışanla birlikte çalışma yeteneğini artırır. Ancak danışmanın her zaman ilgilendiği aile problemine benzer tecrübeleri yaşamış olması sık karşılaşılan bir durum değildir. Bu bakımdan kendini açma tekniği ancak mümkün olduğunda ve yeri geldiğinde kullanılacak bir tekniktir.

g. Yapılandırma

Yapılandırma, bütün danışmanlık çalışmalarında ilk oturumunda kullanılması gereken danışma sürecinin düzeni ile ilgili bir tekniktir. Aile danışmanlığı, çok katılanı bulunan ve bireysel problem danışmanlığına göre daha karmaşık sorunlarla uğraşmayı gerektiren bir hizmettir. Öngörülen çalışmaların belli bir düzen içinde yürütülebilmesi ve danışan taraf veya tarafların sürece uyum sağlanabilmeleri için ilk iş olarak sürecin uygun bir şekilde yapılandırılması yoluna gidilir.

Hangi gün ve saatlerde bir araya gelineceği, oturumların ne kadar süreceği, ne tür hazırlıklarla gelineceği, sürecin ilgi ve istekle yürütülmesi ve bir zorunluluk olmamakla beraber sonuna kadar gidilmesi gerektiği, konuşulmadık husus kalmayacağı, bilgilerin gizli tutulacağı gibi hususlar görüşülüp kararlaştırılır.

Yapılandırma, bir çalışma planı yapmak ve plan hakkında muhataplara bilgi vermekten çok daha fazla bir şeydir. Danışman ve muhataplarının birlikte sürece odaklanmaları, süreci sabırla ve dikkatle takip etmeleri, sonuç almaya inanmaları ve sonuç alıncaya kadar birlikte çalışmayı sürdürmeleri hususunda ortak anlayış geliştireceklerdir. Bu ortak anlayışın oluşturulması ilk bakışta zannedildiği kadar basit ve kolay olmadığından yapılandırma bir teknik olarak ele alınmaktadır.

h. Yansıtma

Yansıtma, aile bireylerinin birbirleriyle ve yaşanan sorunla ilgili duygu ve davranışlarının dikkatle değerlendirilerek dile getirilmesidir. Danışman muhataplarının duygularını, davranışlarını ve ilişkilerini gözler, dinler, anlar ve sahiplerine bildirerek onaylatır. Böylece onların itiraf etmekten kaçındıkları tutum ve davranışları hakkında onlara ayna tutulmuş ve gerçekleri kabullenmeleri sağlanmış olur.

Konunun uzmanlarına göre aile danışmanlığında kullanılan yansıtma tekniği, bireysel problemlerle ilgili psikolojik danışmada kullanılandan farklıdır. Aile danışmanlığında üzerinde çalışılan probleme taraf olan birden çok kişi ve bunların birbirleri ile ilişkileri söz konusudur. Yansıtma, bu kişilerin sadece birbirlerinden bağımsız duygu ve davranışlarını değil, birbirlerine karşı duygu ve davranışlarını da birbirleriyle ilişkilerini de kapsamak durumundadır. Bu sebeple de aile danışmanlığında yansıtma genellikle grup halindeki oturumlarda yapılır. Eğer yansıtma yalnızca bir

üye üzerinde odaklanırsa teknik etkisizleşir ve çözüm sistematik olmaktan çıkarak bireyselleşir. Bireyselleştirilen aile sorunlarında çözüm güçleşir.

Bireysel psikolojik danışma çalışmalarında olduğu gibi aile danışmanlığında da duyguların yansıtılması ve içeriğin yansıtılması diye iki türlü yansıtma söz konusudur. Başka bir ifadeyle yansıtma uygulaması, aile bireylerinin duyguları ile davranışlarının anlam ve mahiyetini birlikte içermelidir. Bunlardan birinin alınıp diğerinin terk edilmesi halinde yansıtma eksik ve dolayısı ile etkisiz olur.

i. Yüzleştirme

Yüzleştirme, danışanın kendi duygu, düşünce ve davranışlarını gerçekçi bir şekilde anlamasına yönelik bir tekniktir. Bu teknikle yardım alan kişinin kendisi hakkındaki anlayışın berraklaşması, kamuflajın kaldırılması, yanılgı ve çarpıklığın giderilmesi sağlanarak problem konusunda mücadeleye teşvik edilir. Aile danışmanlığında bu tekniğin farklı bir boyutu öne çıkmaktadır. Yüzleştirme tekniği, aile bireylerinin hem danışma sürecindeki kendi rollerini hem de birbirlerine karşı pozisyonlarını kavramaları ve geliştirmeleri yönünde kullanılır. Ayrıca yüzleştirme, aile bireylerinin kendi kalıplarını değiştirmeleri, yapıcı olmaları, danışma oturumları dışında da birbirlerini desteklemeleri yönünde cesaret verici güçlü bir etki yapar.

Müşterek yaşam içinde olan ve birbirleri ile sıkı duygusal ve pragmatik ilişkiler yaşayan aile bireylerinin kendi gerçekleri ile anlayışları arasında çelişkiler bulunur. Herkes kendi gerçeklerini itiraf etmekten kaçınarak onları bir şekilde kamufle eder yahut çarpıtır. Bu da aile içinde uyumsuzluklara, anlaşmazlıkların ve çekişmelerin ortaya çıkmasına yol açar. Danışman etkili bir yüzleştirme tekniği ile aile üyelerinin çelişkilerini görmelerini, kendi gerçekleri ile yüzleşerek bakış açılarını değiştirmelerini, yeni pozisyon alma konusunda harekete geçmelerini sağlar.

j. Yorumlama

Bir problemin çözümü düşünüldüğünde ilk yapılan iş yorumlamadır. Problemin nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği, sebeplerinin neler olduğu, niçin önlenemediği, nasıl çözülebileceği soruları etrafında akla gelen düşünceler, çözüm girişiminin başında olması gereken yorumlardır. Herhangi bir problem ortaya çıktığında yapılan yorumlar o problemin çözümüne yardımcı olur.

Danışmanın aile ile ilgili problemi doğru ve etkili bir şekilde yorumlaması aile bireylerinin problemin çözümüne yönelik tutum geliştirmelerini sağlar. Aslında aile içinde herkesin problemle ilgili bir yorumu vardır ama bu yorumlar çözüm yönünde bir gelişme sağlamada yeterli olmamış veya fazla işe yaramamıştır. Danışman, probleme taraf olanların aksine bir uzman bakışıyla, tarafların kaygı ve saplantılarını da dikkate alarak yapacağı yorumlamada problemi yeniden ve farklı bir şekilde betimleme ve niteleme yoluna gidecektir. Danışmanın yorumlama becerisi, onun problem çözme imkan ve kabiliyetini geliştirecektir.

Diğer taraftan aile kendi yorumlarının işe yaramadığının farkında olarak ve danışmanın uzmanlığına güvenerek yardım talebinde bulunmuştur. Bu bakımdan danışmanın yorumu aileye farklı bakış açısı ve yeni anlayışlar kazandırmalıdır. Bunun mümkün olmadığı hallerde yorumlama tekniğine başvurmaktan kaçınılmalıdır. Çünkü ailenin daha önce denediği ve ileri sürdüğü yorumlardan farklı olmayan danışman yorumu problemin çözümü yönünde işe yaramayacak, itirazlara ve hayal kırıklıklarına yol açabilecektir.

k. Özetleme

Özetleme, danışma sürecinin her aşamasında sıklıkla başvurulan, sürecin bütünlüğünü sağlamaya yönelik bir beceridir. Aile danışması oturumlarında bu tekniğin etkili bir şekilde kullanılması önem taşır. Danışan her oturumda veya ihtiyaç duyulan oturumlarda o zamana kadar yapılan işleri ve alınan mesafeyi kısaca hatırlatarak yeni görüşmeyle ve atılacak adımla bağlantı kurar. Özetlemenin uzun ve sıkıcı veya çok kısa ve anlaşılmaz olmamasına, bilinen hususların gereksiz tekrarı şeklinde olmamasına dikkat edilmelidir. Özetlemenin şekli ve muhtevası kadar zamanı, oturumlara katılan aile üyelerinin tamamını kapsaması da önemlidir. Çünkü sürecin bütünlüğü, aile üyelerinin tamamının katılımı gerçekleşmeden sağlanamaz.

l. Hikaye Kullanma

Hikayeler; hayata dair tecrübelerin aktarılmasını ve paylaşılmasını sağlayan somut anlatımlardır. Örnek oluşturma özelliği ile her hikaye yaşanmakta olanı ve yaşanacakları kavramaya ve anlamlandırmaya ışık tutar. Aile danışmasında işe yarayan bir teknik olarak kullanılması önerilen hikaye anlatımı, ailenin yaşamakta olduğu problemle sınırlıdır. Aynı

problemi yaşayan başka ailelerin bunun üstesinden nasıl geldikleri, problemin sadece bir aileye özgü olmadığı, bu tür problemlerin hayatın bir parçası olduğu, bilinçli çaba gösteren ailelerin bunları aşabilecekleri şeklindeki düşünceler hikaye tekniği ile verilir. Özellikle manevi destek yönü güçlü olan dini içerikli hikayeler, maneviyat önderlerinin, peygamberlerin aile yaşantılarına dair örnekler daha çok yol gösterici, rahatlatıcı ve enerji verici olmaktadır. Hikayenin, ailenin problemi ile örtüşmesi, maksada uygun bir şekilde, içselleştirilmiş bir üslupla anlatılması, ailenin kültürel kodları ile çelişmemesi, bu tekniğin kullanımında dikkate alınması gereken hususlardır.

m. Kayıt Kullanma

Görüşmelerin kaydedilip danışman tarafından izlenmesi ve danışanlara izlettirilmesi tekniği aile danışmasında gittikçe yaygınlaşmaktadır. Görüşme kayıtlarının izlenmesi, danışmanın danışma sürecini ve aileyi değerlendirirken kullanılır. Böylece danışmanlar, kendi artı ve eksilerini, danışmanlık becerilerini, ailenin sürece katılım durumlarını dıştan bakan bir gözle görebilir, görüşme esnasında fark edemedikleri yahut üzerinde tekrar durmak istedikleri gelişmeleri inceleme fırsatı bulurlar. Kayıtların aileye izlettirilmesi ile de aile bireylerinin iletişim kurmada yaşadıkları zorlukları, ilişki biçimlerini aynaya bakma kabilinden görmeleri sağlanır. Ayrıca görüşmeleri izleyen aile üyeleri kendi fiziksel ve duygusal semptomlarını, süreç içinde ilişkilerinde meydana gelen değişmeleri görme ve inceleme imkanını elde ederler. Bunun dışında kayıt kullanımı, duruş ve oturuş biçimi, yüz ifadesi, ses tonu, ilgi, dikkat, nezaket gibi hallerin değerlendirilip geliştirilmesinde aile üyelerine iyi bir imkan sunar.

Bütün oturumların kaydedilip izlenmesi şart değildir. Danışmanın gerekli ve yararlı gördüğü kayıtlar onun rehberliğinde aile ile birlikte izlenerek gelişime ve değişime yönelik sonuçlar çıkarılır. Danışman isterse süreci değerlendirmek ve tecrübesini artırmak maksadıyla seçtiği kayıtları kendisi tek başına izleyebilir.

n. Grup Danışması

Aile danışmasında birebir görüşmelerin yanı sıra grupla görüşmenin önemine ve yararlarına sürekli vurgu yapılarak aile danışmanlarının grup danışması becerilerinin geliştirilmesi üzerinde durulur. Bazı uzmanlar,

kendilerinin çalışma biçimlerini aile grup danışması olarak nitelendirmektedirler.

Grupla danışma tekniği aileye bağlı olmaksızın psikolojik danışma çalışmalarında başvurulan önemli bir tekniktir. Grup etkileşiminden yararlanarak kişilerin sosyal gelişimlerine, ruhsal olgunluk ve özgüven kazanmalarına, yardımcı olunur.

Grup danışması ile aile danışması stratejileri bütünleştirilerek daha etkili danışma süreci yürütülür. Böylece aile üyeleri arasındaki ilişkiler güçlendirilir, ittifaklar geliştirilir, rol paylaşımlarına dair sınırlar belirginleştirilir, uygun olmayan rol algıları ve ittifaklar konusunda yüzleştirme sağlanır. Toplu haldeki aile üyelerinin her biri kendi duygu ve düşünceleri hakkında konuşurken karşılıklı tepkiler, ego durumları, savunma ve çatışma noktaları ortaya çıkar.

Böylece resmin bütününü görme imkanı ortaya çıkar. Aile içinde yaşanan bir sorun üyelerin birebir kişilik sorunu değildir. Aile dinamiği, üyelerin bireysel dinamiklerinin toplamından farklı bir şeydir. Bu farklı durumu görebilmenin ve ortaya çıkarabilmenin en etkin yolu aile grup danışmasıdır.

Aile danışmasındaki grup çalışması ile diğer grup danışmaları arasında bazı farklar vardır. Bu farklar şöyle sıralanmaktadır:

- Aile danışma gruplarında gruba katılmakla üyelik hakkı kazanılırken ailede bireyler grubun tabii üyeleridir
- Diğer gruplarda üyeler eşit güce sahip iken aile grubunda üyelerin birbirleri ile bağlantılı hiyerarşik gücü vardır.
- Aile üyelerinin diğer grup üyelerine göre birbirleri ile ilişkileri daha içten, sıkı ve güçlüdür.
- Grup danışmasında danışman grubu oluşturmaya, üyeleri sürece katmaya çalışırken aile danışmasında kendisi aile grubuna katılmaya çalışır.
- Diğer gruplarda danışman grup normlarını oluşturmaya çalışırken ailede kendiliğinden oluşmuş normlar mevcuttur [Nazlı, 2001].

o. Çoklu Aile Grup Danışması

Aile danışmasında üzerinde durulan bir teknik de çoklu aile grup danışmasıdır. Boşanmış aileler, tek eşli aileler, çocuksuz aileler gibi aynı nitelikteki birden çok ailenin katılımı ile gerçekleştirilen amaçlı, planlı ve fonksiyonel bir danışma biçimidir. Çoklu aile grup danışmasında danışman tartışmaları başlatıp yönlendiren, süreci kolaylaştıran, oturum sonunda olayları değerlendiren bir uzman rolündedir. Bu tür çalışmalarda aile üyeleri

kendileri ile benzeşen diğer aile üyeleri ile interaktif ilişkiler yoluyla güçlü etkileşimler yaşayarak, değişim yönünde birbirlerinden cesaret alırlar. Çoklu aile grup danışmasında değişik aile üyeleri birbirlerinin yaşantılarında kendilerini görür, onlardan gelen uyarılara ve öğretici mesajlara daha açık olurlar. Bu şekildeki paylaşımlar daha güçlü ve kalıcı değişimler sağladığı için aile danışmanlığında grup aile danışması etkili bir teknik olarak kullanılmaktadır.

Yukarıda sıralanan aile danışma teknikleri ve becerilerine daha başkalarını da eklemek mümkündür. Aile danışması beceri ve tekniklerine dair ileri sürülen argümanların çokluğu danışmanlara hareket rahatlığı ve kolaylığı sağlayan zenginlik olarak değerlendirilmelidir.

Duruma göre bunlardan hangisinin kullanılmasının uygun olacağı, sonuç vermeyince hangisinin devreye sokulacağı, danışmanın uzmanlık becerisi ile ilgili bir husustur. Danışman hangi tekniklerin ne zaman, hangi aşamada uygulanacağına karar verebilmesi için danışma sürecinde ailenin ne denli fonksiyonel olduğunu, problemin oluşmasında nelerin yanlış gittiğini, yanlış gidenlerin değiştirilmesi için nelerin yapılabileceğini anlayıp tanımlamak durumundadır [Aktaş, 2010].

KAYNAKÇA

Abacı, Ramazan. (2002), *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, Değişim Yayınları, Adapazarı

Abdullah, Somaya. (2007), “*Islam and Counseling: Models of Practice in Muslim Communal Life”*, Journal of Pastoral Counseling volume 42, Iona college Pub. Newyork, US

Adler, Alfred. (2005), *Kusursuzluk Çabası, Yetersizlik Duygusu*, İz Yayınları, İstanbul

Akkoyun, Füsun. (1987), “*Rehberliğin İlkeleri: Bilgiden Davranışa*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, c. 20, s.1, Ankara

Akkoyun, Füsun. (1990), *“Danışma Psikolojisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c.23, sayt.2, ss.419-433 Ankara

Aktaş, M. Aliye. (2010), *Aile Terapisinde Sosyal Hizmet Yaklaşımı*, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/aileterapisindesosyalhizmet.htm Erişim: 07,12,2010

Alawneh, S. Falah, *“Human Motivation: An İslamic Perspective”*, The American Jurnal of Islamic Social Sciences vol. 15, number 4, p.20

Altaş, Nurullah. (2000), *Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.41, ss.327-350, Ankara

Altaş, Nurullah. (1999), *“Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerinde Deneysel Bir Araştırma)”*, A.Ü.İlh. Fak Dergisi, C.39 ss. 599-659, Ankara

Ankay, Aydın. (1992), *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, Ankara

Arkanoç, Sibel. (1993), *Grup İlişkileri*, Alfa Yayınları, İstanbul

Armaner, Neda. (1973) *Psikopatolojide Dini Belirtiler*, Demirbaş Yayınları, Ankara

Arnold, William V. (1982), *Introduction to Pastoral Care*, Westminster Pres, Pennsylvania

Ay, M. Emin. (2010), *“Din Hizmetlerinde Rehberlik”*, Din eğitimi ve Din hizmetlerinde Rehberlik, ed. M.E. Ay, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Ayten, Ali. (2006), *Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tabı Görüşleri*, İz Yayıncılık, İstanbul

Bakır, Emre. (2008), *Psikolojik Danışma Sürecinde Bireyi Tanımak İçin Kullanılan Teknikler*, http://www.pdrciyiz.biz/newreply.php?do=newreply&p=20230 erişim: Mart 2010

Bakırcıoğlu, Rasim. (1994), *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Tuhan Kitabevi, Ankara

Baltaş, Zühal – Acar Baltaş. 1994, *Bedenin Dili*, Remzi Kitapevi, İstanbul

Bilgin, Beyza. (1995), *İrşadda Evrensel Sorumluluk*, I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, DİB Yayınları, c. I s. 171, Ankara

Bilgin. Nuri. (1999), *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul

Bulut, Aytekin. (2002), *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

Bulut, Işıl. (1993), *Ruh Sağlığının Aile İşlevine Etkisi*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Yayını, Ankara

Cebeci, Suat. (2004), *"Din Dilinin Mahiyeti ve Kavramsal Uzlaşı Sorunu"*, Değerler Eğitim Dergisi, 2(5), 7-21, İstanbul

Clebsch, William A. – Jaekle. Charles R. (1994), *Pastoral Care In Historical Perspective*, Pub. Jason Aronson, Lanham MD

Cooper, Ken. 1985, *İnsan Yönetiminde Vücut Dilini Nasıl Kullanırız,* Çev. Tunç Yalkı, İlgi Yayıncılık, İstanbul

Corman, Luis. (1996), *Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi*, çev. Hüsen Portakal, İstanbul

Çakan, İ. Lütfi. (1976), *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Şamil Yayınevi, İstanbul

Çalışkan, Ufuk. (2010), *Aile Terapileri*, http://www.psikolojikdanisma.net/

Çetin, Abdurrahman. 1998, *Hitabet ve İrşad - Güzel Konuşma ve İnsanları Etkileme Yolları*, Aksa Yayınları, Bursa

DİB (1995), *Dini Konularda Toplumu Aydınlatma ile İlgili Başkanlık Görüşü I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara 1995, ss.62-64

Dönmezer, İbrahim. 2000, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, Sistem Yayıncılık, İstanbul

Egan, Gerard. (1997), *Psikolojik Danışmaya Giriş*, Ed. F. Akkoyun, Tarih ve baskı yeri yok.

Evliyaoğlu, Gökhan. (1987), *İletişim Psikolojisi - Psikolojik İletişim*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara

Farah, Kamile – T. Abdulkadir. (1999), *Mebadi'ut-Tevcih ve'l-İrşadi'n-Nefsi, Dar Safa li'n-Neşri ve't-Tevzi*, Amman

Ferre, Frederick. 1999, *Din Dilinin Anlamı*, Çev. Zeki Özcan, Alfa Yayınları, İstanbul

Fidan, Nurettin. (1996), *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Yayınevi, Ankara

Frager, Robert. (2009), *Manevi Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, Kaknüa Yayınları, İstanbul

Gordon, Thomas. (2000), *Etkili Ana Baba Eğitimi Aile İletişim Dili*, çev. E. Aksoy, Sistem Yayıncılık, İstanbul

Göka, Erol. (2009), *Sağlık Alanında Dini Danışmanlık Şarttır*, http://www.haber10.com/makale/17316, Erişim: 06.11.2009

Gülerce, Aydan. (1990), *"Aile terapisinin Psikolojiye getirdiği Epistemolojik Yenilik"*, Psikoloji dergisi, Cilt:7, Sayı:25

Hökelekli, Hayati. (2009), *İslam Psikolojisi Yazıları*, dem Yayınları, İstanbul

James, Judi. (1999), *Beden Dili ve Olumlu İmaj Oluşturma*, çev. M. Sağlam, Alfa Yayınları, İstanbul

Jones, Richard N. (1995), *Danışma Psikolojisi Kuramları*, ed. F. Akkoyun, Nobel Yayınları, Ankara

Kantarcıoğlu, Selçuk. (1987), *Rehberlik El Kitabı*, MEB., İstanbul

Karaköse, Şaban- Rukiye. (2010), *Mevlana'dan Ruhsal Terapiler*, Yediveren Yayınları, İstanbul

Kaya, Saynur. (2008), *"Pastoral Danışma Vaizsel Danışmanlık / Papazların Yaptığı Danışma"*, http://www.sanalpsikolog.com/PastoralDanisma.doc, Erişim; 11 Mart 2009

Kepçeoğlu, Muharrem. (1975), *Rehberlik Anlayışını Oluşturan İlkeler ve Kavramlar*, M.E.B., Ankara

Kernberg, Otto F. (2005), "Dini Tecrübe Üzerine Psikana1itik Perspektifler", Çev, A.U. Mehmedoğlu, AÜ;FD XLVI, sayı I, s. 175-199

Koç, Zihni. (2003), *Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma Yaklaşımı: Kuramsal Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Y. 11, No. 12, S. 1-17

Koenig, H.G. vd. (2001), *Handbook of Religion and Health*, Oxford University Press, Nev York

Kuzgun, Yıldız (2009), *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Nobel Yayınları, Ankara

------- (1997), *Grup Rehberliği El Kitabı*, M.E.B. İstanbul

Larry, V. Creek. (2003), *Mahalle Papazlarının Hastanede Yatan Kilise Üyelerine Yönelik dua Vaziliği*, çev. A.R. Aydın, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, III, Sayı:1, ss. 153-167

Lartey, Emmanuel Y. (2003), *In Living Color: An Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling*, Jessica Kingsley Publishers Ltd. London

Lynch, Gordon. (2002), *Pastoral Care and Counseling*, Printed by TJ International Ltd. Padstow, Cornwall, Great Britain

Liddell, Peter G. (1983), *A Handbook of Pastoral Counselling* (Mowbray, Parish Handbooks), Continuum International Publishing

Maslow, Abraham. (2001), *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. O.Gündüz, Kurtuluş Yayınları, İstanbul

Meier, Scott T. – Davis Susan R. (2009), *Psikolojik Danışma: Temel Öğeler*, Çev. Ed. S. Doğan, Pegem Akademi, Ankara

Merter, Mustafa. (2008) *"Psikoloji ve Psikiyatri'de Din ve Maneviyata Yaklaşım Sorunları"* http://localhost/haber_detay.asp?haberID=36 Ekleme: 09.01.2008, Erişim Kasım, 2009

Nazlı, Serap. (2001), *Aile Danışmanlığı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Northbume, Lord. (1995), *Modern Dünyada Din*, çev. Şehabeddin Yalçın, İstanbul

Ok, Üzeyir. (2007), *İnanç Psikolojisi: Yaşamı Anlamlandırma Biçiminin Hayat Boyu Gelişimi*, İlâhiyât:67, Ankara

------- *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

O'Laoire, Sean. (2009), *"Manevi Rehberlikte Hikaye Anlatma Geleneği"*, Manevi Rehberlik, ed. R. Frager, çev. Ö. Çolakoğlu, ss. 113-124, İstanbul

Önal, Mehmet. (2008), *Peygamberliğin Lüzumu ve Bireysel Rehberlik Yönüyle Hz. Muhammed*, Yargı Yayınevi, Ankara

Önkal, Ahmet. (1981), *Resulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya

Özdoğan, Öznur. (2006), *İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji*, Ankara Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, c.47, s.2, ss. 127-141, Ankara

Özkan, Zülfikar. (2005), *NLP Teknikleriyle Aile İçi İletişim*, Hayat Yayıncılık, İstanbul

Öztürk, Hüseyin. 1989, *Kişiler Arası İlişkiler*, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara

Parmenter, M.D.- Cromwel, R.F. (1972), *Yarınki Mesleğinizi Planlayınız*, çev. R. Öncül, MEB

Peker, Hüseyin. (2009), *“Dini Danışmanlık Bağlamında Aile Danışmanlığı ve Rehberliği”*, IV Din Şurası, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

Sayar, Kemal. (2002), *Kültür ve Ruh Sağlığı*, Metis Yayınları, İstanbul

Saygın, Oğuz. (1999), *Kişisel Değişim Stratejileri*, Hayat Yayıncılık, İstanbul

Sekmen, Tuğba. (2008), *Grup Rehberliği Ders Notları*, http://www.pdrciyiz.biz

Selçuk, Mualla. (2003), *“2000’li Yıllara Girerken İrşad Anlayışımız Üzerine Bazı İlk Düşünceler”*, II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (23-27 Kasım 1998), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

Selçuk, Z. - Nedret Güngör. (2000), *Sınıf İçi Rehberlik Uygulamaları*, Pegem Yayıncılık, Ankara

Selçuk, Ziya. (1992), *Psikolojik Yardım İlişkilerinde İnformel Kaynaklar*, Eğitim Dergisi, Sayı: 2, MEB Yayınları, İstanbul

Seyyar, Ali. (2010) *Tıbbi sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım,* Rağbet Yayınları, İstanbul

Shim, Eun-Jung. (2008), *Pastoral Counseling of Older Adults: Toward a Short-term Integrative Approach*, Pastoral Psychol, 56, 355–370; Published online: 30 November 2007, Springer Science + Business Media, LLC 2007

Soyalan, M. Yaşar. (2008), *Kur’an Meali Okuma Kılavuzu,* Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul

Şahin, N.-Yasak Y. (1996), *“İmamoterapi: Bilimsel Bir Değerlendirme”*, Türk Psikoloji Bülteni, Cilt:2, Sayı:4,

Şentürk, Halil. (2000), *İbadet Psikolojisi, Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul

Tan, Hasan. (1992), *Psikolojik Yardım İlişkileri Danışma ve Psikoterapi*, M.E.B., İstanbul

------- (2000), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Teori ve Uygulama*, M.E.B., İstanbul

Tarhan, Nevzat. (2009), *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul

Uludağ, Süleyman. (1984), *İslamda İrşad*, Marifet Yayınları, Ankara

William, E. Hulme. (1960), *“Counseling and Religious Education”*, Religious Education, Abingdon Press, New York 1960, s. 168

Virtue, Doreen. (2007) *İlahi Rehberlik*, çev. S. Ayanbaşı, Akaşa Yayını, İstanbul

Yeşilyaprak, Binnur. (2003), *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri -Gelişimsel Yaklaşım-*, Nobel Yayınları, Ankara

Yıldırım, İbrahim. (2002), *“Bireyi Tanıma Teknikleri”*, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, ed. G. Can, Pegem Yayıncılık, Ankara

Ez-Zemahşerî, Mahmud b. Ömer (t.y.), *el-Keşşaf an Hakaik’it-Tenzil ve Uyun’il-Ekavil fi Vüvuh’it-Tevîl*, c.I-IV, İntişarat-ı Âftab, Tahran